memoriile lui garibaldi

revăzute şi completate de al. Dumas – tatăl

ÎN ROMÂNEŞTE DE TATIANA POPESCU-ULMU PREFAŢA Şi NOTE DE MIRCEA PĂ DUREtEANU

EMBLEMA UNEI PRIETENII

Memoires de Garibaldi Tradu.it sur. Ie manuscrit original par Alexandre Dumas Editeurş Calmann Levy,

Paris între multiplele modalităţi de participare 5a devenirea istorică a umanităţii există două atitudini cu orientări şi structuri diferite, dacă nu chiar opuse. Una declanşează evenimentul istoric prin acţiuni concrete, în lealitatea lui faptică, materială, fremătătoare de viaţă, cealaltă îl' însufleţeşte prin mijloacele artei, urmărin- dii-i sinuozităţile şi hăţişurile, crcându-i, cu alte cuvinte, o existenţă imaginară, simbolică, transpusă pe planul estetic.

N-am putea oare considera că revoluţionarul 'democrat italian Giuseppe Garibaldi şi scriitorul francez Alexandre Dumas-tatăl întruchipează asemenea orientări? Căci dacă primul, datorită nestăvilitei sale energii, se află la originea unor momente unice din viaţa eitorva popoare, cu largi ecouri sociale şi politice asupra comunităţilor umane respective, în schimb, al doilea **a** scos la iveală din hrisoavele colbuite ale istoriei, sau «lin fecunda lui putere de plăsmuire, o întreagă lume lo personaje, reale şi fictive, zugrăvite cu veridicitate, vervă şi umor, reţinând şi astăzi pe cititor în mrejele paginilor sale captivante.

Evident, atitudinea celor doi protagonişti faţă de fenomenul istoric diferă profund. Pentru Garibaldi, omul nu o cu adevărat el însuşi decât proiectat în viitor. Prezenţa lui nu poate li confirmată decât în virtutea capacităţii sale de înfăptuire. Privit astfel, viitorul nu înseamnă o simplă năzuinţă dincolo de individ, a cărui realizare ar depinde de un temperament, de o întâmplare sau de un capriciu. Dimpotrivă, e un scop pe care făptura umană îl găseşte înăuntrul ei sau, altfel spus, intr-un fel de tensiune interioară, într-o aşteptare chinuitoare nevoită la un moment dat să se manifeste, să acţioneze, să capete viaţă. Numai înfăptuindu-şi posibilităţile ascunse fiecare ins îşi trăieşte cu adevărat, existenţa, îi acordă un sens şi ia parte la procesul istoric al epocii sale.

La rândul său, Dumas ia cunoştinţă de istoricitatea

omului prin dezvăluirea trecutului, sau, după expresia lui Edgar Quinet, prin *„conştiinţa vremurilor care i-au precedat individualitateasc*riitorul a descoperit condiţionarea istorică a fiinţei umane prin personajele şi evenimentele de altădată, clasate şi ierarhizate, adică prin existenţa altor făpturi, ajungând astfel la sentimentul valorii şi al sensului propriei sale trăiri. Interesul pentru trecut vădeşte, ca atare, o istoricitate care se împlineşte pe căi ocolite, adăpându-se la sursele unei realităţi mistuite de vremuri.

Ş: totuşi, în pofida destinelor divergente, există, fără îndoială, profunde similitudini, afinităţi şi puncte de contact în viaţa cu iz atât de fabulos a acestor doi oameni.

Mai întâi, robusteţea lor înnăscută, menită să înfrunte natura în rosturile ei elementare, să se avânte până la istovire, depăşind obstacolele, afirmindu-şi fără încetare bărbăţia, în înţelesul de „agonal”, aşa cum se folosea expresia în vechea Eladă, adică de luptă şi emulaţie. Ar fi cu neputinţă de imaginat nenumăratele acţiuni şi fapte de bravură ale lui Garibaldi, nedesminţitul lui efort de-a lungul unei vieţi cuprinse într-o aprigă încleştare ca adversităţile naturii şi ale oamenilor, fără resursele uimitoare ale vigurosului său organism.

Nici fertilitatea literatului Dumas, care a publicat aproape trei sute de lucrări cu zeci de mii de personaje populând sute de mii de pagini, n-ar putea fi concepută fără capacitatea lui fizică excepţională, nevoită să facă faţă nu numai activităţii scriitoriceşti, dar şi pasiunii cinegetice, multiplelor obligaţii ca director de teatru şi de periodice, lungilor călătorii în străinătate sau unor misiuni cu caracter oficial şi nu mai puţin vieţii sociale *tfi.* Mondene, cu nenumărate barjehete şi libaţiuni în care spiritul său seânteietor se etala cu prodigalitate.

O altă trăsătură de unire o reprezintă firea lor disponibilă, aventuroasă, înclinată să rişte, dar să se şi dăruiască fără încetare, impregnată de sentimentul măreţiei, deşi nu scutită de gustul fastului sau de o anumită emfază, neîngrădită de niciun fel de oprelişti rasiale sau naţionale,

strivind nu arareori cu eleganţă, convenţionalismul şi ipocrita rigoare impusă de societatea timpului.

Nu poate fi trecută cu vederea nici identitatea de situaţii creată în copilărie prin asimilarea unei învăţături pripite şi rudimentare, repulsia lor încăpăţânată faţă sie studiul materiilor cu caracter clasicizant sau abstract, de unde serioase lacune existente în bagajul lor de cunoştinţe ca adolescenţi, completate în bună parte în anii de mai târziu, printr-o netăgăduită râvnă de autodidacţi.

Dar mai presus de toate, temperamentele lor se înrudeau prin nesecate rezerve de viaţă ce se cereau cheltuite cu orice preţ, fie chiar în gesturi spectaculoase sau gratuite. Aşa se explică de ce curba existenţei lor parcurge curioase meandre, eu suişuri vertiginoase şi căderi bruşte, elemente de grandoare dar şi de amărăciune şi ingratitudine, desprinse însă de meschinărie, resentiment sau trufie, făcând din ei cele mai originale şi populuro figuri de la mijlocul veacului precedent, un fel de personaje de legendă, îndrăgite şi admirate de mulţimi.

Pe scurt, ingenuitatea unui suflet de copil într-un trup de gigant, iată înţelesul metaforic al comunităţii îor tem peramentale. Căci aceeaşi undă de optimism, de mărinimie şi încredere în bunătatea firească şi nativă a omului îi învăluia pe amândoi, ca o răsfrângere afectivă şi anacronică a umanismului idilic al lui Rousseau.

Nu pot fi însă anulate sau escamotate nici deosebirile de structură psihică, înclinaţiile personale, elementele fortuite sau împrejurările hotărâtoare, adică întreg contextul caracterologic şi social care determină traiectoria fiecărui ins. Precizând asemenea aspecte şi detalii înseamnă, de fapt, a contura însuşi destinul acestor individualităţi proiectat pe fundalul condiţiilor specifice ale timpului respectiv, ceea ce ne va îngădui să sjoatem şi mai bine la iveală perioada relativ restrânsă, dar semnificativă, a colaborării lor.

* *

Trăsătura dominantă, vocaţia vieţii lui Giuseppe

Garibaldi, aşa cum reiese din toate manifestările sale, a fost dorinţa lui nepotolită de activitate, îndemnul neîncetat la acţiune. Întreaga sa existenţă a constituit un duel dramatic al omului cu forţele obscurantismului, o luptă neobosită pentru progres. În Brazilia ca şi în Uruguay, în Siciiia ca şi în I.orena, el a fost gata să-şi dea viaţa spre a asigura triumful libertăţii popoarelor, combătând silnicia şi despotismul sub orice formă s-ar fi ivit. Timp de aproape patru decenii ardoarea lui n-a şovăit o' clipă.

Din fragedă vârstă s-a simţit atras de viaţa activă, plină de mişcare şi de neprevăzut şi nu de traiul sedentar, tihnit, dar searbăd, pe care i-l hărăzeau ai săi. Avea în sânge pasiunea mării. Generaţii întregi de străbuni ai săi trăiseră pe mare. Îi plăcea să înfrunte puterea vântului „să se caţere pe scările de frânghie sau pe funiile corăbiilor, să ajute la înnodarea sau dezlegarea parâmelor. Dar mai ales să despice, cu braţele lui vânjoase de adolescent precoce, undele îmbietoare ale mării,

«i îi i i dimarinar căreia i s-a dedicat cu o afecţiune vrednică de stimă, l-a călit şi i-a dat o mare stăpânire l, i «tino şi autoritate asupra celor din jur, lăsindu-şi mlni nta pe fiecare episod din existenţa sa. Căci marele. —.. Ui dascăl a ramas şi pe mai departe tot viaţa de marinar, contactul de fiecare zi cu oameni care în cursul I ic e!:11 nan lo Im îşi dezvăluiau chipurile cele mai felurile. Luvala. C **sa** preţuiuscă prietenia şi să-şi dea seamă, tolodata, ca uimii nu putea să întreacă sentimentul solni irilăţii caic i 111u,. T pe oameni în faţa primejdiei co-, n1111ic. Hii'iudu i mai apropiaţi, mai puţin aprigi şi e'gol-.. Îi Ne încredinţase, în nenumarate rinduri, că lucrul aresta minunat îşi dezvăluie prezenţa iu ellip firesc pe mare, adică acolo unde pe cele citeva seânduri ale unei coi ăi iii cu pinze o soartă asemănătoare pinde. Şte pe oameni în luptă cu puterea dezlănţuită a naturii.

Marca îl deprinsese să înfrunte moartea, dar îl în văţ iso «a cunoască şi preţul vieţii. De aceea, un moment hotărilor în tinereţea lui a fost întâlnirea de la Marsilia 'din 188;:, cu

exilatul şi patriotul genovez Giuseppe Mazzini. Omul care şi-a consacrat întreaga forţă şi capacitate pregătirii ideologice a unităţii Italiei sub forma unui stat republican.

Oricâtă însemnătate prezintă însă această întrevedere, a cărei semnificaţie se adânceşte pe măsura maturizării lui Garibaldi, ar fi simplist să interpretăm evenimentele de mai târziu – aşa cum au făcut unii istorici şi cercetători – ca decurgând exclusiv din contactul stabilii atunci cu Mazzini.

Există un fel de fatalitate lăuntrică, spune undeva Goethe, care ne conduce mersul, în sensul că primul pas o dată efectuat îl determină pe al doilea, pare la rândul lui incita pe al treilea, iar acesta pe următorul şi aşa mai departe. Ceea ce interesează însă, nu sunt paşii propriuzişi, ci sursa, mobilul lor interior. Şi, în situaţia lui Garibaldi, factorul care a pus înmişcare întregul angre naj afî acţiunilor saie ulterioare, nu trebuie căutat numai în evenimentele exterioare – adeziunea la asociaţia conspirativă „Tinăra Italie", compromiterea în tentativa de insurecţie din portul Genova, condamnarea la moarte, exilul în America de Sud etc., ci şi în frământările sale lăuntrice, în firea lui zbuciumată şi nemulţumită de vitregele condiţii în care se zbătea propriul său popor.

Fără o amplă fundamentare social-istorică, viaţa 'lui Garibaldi apare arbitrară, lipsită de rigoare, reducându-se la o înşiruire de fapte fără semnificaţie profundă, neraportate şi neintegrate la un principiu coordonator, Găci desfăşurarea întregii sale existenţe nu poate fi separată de acel complex – oglindit de dialectica istoriei – care urmărea emanciparea ţinuturilor italiene faţă de tutela străină şi crearea unui stat unitar, perioadă cunoscută sub numele de „Risorgiment", adică de „trezire", de regenerare morală şi spirituală a poporului italian.

În accepţia lui generică şi universală, termenul Risorginient desemnează, ca atare, o serie întreagă de transformări economice, sociale şi politice, ţnanifestări literare, culturale şi artistice, evenimente diplomatice şi militare, cuprinse între sfârşitul secolului XVIII-lea şi primele

şapte decenii ale secolului al XIX-lea. Urmarea a constituit-o trecerea Italiei de la seculara ei fracţionare politică la unificarea provinciilor, de la stăpânirea şi hegemonia străină la independenţa naţională, de la absolutismul monarhic la statul liberal şi constituţional.

Risorgimentul nu a fost, însă, un fenomen istoric izolat la peninsula italică. El se înscrie în mişcarea, mai largă a secolului al XIX-lea, de constituire a statelor naţionale din centrul şi sud-estul Europei. Formarea statelor naţionale s-a dovedit a fi un veritabil act de cristalizare care s-a desfăşurat felurit, în funcţie de condiţiile istorice concrete la diferite popoare.

O succintă incursiune în trecut ne arată că burghezia engleză, france/a. Spaniolă şi-a constituit state naţionale în secolele XV'—XVII, sprijinind monarhia absolutistă împotriva marilor feudali, aşa incit unificarea naţională era, în linii mari, terminată atunci când relaţiile capitaliste an devenit dominante. În centrul şi în sud-estul lluropci relaţiile capitaliste de/voltindu-se mai lent. Procesul de închegare a statelor naţionale a întârziat până iii secolul al XIX-lea, când a intimpinat o puternică rezistenţă din purica statelor monarho-feudale multinaţionale şi a feudalilor autohtoni. Pentru a înfrânge această opoziţie burghezia a fost nevoită, datorită slăbiciunii ei, sa lacă apel la masele populare care s-au ridicat într-o l. Irgn lupta revoluţionară.

Iu cazul Italiei, victoria burgheziei a l'ost asigurată prin politica statului piemontez, care s-a folosit de lupta maselor mai ales în prima etapă a unificării. Burghezia s-a temut însă ca războiul de eliberare să nu capete un caracter predominant popular şi a făcut serioase eforturi de a înlătura masele largi de la desăvârşirea unificării, deşi tocmai participarea aceasta a asigurat victoria în momentele hotărâtoare ale luptei de redeşteptare naţională.

În cadrul mişcării risorgimentale, figura centrală, simbolul participării populare la lupta pentru independenţa ţi unitatea Italiei, a fost Giuseppe Garibaldi. Cunoaşterea

vieţii sale nu înseamnă numai apropierea de un mare patriot şi luptător împotriva oprimării, ci totodată înţelegerea sacrificiilor poporului italian din întreaga perioadă a Risorgimentului. Fără a avea întotdeauna perspectiva clară a sarcinilor dezvoltării sociale, în condiţiile timpului în care a trăit el, Garibaldi a avut totuşi în permanenţă intuiţia vie a ceea ce este bun şi drept, a ceea ce slujeşte interesele poporului. Prin această optică trebuie interpretate şi paginile de bravură înscrise de Garibaldi în Brazilia şi în Uruguay, unde a trăit aproape doisprezece ani, în care timp existenţa sa a fost strâns împletită cu viaţa oamenilor din acele locuri în lupta lor pentru independenţă şi progres social.

Episoadele şi peripeţiile zugrăvite amănunţit în cartea de faţă, petrecute în al patrulea şi al cincilea deceniu al secolului trecut, arată că America Latină era pe atunci un continent în plină dezvoltare. În urma revoluţiilor de eliberare naţională care avuseseră loc între 1310—1822, determinate de naşterea şi dezvoltarea unui capitalism autohton ce se împotrivea exploatării coloniale a metropolelor, în vasta regiune cuprinsă între Rio Grande del Norte şi Capul Horn, luaseră fiinţă o serie de state independente, formate pe ruinele vechilor colonii spaniole şi portugheze.

Proclamându-se independente, noile state nu rezolvaseră nici pe departe gravele probleme politice şi economice care frământau continentul sud-american. Datorită intereselor egoiste şi hrăpăreţe ale proprietarilor de pământ şi capitaliştilor compradori, în ţările latinoamericane s-a dezlănţuit un lung şir de războaie civile şi interstatale care le-au însângerat şi vlăguit. În focul acestor lupte ruinătoare, masele populare îşi revendicau dreptul la o existenţă liberă şi civilizată.

Cu toate că Brazilia se smulsese de sub dependenţa metropolei, nu se realizase nicio îmbunătăţire în situaţia maselor muncitoare, îndeosebi a păturilor celor mai nevoiaşe denumite „farrapos”, adică zdrenţăroşi. Puterea

politică rămăsese tot în mâinile marilor plantatori, proprietari de pământ care trăiau ca adevăraţi potentaţi pe uriaşele lor plantaţii. Afară de aceasta, o racilă gravă înrădăcinată în economia braziliană era sclavia. Timp de secole sistemul economic al acestei ţări s-a bazat pe munca sclavilor din plantaţiile de trestie de zahăr, bumbac şi cafea. Deşi comerţul cu sclavi fusese legal desfiinţat încă din 1828, el a continuat să fie practicat şi după aceea. Abia după terminarea războiului de secesiune din S.U.A., clasele conducătoare din Brazilia s-au văzut nevoite să lichideze sclavia, fiind, de fapt, ultima dintre ţârilo emisferei occidentale care *a* adoptat această măgură.

Pentru a consolida regimul reacţionar introdus în 1822, o dată cu cucerirea independenţei, plantatorii brazilieni, proprietari de sclavi, ’ au căutat să salveze ceva din naufragiul sistemului colonial, introducând în ţară regimul monarhic. Don l’edro, reprezentant al clasei dominatoare de a Portugaliei, a l’ost proclamat împărat. Sub monarhia braziliană, marii latifundiari – *fazendeiros,* în limbaj autohton – au continuat să folosească acelcaşi metode de dominaţie despotică, ce dăinuiseră timp de trei sute de ani sub regimul colonial portughez. În ciuda săvârşirii revoluţiei burgheze, capitaliştii n-au reuşit să pună mâna pe putere. Ca atare, alianţa proprietarului de pământ, a preotului. Şi a ofiţerului din armată şi-a pus pecetea în continuare pe întregul fel de viaţă brazilian, exprimat prin puternicile relaţii feudale din acea perioadă.

Dar cu tot controlul autocrat al marilor plantatori, unitatea noului stat brazilian era destul de şubredă. Oligarhia latifundiară şi militariştii de la Rio de Janeiro nu aveau nici forţa, nici autoritatea morală de a-şi impune voinţa în diferitele provincii ale vastului imperiu. Tendinţele de dezintegrare ş.au manifestat în mai multe. Rânduri după proclamarea independenţei. Astfel, în ’1824, sub conducerea fraţilor Andrade, în provinciile din nord, cu deosebire la Pernambuco, a luat naştere o mişcare separatistă care a dus.la proclamarea unei republici

independente denumită „Confederaţia Ecuadorului”. Cerând sprijinul flotei engleze, guvernul imperial de la Rio de Janeiro a reuşit după un an să înăbuşe mişcarea. Dar o nouă revoltă izbucnită în 1825, sub conducerea lui Lavalleja, în aşa-numâta „Provincia Cisplatina” din partea de sud a ţării, care: fusese anexată de Brazilia cu câţiva ani înainte, nu a mai putut fi înfrântă. După trei ani de lupte, acest ţinut, având sprijinul militar al Argentinei, s-a proclamat independent sub numele de Uruguay.

Dezvoltarea de sine stătătoare a noului stat era un exemplu ispititor şi pentru provinciile învecinate nemulţumite de administraţia centrală imperială de la Rio de Janeiro, ale cărei abuzuri deveniseră intolerante. Aşa se explică de ce în septembrie 1836 Rio Grande de Sul, vast ţinut muntos şi de coastă învecinat cu Uruguayul, se proclamă la rândul lui independent.

Întâmplările multiple şi variate care s-au succedat în perioada petrecutăîn acele locuri de Garibaldi, ca şi mai târziu după 1842 în Uruguay, constituie substanţa unei bune părţi din *Memorii.* Fapte aparent obişnuite sau de seamă, momente idilice sau clipe de restrişte şi pericol, ţes în aceşti ani ai tinereţii lui aventuroase o adevărată odisee, în care se precizează natura personalităţii sale de combatant încercat şi neobosit, constituind o admirabilă şcoală pentru acţiunile de mai târziu.

Când revine-în Italia, în 1848, atras de marile convulsii politice şi sociale ale continentului european, dai’ îndeosebi de mişcările survenite în micile state italiene, promiţătoare de adânci prefaceri, nu mai era marinarul necunoscut din 1835, care fusese silit să ia calea exilului spre a-şi salva viaţa. Faptele săvârşite în ţările sud-americane îi conturaseră o ciudată figură legendară. Nu e vorba de deformarea firească produsă în astfel de împrejurări de lentilele măritoare ale distanţei asupra imaginaţiei oamenilor simpli, ci de mărturiile unor persoane autorizate ca Mazzini, de pildă, care îi făcuse cunoscute faptele la Londra, în cercurile emigranţilor europeni refugiaţi în

capitala Angliei din toate ţările continentului nostru.

Aprecierea lui Mazzini nu era însă aceei a unui glas singuratic. Alte mărturii i-au creat lui Garibaldi un prestigiu îndeajuns de mare spre a-i asigura nu numai
0 întoarcere iu Piemont lipsită de pericole pentru securitatea lui personală de fost condamnat politic, dar şi o anumita autoritate, în sensul că era un om înzestrat cu caii Uiţi deosebite, de oare ţara sa putea să se bucure şi sa lo folosească în noile împrejurări iscate de ciocnirea cu Austria habsburgică.

Astfel, Alexandro VValewski, fiul natural al lui Napoleon I devenit ministru de externe sub al doilea imperiu trimis în 1840 în misiune de informare în
1 nikiiia. N şi Argentina de către Franeois Guizot, faimosul istoric, pe atunci ministrul regelui Ludovic-Filip a in-’ lormal cabinetul de la Paris că Garibaldi *„era un geniu capabil de orice acţiune, în aşa fol, incit putea ajunge la i liinda ca şi cel mai bun mareşal (lin vremea* imperiului*. Iar* istoriograful şi literatul argentinian Bartolome Mitre

— El însuşi refugiat politic la Montevideo – sublinia „ele-* *rafia morală şi faima romanescă”* de care era încon-* jurată figura exilatului italian.

O confirmare ce nu poate fi tăgăduită asupra valorii sale a avut loc chiar îndată după înapoierea în Europa, atât în scurta, dar îndârjita rezistenţă împotriva trupelor austriece desfăşurată în cetatea naturală a munţilor din jurul lacului Maggiore, cât mai ales în cadrul epopeii tragice care a constituit bătălia pentru Roma din vara anului 1849 şi a dramaticei retrageri urmată după aceea.

Care a fost semnificaţia adevărată a evenimentelor petrecute în străvechiul oraş de pe malul Tibrului? *Memoriile* ne transmit cu netăgăduită forţă suflul epic al sângeroasei încleştări, dar nu analizează faptele în structura lor intimă, nu se opresc asupra motivelor care au generat astfel de ciocniri. Dacă unele cauze nu erau pe atunci suficient de limpezi nici protagoniştilor dramei, în perspectiva timpului şi a interpretărilor istoriografiei

actuale ele apăr astăzi cu deplină claritate, – În pofida aparentei străluciri a palatelor ei, Roma reflecta în viaţa de toate zilele starea de înapoiere socială şi economică a ţinuturilor pe caro le stăpinea. Nu era vorba numai de racilele cunoscute de multă vreme drept inerente Statului papal, ca, de pildă, analfabetismul ce atingea în mediul rural 98°/o din numărul locuitorilor, manifestările obscurantiste faţă de orice progres al ştiinţei -şi tehnicii sau intervenţiile abuzive în legătură cu libertatea persoanei umane. Capitala catolicismului nu poseda nici cea mai palidă industrie, comerţul era slab, iar pe câmpiile din jurul oraşului, infestate de malarie, ea Maremma şi Agrul Pontin, unde trăia o populaţie rară

— Supusă de reacţiunea feudală, stăpâna pământului, celor mai nemiloase forme de dijmă – se aplica o agricultură primitivă. La aspectele zugrăvite, se adăuga cea mai rea administraţie de stat din toată Europa, dacă se excepta aceea a Imperiului otoman. Toate slujbele şi atribuţiile publice puteau fi cumpărate. Finanţele Vaticanului nu se susţineau prin venituri proprii, cât mai ales prin daniile făcute de credincioşii catolici din toată lumea şi prin împrumuturi de la bancherii veneţieni, lombarzi sau toscani.

Faţă de o asemenea stare de lucruri nu apare. Surprinzătoare nici asasinarea în plină stradă a lui Pellegrino Rossi, şeful guvernului pontifical şi nici fuga papei Pius al IX-lea, deghizat în simple straie preoţeşti în noaptea de 24 spre 25 noiembrie’ 1848.

Proclamarea Republicii Romane la începutul anului următor de către Adunarea Constituantă a reprezentanţelor poporului – printre care şi Giuseppe Garibaldi ales de comuna Macerata – constituia un act de justiţie socială, punând capăt unui trecut odios din viaţa unei bune părţi a populaţiei peninsulei. Noul stat creat avea posibilitatea să devină nucleul în jurul căruia să se făurească independenţa şi unitatea italiană, aşa cum o preconiza Mazzini. Dar forţele reacţiunii europene au căutat să 3ieludeze cât mai

repede cu putinţă republica abia proclamată. Cu toate sacrificiile populaţiei romane şi jertr fele voluntarilor garibaldieni, zilele rezistenţei statului nou creat au l'ost numărate. În faţa forţelor copleşitoare alt* reacţiunii, apărătorii nu mai puteau opune decât zidul viu al piepturilor lor. *Memoriile* stăruie îndelung asupra acestui moment de triumf al democraţiei în Europa de atunci, subliniind cu forţă şi patetism sacrificiul combatanţilor, asemenea scăpărării unui fulger Intr-un peisaj întunecat de noapte.

*

Oricât pitoresc sau interes ar putea adăuga vieţii lui Garibaldi peregrinările sale planetare din anii celui de-al doilea exil, sau succesele rapide şi spectaculoase ale vînutorilor alpini din timpul campaniei desfăşurate în 1859, trecerea sa pe scena istoriei, ca şi recunoştinţa posterităţii provine, îndeosebi, din surprinzătoarea acţiune militaro-politică, cunoscută sub numele de expediţia celor „o mie" de cămăşi roşii, pornită pentru eliberarea Sudului, unde zece milioane de italieni trăiau sub oprimarea absolutistă a Bourbonilor. Aceste fapte nu puteau fi cuprinse în lucrarea memorialistică de faţă care a văzut lumina tiparului chiar în acelaşi an când s-a desfăşurat epocalul eveniment. Ele însă fac parte integrantă din viaţa lui Garibaldi, încununându-i activitatea şi conferind existenţei sale veritabila ei dimensiune.

Prin acţiunile din Sicilia şi Galabria aportul 3ui Găribaldi la cauza eliberării Italiei meridionale a fost he*tărâtor, contribuind în mod practic la grăbirea procesului unificării italiene. Spre deosebire de Mazzini, care, cil toată sinceritatea şi înflăcărarea năzuinţelor sale republicane, adoptase metode de luptă conspirative sau de Cavour, acest *„mare vizir dinastic*cum 3-a numit Marx, care dorea să realizeze unificarea, dar în folosul moderaţilor şi al monarhiei de Savoia, Garibaldi a fost exponentul direct al maselor populare, pe care le-a slujit cu fidelitate, identificându-se cu însăşi cauza lor.

Scriitorul Alexandre Dumas-tatăl, care a însoţit pas cu

pas expediţia celor,. O mie", descriind evenimentele în cartea intiulată *Garibaldienii,* publicată la un an după apariţia *Memoriilor,* adică în 1861, nu aprofundează substratul adine al fenomenelor petrecute. Întreaga acţiune este înfăţişată ca un cânt de Ariosto, un fel de incursiune eroică, căruia autorul îi redă ritmul febril, clipele de supremă încordare sau marşul triumfal spre Neaoole

— Atunci când focul răzmeriţei se aprinsese în întreaga Calabrie asemenea ierbei uscate de pe mirişti. Dar dincolo de latura narativă, de fiorul patriotic sau dezlănţuirea de patimi şi de sentimente, există o realitate socială ce nu poate fi ignorată, constituind însăşi explicaţia răsunătoarei acţiuni garibaldiene.

În Regatul celor Două Sicilii, pământul se afla în proporţie de peste 90» /o în proprietatea regelui, a bisericii şi a marilor latifundiari. Ţărănimea, care forma majoritatea eovârşitoare a populaţiei, trăia în cele mai cumplite lipsuri, exploatată singeros printr-un larg sistem de dijme, clăci, învoieli agricole şi împrumuturi cămătăreşti. În ţinuturile din sud nu existau nici măcar puţinele drepturi şi înlesniri de care beneficiau ţăranii din alte regiuni ale peninsulei, ca. De pildă, dreptul la păşunat, acela de a-şi procura lemne sau de a lua în arendă terenurile comunale ori ale domeniilor coroanei. Ostilitatea ţărănimii faţă de regimul burbonic s-a accentuat şi mai mult atunci când acesta a instituit impozitul pe măcinat, care apăsa din greu asupra traiului oamenilor obidiţi.

În acest climat social-politic nu mai apare surprinzătoare adeziunea largă, spontană a maselor. Ţărăneşti la acţiunea garibaldienilor, nici pasivitatea ţăranilor în uniformă – înml îţi cu forţa în armată – şi care nutreau o simpatie adincă pentru ţelurile expediţiei celor „o mie".

I.upta antiburbonică ia astfel caracterul unei ascuţite lupte de clasă a ţăranilor răzvrătiţi, iar întreaga campanii' din sud îmbracă aspectul unui război populartiV; ini, şi\ Aşa se explică de ce micile forţe garibaldiene 4iu putut wî înfrunte un inamic de zece Sciu de douăzeci de în i mal

numeros. Sub lo/încă. /Trăiască Italia – moarto. Şobolanilor'* (şobolanii erau partizanii Bourbonilor) ţăiitnimca şi populaţia nevoiaşa din micile centre din sud au sprijinit i u entuziasm acţiunea garibaldienilor, izo11ml. I lubirii trupele napolitane, tăindu-le posibilitatea tio a şi * aproviziona şi aplichid atât tactica războiului de „(.'Hernia1' cil şi aceea a insurecţiei. *„Nu există o armată napolclană* – scria Engels în acele zile în operele sale cu caracter militar: *Există numai o armată regală. Ea a /*ost *creată şi organizată cu scopul precis de a ţine în /*nu *poporul".* Lipsită de suport moral, de legătură eu masele, ca se i'rângea în bucăţi la prima încercare serioasă.

Pentru ataşamentul său sincer şi profund faţă de cauza libertăţii popoarelor, Garibaldi s-a bucurat de simpatia multor spirite generoase din întreaga Europă, nu numai din rândurile emigraţiei, dar chiar dintre literaţi, istorici, artişti, oameni de ştiinţă etc. Victor Hugo, Verdi, Ilerzen, Quinet, Gambetta, Arago, Michelet, Dumas, Pirogov, Nelat on şi mulţi alţii, au exprimat nu o dată preţuirea lor laţii de acţiunile şi forţa morală a lui Garibaldi.

„Mă voi folosi de primul prilej pentru e. A să ridic glasuL. — îi scria profetic Victor Hugo în 1863, din locul său de exil în insula Guernesay. *Îţi trebuie milionul ăe braţe*, *milionul de inimi, milionul de spirite. Îţi trebuie marea răzmeriţă a popoarelor. Ea va veni!"* iar patru ani mai târziu, într-un suprem gest de dăruire scrie un lung poem intitulat *Mentana* – tradus în câteva săptămâtii în şaptesprezece limbi – prilejuit de arestarea lui Garibaldi în urma infructuoasei tentative de eliberare a Romei pe calea armelor. Marele poet compară înfrângerea condotierului italian cu aceca a unui gladiator antic al cărui duh supravieţuieşte puterii telurice: *„Fu aruncat în lanţuri acel ce a fost darnic /... Cadavru-i la pământ., dar gândul său triumfă*

Cât priveşte pe scriitorul Alexandre Dumas-tatăl, acesta era mai mult decât prieten, un veritabil confident. Admiraţia şi afecţiunea autorului celor *Trei muşchetari*

pentru Garibaldi, îşi aveau, fără îndoială, obârşia în sentimentele sale mai vechi, italienizante. Încă din 1835 Dumas publicase la Paris un *Tablou istoric şi descriptiv al Italiei, Piemontului, Sardiniei, Maltei, Siciliei şi Corsicei,* oonsemnind astfel impresiile unei călătorii întreprinse atunci de-a lungul peninsulei precum şi în insulele din Mediterană, mai precis în întreaga arie geografică locuită de italieni sau impregnată de specificul italian.

Câţiva ani mai târziu, în .1840, ea şi în următorii doi ani, Dumas străbate din nou pământul italic în toate direcţiile, însoţit de astă dată de soţia sa, actriţa Ida Ferrier. Publică o serie de volume despre Italia, printre care mai cunoscute sunt: *Un an la Florenţa, Vila Palmieri, Corricolo, Speronare.* Autorul izbuteşte să contopească elemente de pitoresc descriptiv cu detalii informative de ordin istoric' şi artistic, presărate cu amănunte romanţioase, fără să se ridice însă deasupra unei expuneri cursive şi agreabile, care satisfăcea totuşi cerinţele unor cercuri largi de cititori, dornici să afle aspecte inedite despre lumea italiană. Căci ambientul micilor state italiene intrase în gustul publicului larg din Fi'anţa şi indirect, prin intermediul cărţii franceze, în sfera intelectualilor din întreaga Europă. Stendhal, îndeosebi, reuşise să aţâţe curiozitatea şi să facă admirate şi dincolo de Alpi moravurile italiene. *Mânăstirea din Parma* datează din 1839.

KX «li ir chiar i înainte ca drama lui Fabrice del Dengo să-şi

II cuput.it un Io.' privilegiat în imaginaţia maselor de i Ititori. Croind un interes tot mai vădit faţă de obiceiurile vi sentimentele italiene, între care pasiunea şi violenţa, Niipt'i-. Llţla şi fanatismul, intriga tenebroasă şi asasinatul îi. Iu mreptuto,. I Justificate prin culoarea lor exotică şi minunii a, o Inireuurt literatură narativă solicitată de» un inibli uvi. L.Ic 'untiaste. I sen/aţli puternice, se dezvoltă ni pmpoiţli nemulmtilnite în perioada precedentă.

Koniuncle de **succes** ale lui Alexandre Dumas-tatăl **public. 11 în deceniile al** cincilea şi al şaselea ale

secolului tiiviit, Ix’iV’liola/a nu numai de artificiul foiletonului**. Morar** Introdus atunci în presa cotidiană, dar şi de toată **această** stare de spirit, de mentalitatea receptivă a publi**cului** cititor faţă de elementul surpriză, detaliul impre**vizibil,** intriga complicată şi abil condusă. Ciclul muş**’holurilor** începe în 1846 şi continuă şi în anii următori, oglindind perioada istorică a Franţei de sub Ludovic al Xlll-loa şi a Regelui Soare, urmată apoi de alte opere **avinil** ca fundal epoca prerevoluţionară **şi** anii Revoluţiei burgheze din Franţa.

O deosebită însemnătate pentru psihologia vremii respective prezintă romanul *Contele de Monte Cristo* publicat t reptat, în foileton, pe o durată de mai mulţi ani cunosi ind mai mult decât un succes, un triumf, ca o „izbucnire de fanfară-l, după inspirata expresie a lui Hugo. Peripeţia şi aventura, afirmarea individualităţii, setea de îmbogăţire rapidă într-o societate aflată în plină expansiune a imperiului colonial s-a reflectat de minune în această carte populată eu figuri contrastante, viguroase şi neînfricate, dispuse să rişte dar să şi izbândească cu orice preţ. Dumas a intuit admirabil spiritul vremii sale. Cu inventivitatea, verva şi puterea sa de lucru proverbiale, a obţinut reţete pecuniare nemaicunoscute până atunci. În pofida detractorilor şi a proceselor intentate, de editori sau foşti colaboratori, reputaţia lui nu a putut fi doborâtă sau zdruncinată în ochii publicului. Puţini oameni au cunoscut o notorietate literară atât de vastă nu numai în propria lor ţară dar şi dincolo de fruntariile ei.

Din nefericire, Alexandre Dumas-tatăl nu a cunoscut niciodată măsura, prudenţa, echilibrul. Totul a fost exces în viaţa lui – opera ca şi existenţa sa particulară. Fire deschisă, jovială şi generoasă, în sufrageria Ini puteai să întâlneşti întreg Parisul literar şi artistic sau să stabileşti geografia Europei prin personalităţile prezente. Dar risipa era atât de evidentă incit în mod paradoxal scriitorul devenea tot mai sărac pe măsură ce se îmbogăţea. Printr-un cabotinaj în perfectă concordanţă cu caracterul lui

extravagant, începuse să trăiască viaţa fastuoasă a unora dintre eroii săi, încât numai amenajarea castelului denumit Monte Cristo i-a absorbit sume fabuloase, ruinându-l până la sfârşit. Nu a fost însă unica fantezie a originalei sale vieţi.

Când, în prima jumătate a anului 1860. Dumas proiectează o călătorie în Orient pe care urma să o efectueze cu bricul său „Emma", se afla într-o stare de suflet suficient de receptivă şi fluctuantă spre a imprima cele mai neaşteptate întorsături existenţei sale. Aşa încât chiar de la prima lui escală la Genova la 16 mai, ajungându-i la urechi vestea despre recenta plecare a expediţiei garibaldiene în sud, intuieşte că un eveniment neobişnuit şi poate copleşitor avea să se producă. Ecourile acţiunilor anterioare ale lui Garibaldi stăruiau desigur în mintea lui, Dumas cu mult înainte de a-l fi cunoscut personal. În ochii săi, patriotul italian era un amestec ciudat din Surcouf şi Bayard, care-şi merita pe deplin epitetul romantic de „eroul celor două lumi", un personaj nare în galeria tipologică a operei sale ar fi trebuit să ia loc alături de d'Artagnan şi Edmond Dantes, păstrând însă şi o trăsătură din Robinson Crusoe, dacă asociem şi cadrul singuratic al insulei Caprera.

Itlei'ii de a-i publica memoriile, de a aduce la cunoşti nţa numeroşilor săi cititori elementele aventuroase pe «are le bănuia în viaţa lui Garibaldi, îl preocupa de umilă vreme, încât l-a determinat să se deplaseze la sfârpjilul lui 1859 la TOrino, puţind astfel să-. I concretizeze prolivlul. Întrevederile cu Garibaldi l-au făcut să se apropie de acest om sobru şi câim, care i-a dezvăluit neliânuitc afinităţi elective, generându-i totodată un sincer M'iiliment de afecţiune şi preţuire.

Anulind călătoria în Orient cu acea versatilitate care ni muie». În Dumas, instinctul lui de fantezie şi originalitate, autorul *Doamnei de Monsoreau* s-a îndreptat cu bricul sau spre Palermo cu dorinţa vădită de a ieşi în Sntimpinarea marelui său prieten. Intâmplarea îi oferea prilejul nesperat să participe la un eveniment istoric ca ai lor şi nu numai ca simplu spectator. Alături de conducătorul expediţiei ar fi

avut putinţa să trăiască nemijIlorit temerara acţiune a noilor argonauţi şi nu s-o privească doar cu ochii imaginaţiei.

ICxlstă un. Pasaj scris de Giuseppe Bandi, unul din agliiotanţii lui Garibaldi, care relatează scena întrevederii de la Palermo între Dumas şi conducătorul expediţiei celor „o mie". *„În drum spre casă* – povesteşte Bandi – *în clipa în care noi tocmai voiam să trecem peste o baricadă, ne ieşi în cale un bărbat voinic şt chipeş, care-l salută de departe pe general adresându-i-se în limba franceză. Omul acela voinic era îmbrăcat în întregime în alb şi pe cap purta o pălărie mare de paie, cu trei pene: una albastră, una albă şi alta roşie.*

(rhieeşt e, te rog, cine e? mă îndemnă Garibaldi.

*— (’ine poate să fie? am răspuns. Louis Blanc, Le: * dru-Rollin?...*

— Oho! râse generalul, este Alexandre Dumas.

— Cum? Autorul Contelui de Monte Cristo *şi al celev* Trei muşchetari?

— Chiar el, xxm

Le grand Alexandre *îl îmbrăţişa pe Garibaldi, arătindu-i nesfirşite semne de afecţiune şi intră împreună cu el în Palatul pretorial, vorbind şi râzind tare, vrind parcă să umple tot palatul cu glasul şi cu veselia lui.*

Ne-au poftit la masă... Marele Alexandre a mâncat ca un poet şi s-a arătat atât de dornic de conversaţie, că nimeni n-a mai fost în stare să rostească o vorbă. E drept însă că se exprima aşa cum ştia să scrie, de rămăsesem cu gura căscată tot ascultându-l, chiar dacă nu înţelegeam o iotă, din cauza iuţelii covârşitcare cu care vorbea".

Cu felul lui savuros de a povesti, P.andi adaugă o serie întreagă de amănunte vii, pline de urnor, dar comite greşeli de apreciere, neavând posibilitatea să cunoască adevăratul aspect al relaţiilor dintre Garibaldi şi Dumas. Astfel, autorul *Lalelei negre,* cu largheţa sa proverbială da mare senior şi nabab, a pus la dispoziţia conducătorului expediţiei suma de 50.000 de franci aur, destul de însemnată la timpul

respectiv, oferindu-şi totodată şi serviciile. Era neîndoios în gestul său ceva dezinteresat şi cavaleresc, în perfectă armonie nu numai cu faimoşii săi eroi, dar şi cu caracterul său generos, deschis şi galant, aşa cum se desprinde parcă din litografia executată în tinereţea scriitorului de prietenul său Achille Deveria.

Oricare an fost motivele ce l-au determinat pe Dumas să însoţească. Expediţia, aportul său în decursul întregii campanii a fost preţios, nelimitindu-se aşa cum s-ar putea crede la rolul unui simplu reporter de război. El s-a bucurat de încrederea personală a lui Garibaldi reuşind să aducă la îndeplinire două misiuni dificile ce i-au fost încredinţate. Mai întâi, procurarea de arme atât de necesare combatanţilor şi refuzate de Cavour pe motiv că guvernul ipiemontez nu putea fi implicat într-o acţiune care l-ar fi putut compromite pe plan diplomatic. Datorită relaţiilor sale, Dumas a reuşit să achiziţioneze arme ia

Marsilia, în mai mult chiar, a”izbutit să le transporte În Niciii; i cu propriul său bric „ICmma”, care, sub pavilam han iv, a putut să se strecoare mai uşor înşelind vi»! ilen (a vaselor napolotane ce patrulau în apele din juml 11isiiU’i şi În Marca Tiretiinnă.

M u 1**1**1 **1**1’ .1**1**ii ap. Iie însă misiunea lui Dumas la Neapoie, iunie .1 pulul pali 111 îi le acoperii le pavilionul ţării sale.

Holul ’-’u comporta un anumit risc – aşa cum **mula. Lithu l’ariâ’i, laocialul eniile/ al lui Garibaldi – meu ihepf ţel u ’. Luhiloaseti legătura cu Liborio Romano, ii11111 îi ei1**1 **ile mieiiie al licealului celor Două Sicilii. Trebui.) mi ie obţlun lie îi pred, ne .1 capitalei regatului, prinl’ ” revoluţie de palat – e\iliudu-se astfel nu numai o Inutila lupie fratricidă, dar chiar şi nimicirea oraşului de la poalele Ve/uviului – fie cel puţin o neutralizare** a **emisari lor guvernului piemontez, care urmăreau, din** mol **i ve tactice, să-l atragă pe biborio Romano, făcând a’*1 lei să intirzic sau chiar să eşueze ultima etapă a acţiunii**

nanbaldienc.

Dumas, şi-a îndeplinit misiunea încredinţată, cu discreţii), şi tact, dacă ne referim la scrisoarea adresată lui I lari băltii. În mesajul confidenţial din 3 septembrie 1860, liiuiis Iu Sapri, în Calabria, unde se afla atunci condunduriil expediţiei celor „o mie", el scria că ministrul de interni* uapoletan se oferă, în anumite condiţii pe care le urata amănunţit, să predea capitala regatului fără vărsare de sânge, recunoscând împreună cu alţi doi membri din guvern autoritatea eliberatorului Sudului:*.. Ştiţi* – încheie Dumas scrisoarea – *că nu vă cer nimic /iniiru mine, exceptind favoarea de a vina în localitatea d Monti, precum şi permisiunea de a continua săpăturile de la Pompei".* Câteva zile mai târziu, la V septembrie, Garibaldi îşi făcea intrarea triumfală în Neapoie, în entuziasmul frenetic al locuitorilor oraşului.

După sfârşitul campaniei din sud, Garibaldi a încredinţat lui Dumas, conform dorinţei exprimate de aceste, postul onorific de director al artelor şi muzeelor, precum şi dreptul de a continua orice cercetări arheologice ar fi crezut de cuviinţă să facă. Pe deasupra, i se punea la dispoziţie, spre a-l locui, fostul palat regal din Ghiatamonte. Acest ultim privilegiu satisfăcea pe deplin vanitatea popularului romancier francez, dorinţa sa de fast şi aspecte somptuoase. Complăcându-se în clima şi ambientul napoletan, Dumas a rămas în oraşul de la poaOele Veuviului timp de patru ani, deşi Garibaldi – se retrăsese la Caprera încă din noiembrie 1860, ca urmare a disensiunilor ivite între el şi guvernul Cavour în problema anexării Sudului.

S-ar păcătui printr-un exces de severitate dacă am accepta, aşa cum s-a insinuat de către unii exegeţi şi biografi, că pentru Dumas episodul din Italia meridională a constituit o simplă diversiune marţială, adaptată temperamentului său, o paranteză necesară -şi stimulatoare pentru fantezia obosită a scriitorului în căutare de teme inedite. Dimpotrivă, e de presupus că tocmai în

tensiunea marilor evenimente ale campaniei, s-a verificat şi s-a cimentat legătura durabilă şi spirituală între eliberatorul Sudului şi scriitorul francez. O mărturie de netăgăduit a acestei amiciţii, ea o emblemă concretă dăinuind în timp, a constituit-o însăşi publicarea la Paris, în anul eliberării Italiei meridionale, a *Memoriilor lui Garibaldi,* aşa cum apar ele în tălmăcirea de faţă.

*

f Publicâni *Memoriile lui Garibaldi,* animatorul lor, Alexandre Dumas, adaugă în subtitlu epitetul „tradu: ere". Să fi fost din partea sa un exces de modestie, un subterfugiu editorial pentru ca publicul cititor să acorde «nai multă credibilitate lucrării, sau. O chestiune de cochetărie literară, aşa cum s-a mai întâmplat şi cu alte piese,. I 11,11 aţinui «le popularului scriitor? E dificil de dat ua răspuns precis.

Dacă multe pagini, mai ales la începutul cărţii vădesc transpunere oarecum liniară a unui text original – în primul rând după manuscrisele elaborate de Garibaldi t, i Tanger încă din ’1850 – în schimb, într-o serie înti cană de capitole se simte pana creatorului lui *Kean* IVintre ele, le-am putea cita pe acelea care redau poezia
<irupiilor nesfârşite din America de Sud, misterul şi Hiikoiisii pădurii ecuatoriale, scenele de bătălie, îndeonelii de pe laguna de Los Patos sau de la asediul Roiuri. Cu ritmul lor vertiginos şi gâfâitor, prefigurând pro*
< oi leul „. S? i. Spense"ului cinematografic de astăzi.

fireşte, din confesiunile scrise sau comunicate verbal l (iaribaldi, Dumas a ştiut să desprindă amănuntul caracteristic, nota pitorească, gestul elocvent şi semnificativ, pe care le-a amplificat, dându-le valoarea naraţi unii. Căci spre deosebire de, memoriile scrise de majoritatea oamenilor de stat, ale militarilor sau diplomaţilor, memorii care rămân în arhive ca nişte simple documente pentru specialişti, paginile publicate de Dumas depăşesc interesul strict informativ, legat de timp şi spaţiu. Ele reuşesc să recreeze realul şi să redea adevărul

omenesc, cu firescul, poezia, flacăra şi culoarea lui.

Scriind confesiunile altcuiva, substituindu-se unei existenţe străine, scriitorul francez a căpătat o incomparabilă libertate de mişcare. El n-a mai fost Obligat să urmărească detaliile nesemnificative ale vieţii cotidiene în înlănţuirea lor mecanică – aşa cum se întâmplă când apelam la linia propriei noastre trăiri pe care vrem să *o* i" producem cu fidelitate – ci s-a lăsat conclus de stimulul imaginativ provocat de faptele lui Garibaldi, de semnificaţia epică a destinului său.

I'roredând astfel, Dumas transformă lucrarea memoîi. Ilistă propriu-zisă în „memorii imaginate", ; jşa cum au la. M de altfel şi alţi predecesori iluştri ca Rousseau sau

Chateaubriand în *Confesiuni* şi în *Memorii de dincolo de mormânt.* De fapt, ceea ce interesează în literatură e patetismul uman, nu amănuntul istoric invocat ca argument sau scuză. De aceea, frământările sociale şi politice, ca şi lupta maselor populare din vremea respectivă sunt schiţate în trăsături rapide şi generale, fără să fie analizate, să se ajungă la vreo interpretare sau să se emită vreo judecată de valoare. Lucrarea corespunde astfel concepţiei literare a lui Dumas, formulei sale de scriitor.

E îndeobşte cunoscut că în cărţile savurosului romancier francez, lectorul nu trebuie să caute ample tablouri sociale, idei sau analize psihologice, ci dialog viu şi dramatic, naraţiune antrenantă, portrete contrastante, descrieri evocatoare, fluente şi plastice. Paginile sale captivează şi destind în sensul cel mai autentic al cuvântului, incit marele său contemporan şi prieten, Victor Hugo, în scrisoarea omagială adresată în 1872 către Dumas-fiul, nu exagera de loc spunând că autorul *Memoriilor lui Garibaldi – „purifică şi face mai bune spiritele prin nu se ştie ce lumină veselă şi puternică... seduce, fascinează, interesează, amuză, instruieşte*".

Nimeni nu poate nega că multe din scrierile lui Dumastatăl nu sunt astăzi caduce şi desuete. Dar în cele care se menţin şi rezistă timpului, câtă risipă de fantezie şi

vervă nu putem găsi şi mai ales câtă ingeniozitate în crearea situaţiilor neaşteptate, a ceea ce se obişnuieşte să se numească astăzi *aventura.* Intr-adevăr, estetica romanului de aventură recunoaşte în Dumas-tatăl un admirabil şi fecund precursor. Sub noile lui avataruri, ficţiunea evazionistă, utopică, ştiinţifico-fantastică, romanul de aventură şi-a regăsit un suflu proaspăt, inedite şi inepuizabile filoane de explorat.

Pretenţiile unor exegeţi de a-l discredita pe Dumas reproşându-i o serie de deficienţe care, de fapt, sunt organic legate de slăbiciunile romanului de aventură, apar mul ilcumliti. .1 îi îaeiliiatc a judecăţii critice decât ca o tini' im i 4h-l eai itaţii ei. Trebuie să-l acceptăm pe tlliiii.it penii îi ce.a ce are admirabil în ol şi să nu-i l'twm n" i i. Mi poseda Darul de a îmbrăţişa, ' sub o

A1 „»! 1" '1 i*1 l' taliile unei acţiuni complicate în peri-

©PţH. De n i 111111111.1 i viiii't un le ascunse, aşa cum se des-

I di.im iniilie. Arţj aii „de, mi e un fapt de sub-

ipifi i îi 11111. I i um nu i mai puţin nici suflul de energie 'Vliilii elm l de alli'tllilie -l de li uimi' al binelui pe laic îi li în tiii pei ioniiee sale cele irnai izbutite.

'1111H 111p11111 în 11r. Ur. I principala i lui Garibaldi facv*m «Umulalni i dintoldeauna ai umanităţii – energia şi Dttnms a reuşii s; i exprime şi în cartea' de „imul omului iu mijlocul forţelor naturii şi a vn i 11" 'l1111lin mlimpiiiulc în contactul cu semenii săi, «* ai e reuşeşte sa i domine prin puterea, priceperea, **Voinţa** şi isteţimea sa. Dar acest lucru nu e înfăptuit i „1" al'T.mii sau simboluri mitice, nici prinţr-un individ'ia în m. Njre. Siv. Ci prin fiorul marilor încercări ale fiinţe, umane capabile de încordare, disciplină şi cutezanţă. C'iicl «-iirlea de faţă comunică cititorului nu numai forţa, de , i cousiringerile şi virtuţile etice ale protagonistului, Impulsul spontan de a-şi asuma întreaga responsabilitate i" Imite împrejurările, de a juca parcă neîncetat cartea inopriului. Suu destin.

Tilcul ascuns, ca o apă subterană ce-şi face simţită

pixveuţ. I printr-o vibraţie abia perceptibilă, se desprinde dl „paginile *Memoriilor,* ori de câte ori este vorba de iivenliira umană. Sensul aventurii nu rămâne însă exlei” i l iptelor de viaţă, nu intră în contradicţie cu ele. Şi i”ei mi exigenţele personajului principal de a înfăptui iieţiiiiiea fizică, dueând-o până fa extremele ei conse-
i inje Aşa se explică de ce aspectul afectiv-erotic, elementul pasional este înfăţişat cu o atât de mare eco„iiaii” de mijloace expresive, în cai-e pudoarea gesturilor *ia* împleteşte cu pudoarea cuvintelor. Acest element nu lipseşte, fără îndoială, nici din paginile cărţii de faţă căci făptura omenească absoarbe noi puteri de viaţă din nesecatul sentiment al dragostei. Dar iubirea rămâne în bună parte pe plan secundar, întrueât protagoniştii, puşi în faţa unor situaţii şi fapte neobişnuite, râmân în primul rând încordaţi spre acţiunea ce le stă în faţă şi în care trebuie să triumfe sau să moară.

*

Atras de chemarea cea mare a spaţiilor vaste, Găribaldi a încercat de timpuriu sentimentul independenţei, neîngrădit de nicio oprelişte, dorinţa de a trăi în deplină înfrăţire cu natura înconjurătoare şi cu semenii săi. O dată cu trecerea anilor, sensul emancipator al existenţei sale s-a afirmat însă tot mai imperios, făurindu-i o viziune proprie, revoluţionară faţă de problemele libertăţii omului şi ale colectivităţii din care face parte, concretizate după aceea în precise acţiuni soeial-istorice.

Dar atitudinea revoluţionară garibaldiană zămislită cu mai bine de un secol în urmă, a devenit curând o tradiţie prelungindu-se până în zilele noastre printre democraţii şi partizanii italieni, care au desfăşurat apriga bătălie a Rezistenţei din anii grei ai fascismului şi ai celui de-al doilea război mondial. Pe drept cuvânt mişcarea de Rezistenţă a fost denumită „al doilea Risorigiment”.

Expresie a vitalităţii locuitorilor peninsulei, Rezistenţa desfăşurată în cadrul războiului de partizani purtat în perioada 1943—1945, prezintă interesante analogii cu

Juptele poporului italian din secolul trecut. La rândul ei. Realitatea istorică din timpullui Garibaldi – în lumina evenimentelor din perioada Rezistenţei – capătă un răsunet, un sens profund, o perspectivă necunoscute cercetătorilor de odinioară.

Pimindu-se la îndemina cititorilor români *Memoriile lui (iaribdidi,* nu se poate să nu amintim că eroul cărţii ii l'ost un cald sprijinitor al poporului nostru în. Lupta nu pentru unitate şi democraţie, ca şi faptul că poporul romflu a nutrit la rândul său o sinceră simpatie pentru riiii/a diieaptă a naţiunii italiene. Docximentele istorio1:1.11 i atestă, la o sută de ani după Risorgiment, legă- i urile strinse, create între patrioţii italieni şi români, itililiniindu-se împrejurarea că ambele popoare au trăit, în acelaşi timp, momentele hotărâtoare ale înfăptuirii unităţii lor naţionale.

I'rivit în perspectiva timpului, destinul acestui mare **răzvrătit** împotriva rânduielilor unei lumi nedrepte, **stăruie** iu memoria oamenilor prin protestul său sincer, tenace, neînduplecat, asemenea adevărului inexorabil al **vieţii O** flacără vie şi inalterabilă continuă să-i priVegheze legenda.

MIRCEA. PĂDURELEANU

'XXXi

TABEL CRONOLOGIC!

U 802 La *24 iunie* se *naşte la Villers-Cotterets, departamentul Aisne, Alexandre Dumas, unicul copil al generalului Thomas-Alexandre Dumas şi al Mariei-Louise Labouret.*

1805 Naşterea, la Genova, a lui Giuseppe Mazzini, marcantă personalitate din emigraţia italiană în anii Risorgimentului.,

4807 La 4 iulie se naşte la Nisa, provincie sardă anexată de Franţa napoleoniană, Giuseppe Garibaldi, fiul armatorului Bomenico Garibaldi şi a Rosei Raimondi.

3S75 Oraşul Nisa cu teritoriile idin jur revine la regatul

Sardiniei ca urmare a prăbuşirii primului imperiu francez.

181.2 Are loc eea dintâi călătorie a lui Garibaldi în Levant şi Marea Neagră pe brigantina „Cestanza", în calitate de „mozzoa (elev marinar).

Alexandre Dumas întreprinde prima sa călătorie la Paris unde ia contact cu mişcarea artistică şi lumea teatrului.

! Memoriile Hai Garibaldi

1825 Domenico Garibaldi, însoţit de fiul său Giuseppe, face o călătorie la Roma; „Cetatea Eternă" lasă o impresie de neşters tinărului de 18 ani.

1832 La 27 februarie, Giuseppe Garibaldi este înscris în registrele portului Nisa cu titlul de căpitan în marina comercială sardă.

În aprilie, intră în contact cu un grup de saint-simonieni francezi ce se expatriau în Orient, fapt ce va avea o anumită înrâurire asupra concepţiei sale de viaţă.

1833 întâlnire la Marsilia, între Garibaldi şi Mazzini. Adeziunea celui dintâi la asociaţia conspirativă „Tânăra Italie1', fondată de Mazzini, ale cărei ţeluri fundamentale erau: independenţa ţării, unitatea republicană şi democraţia.

La Paris, reprezentarea pieselor istorice: Henric al III-lea şi Curtea sa *(1829);* Christina *(1830)*; Antony *(1831);* Tumul Nesle *(1832) şi altele, asigură dramaturgului Alexandre Dumas un mare succes de public şi de prestigiu.*

1834 Eşuează insurecţia din. Savoiat-pregătită şi condusă de Mazzini.

1834 Compromis într-o tentativă insurecţională la Genova, Giuseppe Garibaldi se refugiază vremelnic la Marsilia. Are loc condamnarea sa la moarte în contumacie de către autorităţile piemonteze.

.183.) Expatriere în America Latin*? Garibaldi se îmbarcă pe bricul „Le Nautonier" în calitate de căpitan secund, cu destinaţia Rio de. Janeiro.

Scriitorul Alexandre Dumas întreprinde o călătorie în Italia, unde revine în anul următor, iar ulterior în 1S40, 1841 şi 1842.

il83(i Garibaldi îmbrăţişează cauza revoluţionară a republicii independente Rio Grande de Sul şi participă, cu un mic vas, la acţiunile de război împotriva Braziliei imperiale.

1837 Comandant al flotilei riograndeze, Garibaldi desfăşoară un război de „guerilla”, în operaţii efectuate atât pe apă cât şi pe uscat.

*1839*Anita Ribera da Silva, o tânără braziliană de **18** ani, devinesoţia lui Garibaldi. Împărtăşind alături de acesta existenţa sa tumultuoasă.

Începe col de-al doilea război iriterafnerican pentru acapararea Uruguay ului.

*1840*La 16 ianuarie se naşte primul copil al soţilor Garibaldi, Menotti, după numele eroului-martir al răscoalei din 1831 de la Modena.

*1842*Sfârşitul misiunii lui Garibaldi în Rio Grande de Sul. Familia Garibaldi se strămută la Montevideo unde exista o puternică colonie italiană formată, îndeosebi, din emigranţi politici.

În conflictul cu Argentina dominată de dictatorul Juan Rosas, Garibaldi sprijină cauza republicii Uruguay.

*1843*începe asediul îndelungat al oraşului Montevideo. Se formează trei legiuni de luptători emigraţi: italieni, francezi, spanioli, în scopul

’ asigurării rezistenţei. Legiunea italiană, de 800 de oameni, este comandată de Garibaldi, căruia i se conferă gradul de colonel.

*1844*Ostaşii Legiunii italiene îşi afirmă superio. Ritatea în toate acţiunile de hărţuire cu inamicul (Cerro, Boyada etc.).

Apare, la Paris, romanul cei trei muşchetari *de Alexandre Dumas care asigură autorului o notorietate europeană. Începe totodată publicarea romanului-foileton* Contele de Monte Cristo *care va continua până în 1850, cujiosând un* succes fără *precedent.*

*1846*Au, loc bătăliile de laSalto şi San-Antonio (Argentina septentrională) unde Legiunea italiană se acoperă de

glorie. Avansarea lui Garibaldi la gradul de general.

La Paris apar noi romane istorice care continuă seria succeselor înregistrate de Alexandre Dumas: Doamna de Montsorfiau; Cavalerul de la Maison Rouge; Războiul femeilor; *după ce în anul precedent se tipăriseră:* După 20 de ani *(continuarea celor* STrei muşchetari) *şi* Regina Margot. *Începe publicarea* Memoriilor unui medic (Joseph Balsamo) *pe care le va termina în următorii doi ani.*

Autorul lor întreprinde o călătorie de documentare în Africa de Nord (Algeria şi Tunis) unde e primit cu onoruri militare. Impresiile călătoriei sunt consemnate în volumul De la Paris la Cadix.

1847 Se acordă lui Garibaldi puteri depline în coordonarea asediului oraşului Montevideo. Aplicând tactica războiului de poziţii el imobilizează forţele inamice, sprijinind astfel bătălia diplomatică în scopul reglementării conflictului.

La Paris Alexandre Dumas-fiul publică romanul *Dama cu camelii.*

1848 Au loc mişcări revoluţionare în aproape toate statele europene, inclusiv în peninsula italică, înlăturarea monarhiei în Franţa prin luptele de stradă din 22—24 februarie şi proclamarea celei de-a doua republici.

La 23 martie, regatul Sardiniei şi Piemontului declară război Austriei în vederea lichidării puterii habsburgiee din Italia de Nord.

1848 La 24 iunie, Giuseppe Garibaldi, cu o parte din veteranii legiunii italiene din Montevideo, debarcă la Nisa după un exil de 12 ani. Comitetul provizoriu al oraşului Milano însărcinează pe generalul Garibaldi cu comanda batalioanelor de voluntari în curs de formare.

La 9 august, după înfrângerea de la Custoza, regele Sardiniei semnează un armistiţiu capitulard ca Austria.

Batalioanele garibaldiene de voluntari opun rezistenţă trupelor austriece în cetatea naturală a munţilor din jurul lacului Maggiore. Acţiunea, deşi de scurtă durată, are

profund

- . Ecou în masele italiene, cât şi în afara fruntariilor peninsulei italice.

Apare, la Paris, ziarul lui Alexandre Dumas Le Mois (Luna) *precum şi romanul* cei patruzeci şi cinci *şi* Vicontele de Bragelonne *(ultima parte din ciclul închinat muşchetarilor).*

La 25 noiembrie, papa Pius al IX-lea, temându-se de insurecţia populară, părăseşte Roma refugii ndu-se pe teritoriul Regatului celor Două Sicilii.

La 10 decembrie este ales preşedinte al Republicii franceze Ludovic-Napoleon Bonaparte, nepot al primului împărat al Franţei.

1849 La 9 februarie, Adunarea Constituantă din Roma declară decăzută puterea laică a papilor şi proclamă Republica Romană.

La 3 iunie începe asediul Romei de către trupele franceze trimise de noul preşedinte al Franţei, Ludovic-Napoleon Bonaparte.

La 3 iulie, în pofida rezistenţei înverşunate., a apărătorilor, francezii pătrund în Cetatea Eternă.

Are loc odiseea retragerii din Roma a voluntarilor garibaldieni. În decursul retragerii, se stinge din viaţă Anita Garibaldi. Începe a doua expatriere a lui Garibaldi, impusă ele guvernul piemontez, care va dura până în 1854.

f

1850 La Tanger, Garibaldi începe redactarea primei părţi a *Memoriilor* referitoare la evenimentele din America de isud. În iunie pleacă la Liverpool, apoi la New York, unde rămâne şi în decursul anului următor lucrând într-a fabrică.

Mazzini organizează la Londra „Comitetul central democratic european" la care aderă şi Nicolae

- Bălcescu şi C. A. Rosetti.

Alexandre Dumas publică romanul Colierul reginei.

*1852*Căpitan de cursă lungă în. Serviciul unei societăţii italo-americane, Garibaldi călătoreşte în Panama, Peru, apoi în China, Filipine şi Australia.

Camillo Benso di Cavour devine prim-ministru al regatului Sardiniei şi Piemontului.

La 7 noiembrie şeful statului francez, desfiinţează republica, proclamându-se împărat sub numele de Napoleon al III-a.

Din prudenţă, Alexandre Dumas se autoexilează la Bruxelles unde se află intelectualii francezi din opoziţie în frunte cu Victor Hugo.

1853 Călătoriile de serviciu ale lui Garibaldi se extind pe itinerariile cele mai diverse. Din nou în Pacific, apoi în Chile, ocolind Capul Horn, revine în Statele-Unite, la Boston,

Izbucneşte războiul Crimeii între Rusia şi coaliţia anglo-franco-turcă, la care se alătură şi Regatul Sardiniei…

Are loc apariţia romanelor lui Alexandra Dumas; Ange Pitou *şi* Contesa de Charny,

Apare ziarul Muşchetarul, *proprietatea scriitorului,*

1854 În februarie, are loc la Londra o întrevedere între Garibaldi şi Mazzini.

La 10 mai Garibaldi reintră în patrie, debarcând la Genova,

În toamna aceluiaşi an se instalează cu copiii ipe mica insulă Caprera din Mediterană, la intrarea în strimtoarea Bonifăciu.

1855 La 20 ianuarie, regatul Sardiniei şi Piemontului, încheie un tratat cu Anglia şi Franţa, prin care se angajează să participe la războiul Crimeii, trimiţând un corp expediţionar de 15,000 de soldaţi.

18.56 Are loc Congresul de pace de la Paris în vederea reglementării relaţiilor dintre Rusia şi puterile occidentale, după războiul Crimeii. Guvernul Cavour obţine anumite ’succese tactice.

’1858 La 20 iulie în întâlnirea de la Plombieres dintre Napoleon al III-lea şi Cavour au fost puse bazele alianţei dintre Franţa şi Piemont, pentru înlăturarea Austriei de pe teritoriul italian,

1858 întrevedere între Garibaldi şi Cavour la Torino cu

privire la reorganizarea armatei regulate şi la formarea batalioanelor de voluntari.

1859 Începe războiul austro-franco-piemontez.

1859 Garibaldi comandă corpul de vânători alpini, format din 3.000 de voluntari. Eliberează o parte din Lombardia şi localităţile Sesto-Caler. De, Varese, Como, Adda, Bergamo, La-

XLI

nato,

La 4. Şi 23 iunie, în bătăliile de la Magenta, Solferino şi San Martino, trupele franco-pieimonteze înfrâng armata austriacă.

Toscana, Parma, Modena şi Romagna cer, în urma insurecţiilor populare, alipirea la Piemont.

Are loc la Torino o întâlnire între Garibaldi şi Dumas, în legătură cu publicarea memoriilor.

. *i. ’*

160 La 5 şi 6 mai, vasele „Lombardo” şi „Piemontu părăsesc portul Quarto de lângă Genova, ’cu „o mie” de voluntari, sub comanda lui Giuseppe Garibaldi, în scopul eliberării Italiei meridionale.

11 mai. Debarcare în nordul Siciliei, la Marsala.

15 mai. Victoria de la Calatafimi.

27 mai. Începe atacul pentru cucerirea oraşului Palermo.

7 *iunie.* Eliberarea completă a capitalei siciliene şi ocuparea fortului Castellamare.

18 iunie. Ocuparea oraşului Catania.

20 iulie. Cucerirea oraşului Milazzo.

25 *iulie.* Predarea fortului Milazzo.

26 *iulie.* Intrarea în oraşul Messina,

19 *august.* Traversarea strâmtorii Messina şi debarcarea voluntarilor garibaldieni în Calabria.

20 *august.* E luat cu asalt oraşul Reggio.

31 august. Intrarea în oraşul Cosenza,

3 *septembrie.* Garibaldi pătrunde în Sapri.

5 *septembrie.* Este ocupată Padula,

6 *septembrie.* Intrarea în Salerno,

7 *septembrie.* Garibaldi pătrunde în Neapole, în ovaţiile populaţiei.

— 2 octombrie. Bătălia de la Voltumo, care consfinţeşte cucerirea Sudului prin înfrângerea trupelor napolitane.

Alexandre Dumas, care a însoţit expediţia, celor „O mie”, de la Palermo la Neapole, e numit de eliberatorul Sudului, director al „Artelor frumoase”, Scriitorul francez editează la Neapole ziarul unionist „L’indipendente”. *Apar, la Paris, lucrările lui Dumas:* Memoriile lui Garibaldi *şi* în Rusia, *ultima inspirată dintr-o călătorie întreprinsă în anul precedent la Petersburg, Moscova, NijniNovgorod şi Caucaz.*

La 9 noiembrie, Garibaldi părăseşte Neapole pe vasul „Washington” cu destinaţia Caprera, în urma disensiunilor ivite cu guvernul piemontez.

Alexandre Dumas rămâne la Neapole timp de patru ani, până în 1864.

1861 În şedinţa din 18 aprilie a Parlamentului din Torino, Garibaldi face un aspru rechizitoriu politicii cavouriene în legătură cu teritoriile eliberate din Sud.

fea (3 iunie, moare primul ministru al Italiei unificate, Camillo Benso di Cavour.

Apare lucrarea lui Alexandre Dumas Garibaldienii.

XLIII

XEIÎ

1862 La 29 august, pe înălţimile de la Aspromonte (Calabria), Garibaldi e rănit şi apoi arestai din ordinul guvernului de la Torino, sub pretext că a pus la cale insurecţia în Statul papal, voind să ecupe Roma, periclitând astfel relaţiile cu Napoleon al III-lea. Sub presiunea opiniei publice din toate provinciile italiene, ilustrul prizonier e eliberat după o scurtă detenţiune.

1864 în cursul lunilor aprilie şi mai, Garibaldi vizitează Anglia. Îmbarcarea în portul La Valetta (Malta) pe un vapor britanic; debarcarea, la Southampton. Primire triumfală la Londra, Liverpool, Glasgow, Manchester şi alte oraşe din Marea Britanie. Miting popular în Trafalguar Square – cea mai mare demonstraţie de masă care avusese loc în

capitala Angliei de la moartea lui Wellington. Revedere cu Mazzini în casa lui Alexandr Herzen.

1866 La6 iunie încep ostilităţile între Prusia şi, Austria.

’La 20 iunie intervine în conflict şi armata italiană.

*1866*Garibaldi, comandant al unui corp de armată format din batalioane de voluntari, pătrunde în Trentin, cucerind poziţiile de la Coffaro, Monte Squello, Edolo, Rocca d’Anfo, Bezzecca. ’

Are loc bătălia de la Sadova în care trupele pru-* sace zdrobesc armata austriacă.

Provincia Veneţia este cedată Italiei.

*1867*Eşuează încercarea lui Garibaldi de a elibera Roma cu voluntarii săi. La 3 noiembrie, pe colinele de la Mentana (Italia Meridională), armata franceză trimisă de Napoleon al III-lea, înfrânge trupele de voluntari. Arestarea lui Gairbaldi îa Figline, din ordinul guvernului italian; eroul este condus în fortăreaţa de la Varignano. Datorită protestului ’ maselor italiene şi al cercurilor de intelectuali europeni în frunte cu Victor Hugo, deţinutul e eliberat, retrăgându-se la Caprera.

1868Apare ultima lucrare narativă a lui Dumas, Albii şi albaştrii, *episod al luptelor din Vandeea. În anul următor scriitorul dramatizează tema.*

1870 La 19 iunie începe războiul franco-prusac. Sânti retrase trupele franceze de ocupaţie din Roma. Înfrângerile armatei franceze, izolarea Franţei de, puterile europene şi adâncile contradicţii dinăuntrul ţării, constrâng pe Napoleon să capituleze la Sedan. Revoluţia declanşată la Paris instaurează cea de-a treia republică franceză.

La 20 septembrie, Nino Bixio – unul din locotenenţii lui Garibaldi – pătrunde cu detaşamentul său în Roma, înălţând pe Capitol iu drapelul roşu-a b-verde.

Garibaldi îşi oferă Franţei republicane serviciile sale. Acceptă comandamentul corpurilor ele voluntari ale armatei din Vosgi, operând în triunghiul Dole-Dijon-Autun.

*La 6 decembrie, moare scriitorul Alexandru Dumas-tatăl la castelul Puys, nu departe d„*Di*eppe, unde a fost*

înmormântat provizoriu.

1871 În bătălia de la 21—23 ianuarie corpurile de voluntari ale armatei din Vosgi au înscris o victorie în apărarea Dijonuiui.

La 18 martie este proclamată Comuna din Paris t' – embrion al statelor socialiste de mai târziu —

care cunoaşte *o* existenţă de numai 72 de zile.

1872 La 10 martie, moare la Pisa Giuseppe Mazzini. Cu acest prilej are loc o mare manifestaţie populară la care participă şi Garibaldi.

Rămăşiţele pământeşti ale lui Alexandre Dumas sunt transportate în satul natal Villers-Cotterets.

1874 Apar o serie de lucrări în proză şi versuri albe ale lui Garibaldi, intitulate: *Clelia, Cantorii voluntarul, Cei O mie.* Autorul zugrăveşte, cu lirism, evenimentele trăite şi chipul unor tovarăşi de arme care s-au sacrificat

— Luptând alături de el.

1875 Deputat în Parlamentul din Roma, Gari. Baldi se preocupă, de mai mulţi ani, de un proiect de transformare al cursului Tibrului şi de îmbunătăţirea solului în Agrul Pontin, proiect nerealizat atunci din lipsa mijloacelor financiare.

1882 La 2 iunie se stinge din viaţă, la locuinţa sa din insula Caprera, Giuseppe Garibaldi, unul din făuritorii unităţii Italiei. Moartea sa a fost declarată doliu naţional.

1883 La 4 noiembrie, are loc în piaţa Malesherbes, din Paris, dezvelirea statuii lui Alexandre Dumas-tatăl. Opera a fost executată de. Gust ave Dore.

XLV

XLIV

1946 Este proclamată Republica italiană, după 64 de ani de la moartea lui Garibaldi. Prin voinţa unanimă a populaţiei, plebiscitul a fost fixat pentru ziua de2 iunie, data comemorării marelui dispărut, această zi devenind sărbătoarea naţională a Italiei.

UN CUVÂNT CĂTRE CITITOR

M. P.

Orice fapt actual îşi are rădăcina în trecut: este 11 neputinţă să începi vreo povestire, fie că se referă la existenţa unui om, fie la vreun eveniment,) ară să arunci o privire asupra trecutului.

Diferitele faze ale vieţii pe care am încercat s'-o *descriem, ne vor duce de multe ori în Piemont, pământul natal al lui Garibaldi. Bărbaţii care au activitate. Politică, atunci când sunt oameni a i progresului, îşi au ceasurile lor de slăbiciune, iii care, asemenea lui Anteu, simt nevoia, spre i şi redobândi puterile, să atingă ţărâna patriei, p care Brutus, în prefăcuta-i nebunie, o săruta socotind-o maica tuturor. Este deci necesar să fai-cin un studiu rapid al faptelor ce se petreceau în Italia între 1820 şi 1834, epocă în care începe această naraţiune istorică.*

Războaiele Republicii şi invaziile Imperiului, exilaseră din Sardinia pe doi prinţi care, plecaţi iii exil încă tineri, se întoarseră bâtrâni; erau doi fraţi, în persoana cărora se stingea ramura barbă1cască a ducilor de Savoia: unul a fost Victorilmanuel I, iar celălalt, Carol-Felix.

Amândoi au domnit.

Ramura mai mică era reprezentată de către prinţul de Carignan, care în 1823, a făcut ca grenadier în armata franceză, campania din Spania, unde s-a distins în mod deosebit la Trocadero.

În 1840, într-o audienţă pe care mi-a acordat-o, mi-a arătat sabia lui de grenadier şi epoleţii delână roşie, pe care le păstra ca pe nişte relicve ale tinereţii sale.

Regele Victor-Emanuel I, urcându-se pe tronul care, probabil, nu-i fusese dat decât cu această condiţie, făgăduise, sub cuvânt de onoare, suveranilor aliaţi, să nu facă, în orice împrejurare s-ar fi aflat, nicio concesie poporului său.

Dar ceea ce era uşor de făgăduit în 1815, era greu de respectat în 1821.

Din 1820, se răspândise, în Italia, carbonari smul. Într-o carte care este mai mult o mărturie decât un roman, Joseph Balsamo, *am scris istoria iluminismului şi a*

francmasoneriei.

Aceşti doi mari duşmani ai regalităţii, a căror deviză erau aceste trei iniţiale: L.P.D., adică Lilia. Pedibus. Destrue *au avut un mare rol în revoluţia franceză. Stvedenborg*[1], *ai cărui adepţi aveau să-l asasineze pe Gustav al III-lea, era mag. Aproape toţi jacobinii şi un mare număr de*

1 Expresie latină, în traducere literară *„striviţi crinii cu picioarele”.* Lozincă insurecţională îndreptată împotriva Bourbonilor, a căror emblemă heraldică era un crin eu trei petale.

2 *Emanuel Swedenborg* (1688—1*772), teozof şi vizionar suedez.

cordelieri1 erau masoni, Filip-Egalite 2 *era Mare Orient: i.*

Napoleon luă masoneria sub protecţia sa; dar, protejând-o, el o falsifică, o abătu de la scopul ei, o supuse interesului său şi făcu din ea un instrument al despotismului.

Nu este pentru prima oară când s-au făurit lanţuri cu spadele. Joseph Napoleon a fost mare maestru francmason; arhicancelarul Cambaeeres a fost mare maestru adjunct, iar Joachim Murat s, al doilea mare maestru adjunct. Împărăteasa Josefina, pe când se afla la Strassbourg, în 1805 prezidă ceremonia adoptării lojei Franc-Cavălerilor din Paris. În acelaşi timp, Eugene de Beauharnais era un venerabil al Ipjei Sfântului Eugen din Paris. Venit apoi în Italia, cu demnitatea de viceregе, Marele Orient din Milano îl numi maestru şi suveran comandor al consiliului suprem de gradul treizeci şi doi, adică îi acordă cea mai mare cinste cu putinţă, după statutele ordinului.

Bernadotte era mason; fiul lui, prinţul Oscar, a fost mare maestru al lojei suedeze; în diferitele loji din Paris, au fost iniţiaţi pe rând: Alexandru, duce de Wurtemberg; prinţul Bernard le SaxaWeimar şi până şi ambasadorul persan, AskeriKhan; preşedintele senatului, contele de Lacepede, prezida Marele Orient din Franţa, Jai cărui ofiţeri de onoare

---

1 *Ludovic-Filip-Iosif* (1747—1793) principe francez din ramura de Orleans, cunoscut sub numele de Filip-Ega- lite, datorită rolului jucat în Revoluţia franceză; tatăl regelui Ludovic-'Filip.

erau generalii Kellermann, Massena şi Soidt. Prinţii, miniştrii, mareşalii, ofiţerii, magistraţii, în] sfârşit toţi oamenii remarcabili prin gloria lor sau de seamă prin poziţia lor, aveau ambiţia să fie primiţi ca masoni. Chiar şi femeile au vrut să-şi aibă lojile lor, în care au şi intrat: doamnele de Vaudemont, de Carignan, de Girardin, de Narbonne şi midte alte doamne din clasele mari; totuşi, una singură a fost primită, nu ca soră, ci ca frate, Ea era faimoasa Xaintrailles, căreia primul consul îi dăduse un brevet de şef de escadron

Dar nu numai în Franţa înflorea pe atunci masoneria.

Regele Suediei, în 1811, instituia ordinul civil al masoneriei. Frederic-Wilhelm al III-lea, regele Prusiei, aprobase printr-un edict, spre sfârşitul lunii iulie a anului 1800, constituirea marii loji din Berlin. Prinţul de Galles continuă să guverneze ordinul până în 1813, când fu numit regent. În sfârşit, în luna februarie a anului 1814, regele Olandei se declară protector al ordinului şi îngădui ca prinţul moştenitor, fiul său, să primească titlul de venerabil de onoare al lojei lui William-Frederic din Amsterdam.

După întoarcerea Bourbonilor în Franţa, mareşalul Bournonville îl rugă pe regele Ludovic al XVIII-lea să pună ordinul sub protecţia unui membru din familia sa; dar Ludovic al XVIII-lea era un om cu o memorie bună, el nu uitase rolul pe care-l avusese, masoneria în catastrofa din 1793; în consecinţă, răspunse că nu va îngădui niciodată vreunui membru din familia sa să facă parte dintr-o societate secretă, oricare ar fi fost ea.

În Italia, masoneria căzu o dată cu dominaţia franceză; dar în locul ei începu să apară carbonarismul care părea să preia sarcina de unde o părăsise masoneria pentru a o continua în direcţia ei liberatoare.

Două alte secte ţinteau acelaşi lucru alături de ea: una se numea Congregaţia catolică, apostolică şi romană, iar cealaltă, Consistorială.

Membrii Congregaţiei aveau, ca semn de recunoaştere, un cordon de mătase, galben-pai, cu cinci noduri. Cei afiliaţi

ordinelor inferioare nu vorbeau decât despre pietate şi despre binefacere; cât despre secretele sectei cunoscute numai de gradele înalte, nu se putea vorbi despre ele decât când erau numai doi; dacă măi venea un al treilea, conversaţia înceta în aceeaşi clipă; cuvântul de. Recunoaştere al congregaţioniştilor era Eleuteria, *adică* Libertate; *cuvântul secret era* Ode, *adică* Independenţă.

Această sectă, născută în Franţa, printre neocatolici, dintre care mulţi au fost unii dintre cei mai buni şi mai constanţi republicani, traversase Alpii, trecuse în Piemont şi de acolo în Lombari/ia; dar, o dată aici, ea avu puţini adepţi şi curia d se stinse, agenţii secreţi ai Austriei izbutind sa-şi procure la Genova, diplomele ce se eliberau iniţiaţilor, ca şi statutele şi semnele de recunoaştere.

Consistoriala era îndreptată îndeosebi împotriva austriecilor; în fruntea ei se aflau principii ta. «

\ ' «

Hei care nu aparţineau casei de liabsburg[2]; ea era prezidata, de cardinalul Gonsalvi; singurul prinţ care n-a fost exclus din ea era ducele de Modena. Din această cauză, când liga fu cunoscută, urmară teribilele persecuţii ale acestui prinţ împotriva patrioţilor: el avea nevoie ca Austria să-i ierte dezertarea şi de aceea, spre a se împăca cu ea, trebui să verse nici mai mult, nici mai puţin, decât sângele lui Menottis, tovarăşul lui de conspiraţie-

Consistorialiştii urmăreau să-i smulgă lui Francisc al Îl-lea Italia şi să şio împartă: În afară de Roma şi de Romagna, pe care le păstra, papa dobândea Toscana, insula Elba şi provincia Marche revene.au regelui Neapolului; Parma, Piacenza şi o parte din Lombardia, reveneau cu titlul de rege, ducelui de Modena; Massa, Carrara, Lucca, regelui Sardiniei; în sfârşit, împăratul Rusiei, Alexandru, care din aversiune faţă de Austria favoriza aceste planuri secrete,

---

2 Autorul se referă la faptul că Austria, prin dinastia de Habsburg, stăpînea nu numai Lombardia şi provincia Veneţia, dar îşi exercita direct influenţa şi asupra Marelui ducat al Toscanei, ducatelor de Parma şi Piacenza, ducatului de Modena şi Republicii Lucca, ai căror con

primea fie Ancona, fie Civita-Vecchia, fie Genova, spre a-şi face acolo o *bază în Mediterana.*

Astfel, după cum vedeţi, fără a consulta popoarele şi nici măcar delimitările teritoriale naturale,

m

această ligă îşi împărţea sufletele cum fac, după o razie, arabii cu o turmă cucerită; şi dreptul acesta pe care îl are şi cea din urmă făptură 'născuta pe pământul Europei de a-şî alege stăpânuh şi. De a nu intra ca slujitor decât la cel ce-i convine, acest drept era refuzat acum naţiunilor.

Din fericire, unul singur din toate aceste proiecte, cel pe care îl făgăduiau carbonarii, era după voia Domnului; şi acesta este pe cale de a se împlini.

Carbonărismul1, care singur era chemat să dea roade, se intensifica în acest timp tot mai mult în Romagna; el se unise cu secta guelfilor care îşi stabilise sediul la Ancona şi se sprijinea pe bonapartism.

Lucian fusese înălţat la gradul de. Mare Lumină[3]; în adunări1 e secrete, se arăta necesitatea de a se smulge puterea din mâinile preoţilor, se

1 Tactica de luptă conspirativă a carbonarilor. Numai i'onducătorii trebuiau să cunoască obiectivele mişcării ce urmărea să-şi atingă scopurile prin lovituri de stat, comploturi, suprimarea tiranilor. Ţelurile asociaţiei nu erau însă precizate într-un program clar, bine definit. În Sud şi ia Neapole, carbonarii luptau pentru constituţie, în Sicilia, pentru autonomie, în Nord, împotriva Austriei şi pentru independenţa Lombardiei. Revoltele puse ia cale «le carbonari începuseră să izbucnească în toate ţinuturile italiene.

2 În secolul al XII-lea se numeau astfel partizanii lui llenric de Bavaria în lupta pentru succesiunea la trotilul german (de la cuvântul german *V/elfen),* susţinuţi de

3 *Ciro Menotti* (1798—1831), patriot italian, iniţiator al insurecţiei din Modena, condamnat la moarte prin spîn- zurătoare. în memoria lui, Garibaldi a dat numele de Menotti primului său copil.

9 *Francisq al 11-lea* (1768—1835). împărat al Austriei după 1806, născut la Florenţa, tatăl Mariei-Luiza, a doua soţie a lui Napoleon I; ■

papalitate împotriva casei de Hohenştaufen.. Prin extindere, s-au numit mai târziu astfel toţi aceia care-l susţineau pe papă. În Italia au fost guelfe oraşele Milano, Hologna, Florenţa, Genova. Partidul opus se numea al l'hibelinilor. Au fost ghibeline oraşele Pisa, Veroha, Arezzo.

3 Grad superior, în limbajul simbolic al carbonarilor.

invoca numele lui Brutus şi se pregăteau spiritele pentru republică.

În noaptea de 24 iunie 1819, izbucni mişcarea: ea avu sfârşitul nenorocit pe care îl au de obicei primele încercări de acest fel; orice religie care trebuie să aibă apostoli, începe prin a avea martiri. Cinei carbonari fură împuşcaţi, ceilalţi condamnaţi la închisoare pe viaţă; câţiva, judecaţi şi găsiţi mai puţin vinovaţi, fură închişi pe timp de zece ani într-o fortăreaţă.

Atunci secta, devenită mai prudentă, îşi schimbă numele în acela de „Societatea latină".

Sub noul ei nume, societatea carbonarilor, conspira în Lombardia şi-şi întindea ramificaţiile în celelalte provincii ale Italiei. În toiul unui bal dat la Rovigo de contele Porgia, guvernul austriac ordonă arestarea mai multor persoane şi, a doua zi, declară vinovată de înaltă trădare, orice persoană care s-ar fi afiliat carbonarismului. Dar cea mai violentă mişcare se produse la Neapole. Coletta afirmă, în istoria lui, că afiliaţii din regat se ridicau la cifra enormă de şase sute patruzeci şi două mii care, după un document a[4] *cancelariei aulice din Viena, ar fi fost mai mic decât cel real.* „Numărul carbonarilor, *spune acest document,* se ridică la mai mult de *opt sute de mii* în Regatul celor Două Sicilii şi nu există nicio poliţie, nicio supraveghere care să poată stăvili o astfel de revărsare; a cere să fie distrusă ar fi deci o nechibzuinţă." 1

---

4 *Ferdinand al Vll-lea*. (1784—1833), rege al Spaniei, revocat de Napoleon I în 1808 şi reîntronat după Waterloo. A fost primul suveran absolut, constrîns să recunoască <i constituţie cu caracter aşa-zis liberal şi care a servit ilrcpt model pentru statele italiene.

Adunări însărcinate, în statele iberice, să discute Iernii? şi să voteze impozitele.

Florestano Pepe (1778—1851), general italian, care împreună cu fratele său a instaurat in 1820 un guvern liberal la Neapole.

În acelaşi timp, când avea loc mişcarea de la Neapole, Riego, un alt martir care a lăsat un cântec al morţii, devenit în urmă cântec al victoriei, ridica, la 1 ianuarie 1820, steagul libertăţii şi un decret al lui Ferdinand al VII-lea 1 vestea că, în urma manifestării voinţei poporului, regele se hotărâse să jure pe constituţia proclamată de către „cortes-urile" 2 generale şi extraordinare din 1812.

Închisorile, deschizându-se, dădură un minister Spaniei.

Ferdinand I al Neapolului, în calitatea sa de infante al Spaniei, trebui, deşi rămânea suveran absolut, să jure supunere constituţiei spaniole. Atunci parcă un cutremur de pământ zgudui Calabria, Capitanatul şi Salerno. Guvernul napolitan, slab, nesigur, bănuitor, decretă câteva reforme insuficiente care nu-l împiedicară pe generalul Pepe3 să-şi facă revoluţia pe seama lui. Neapole îşi avu, ca şi în 1798, guvernul său provizoriu şi o cameră a reprezentanţilor.

După câtva timp izbucni, la rândul ei, revoluţia piemonteză. În dimineaţa de 10 martie, căpitanul conte Palma ordona regimentului din Genova să pună mâna pe arme şi scotea acest strigăt: „Regele şi constituţia spaniolă!" A doua zi, un guvern provizoriu era stabilit în numele regatului Italiei; el declara război Austriei.

Astfel, revoluţia pornită din Ancona, cucerise Neapolul şi revenise la Torino. Trei 'vulcani erupseseră în Italia, fără a-l mai socoti pe cel din

Spania, iar Lombardia se agita într-un triunghi de foc.

Regele Victor-Emanuel I, după cum ne amintim, îşi dăduse cuvântul Sfintei Alianţe de a nu face poporului nicio concesie.

Ulterior, spre a rămâne credincios făgăduielii sale, regele Victor-Emanuel abdică în favoarea fratelui său Carol-Felix aflat pe atunci la Modena şi-l numi regent pe prinţul de Carignan, devenit apoi rege sub numele de Carol-Albert.

Pentru patrioţi, această abdicare a unui prinţ cu inimă italiană, în favoarea unui prinţ devotat cu totul Austriei, era o mare nenorocire.

Astfel, Santa-Rosa, unul dintre primii promotori ai

mişcării, exclama:

„O, noapte de 13 martie 1821, noapte fatală pentru patria mea, care ne-a descurajat pe toţi, care a făcut să se coboare atâtea spade ridicate întru apărarea patriei, care a spulberat atâtea scumpe nădejdi! Cu regele Victor-Emanuel, naţionalitatea Piemontului învingea; patria era în rege, ea se personifica în această inimă leală şi noi făcusem această revoluţie strigând: «Curaj!». Poate că într-o zi el ne va ierta de a-l fi făcut rege peste şase milioane, de italieni.”
’

Dar nu toi aşa era cu Carol-Felix; se revenea la jugul Austriei şi totul trebuia luat de la început.

Cu toate acestea, nu fu pierdută orice speranţă; *la 14 martie, prinţul de Carignan, ca regent, apăru în balcon; şi în mijlocid nesfârşitelor aclamaţii ale poporului, proclamă constituţia Spaniei.*

Pentru a vedea ce imens răsunet trebuia să aibă acest fapt în viitor, *cum avea regele Carol-Albert să-l dezmintă într-o zi pe prinţul de Carignan, să citǎm, nu numai faptul constituţiei proclamate cu voce tare, dar chiar şi textul afişului care a fost lipit pe Zidurile din Torino.*

Iată traducerea lui literală:

„în momentul greu în care ne aflăm, ne este cu neputinţă să ne închidem în limitele înguste ale rolului nostru de regent; respectul şi supunerea noastră faţă de majestatea-sa Carol-Felix, căruia i-a revenit tronul, ar fi trebuit să ne sfătuiască să ne abţinem de a aduce vreo schimbare legilor fundamentale ale regatului sau de a le intima cel puţin până am fi cunoscut intenţiile noului nostru suveran; dar cum necesitatea împrejurărilor este manifestă şi cum, pe de altă parte, noi ţinem să dăm noului rege un popor sănătos, ’zdravăn şi fericit şi nu unul gata zdrobit de facţiunile războiului civil, am cântărit, prin urmare, orice lucru cu înţelepciune şi am hotărât, la sfârşitul consiliului nostru şi în speranţa că majestatea-sa, împinsă de aceleaşi considerente, va învesti hotărârea noastră cu suverana sa aprobare, am hotărât, după cum am spus, ea constituţia

Spaniei să fie recunoscută drept lege a statului, cu modificările pe care, de comun acord, i le-ar aduce regele şi reprezentarea naţională."

Cinci ani după apariţia ei în Italia, iată deci ce obţine carboneria: o constituţie în Spania, o constituţie la Neapole, o constituţie în Piemont.

Dar aceasta din urmă, ultima născută, avea să fie şi cea dintâi sugrumată.,

În loc să revină la Genova, sau la Milano, în loc să aprobe şi să consolideze libertăţile date de către prinţul de Carignan, regele Carol-Felix dădea la 3 aprilie următor, edictul pe care îl vom citi:

„Datoria oricărui cetăţean credincios fiind aceea de a se supune din toată inima ordinei lucrurilor pe care o află stabilită de Dumnezeu şi de exercitarea autorităţii suverane, declar că, venind de la însuşi Dumnezeu, de noi depinde să alegem mijloacele pe care le vom judeca mai potrivite spre a dobândi binele; prin urmare, nevoind ca vreun supus credincios să murmure împotriva măsurilor pe care socotim necesar să le luăm, publicăm, drept regulă de conduită a fiecăruia, că nu recunoaştem ca supuşi credincioşi decât pe cei ce se vor supune imediat, condiţionând de această supunere întoarcerea noastră în statele noastre/[5]

Şi în acelaşi timp în care regele Carol-Felix dădea acest edict, model jle orbire, de prostie şi de încăpăţânare, el numea o *comisie militară însărcinată să ia cunoştinţă de delictele de trădare, de rebeliune şi de nesupunere care se săvârşiseră*Din fericire, *principalii, aşa-zişi, criminali, adică cei ale căror nume sunt astăzi numele glorioase ale Piemontului, fugiseră.*

Comisia numită, de Carol-Felix nu-şi pierdu timpul. S-au văzut regi ducând. Lipsă de călăi, niciodată însă de

---

5 „In credinţa că majestatea-sa regele împins de aceleaşi consideraţii, va învesti această hotărîre cu aprobarea sa suverană : constituţia Spaniei va fi promulgată şi observată ca lege a statului.

7 Istoriografia modernă a identificat ca autor al s'cri- sorii pe Giuseppe Mazzini.

judecători: în cinci luni, tribunalul judecă o sută şaptezeci şi opt de persoane, condamnând dintre ei şaptezeci şi trei la moarte şi la confiscarea averii, iar pe ceilalţi la închisoare şi la ocnă.

Dintre condamnaţii la moarte, şaizeci erau absenţi şi au fost spânzuraţi simbolic.

Să numim pe câţiva dintre aceşti bărbaţi, pentru ca să se vadă bine cine erau cei pe care îi lovea această putere stupid de absolută, care de la Tarquinus încoace n-a ştiut niciodată să doboare decât cele mai înalte şi mai inteligente capete.

Erau: locotenentul Paria, locotenentul Ansaldi, medicul Ratazzi, inginerul Appiani, avocatul Dossena, avocatul Luzzi, căpitanul Baronis, contele Bianco, colonelul Regis, maiorul Santa-Rosa, căpitanul Lesio, colonelul Casaglio, maiorul Collegno, căpitanul Rădice, colonelul Morozzo, prinţul Della Cisterna, căpitanul Ferasso, căpitanul Pachiarotti, avocatul Marochetti, sublocotenentul Anzzana, avocatul Ravina.

În total şase ofiţeri superiori, treizeci de subofiţeri, cinci medici, zece avocaţi, un prinţ; cu toţii iluştri prin darurile inteligenţei, cu toţii remarcabili prin calităţile inimii.

Doi fuseseră arestaţi şi executaţi: locotenentul de carabinieri Gian-Battista Lanari şi căpitanul Giacomo Garelli. Execuţia avu loc, pentru primul, la 2 iulie, iar pentru celălalt, la 25 august.

Unul din principalii vinovaţi era fără îndoială Carol-Albert. El proclamase constituţia, nu cum au spus-o partizanii săi „sub credinţa aprobării lui Carol-Felix”, ci în aceşti termeni, care sunt departe de. A face loc vreunei rezerve:

„Nella fiducia che Sua Maestă il re mosso dalie stesse considera/ioni, SARÂ PER RIVESTIRE questa deliberazione della sua sovrana approvazione: la constituzione di Spagna SARÂ PROMULGATA E OSSERVATA COME LEGGE DELLO STATO’:.1

Astfel, la primirea scrisorii ce-i notifica refuzul regelui

Carol-Felix, prinţul de Carignan alergă la Modena; dar regele refuză să-l primească şi ducele îi dădu ordin să părăsească statele sale. Prin ţul de Carignan se retrase la Florenţa pe Ungă marele duce de Toscana; pentru Carol-Albert nu era vorba de un simplu exil sau de o dizgraţie momentană, era vorba de pierderea tronului Piemontului. Se răspândi zvonul potrivit căruia Carol-Felix ar lăsa coroana ducelui de Modena şi că acesta, care pierduse tronul în urma conspiraţiilor prinţilor italieni împotriva Austriei, de astă-dată şi-ar atinge scopul eternelor sale dorinţî.

Prinţul de Carignan îşi încredinţă soarta contelui de la Maisonfort, ministrul nostru la Florenţa. Contele de la Maisonfort îi scrise îndată lui Ludovic al XVIII-lea.

Iată un fragment din scrisoarea ministrului nostru:

„Pentru a-l deposeda pe prinţul de Carignan de moştenirea lui, este vorba să fie chemată la tron ducesa de Modena, fiica mai mare a regelui Victor. Această uşurinţă de a îndepărta casa de Savoia de la un tron pe care ea l-a fondat, această ingratitudine, semn al secolului în care trăim, nu poate să fie împărtăşită, nici susţinută de şeful unei case de optsprezece ori aliată cu ea şi această politică nu poate să fie cea a guvernului francez, care are cel puţin dreptul de a pretinde independenţa deplină a suveranului care deţine cheia Italiei. Et

Ludovic al XVIII-lea fu de părerea ministrului său; el scrise prinţului de Carignan că-i oferea un refugiu la curtea Franţei Era ca şi cum i-ar fi zis: „N-ai să te temi de nimic, iau interesele tale în mâinile mele şi nu voi îngădui ca altcineva în afară de tine să fie regele Piemontului”, într-adevăr, regele care acordase charta poporului său, nu putea să considere o crimă din partea uniii prinţ de a fi făgăduit naţiunii lui o constituţie

I ce nu fusese recunoscută.

- *Dar trebuia ca prinţul de Carignan să se poc*ă*P iască în faţa Sfintei Alianţe.*

Din cele trei constituţii născute din carbona-

Orism, una, cea a Piemontului, fusese sugrumată la naşterea ei, de propriile mâini ale regelui Carol-Felix; cealaltă, cea de la Neapole, fusese nimicită de invazia austriacă; cea de a treia, singura supravieţuitoare, avea să fie spulberată de intervenţia franceză.

Se impunea ca prinţul de Carignan care procla-? f *mase. Constituţia Spaniei la Torino să se ducă să lupte, la Madrid împotriva constituţiei Spaniei.*

Băutura ce urma s-o înghită era amară; dar. MMacă Parisul merita o liturghie, Piemontul merita o doctorie.

Prinţul de Carignan îşi ascunse roşeaţa sub

I blana miţoasă a unei căciuli de grenadier, luă parte la campania din Spania şi fu unul din învingătorii de. La Trocadero, astfel încât la moartea lui Carol-Felix, la 21 aprilie 1831, prinţul de Carignan se urcă. Fără prea mare greutate pe tron sub numele de Carol-Albert.

Austria, care ar fi preferat să vadă acolo pe arhiducele de Modena, protestă; ea îl prezentă regilor pe Carol-Albert ca pe un carbonar şi, carbonarilor, pe Carol-Albert ca pe un trădător.

Austria minţea de două ori.

I — Carol-Albert nu era carbonar; în proclamaţia prin care dădu constituţia arătă că fusese constrins şi silit să dea *această proclamaţie.*

Carol-Albert neluându-şi un angajament personal, nu era un trădător, era doar un prinţ care o. Vea ambiţia sq ajungă rege.

Ruşinea de a se duce la celălalt capăt al Europei pentru a suprima constituţia pe care o proclamase la Torino era ştearsă de curajul grenadierului I soldatul îl absolvise pe prinţ.

Del Pozzo îi scria din exilul său de la Londra: „Termenii de mijloc şi jumătăţile de măsură nu slujesc la nimic şi nu fac să se înainteze cu nimic în politică; PIEMONTUL VREA UN REGE CONSTITUŢIONAL

Un alt patriot1 ce-şi păstră anonimatul, îi scrise:

„Puneti-vă în fruntea naţiunii, scrieţi pe steagul vostru:

UNIRE, LIBERTATE, INDEPENDENŢA. Declaraţi-vă răzbunătorul şi interpretul dreptului popular. Iutiiulaţi-vă regeneratorul Italiei, eliberaţi-o de barbari, construiţi viitorul, daţi un nume unui secol, fondaţi o eră care să înceapă de la voi. Fiţi iun Napoleon al libertăţii italiene. Zvârliţi Austriei, o dată cu mănuşa voastră, numele Italiei: acest nume străvechi va face minuni; faceţi apel la tot ce e mare şi generos în peninsulă. Un tineret înflăcărat, curajos, însufleţit de cele două mari pasiuni care-i fad pe eroi, ura şi gloria, trăieşte de multă vreme cu un singur gând şi nu face decât să suspine după clipa care să-l pună în mişcare; chemaţi-l la arme, lăsaţi oraşele şi fortăreţele în paza cetăţenilor; şi, eliberat astfel de orice altă grijă în afară de aceea de a învinge, daţi-i avântul. Adunaţi în jurul vostru pe toţi cei pe care renumele i-a proclamat mari prin. Inteligenţă, puternici prin curaj, nepătaţi de avariţie, lipsiţi de ambiţii josnice. Inspiraţi, în sfârşit, încredere mulţimii, spuliberându-i toate îndoielile despre intenţiile voastre şi cerând ajutorul tuturor oamenilor liberi; sire, vă spun adevărul: oamenii liberi vă aşteaptă răspunsul prin acţiuni; dar, oricare ar fi ele, fiţi sigur că posteritatea va proclama în voi fie pe primul dintre oameni, fie pe ultimul dintre tiranii italieni. Alegeţi!”

Ceea ce face într-adevăr din regi aleşii Domnului, *e faptul că lor trebuie să li* se scrie astfel de *scrisori; dacă regele Carol-Albert ar fi urmat sfaturile corespondentului său anonim, cu siguranţă că el ar fi început cu Goito, dar probabil că n-ar fi sfârşit cu Novara.*

Carol-Albert aruncă scrisoarea în foc şi, în loc să meargă pe drumul larg ce-i era deschis, o apucă pe poteca îngustă a unei politici întortochiate.

Începând din acest moment, ruptura se produse între regele Sardiniei şi Tânăira Italie.

TINĂRA ITALIE! Cam în această epocă au fost rostite, pentru prima oară aceste două cuvinte.

Din cine se compunea ea pe atunci? Din Giuseppe Mazzini, neobositul promotor al unităţii italiene, pe capul

căruia Italia a pus mai întâi coroana de lauri a victoriei, iar astăzi pune coroana de spini a ingratitudinii. Giuseppe Mazzini, de-abia cunoscut la acea epocă prin câteva publicaţii patriotice, hărţuit de poliţia din Milano, se refugiase la Marsilia, unde punea prima piatră a imensei opere întreprinse de el, trimiţând cu mii de dificultăţi în Piemont, exemplare din publicaţia sa Tânăra Italie.

Nobilii şi preoţii piemontezi care puseseră stapânire pe spiritul lui Carol-Albert, tremurară când auziră răsunând dangătul de alarmă al cugetării. De doi ani de când prinseseră rădăcini la curte, ei îşi putuseră cântări puterea; şi, deşi îl cunoşteau pe regele Carol-Albert şi nepotolita lui sete de popularitate, deşi el fraterniza pe faţă eu Austria, le era teamă totuşi ca într-o bună zi să nu se redeştepte în el, să nu zicem vreun ferment de liberalism, ci vreo scânteie de ambiţie-.

Se ştia că în nopţile lui de frământare, aşa cum au regii, Carol-Albert visa tronul Italiei. Insă pe acest tron, el nu putea să se urce decât dând nuna cu Revoluţia: tronul Italiei nu era în puterea regilor, ci a popoarelor.

Trebuia deci să pună o barieră între el şi patrioţi.

Într-o zi, un asasin cu togă de judecător, se ridică şi zise:

— E timpul să-l facem să simtă gustul sângelui.

În aceeaşi zi, regele Carol-Albert fu prevenit.că în armată se urzea împotriva lui un mare complot; acest complot, i se spuse, urmărea să-l detroneze.

Faptele fură denaturate, primejdiile exagerate: au fost atinse toate fibrele omului şi ale prinţului, pentru a-i inocula toată acea spaimă de moărte, de care aveau nevoie aceşti oameni ce se intitulează salvatorii monarhiilor.

Au denunţat, au minţit, au calomniat şi setea de sânge a fost în mod abil trezită în pieptul regal

0 comisie extraordinară fu instituită la Torino, spre a conduce, prântr-o unică direcţie, toate supliciile Piemontului.

Prima violare a codului penal a fost decizia comisiei ca toţi acuzaţii militari sau civili să fie judecaţi de un consiliu

de război

Cu acest prilej s-a dat răspunsul memorabil pe care-l vom cita:

Un ofiţer, care lua parte ca judecător în consiliul de anchetă, întrebă un jurisconsult despre câteva principii de drept criminal. Jurisconsultul îi răspunse că prima bază a oricărei legi, că prima regulă a oricărui cod era aceasta: „Un consiliu de anchetă militară trebuie să se declare incompetent să-i judece pe cetăţeni

— Asta nu ne este cu putinţă, răspunse ofiţerul; generalul a ordonat să ne declarăm competenţi.

Şi, de data aceasta, ordinul generalului a constituit temeiul legii, regula codului.

Primul care pătă cu sângele lui purpura noului rege, fu caporalul Tamburelli; el fu împuşcat din spate, pentru crima de a fi citit soldaţilor lui Tânăra Italie.

Al doilea fu locotenentul Tolla, vinovat de a fi avut în mână cărţi sediţioase şi, cunoscând complotul, de a nu-l fi denunţat.

Ca şi Tamburelli, el fu împuşcat din spate.

Pedeapsa asta era o invenţie ingenioasă a magistraturii piemonteze ca să asimileze supliciul împuşcării cu cel al spânzurării.

Nu era de-ajuns să omori, trebuia să încerci să şi dezonorezi. La ÎS iunie, fură împuşcaţi, tot „din spate”, sergentul Miglio, Giuseppe Biglia şi Antonio Gavolli.

Toţi aceşti bărbaţi au murit dând dovada unui admirabil curaj.

Jacopo Ruffini se afla închis în temniţele din turnul Genovei. S-au folosit toate mijloacele pentru a-i slăbi forţele: lipsă de hrană, lipsă de somn. El simţi că slăbea nu numai fizic, dar şi moral. Hotărî să nu aştepte a fi pus să aleagă între moarte şi ruşine. Temându-se că nu va mai avea puterea să aleagă moartea în ziua când ar trebui s-o facă, desprinse o lamă de fier din uşa închisorii, o ascuţi şi-şi tăie beregata.

În spasmele agoniei, mai găsi timpul să scrie pe zid, cu

vârful degetului muiat în sângele lui:

„Las Italiei, prin testament, răzbunarea mea11.

Când intrară dimineaţa, în camera lui, îl găsiră mort.

La Genova, fură împuşcaţi Luciano, Piacenza şi Louis Turffs

La Alexandria: Domenico Ferrari, Giuseppe Menardi, Giuseppe Bigano, Amandi Costa, Giovanni Marini.

Pe urmă veni rândul lui Andrea Vocchieri.

Ca şi lui Jacopo Ruffini, îi vom consacra lui Andrea Vocchieri câteva rânduri.

Un condamnat din Alexandria, care supravieţui îndelungatelor torturi de la Fenestrella, a lăsat în Memoriile *sale povestirea agoniei lui Andrea Vocchieri.*

„Mai întâi, spuse, vorbind despre el însuşi, mi s-au luat cărţile ce se compuneau dintr-o *Biblie,* o culegere de rugăciuni creştine şi dintr-o *Histoire des capucins illustres du Piemont*[6]; apoi mi s-au pus fiare la picioare, şi am fost dus întro altă celulă mai umedă, mai neagi'ă, mai murdară decât prima, cu ferestre cu gratii duble şi uşi cu două lacăte; această celulă era alături de cea a sărmanului Vocchieri; câteva crăpături, prost astupate, îngăduiau să-mi arunc privirea, din închisoarea mea într-a lui şi o lumină slabă, ce se întrezărea acolo, îmi îngădui să-l văd. Era culcat pe o bancă foarte stricată, şi avea fiare la picioare;

1 *Istorie a capucinilor iluştri din Piemont* (fr.).

doi gardieni stăteau de o parte şi de alta, cu sabia scoasă; un paznic, înarmat cu puşcă, păzea uşa. Domnea o tăcere adâncă în această întunecoasă celulă; soldaţii păreau mai consternaţi chiar decât prizonierul; din timp în timp, doi călugări capucini veneau să-l vadă şi să-l întărească. L-am avut astfel dinaintea ochilor şi nu m-am putut împiedica să nu-l privesc, oricât de mare durere simţeam să-l văd astfel, timp de o săptămână întreagă. În sfârşit, într-o zi l-au luat: îl duceau la moarte41.

Dar ceea ce nu povesteşte prizonierul, căci nu putea s-o

6 Brofferio, *Histbire du Piemont* (n.a.).

ştie, este că Vochieri fu dus la moarte pe drumul cel mai lung; e adevărat că acest drum trecea prin faţa casei sale, unde locuiau sora, soţia şi cei doi copii ai săi.

Sperau că, revăzând ceea ce iubea mai mult pe lume, condamnatidui îi va slăbi curajul şi va face mărturisiri.'

Dar, zâmbind trist, el zise:

— „Ei au uitat că pe lumea asta există un lucru pe care-l iubesc mai mult decât pe soră, pe soţie şi copii: este Italia. Trăiască Italia!"

Apoi, întorcându-se spre zbirii care aveau să-l împuşte în locul soldaţilor, le spuse aceste cuvin~ te: „Să mergem!"

Un sfert de oră mai târziu, cădea ciuruit de şase gloanţe.

Acuma, Carol-Albert făcea parte din familia regilor din Sfhita Alianţă, ca şi papa, regele Neapolului, Francisc al IV-lea şi Ferdinand al Vll-lea: avea mâinile înroşite de sângele poporului său.

În vremea aceea se afla la Nisa un om tânăr care privea curgând tot acest sânge, jurându-şi să-şi consacre viaţa cultului acelei libertăţi în numele căreia cădeau atâţia martiri.

Acest tânăr, pe atunci în vârstă de douăzeci şi şase de ani, era Giuseppe Garibaldi.

Să-l lăsăm să vorbească şi să povestească el însuşi minunatele evenimente ale aventuroasei sale existenţe.

AL, DUMAS

MEMORIILE LUI GIUSEPPE GARIBALDI

PARTEA ÎNTÂI

1

Părinţii mei

M-am născut la Nisa la 4 iulie 1807, nu numai în aceeaşi casă, dar chiar în aceeaşi cameră în care a văzut lumina zilei şi Masşena Ilustrul mareşal era, după cum se ştie, fiul unui brutar. La parterul casei există chiar şi astăzi o brutărie.

Dar mai înainte de a vorbi despre mine, să-mi fie îngăduit să spun un euvânt despre minunaţii mei părinţi, al căror

caracter cinstit şi a c'ăror neţărmurită iubire au avut atâta influenţă asupra educaţiei ca şi asupra însuşirilor mele fizice.

Tatăl meu, Domenico Garibaldi, născut la Chiavari, era fiu de marinar şi el însuşi om al mării; ochii lui, deschizându-se, văzură marea, pe întinsul căreia avea să-şi petreacă aproape toată viaţa. Desigur, era departe de a avea cunoştinţele care sunt apanajul doar al câtorva oameni aflaţi în situaţia sa şi mai ales al celor din vremea noastră.

Îşi făcuse educaţia de navigator nu într-o şcoală sperială, ci pe vasele bunicului meu. Mai târziu, comandase un vas propriu şi o scosese totdeauna bine la capăt. Averea lui a suferit nenumărate fluctuaţii, unele fericite, altele nefericite şi adesea am auzit spunându-se că ar fi putut să ne lase mai bogaţi decât a făcut-o.

Dar despre asta, prea puţin îmi pasă. Era liber, bietul tata, să-şi cheltuiască după cum poftea banii câşt. Igaţi cu atâta trudă, iar eu îi sunt recunoscător şi pentru bruma de avere pe care mi-a lăsat-o. De altfel, de un lucru nu mă îndoiesc câtuşi de puţin şi anume că din toţi banii pe care i-a aruncat pe fereastră, cei care i-au alunecat printre degete cu cea mai mare plăcere sunt cei pe care i-a folosit pentru educaţia mea, cu toate că această educaţie a fost o grea lovitură pentru starea în care se găsea averea lui.

Să nu se creadă totuşi că educaţia mea a fost câtuşi de puţin aristocratică. Nu, tatăl meu nu m-a pus să învăţ nici gimnastica, nici mânuirea armelor, nici călăria. Am învăţat gimnastica suindu-mă pe odgoane şi dându-mi drumul pe frânghii; scrima, apărându-mi capul şi încercând să crăp cât mai bine capetele celorlalţi; iar călăria, luând pildă de la primii călăreţi din lume, adică de la *gauchos.*

Singurul exerciţiu din tinereţea mea – şi nici pentru acesta n-am avut profesor – a fost înotul. Când şi cum am învăţat să înot, nu-mi amintesc; mi se pare că am ştiut dintotdeauna, şi că m-am născut amfibie. Astfel, deşi nu sunt prea dispus să-mi aduc osanale, lucru de altfel pe care-l ştiu toţi cei ce mă cunosc, voi spune doar, fără să

cred că asta constituie o laudă, că sunt unul din cei mai straşnici înotători care există. Nu trebuie deci să mi se atribuie niciun merit, ştiută fiind încrederea pe care o am în mine, pentru faptul că n-am şovăit niciodată să mă arunc în apă pentru a salva viaţa vreunuia dintre semenii mei.

De altfel, dacă tatăl meu nu m-a pus să învăţ toate aceste exerciţii, asta a fost mai mult din vina timpurilor decât ci intr-a sa. În acea tristă epocă, preoţii erau stăpânii absoluţi ai Piemontului şi sforţările lor continue, munca lor asiduă tindeau mai degrabă să facă din tineri călugări inutili şi leneşi decât cetăţeni în stare să slujească nefericita noastră ţară. Pe lângă aceasta, dragostea adâncă pe care ne-o purta bietul meu tată, îl făcea să se teamă până şi de umbra oricărui studiu ce-ar fi putut să devină, mai târziu, o primejdie pentru noi.

Cât despre mama mea, Rosa Ragiundo, o declar cu mândrie, era modelul femeilor. Desigur, orice fiu trebuie să spună despre mama lui ceea ce spun eu despre a mea; dar nimeni n-o va spune cu mai multă convingere decât mine.

Una din amărăciunile vieţii mele, şi nu cea mai mică, a fost şi va fi aceea de a nu fi putut s-o fac fericită; ci, dimpotrivă, de a-i fi întristat şi îndurerat ultimele zile ale existenţei! Numai singur Dumnezeu poate să ştie neliniştile pe care i le-a pricinuit viaţa mea aventuroasă, căci numai El singur cunoaşte nemărginita dragoste pe care mama o simţea pentru mine. Dacă există vreun sentiment bun în sufletul meu o mărturisesc cu glas tare că de la ea îl am. Caracterul ei de înger nu putea să nu-şi afle răsfrângerea lui în mine. Oare nu milei sale faţă de nefericire, compasiunii sale faţă de suferinţe, îi datorez eu marea mea dragoste, ba voi spune chiar, adânca mea caritate faţă de patrie, caritate ce mi-a atras afecţiunea şi simpatia nefericiţilor mei concetăţeni? Sigur că nu sunt superstiţios; totuşi, voi afirma că în cele mai grele împrejurări din viaţa mea, când Oceanul urla sub carenă şi lângă pereţii vasului meu pe care îl ridica în sus ca pe un pai, când ghiulele îmi şuierau pe la urechi ca vântul în furtună, când gloanţele

cădeau în jurul meu ca o grindină, o vedeam tot timpul îngemuttchiată, cufundată în rugăciunea ei, prosternată la picioarele Atotputernicului şi ceea ce-mi dădea curajul de care ceilalţi se mirau uneori, era convingerea că nu mi se putea întâmpla nicio nenorocire atâta vreme cât o femeie atât de sfântă, un asemenea înger se ruga pentru mine.

II

Primii mei ani

Mi-am petrecut primii ani ai copilăriei cum şi-i petrec toţi copiii, când râzând şi când plângând, mai atras spre plăcerile vârstei decât spre muncă, spre distracţie decât spre studiu, astfel încât n-am profitat, cum ar fi trebuit s-o fac dacă aş fi fost mai înţelept, de sacrificiile pe care părinţii mei le făceau pentru mine. Nimic extraordinar nu mi s-a întâmplat în copilărie.

Am avut o inimă mărinimoasă. Era un dar al Domnului şi al mamei mele şi avânturile acestei inimi bune le-am satisfăcut întotdeauna cu voluptate. Îmi era tare milă de tot ce era mic, slab şi în suferinţă. Mila mergea până şi faţă de animale. Sau mai degrabă începea cu animalele. Îmi amintesc că într-o zi am găsit un greieraş şi l-am dus în camera mea; acolo, jucându-mă cu el şi atingându-l cu ac’ea neîndemânare sau, mai bine zis, – cu acea brutalitate caracteristică copilăriei, i-am smuls un picior; durerea mi-a fost atât de mare, încât am stat mai multe ore închis în cameră, plângând amarnic.

Altădată, mergând la vânătoare cu unul din verii mei, în ţinutul Var, m-am oprit pe marginea unui şanţ adânc unde spălătoresele obişnuiau să-şi spele rufele şi unde şi le spăla şi o biată femeie pe-ale ei. Nu ştiu cum se făcu de căzu în apă. Aşa mic cum eram – n-aveam decât opt ani – m-am aruncat după ea şi am salvat-o. Povestesc asta pentru a arăta cât de firesc era în mine acest sentiment care mă face să săr în ajutorul semenului meu şi cât de mic e meritul ce-l am, supunându-mă acestui îndemn-

Dintre profesorii pe care i-am avut în această perioadă a vieţii mele, le păstrez o deosebită recunoştinţă părintelui

Giovanni şi domnului Arena.

De la primul, am profitat puţin, fiind gata să mă joc şi să hoinăresc, cum am mai spus-o, mai degrabă decât să studiez. Am, mai ales, remuşcarea că n-am învăţat engleza aşa cum aş fi putut s-o fac', remuşcare ce s-a redeşteptat în mine în toate împrejurările – şi aceste împrejurări au fost dese

— Când m-am aflat printre englezi. Pe lângă aceasta, părintele Giovanni fiind de-al casei şi întrucâtva din familie, lecţiile mele sufereau de pe urma prea marei familiarităţi pe care mi-o luasem faţă de el. Celui de al doilea, un excelent profesor, îi datorez mai ales o veşnică recunoştinţă pentru a mă fi iniţiat în limba mea maternă printr-o lectură constantă a istoriei romane.

Greşeala de a nu instrui copiii în limba şi cu privire la evenimentele patriei este săvârşită. În mod frecvent în Italia şi mai ales la Nisa, unde vecinătatea Franţei influenţează asupra educaţiei. Aşadar, ac'estei prime lecturi a istoriei noastre şi tenacităţii de care a dat dovadă fratele meu mai mare, Angelo, recomandându-mi atât studiul ei cât şi pe cel al frumoasei noastre limbi, îi datorez puţinul pe care am ajuns să-l dobândesc în ştiinţa istoriei şi în uşurinţa de a mă exprima în vorbire.

Voi termina această primă perioadă a vieţii mele prin povestirea unui fapt care, deşi de mică importanţă, poate da o idee despre preferinţa mea către viaţa aventuroasă.

Obosit de şcoală şi suferind din pricina existenţei mele sedentare, le-am propus într-o zi câtorva din tovarăşii mei să fugim la Genova. Zis şi făcut. Am luat o barcă de vânătoare şi iată-ne plutind spre Orient. Ne şi aflam în dreptul Monacoului când un corsar[7], trimis de minunatul meu tată, ne captură şi ne readuse, acoperiţi de ruşine, la respectivele noastre case. Un preot care ne văzuse, ne denunţase: de aici vine, probabil, puţina mea simpatie faţă de preoţi.

7 Navă însărcinată cu supravegherea coastelor şi înarmată, conform dispoziţiilor autorităţilor portuare.

Tovarăşii mei de aventură erau, mi-aduc aminte, Cesare Parodi, Rafaello de Andreis şi Celestino Bermond.

Primele mele călătorii

„O, primăvară, tinereţe a anului! o, tinereţe, primăvară a vieţii!” a spus Met’astasio; eu voi adăuga: Cum se înfrumuseţează totul sub soarele tinereţii şi al primăverii!

Luminată de acest soare fermecat, mi-ai apărut tu, o, frumoasă „Costanza”, prima corabie cu care am brăzdat marea. Pereţii tăi trainici, catargele înalte şi uşoare, puntea spaţioasă, totul, până şi bustul de femeie ce se afla la prora, va rămâne săpat pe veci în memoria mea, cu dăltiţa de neşters a tinerei mele imaginaţii. Cu câtă graţie se aplecau pe vâslele lor mateloţii tăi, adevăraţi reprezentanţi ai cutezătorilor noştri ligurieni, o, frumoasă şi scumpă „Costanza”! Cu ce bucurie mă aplecam peste balcon, ca să le ascult cântecele populare şi corurile lor armonioase! Cântau cântece de dragoste; nimeni nu-i învăţa altceva pe atunci; oricât de: neînsemnate ar fi fost, ele mă înduioşau, mă îmbătau. Ah! dacă aceste cintece ar fi fost pentru patrie, ele m-ar fi exaltat, m-ar fi înnebunit! Dar cine oare să le spună pe atunci că există o Italie? Cine oare să-i înveţe că aveam o patrie de răzbunat şi de eliberat? Nu, nu! Noi am fost crescuţi şi ne-am făcut mari ca unii evrei, în credinţa că viaţa nu avea decât un scop: să faci avere.

Şi în acest timp, când priveam bucuros, din stradă, vasul pe care aveam să mă îmbarc, mama îmi pregătea plângând zestrea mea de călătorie.

Dar chemarea mea era de a cutreiera mările;

tatăl meu se împotrivise din răsputeri. Dorinţa acestui om admirabil ar fi fost să urmez o carieră liniştită şi lipsită de primejdii, să mă fac preot, avocat sau medic; dar dârzenia mea fu mai tare; dragostea lui se plecă în faţa încăpăţânării mele tinereşti încât m-am îmbarcat pe brigantina[8] „Costanza”, căpitan fiind Angelo Pesante, cel mai îndrăzneţ lup de mare pe care l-am cunoscut vreodată. Dacă marina

8 Corabie uşoară eu două catarge.

noastră s-ar fi dezvoltat aşa cum se putea spera, căpitanul Pesante ar fi fost îndreptăţit să comande unul din primele vase de război şi nimeni n-ar fi fost un căpitan mai de nădejde decât el. Pesante n-a comandat niciodată
0 flotă; dar, ca să mă întorc' la el, va crea curând una, de la bărci până la vasele cu trei punţi, dacă
1 se va încredinţa vreodată această misiune şi mă pun chezaş că patria nu va dobândi decât folos şi glorie din asta.

Prima mea călătorie am făcut-o la Odesa; aceste călătorii au devenit de atunci atât de obişnuite şi de uşoare, încât e de prisos să le mai povestesc.

A doua călătorie a fost la Roma, dar de data aceasta cu tatăl meu; fusese atât de neliniştit în timpul primei mele absenţe încât hotărâse, deoarece ţineam cu tot dinadinsul să călătoresc, să fac acest lucru împreună cu el.

Ne îmbarcarăm pe propria sa corabie, „La Santa Reparata".

La Roma! Ce bucurie să mergi la Roma! Am arătat în ce fel, datorită sfaturilor fratelui meu şi grijii bunului meu profesor, studiile mi se îndreptau tocmai în această direcţie. Roma! Nu era oare pentru mine, înflăcărat adept al antichităţii, capitala lumii? Regina detronată! Dar rămâneau ruinele ei imense, uriaşe, sublime, în care sălăşluieşte, spectru luminos, amintirea a tot ce a fost mare în trecut.

Nu era numai capitala lumii, dar şi leagănul acestei religii sfinte care a sfărâmat lanţurile sclavilor, a înnobilat umanitatea până atunci călcată în picioare; a acestei religii ai cărei primi, adevăraţi apostoli, au fost învăţătorii naţiunilor, eliberatorii popoarelor, dar ai căror urmaşi degeneraţi, bastarzi, traficanţi, adevărate flageluri ale Italiei, şi-au vândut maica, pe maica noastră, a tuturora, străinului; nu! nu! Roma pe care o vedeam în tinereţea mea nu era numai Roma trecutului, era de asemenea Roma viitorului, purtând în sânul pi ideea regeneratoare a unui popor urmărit de pizma tuturor puterilor, fiindcă s-a născut mare, fiindcă a păşit în fruntea naţiunilor, călăuzite de el

spre civilizaţie.

Roma! Ah! când mă gândeam la nefericirea ei, la înjosirea ei, la martiriul ei, îmi devenea sfântă şi scumpă mai presus de orice pe lume. O iubeam din toate puterile sufletului meu, nu numai în luptele superbe ale măreţiei ei, de-a lungul atâtor secole, dar şi în cele mai mici'evenimente pe care le strângeam în inima mea ca pe un preţios tezaur.

Şi departe de a scădea, dragostea mea pentru Roma a sporit prin depărtarea de ea şi prin exil. Adesea, foarte adesea, dincolo de mări, la trei mii de leghe de ea, îi ceream Atotputernicului s-o revăd. În sfârşit, Roma era pentru mine Italia, pentru că eu nu concep Italia decât reunită în mădularele ei risipite, Roma fiind pentru mine singurul şi unicul simbol al unităţii italiene.

Iniţierea mea

Câtva timp am făcut cabotaj[9] cu tatăl meu; apoi m-am dus la Cagliari pe brigantina „Enea", căpitan fiind Giuseppe Gervino.

În timpul acestei călătorii, am fost martorul unei groaznice nenorociri, care avea să lase în viaţa mea o amintire de neşters. Revenind de la Cagliari, ne-am aflat la un moment dat, prin dreptul capului Nole, în tovărăşia câtorva vase, printre care se afla şi o fermecătoare felucă 2 catalană. După două sau trei zile de timp frumos, am simţit câteva pale de vânt pe care marinarii noştri l-au numit „libianul" pentru că, mai înainte de a ajunge pe Mediterană, el trece peste deşertul Libiei. Sub bătaia lui, marea începu să se umfle şi în curând se porni cu atâta furie, încât ne împinse cu forţa spre Vado. Feluca despre care am vorbit la început, se comportă admirabil, şi nu şovăi să spun că oricare dintre noi, prevăzând cum va fi vremea după modul în care se prezenta acum, ar fi preferat să se afle pe puntea acelei feluce, decât pe a lui. Dar bietul vas era destinat să ne ofere curând un foarte dureros spectacol; un val teribil îl

9 Navigaţie de-a lungul coastelor.

clătină şi nu mai văzurăm pe puntea lui decât câţiva nenorociţi întinzând mâinile spre noi şi care peste puţin timp fură luaţi de un val şi mai cumplit decât primul. Catastrofa se producea în dreapta vasului nostru, dar ne era cu neputinţă să-i ajutăm pe nefericiţii naufragiaţi.

Celelalte bărci care ne urmau se găsiră în aceeaşi imposibilitate. Nouă membri ai unei singure familii pieriră în acest jalnic fel, chiar sub ochii noştri. Căzură lacrimi până şi din ochii cei mai duri, dar curând fură uscate de grija propriei noastre primejdii. Dar, ca şi cum puterile răului ar fi fost domolite prin aceste jertfe omeneşti, celelalte bărci sosiră fără vreun accident la Vado.

De la Vado am plecat la Genova şi de la Genova, m-am întors la Nisa.

Atunci am început un şir de călătorii în răsărit, în cursul cărora am fost prinşi şi jefuiţi în trei rânduri de piraţi. Lucrul se întâmplă de două ori în timpul unei singure călătorii, ceea ce îi înfurie pe piraţii următori, întrucât aceştia nu mai găsiră nimic ce să ne ia. Cu prilejul acestor atacuri am început şi eu să mă familiarizez cu primejdia şi să bag de seamă că, fără să fiu Nelson, slavă Domnului! puteam, ca şi el, să mă întreb totuşi: „Ce înseamnă frica*?*”

În timpul uneia din aceste călătorii pe brigantina „La Cortese”, căpitan Barlasemera, am căzut bolnav la Constantinopol. Vasul fu silit să ridice pânzele şi boala mea prelungindu-se mai mult decât credeam, m-am aflat foarte strâmtorat în privinţa banilor. În orice împrejurare nenorocită m-aşi fi aflat, de orice primejdie aş fi fost ameninţat, întotdeauna m-am sinchisit prea puţin de nenorocirea mea, Căci mereu am avut norocul să întâlnesc câte un suflet milos care să aibă grijă de soarta mea.

Printre aceste suflete milostive, se numără unul pe care n-am să-l uit niciodată: este vorba de doamna Louise Sauvaigo, de la Nisa, o fiinţă bună care m-a convins că două din cele mai desăvârşite femei din lume erau mama mea şi ea. Eâ reprezenta fericirea soţului ei, un om excelent şi făcea, cu o admirabilă inteligenţă, toată

educaţia micii sale familii.

Cu ce prilej am vorbit despre ea aici? N-aş putea spune. Ba da, ştiu: pentru că, întrucât scriu dintr-o nevoie a inimii, ea îmi dictează ceea ce aştern acuma pe hârtie.

Războiul izbucnit atunci între turci şi ruşi m-a silit să-mi prelungesc şederea în capitala imperiului otoman. În acea perioadă şi într-o vreme când nu ştiam cum aveam să trăiesc de pe o zi pe alta am intrat ca preceptor în casa văduvei Timoni. Slujba îmi fusese încredinţată în urma recomandării domnului Diego, doctor în medicină, căruia îi mulţumesc aici pentru serviciul pe care mi l-a făcut. Am rămas în această slujbă mai multe luni, după c-are am reînceput să navighez, îmbarcându-mă pe brigantina „Notre-Dame de Grâce”, căpitan Casabona.

Acesta a fost primul vas pe care l-am comandat în calitate de căpitan.

N-o să stărui asupra celorlalte călătorii ale mele, voi spune numai că, mereu chinuit de un adânc simţământ patriotic, în nicio împrejurare a vieţii mele n-am încetat să cer, fie de la oameni, fie de la evenimente, fie chiar de la cărţi, să mă iniţieze în misterele renaşterii Italiei; dar până la vârsta de douăzeci şi patru de ani, această căutare fu zadarnică şi eu m-am trudit în van.

fi*

În sfârşit, într-o călătorie la Taganrog, aflai pe puntea mea un patriot italian care cel dintâi îmi dădu câteva noţiuni despre felul cum se desfăşurau lucrurile în Italia.

Era o lumină îndreptată spre nefericita noastră ţară.

O declar sus şi tare. Cristofor Columb n-a fost mai fericit, când, pierdut în mijlocul Atlanticului, ameninţat de tovarăşii săi, cărora el le mai ceruse trei zile de răgaz, auzi, spre sfârşitul celei de a treia zi, strigându-se: „Pământ”, decât am fost eu, auzind pronunţându-se cuvântul *patrie,* şi văzând aprinzându-se în zare primul far, de către revoluţia franceză de la 1830.

Existau deci oameni care să se preocupe de redeşteptarea Italiei.

0 altă călătorie am făcut-o la bordul „Clorindei”, un vas ce transporta la Constantinopol un grup de saint-simonieni1, conduşi de Emiie Barrault.

Auzisem vorbindu-se puţin despre secta saintsimonistă, ştiam doar că aceşti oameni erau apostolii persecutaţi ai unei noi religii. Mă apropiai de şeful lor şi mă prezentai ca patriot italian.

Atunci, în acele nopţi transparente ale Orientului, care, aşa cum spune Chateaubriand, nu sunt beznă, ci doar absenţa zilei, sub un cer spuzit de stele, pe o mare a cărei briză puternică pare plină de aspiraţii generoase, am discutat, nu numai restrânsele chestiuni de naţionalitate la care până atunci se limitase patriotismul meu – chestiuni

1 Doctrină preconizată de socialistul utopic francez *Clande-Henri Sainl-Simon* (17G0—1825); în cadrul viitoarelor orânduiri sociale – susţinea el – rolul predominant trebuia să revină ştiinţei şi industriei, savanţilor şi tehnicienilor. Societatea trebuia să asigure tuturor dreptul la muncă, fiecare muncind după capacităţile sale. Saint-Simon – limitat în vederile sale – înţelegea să-şi construiască socialismul utopic pe principiul împăcării claselor.

privitoare la Italia, discuţii de la provincie la provincie – dar şi marea chestiune a umanităţii.

Mai întâi apostolul îmi dovedi că omul care îşi apără patria sau care atacă patria celorlalţi, nu-i decât un soldat cucernic în prima ipoteză – nedrept în a doua; apoi că omul care, devenind cosmopolit, adoptă cea de a doua sa patrie şi merge şă-şi ofere spada şi sângele unui întreg popor care luptă împotriva tiraniei, este mai mult decât un soldat: este un erou.

În spiritul meu se făcu atunci o stranie lumină la a cărei limpezime n-am mai văzut într-o corabie doar vehiculul folosit spre a schimba produsele unei ţări cu cele ale alteia, ci trimisul înaripat care duce cuvântul Domnului şi spada arhanghelului. Plecasem lacom de emoţii, curios să cunosc lucruri noi şi mă întrebam acuma dacă această vocaţie

irezistibilă pe care o crezusem la început doar aceea a unui căpitan de cursă lungă, n-avea pentru mine şi zări încă nebănuite.

V

Evenimentele de la San-Giuliano

Vasul pe care m-am întors de astă-dată din Orient avea ca destinaţie portul Marsilia.

Sosind la Marsilia am aflat despre revoluţia neizbutită din Piemont şi despre execuţiile, prin împuşcare, de la Chambery, Alessandria şi Genova. La Marsilia m-am apropiat de un anume Cove. Cove m-a dus la Mazzini.

Eram departe de a bănui pe atunci marea comunitate de principii care mă va uni într-o zi cu acesta din urmă. Nimeni nu-l cunoştea încă pe tenacele, încăpăţânatul gânditor, căruia noua Italie îi datorează laborioasa ei regenerare şi pe care nimic nu-l descuraja în opera sfântă pe care a întreprins-o, nici chiar ingratitudinea.

Nu eu am căderea să exprim o părere despre Mazzini; dar să-mi fie îngăduit să spun că, după ce i s-a pus pe cap coroana de laur pe care o merită, i se îndeasă acum pe cap o coroană de spini pe care n-o merită.

La prăbuşirea lui Andrea Vocchieri, Mazzini a scos un adevărat strigăt de război. El a scris în *Tânăra Italie:*

„Italieni! a venit ziua, dacă vrem să rămânem demni de numele nostru, să ne contopim sângele cu cel al martirilor piemontezi”.

În Franţa, în 1833, ac’este lucruri nu se strigau fără să fii pedepsit. La câtva timp după ce-i fusesem prezentat şi-i spusesem că putea să se bizuie pe mine, Mazzini, veşnicul proscris, fusese silit să părăsească Franţa şi să se retragă la Geneva.

Într-adevăr, în acel moment, parttdul republican părea cu desăvârşire nimicit în Franţa. Abia trecuse un an de la acel 5 iunie, câteva luni după procesul luptătorilor de la mănăstirea Saint-Merri.

Mazzini, acest om cu convingeri pentru care nu existau piedici, alesese acest moment pentru «nouă încercare.

Patrioţii răspunseseră că erau gata, dar ei ce* reau un şef. Se gândiră la Ramorino, încă strălucitor în urma luptelor sale din Polonia. Mazzini nu aprobă această alegere; spiritul lui activ şi totodată profund îl prevenea împotriva prestigiului oamenilor mari; dar majoritatea îl voia pe Ramarino; Mazzini cedă.

Chemat la Geneva, Ramorino acceptă comanda expediţiei. La prima conferinţă cu Mazzini, se conveni ca două coloane republicane să se îndrepte spre Piemont, una prin Savoia, cealaltă prin Geneva.

Ramorino primi patruzeci de mii de franci pentru a face faţă cheltuielilor expediţiei şi plecă întovărăşit de un secretar al lui Mazzini care avea misiunea să vegheze asupra generalului[10]. Toate acestea se petreceau în septembrie 1833; expediţia trebuia să aibă loc în octombrie.

Dar Ramorino tărăgănă până într-atât lucrurile încât nu fu gata decât în ianuarie 1834.

Mazzini, cu toate tergiversările generalului ce luptase în Polonia, se ţinuse tare.

În sfârşit, la 31 ianuarie, Ramorino, somat de Mazzini, se întâlnea cu el la Geneva, cu alţi doi generali şi cu un aghiotant. Conferinţa fu tristă şi tulburată de sumbre prevestiri. Mazzini propuse să se ocupe milităreşte satul San-Giuliano, unde se aflau adunaţi patrioţii savoiarzi şi republicanii francezi care rămâneau credincioşi mişcării.

De aici urma să se înalţe steagul revoluţiei.

Ramorino consimţi la propunerea lui Mazzini. Cele două coloane trebuiau s-o pornească în marş în aceeaşi zi: una să plece de la Carouge, cealaltă de la Nyon; ultima să traverseze lacul pentru a se uni cu prima pe drumul spre San-Giuliano.

Ramorino păstră comanda primei coloane; a doua fu încredinţată polonezului Grabsky.

---

10 Aceste evenimente care se petreceau intr-un loc unde nu se afla Garibaldi şi care nu sînt redate aici decît ca explicaţii istorice, sînt luate din lucrarea lui Angelo Brofferio asupra Piemontului (n. ed fr.).

Guvernământul genevez, temându-se să nu se certe pe de o parte cu Franţa, pe de alta cu Piemontul, vedea cu ochi răi această mişcare. El vru să se împotrivească plecării de la Carouge a coloanei pe care o comanda Ramorino; dar poporul se împotrivi şi autorităţile fură silite să îngăduie coloanei să pornească.

Nu acelaşi lucru se întâmplă cu cea care pleca de la Nyon.

Două bărci ridicară pânzele, ducând una oameni, cealaltă arme. Un vas cu aburi al guvernământului, trimis în urmărirea lor, sechestră armele şi arestă oamenii.

Ramorino, văzând că nu soseşte coloana ce trebuia să i se alăture, în loc să-şi continue marşul spre San-Giuliano, o luă de-a lungul coastelor lacului. Mult timp mărşăluiră fără să ştie încotro mergeau: nimeni nu cunoştea planurile generalului; era tare frig, iar drumurile erau desfundate.

În afară de câţiva polonezi, coloana era alcătuită din voluntari italieni, nerăbdători să lupte, dar obosind uşor din pricina drumului lung şi greu.

Drapelul italian străbătea nişte biete sate; niciun glas prietenos nu-l saluta: nu întâlneau pe drum decât oameni curioşi sau indiferenţi.

Obosit de lungile lui lucrări, Mazzini, care îşi lăsase pana pentru puşcă, urma coloana; mistuit de o febră arzătoare, pe jumătate mort de oboseală, se târa pe drumul greu, cu durerea înscrisă pe faţă. Îl întrebase de mai multe ori pe Ramorino care îi erau intenţiile şi ce cale urma. Dar de fiecare dată răspunsurile generalului nu-l satisfăcuseră.

Ajunseră la Carra şi se opriră aici pentru a-şi petrece noaptea; Mazzini şi Ramorino stăteau amândoi în aceeaşi cameră.

Ramorino se afla lângă foc, înfăşurat în mantaua lui; Mazzini îşi pironi asupră-i o privire sumbră şi bănuitoare. Deodată voc’ea lui sonoră, devenită şi mai vibrantă din cauza febrei, zise:

— Nu urmând acest drum îl vom întâlni pe duşman. Trebuie să mergem acolo unde avem de dovedit curajul

nostru. Dacă victoria este cu neputinţă, cel puţin să dovedim Italiei că ştim să murim.

— Timpul şi prilejul nu ne vor lipsi niciodată, spre a înfrunta riscuri inutile, răspunse generalul, şi aş considera drept o crimă să expun în zadar floarea tinerimii italiene.

— Nu există religie fără martiri, replică Mazzini; să o întemeiem pe a noastră, fie chiar cu preţul sângelui nostru.

Abia rosti Mazzini aceste cuvinte, că se şi auzi zgomotul împuşcăturilor.

Ramorino sări în picioare, Mazzini apucă o carabină, mulţumind lui Dumnezeu că, în sfârşit, le ajutase să întâlnească duşmanul.

Dar aceasta era ultima sforţare a energiei sale: febra îl mistuia; tovarăşii săi care alergau în noapte, i se păreau nişte fantome; tâmplele îi zvâcneau; pământul îi fugi de sub picioare; căzu leşinat.

Când îşi veni în fire, se afla în Elveţia, unde cu mare greutate îl aduseseră tovarăşii lui; salvele de armă de la Carra fuseseră o falsă alarmă.

Ramorino declară atunci că totul era pierdut, refuză să meargă mai departe şi ordonă retragerea.

În acest timp, o coloană de o sută de oameni, din care făcea parte un oarecare număr de republicani francezi, pleca de la Grenoble şi trecea frontierele Savoiei.

Dar prefectul francez preveni autorităţile sarde; republicanii fură atacaţi noaptea, pe neaşteptate, în apropiere de peşterile Echelles şi împrăştiaţi după o luptă de un ceas.

În această luptă, soldaţii sarzi luară doi prizonieri: pe Angelo Volontieri şi pe Joseph Borrel. Conduşi dinadins la Chambery şi condamnaţi la moarte, ei fură împuşcaţi pe acelaşi pământ pe care aburea încă sângele lui Enrico Tolla.

Şi astfel luă sfârşit această nenorocită expediţie care fu numită în Franţa încăierarea de la SanGiuliano.

VI

Dumnezeul oamenilor buni

Mi se dăduse în sfârşit sarcina pe care trebuia s-o

îndeplinesc în mişcarea ce urma să aibă loc şi-o primisem fără s-o mai discut.

Intrasem în serviciul statului ca matelot de primă clasă, pe fregata[11] „Eurydice”. Dar misiunea mea era de a face acolo prozeliţi pentru Revoluţie şi mă achitasem de ea cât putusem mai bine.

În cazul în care mişcarea izbuteă, eu şi tovarăşii mei trebuia să punem stăpânire pe fregată şi s-o ţinem la dispoziţia republicanilor.

Numai că eu nu voisem, în înflăcărarea pe care o simţeam, să iau parte la această faptă. Auzisem că avea să izbucnească o mişcare la Genova şi că, în această mişcare, aveau să pună stăpânire pe cazarma jandarmilor situată în piaţa Sarzana. Am lăsat în seama tovarăşilor mei grija de a pune stăpânire pe vas şi în ceasul în care trebuia să izbucnească mişcarea la Genova, am coborât o barcă pe mare şi am acostat la vamă. De acolo, din două salturi, am fost în piaţa Sarzana, unde, cum am mai spus, era situată cazarma.

Am aşteptat acolo aproape o oră; dar nu avii loc nicio adunare.

Curând se răspândi zvonul că planul dăduse greş şi că republicanii fugiseră.

Se mai spunea că se făcuseră şi arestări.

Cum nu mă angajasem în marina sardă decât pentru a sluji mişcarea republicană ce se pregătea. Am socotit inutil să mă mai întorc pe bordul „Eurydicei” şi m-am gândit la fugă.

În momentul când îmi făceam aceste planuri, nişte trupe prevenite, fără îndoială, de proiectul republicanilor de a pune stăpânire pe cazarma jandarmilor, începură să împresoare piaţa. Am înţeles că nu mai era timp de pierdut. M-am refugiat la o fructăreasă şi i-am mărturisit situaţia în care mă aflam. Admirabila femeie nu şovăi; mă ascunse în camera din fundul prăvăliei, îmi făcu rost de haine

11 Tip vechi de navă de război, înarmată uşor şi folosită mai ales în operaţiunile de recunoaştere.

ţărăneşti, şi seara către orele opt, mergând ca şi cum m-aş fi dus la plimbare, am ieşit din Genova prin poarta Lanternei, începând astfel această viaţă de exil, de luptă şi de prigoană, pe care, după toate probabilităţile, n-am străbătut-o încă până la capăt.

Era în 5 februarie 1834.

Fără a urma vreun drum anumit, m-am îndreptat spre munte.

Aveam o mulţime de grădini de traversat, o mulţime de ziduri de sărit. Din fericire, eram obişnuit cu acest fel de exerciţii, şi, după o oră de gimnastică, mă şi aflam dincolo de ultima grădină, de partea cealaltă a ultimului zid.

Conducându-mă după constelaţia Casiopeii, am ajuns pe înălţimile de la Sestri. După zece zile, sau mai bine zis după zece nopţi, am sosit la Nisa, unde m-am dus glonţ la casa mătuşii mele, în piaţa Victoriei, dorind s-o prevină pe mama, ca să n-o sperii prea tare.

Acolo, m-am odihnit o zi, şi, în noaptea următoare, am pornit-o iar la drum, întovărăşit de doi prieteni, Joseph Janu şi Ange Gustavini.

Ajunşi la Var, îl găsh'ăm umflat de ploi; dar, pentru un înotător ca mine, asta nu era o piedică. Îl traversai jumătate în picioare şi jumătate înot. Cei doi prieteni ai mei rămăseseră de cealaltă parte a fluviului. Le făcui un semn de adio. Eram scăpat, sau aproape scăpat, după cum se va vedea.

Cu această credinţă, m-am îndreptat fără şovăire spre un. Corp de gardă al vameşilor. Le-am spus cine eram şi pentru ce părăsisem Genova. Vameşii declarară că eram prizonierul lor până la un nou ordin, şi că acest ordin aveau să-l ceară de la Paris.

Gândindu-mă că o să găsesc în curând vreun prilej să scap, n-am opus nicio rezistenţă. M-am lăsat condus la Grasse şi de la Grasse la Draguignan.

La Draguignan am fost băgat într-o cameră de la primul etaj, a cărei fereastră deschisă dădea într-o grădină.

M-am apropiat de fereastră ca şi cum aş fi cercetat

priveliştea; de la fereastră până la pământ nu erau decât vreo cincisprezece picioare. Am sărit şi în timp ce vameşii, mai puţin sprinteni sau ţinând mai mult la picioarele lor decât mine, făceau un mare ocol pe scară, eu am ajuns pe potecă, iar de pe potecă am pornit-o spre munte.

Nu cunoşteam drumul; dar eram marinar. Dacă nu aveam pământul, îmi rămânea cerul, această mare carte în care eram obişnuit să-mi citesc drumul. Călăuzindu-mă după stele, m-am îndreptat spre Marsilia.

A doua zi seara, am ajuns într-un sat al cărui nume nu l-am ştiut niciodată, având altceva mai bun de făcut decât să mă interesez despre asta.

Am intrat într-un han. Un bărbat tânăr şi o femeie tânără se încălzeau lângă masa pregătită pentru cină.

Cerui ceva de mâncare, nu pusesem nimic în gură din ajun. Cina era bună, vinul de regiune plăcut, focul aprins. Am încercat unul din acele momente de bună dispoziţie care te cuprinde după ce ai scăpat dintr-o primejdie şi când crezi că nu mai ai a te teme de nimic. Gazda mă felicită pentru straşnica mea poftă de mâncare şi pentru chipul meu vesel.

I- am spus că nu-i nimic de mirare în pofta mea de mâncare, căci nu mâncasem de optsprezece ore. Cât despre chipul meu vesel, explicaţia era la fel de simplă: în ţara mea, scăpasem probabil de moarte, în Franţa de închisoare.

Vorbind atâta, nu mai puteam să ţin secret restul. Gazda mea părea o fire atât de deschisă, nevasta părea atât de bună, încât le-am povestit totul.

Atunci, spre marea mea surprindere, am văzut chipul gazdei întunecându-se.

— Ei bine, ce aveţi? îl întrebai.

— După mărturisirea pe care mi-aţi făcut-o, mă văd silit, cu conştiinţa împăcată, să vă arestez, îmi răspunse el.

Am început să rid, nevrând să am aerul că iau în serios cele spuse. De altfel, în situaţia de unul contra unul, nu exista om pe lume de care să-mi fie frică.

— Bine! am zis. Să mă arestaţi; o să aveţi tot timpul să mă arestaţi la desert. Lăsaţi-mă să-mi sfârşesc cina; chiar dacă vă plătesc dublu, tot mai mi-e foame.

Şi continuai să mănânc fără să mă arăt câtuşi de puţin neliniştit.

Dar curând am băgat de seamă că, dacă gazda mea ar fi avut nevoie de cineva pentru a-şi îndeplini proiectul pe care şi-l exprimase, n-ar fi fost lipsit de ajutor.

Hanul său era locul de întâlnire al tineretului satului; în fiecare seară, veneau aici flăcăi ea să bea, să fumeze, să afle noutăţi, să discute politică.

Obişnuita societate se adună încet-încet, şi în curând se aflară în han vreo zece tineri care jucau cărţi.

Gazda nu mai aduse vorba despre arestarea mea, dar totuşi nu mă slăbea din ochi.

Este adevărat că, întrucât nu aveam nici cel mai mic pachet cu mine, îmbrăcămintea mea nu putea să acopere consumaţia.

Aveam ceva bani în buzunar şi-i făcui să sune; zornăitul lor păru să-l liniştească întrucâtva pe hangiu.

Am ales momentul când unul dintre băutori tocmai sfârşise, în mijlocul strigătelor de bravo, un cântec ce se bucurase din plin de succes şi, cu un pahar în mână, am zis:

— E rândul meu.

Şi am început să intonez *Dumnezeul oamenilor buni.*

Dacă n-aş fi avut altă vocaţie, aş fi putut să mă fac cântăreţ; am o voce de tenor care, dacă ar fi fost cultivată, ar fi putut să dobândească o anumită intensitate.

Versurile lui Beranger, francheţa cu care erau cântate, fraternitatea refrenului, popularitatea poetului cuceriră toată asistenţa.

Mă puseră să repet două, trei cuplete, fui îmbrăţişat la ultimul cuplet şi strigară: „Trăiască Beranger! Trăiască Franţa! Trăiască Italia!”

După un atare succes nu mai putea fi vorba să fiu arestat; gazda mea nu mai sufla un cuvânt, astfel încât n-am ştiut niciodată dacă vorbise serios sau făcuse doar o

glumă.

Am petrecut noaptea cântând, jucând, bând; apoi a doua zi, dis-de-dimineaţă, întreaga ceată veselă se oferi să mă conducă, cinste pe care bineînţeles că o primii; nu ne-am despărţit decât după şase mile de drum.

Desigur, Beranger a murit fără să ştie ce mare serviciu mi-a făcut

Intru în serviciul republicii Rio-Grande

Am sosit la Marsilia fără accident, la douăzeci de zile după ce părăsisem Genova.

Mă înşel – mi se întâmplase un accident pe care l-am citit în *Le peuple souverain.*

Fusesem condamnat la moarte. Era pentru prima oară că aveam cinstea să-mi văd numele tipărit într-un ziar.

Deoarece din clipa aceea era primejdios să-mi mai păstrez numele, l-am schimbat cu acela de Pane.

Am rămas câteva luni fără ocupaţie la Marsilia, folosindu-mă de ospitalitatea pe care mi-o dădea unul din prietenii mei, cu numele de Joseph Paris.

În sfârşit, am izbutit să intru ca secund pe bordul vasului „L'Union14, căpitan Gaza.

Duminica următoare, aflându-mă către orele cinci seara la fereastra din spate, împreună cu căpitanul, urmăream cu privirea, pe sub cheiul Sainte-Anne, un elev în vacanţă, care se distra sărind dintr-o barcă într-alta, când deodată îi alunecă piciorul. Scoase un ţipăt şi căzu în mare.

Eram îmbrăcat, de sărbătoare; dar la vederea accidentului, la strigătele copilului, văzându-l dispărând, mă aruncai, îmbrăcat şi încălţat cum eram, în rada portului. De două ori mă cufundai în zadar; a treia oară, am avut norocul să-l apuc pe elev de subţioară şi să-l readuc la suprafaţă.

O dată acolo, nu-mi fu greu să-l împing până pe chei; o imensă mulţime se şi strânsese acolo şi mă primi cu aplauze şi strigăte de bravo. Băiatul era un tânăr de paisprezece ani, care se numea Joseph

Rambaud. Lacrimile de bucurie şi binecuvântăriie mamei

lui mă răsplătiră din plin pentru baia pe care o făcusem. Deoarece eu i-am salvat viaţa sub numele de Joseph Pane, este probabil că dacă mai trăieşte, n-a ştiut niciodată adevăratul nume al celui care l-a salvat.

La bordul vasului „L'Union", am întreprins a treia mea călătorie la Odesa; apoi, la întoarcere, m-am îmbarcat pe o fregată a beiului din Tunis. Am părăsit-o în portul La Goulette şi m-am întors cu un bric turcesc, iar la întoarcere, am găsit Marsilia aproape în aceeaşi stare în care a văzut-o domnul de Belzunce, pe timpul ciumei negre din 1720.

Oraşul se afla în plină recrudescenţă a holerei.

Toată lumea, în afară de medici şi surori de caritate, fugise din Marsilia. Fiecare era la casa lui de la ţară; oraşul avea înfăţişarea unui vast cimitir.

Medicii cereau *„benevoli*[12]. Se ştie că acesta este numele ce se dă în spitale ajutoarelor de bună voie.

M-am oferit, împreună cu un cetăţean din Triest, care se reîntorcea împreună cu mine de la Tunis. Ne stabilirăm definitiv la hotel şi ne împărţirăm gărzile:

Serviciul dură cincisprezece zile.

După trecerea acestui răstimp, deoarece ciuma slăbise în intensitate şi eu găsisem un prilej să mă angajez şi, deci, să văd ţări noi, m-am tocmit ca secund pe bordul bricului[13] „Le Nautonnier" din Nantes, gata de plecare spre Rio-de-Janeiro, căpitan fiind Beauregard.

7 – Memoriile lui Garibaldi

1 Corabie mare cu două catarge, cu pânze pătrate şi uneori cu motor.

Mulţi dintre prietenii mei mi-au spus că eram, înainte de orice, un poet.

Dacă nu eşti poet decât cu condiţia de a făuri *Iliada* sau *Divina Comedie, Meditaţiile* lui Lamartine sau *Orientalele* lui Victor Hugo, atunci eu nu pot fi poet; dar dacă eşti poet fiindcă-ţi petreci ceasurile cătând în apele azurii şi adânci

12 „ In limba portugheză : căpăţînă de zahăr.

13 Autorul se referă la campania din 1859, cînd trupele franco-piemonteze combăteau armata austriacă, iar Ga

misterele vegetaţiei submarine; dacă eşti poet fiindcă rămâi în extaz dinaintea golfului de la Rio de Janeiro, de la Neapole sau de la Constantinopol; dacă eşti poet fiindcă visezi la dragostea filială, la amintirile din copilărie sau la dragostea din adolescenţă, în mijlocul gloanţelor şi al ghiulelelor, fără să te gândeşti că visul tău poate să se sfârşească cu capul spart sau cu un braţ smuls – ei bine, atunci sunt şi eu poet.

Îmi amintesc că într-o zi, în timpul ultimului război \ deşi zdrobit de oboseală, nedormit de două nopţi, abia coborât de pe calul pe care călărisem două zile în şir, neslăbindu-l o clipă pe feldmareşalul austriac Urban, ca şi pe cei douăsprezece mii de oameni ai lui, cu cei patruzeci de bersalieri ai mei, patruzeci de cavalerişti şi o mie de oameni înarmaţi de bine de rău, suind o mică potecă de cealaltă parte a muntelui Orfano, împreună cu colonelul Turr şi cu cinci sau şase oameni, m-am oprit dintr-o dată, uitând de oboseală şi de primejdie, ca să ascult o privighetoare cântând. Era noapte, cu clar de lună şi o vreme splendidă; pasărea semăna, în vânt, şirul ei de note armonioase şi mi se părea, ascultând-o pe această mică prietenă a anilor mei de tinereţe, că simţeam cum picură peste mine o rouă binefăcătoare şi întremătoare. Cei ce mă înconjurau crezură sau că şovăiam asupra drumului de urmat, sau că ascultam vreun zgomot îndepărtat de tun, bubuind, sau de tropot de cai răsunând pe şosea. Nu, ascultam cântând privighetoarea căreia de zece ani poate nu-i mai auzisem viersul şi extazul dură nu numai până când cei care mă înconjurau îmi repetară de două sau de trei ori: „Generale, uite duşmanul!”, ci până ce duşmanul, spunând el însuşi: „Iată-mă!”, şi trăgând asupra noastră, o făcu pe vrăjitoarea nopţii să-şi ia zborul.

Aşadar, când, după ce-am mers de-a lungul stâncilor de granit care ascund atât de bine vederii tuturor portul Rio de Janeiro, încât indienii, în limbajul lor expresiv, l-au numit Nelhero hy, adică apă ascunsă; când, după ce-am străbătut trecerea ce duce în micul golf liniştit ca un lac; când, pe

marginea occidentală a acestui golf, am văzut înălţându-se oraşul dominat de Pão de Acucar 1, imensă stâncă de formă conică ce slujeşte nu de far, ci de jalon navigatorului; când am văzut ridicându-se în jurul meu această natură luxuriantă despre care Africa şi Asia nu-mi putuseră da decât o slabă idee, am rămas cu adevărat uluit de priveliştea ce se desfăşura în faţa mea.

O dată intrat în portul oraşului Rio de Janeiro, norocul îmi scoase, fără zăbavă, în cale cel mai rar lucru ce există pe lumea asta: un prieten.

Pe acesta n-a fost nevoie să-l caut, n-am avut nevoie să ne cercetăm spre a ne cunoaşte; ne-am – întâlnit, am schimbat o privire şi totul a fost spus; după un zâmbet, după o strângere de mână, eram, Rosetti şi cu mine, fraţi pe viaţă.

Mai târziu voi avea prilejul să spun cine era acest suflet de elită; şi totuşi eu, prietenul lui, eu, fratele lui, atâta vreme nedespărţit de el, voi muri poate fără să fi avut mângâierea de a înfige o cruce în acest punct neştiut al pământului american unde se odihnesc oasele acestui om generos şi viteaz.

După ce Rossetti şi cu mine am petrecut câteva luni în trândăvie – numesc trândăvie a practica un comerţ pentru care niciunul, nici celălalt nu eram născuţi – întâmplarea făcu să intrăm în relaţie eu Zambecarri, secretarul lui Bento Gonzales, preşedintele republicii Rio-Grande de Sul care se afla în război cu Brazilia. Amândoi erau prizonieri tie război la Santa Cruz, fortăreaţă ce se ridică de partea dreaptă, la intrarea în port şi de unde are loc strigarea vaselor. Zambecarri, care, s-o spunem în treacăt, era fiul faimosului aeronaut dispărut într-o călătorie în Siria şi despre care nu s-a mai auzit vorbindu-se niciodată, îmi făcu cunoştinţă cu preşedintele care îmi dădu scrisori de împuternicire pentru a stăvili expediţiile de piraţi împotriva Braziliei.

După câtva timp, Bento Gonzales şi Zambecarri scăpară înot şi ajunseră cu bine în Rio-Grande.

VIII

Corsar

Am armat, de război, micul bastiment „Mazzini”, cam de vreo treizeci de tone, la bordul căruia făceam cabotajul; am pornit-o pe mare cu şaisprezece tovarăşi de aventuri. Eram, aşadar, în sfârşit, liberi, navigam sub un drapel republican, eram deci corsari!

Cu şaisprezece oameni drept echipaj şi cu o barcă, noi declaram război unui imperiu.

Ieşind din port, am luat-o drept spre insulele Marioa, situate la cinci sau şase mile de intrarea în radă, ţinând-o pe stânga; armele şi muniţiile le ascunsesem sub carnea afumată cu manioc, singura hrană a negrilor. Mă îndreptai spre cea mai mare din aceste. Insule care are un loc de ancorare; am aruncat ancora, am sărit pe pământ şi m-am urcat pe cel mai înalt loc.

Acolo, mi-am desfăcut larg braţele, cu un sentiment de bună dispoziţie şi de mâncirie, şi am scos un chiot asemenea vulturului ce pluteşte în tăriile văzduhului.

Oceanul îmi aparţinea şi eu intram în posesia imperiului meu. Prilejul nu întârzie să se arate, pentru a-mi dovedi puterea asupra lui.

În timp ce, întocmai ca o pasăre de mare, stăteam căţărat sus, în observatorul meu, am zărit o goeletă ce naviga sub pavilion brazilian.

Am făcut semn să se pregătească totul pentru a o porni iar pe mare, şi am coborât pe plajă.

Ne-am îndreptat glonţ spre goeletă, care nu bănuia ce primejdie o aşteaptă, la două sau trei mile depărtare de şenalul2 din Rio de Janeiro.

Oprind-o, am arătat cine suntem şi am somat-o să se predea; goeletă, trebuie să recunoaştem acest lucru, nu opuse nicio rezistenţă. Ne-am urcat pe bord şi am pus stăpânire pe vas.

Atunci am văzut venind spre mine un pârlit de pasager portughez care ţinea în mână o casetă. O deschise: era plină de diamante; mi-o oferea ca să-şi răscumpere viaţa.

Am închis capacul cutiei şi i-am înapoiat-o, spunându-i că viaţa lui nu se află în nicio primejdie; că, prin urmare, putea să-şi păstreze diamantele pentru un prilej mai bun.

Dar n-aveam timp de pierdut; eram întrucâtva sub focul bateriilor din port. Am transportat armele şi alimentele de pe „Mazzini41 pe goeletă, şi am scufundat vasul „Mazzini44, care; după cum vedeţi, avu o glorioasă, dar scurtă existenţă de corsar.

Goeletă aparţinea unui austriac bogat care locuia în insula Grande situată pe dreapta, cum ieşi din port, cam la cincisprezece mile depărtare de uscat; vasul era încărcat cu cafea, pe care proprietarul ei o trimitea în Europa.

Pentru mine era deci o pradă îndoit de bună, întrucât aparţinea unui austriac împotriva căruia purtasem război în Europa şi unui negustor domiciliat în Brazilia, ţară împotriva căreia purtam război în America.

Mi-am botezat goeletă „Scarro pilla”, derivaţie din FarrapoiS, „oameni în zdrenţe”, nume pe care imperiul Braziliei îl dădea locuitorilor tinerelor republici ale Americii de Sud, după cum Filip al

II- lea îi botezase „calici ai pământului şi ai mării44 pe răzvrătiţii din Ţările de Jos. Până atunci goeleta se numise „Lui, sa”.

Acest nume, de altfel, ni se potrivea destul de bine. Nu toţi tovarăşii mei erau nişte Rossetti şi trebuie să mărturisesc că chipurile multora dintre ei nu aveau darul să te liniştească; asta şi explică predarea grabnică a goeletei şi groaza portughezului ce-mi oferise diamantele lui.

Dar în tot timpul cât am exercitat meseria de corsar, oamenii mei au primit ordinul să respecte viaţa, onoarea şi averea călătorilor... era să spun, sub ameninţarea pedepsei cu moartea; dar aş fi greşit dacă spuneam aşa, fiindcă ordinele mele fiind respectate întotdeauna n-am fost silit niciodată să pedepsesc pe nimeni.

Imediat după primele măsuri luate pe bord, ne-am îndreptat nava spre Rio de la Plata; şi pentru a da un exemplu de felul cum voiam să fie respectate pe viitor,

viaţa, libertatea şi bunurile prizonierilor noştri, când am ajuns în dreptul insulei Santa Catarina, puţin mai sus de capul Itapocoroya, am ordonat să se lase la apă iol'a bastimentului capturat, am pus să se coboare o dată cu pasagerii tot ce le aparţinea, am ordonat să li se dea alimente şi, dăruindu-le iola, i-am lăsat liberi să plece unde vor dori.

Cinci negri, sclavi de pe bordul goeletei şi cărora le redasem libertatea, se angajară pe bordul meu ca mateloţi; apoi ne-am continuat drumul spre Rio de la Plata.

Ne-am dus să aruncăm ancora la Maldonato, stat din Republica orientală a Uruguayului.

Am fost primiţi admirabil de populaţie, şi chiar de autorităţile din Maldonato, ceea ce ni s-a părut de un excelent augur. Rossetti plecă, prin urmare, liniştit, spre Montevideo ca să aranjeze acolo micile noastre afaceri, adică să vândă o parte din încărcătura noastră şi să obţină bani pe ea.

Noi am rămas la Maldonato, adică ia intrarea acestui splendid fluviu care la vărsarea lui măsoară treizeci de leghe în lăţime, timp de opt zile ce se scurseseră în serbări neîntrerupte care erau cât pe-aci să se sfârşească într-un chip tragic. Oribe, care, în calitatea lui de şef al republicii

Montevideo, nu recunoştea celelalte republici, dădu ordin şefului politic din Maldonato să mă aresteze şi să pună mâna pe goeletă mea. Din fericire, şeful politic din Maldonato era un om de treabă care, în loc să execute ordinul primit, ceea ce n-ar fi fost greu, dat fiind că nu prea aveam vreo bănuială, mă preveni că trebuie să părăsesc cât mai repede locul de ancorare şi să mă îndrept spre ţinta mea, dacă aveam vreuna.

Am făgăduit să plec în aceeaşi scară; dar mai înainte, aveam şi eu, în ceea ce mă privea, o mică socoteală de încheiat.

Vândusem unui negustor din Montevideo câţiva saci de cafea, luaţi din încărcătura noastră şi unele bijuterii ce-i aparţineau austriacului meu, ca să cumpăr alimente. Insă,

fie că cumpărătorul meu era un rău platnic, fie că auzise spunându-se că eram în pericol de a fi arestat, îmi fusese cu neputinţă să-mi capăt banii. Dar, văzându-mă silit să plec seara, nu mai aveam timp de pierdut şi pentru mine era important să-mi primesc plata înainte de a părăsi Maldonato, întrueât mi-ar fi fost mai greu să-o obţin în lipsă.

Prin urmare, către ora nouă seara am dat ordin să se facă pregătirile de drum şi, punându-mi pistoalele la cingătoare, mi-am aruncat mantaua pe umeri şi m-am îndreptat în linişte spre locuinţa negustorului meu.

Era un splendid clar de lună, astfel încât îl vedeam de departe pe omul meu, luând aer în pragul uşii sale; el de asemenea mă văzu, mă recunoscu şi-mi făcu semn cu mâna să mă îndepărtez, dându-mi de înţeles prin acest semn că sunt în primejdie. ’

Prefăcându-mă că nu văd nimic, m-am îndreptat glonţ spre el, şi drept orice explicaţie, i-am pus pistolul în gât, zioându-i:

— Banii mei!

El vru să-mi dea lămuriri; dar când i-am repetat pentru a treia oară aceste două cuvinte: „Banii mei”, mă băgă în casă şi-mi numără cei două mii de patagoni pe care mi-i datora.

Mi-am vârât iar pistolul la cingătoare, mi-am luat desaga sub braţ şi m-am întors pe goeletă fără să fi fost câtuşi de puţin îngrijorat.

La ora unsprezece seara, am ridicat ancora luând-o în susul fluviului La Plata.

IX

La Plata

În zorii zilei, spre marea mea mirare, mă aflam în mijlocul stâncilor de la Piedras Negras.

Cum oare ajunsesem într-o asemenea situaţie, eu, care nu aţipisem nici măcar un minut, eu, care neîncetat mi-am pironit ochii asupra coastei, eu, care în noaptea aceea, redevenită sumbră după apusul soarelui, nu încetasem o

clipă să consult busola şi să mă conduc după indicaţiile ei?

Nu era momentul să-mi pun această întrebare; primejdia era imensă: apăreau stânci la suprafaţă, la babord şi la tribord, în faţă şi în spate; puntea era complet acoperită de spumă. Am sărit pe puntea de la trincă, dând ordin la babord să se cârmească în direcţia vântului; în timp ce echipajul îndeplinea această manevră, vântul luă cu el micul nostru gabier.

Totuşi, din locul unde eram, dominam vasul şi stâncile, astfel încât puteam să indic drumul pe rare trebuia să-l urmeze goeletă; cât despre ea, ea şi cum ar fi fost însufleţită şi ar fi cunoscut primejdia ce-o ameninţa, deveni la fel de docilă la cârmă, cum este calul în frâu; în sfârşit, după un ceas, timp în care ne-am aflat între viaţă şi moarte şi în care i-am văzut chiar şi pe cei mai bătrâni marinari pălind, iar pe cei mai necredincioşi rugându-se, eram în afară de orice primejdie.

v În clipa în care am putut să respir în voie, am vrut să-, cercetez cauzele care mă. Împinseseră în mijlocul acestor stânci primejdioase atât de bine cunoscute de navigatori, atât de bine indicate pe hărţi şi despre care credeam că sunt la trei mile depărtare, când de fapt mă aflam chiar printre ele.

Mi-am consultat busola: continua s-o ia razna; dacă aş fi ascultat-o, m-a-ş fi izbit deţărm.

Până la urmă, mi-am explicat totul.

În momentul în care am părăsit goeletă ca. Să mă duc să-mi reclam cei două mii de patagoni de la cumpărătorul meu de cafea, dădusem ordin să fie transportate, în caz de atac, săbiile şi puştile pe -punte; ordinul fusese executat şi armele fuseseră depuse într-o cabină vecină cu habitaclul’.

Fierăria armelor atrăsese spre ea acui magnetizat. După ce armele fură luate de acolo, busola îşi reluă direcţia ei normală.

Ne-am continuat drumul şi am ajuns la JesusMaria, care se afla de cealaltă parte a Montevideoului şi aproape la aceeaşi distanţă ca Maldonato.

Acolo, nimic nou, decât că ne-au lipsit alimentele, întrucât nu avusesem timp să ne aprovizio năm înainte de plecare. Dar, potrivit ordinelor daţe, nu exista nicio posibilitate de a debarca, şi, totuşi, trebuia potolită foamea a doisprezece voinici cu o grozavă poftă de mâncare.

Dădui ordin să se manevreze, dar fără să ne îndepărtăm de ţărm.

Într-o dimineaţă, am descoperit la o distanţă de aproape patru mile de uscat, o casă ce ni st' păru că are înfăţişarea unei ferme. Dădui ordin să se ancoreze cât mai aproape cu putinţă de mal şi, cum eu nu mai aveam barcă, dând-o pe a mea, aşa cum am mai spus, persoanelor pe care le debarcasem în insula Santa Catarina, am înjghebat o plută dintr-o masă şi din nişte butoaie şi, echipat cu o cange, m-am aventurat pe această ambarcaţie originală, cu un singur matelot, tot cu numele de Garibaldi ca şi mine, fără a-mi fi rudă; prenumele lui era Maurizio.

Vasul era înţepenit cu două ancore, din pricina violenţei vântului ce bătea dinspre pampas.

Iată-ne deci aruncaţi în mijlocul stâncilor, nu însă navigând, ci învârtindu-ne şi dansând pe masa noastră, riscând în fiece clipă să ne răsturnăm. În sfârşit, după ce-am săvârşit adevărate minuni de echilibristică, am izbutit să eşuăm pe plajă; l-am lăsat pe Maurizio de pază la pluta noastră, şi eu m-am aventurat în mijlocul uscatului.

X

Câmpiile orientale f.0

Priveliştea ce mi se înfăţişă atunci dinaintea ochilor şi asupra căreia privirea mi se pleca pentru prima oară, ar avea nevoie, spre a fi descrisă.pe de-a întregul şi cum se cuvine, şi de pana unui poet şi de penelul unui artist. Vedeam unduind dinainte-mi, ca valurile unei mări solidificate, imensele zări ale câmpiilor orientale, numite astfel deoarece se află pe malul estic al fluviului Uruguay, ce se varsă în fluviul La Plata, în faţa oraşului Buenos Aires şi deasupra Coloniei. Era, v-o jur, un spectacol cu totul nou pentru un om ce venea de dincolo de Atlantic, şi mai ales

pentru un italian care s-a născut şi a crescut pe un pământ pe care rar găseşti un pogon fără o casă sau vreo altă lucrare ieşită din mâna omului.

Acolo, dimpotrivă, totul era numai opera lui Dumnezeu; cum a ieşit din mâinile Domnului în ziua creaţiei, pământul a rămas tot aşa până în ziua de astăzi. Este o pajişte vastă, imensă, de nestrăbătut, şi priveliştea ei, care se înfăţişează ca un covor de verdeaţă şi de flori, mai ridicat din loc în loc, nu se schimbă decât pe ţărmurile râului Arroga pe care se înalţă şi se leagănă în bătaia vântului, minunate pilcuri de arbori cu un frunziş luxuriant.

Caii, boii, gazelele, struţii sunt, în lipsa făpturilor omeneşti, singurele vieţuitoare ale acestor imense solitudini pe care le străbate doar gaucho, acest centaur al lumii noi, parcă pentru ca întreaga turmă de animale sălbatice să nu uite că Dumnezeu le-a dat un stăpân. Dar pe acest stăpân. Cu ce ochi îl privesc trecând, armăsarii, taurii, struţii, gazelele? Care mai de care va protesta împotriva pretinsei lui dominaţii: armăsarul prin nechezatul lui; taurul prin muget, struţul şi gazela prin fugă.

Î

Şi vederea lor îmi rechema în minte pământul pe care mă născusem, pământ nefericit pe care, când trece austriacul ce-l asupreşte, oamenii, aceste fiinţe făcute după chipul lui Dumnezeu, 11 salută şi se apleacă dinaintea lui, neîndrăznind să dea aceleaşi semne de independenţă cum dau, la vederea lui gaucho, animalele sălbatice din pampas.

Dumnezeule atotputernic, Dumnezeule sfânt, până când vei îngădui o atât de adâncă înjosire a creaturii tale?

Dar să lăsăm lumea veche, atât de tristă şi de deznădăjduită şi să revenim la lumea nouă, atât de tânără, atât de plină de viitor şi de speranţă.

Ce frumos este armăsarul câmpiilor orientale, cu picioarele lui încordate, cu nările aburinde, cu buzele fremătătoare care n-au simţit niciodată contactul rece al zăbalei! Ce liber respiră în zvâcnetul coamei şi al cozii sale, crupa lui ce n-a fost nicicând apăsată de genunchi, nici

însângerată de pinten! Ce mândru e când adună cu nechezatul lui, herghelia-i de iepe răzleţite, şi când, adevărat sultan al deşertului, fuge de prezenţa dominatoare a omului ducându-le cu el, repede ca un vârtej!

O, minune a naturii! Miracol al creaţiei! Cum poate să-şi exprime emoţia pe care a simţit-o la vederea voastră acest corsar de douăzeci şi cinci de ani, care pentru prima oară îşi întindea braţele spre imensitate!

Dar, fiindcă acest corsar era pe jos, nici taurul, nici armăsarul nu-l luau drept om. În deserturile Americii, omul este completat de cal şi, fără el, devine cel din urmă dintre animale. Mai întâi ei se opreau uimiţi la vederea mea; pe urmă, curând, dispreţuindu-mi fără îndoială slăbiciunea, se apropiau de mine, mai-mai să-mi umezească obrazul cu răsuflarea lor. Să nu vă fie teamă niciodată de cal, animal nobil şi generos; dar să nu vă *încredeţi* în taur, animal viclean şi ursuz. Cât despre gazele şi struţi, după ce am făcut cunoştinţă cu ele, asemenea calului şi taurului, dar într-un chip mai prudent, fugeau iuţi ca săgeţile; apoi, o dată ajunse pe vârful unui deluşor se întorceau să vadă dacă sunt urmărite.

Pe vremea aceea, adică spre sfârşitul anului 1834 şi începutul lui 1835, această parte a pământului oriental era încă neprihănită de vreun război; iată de ce întâlneai acolo animale sălbatice în număr atât de mare.

1A.1

Poeta

Şi în vremea asta înaintam spre o *estancia*[14]*.* Am găsit acolo o tânără femeie singură; era femeia unui *capataz*[15]*.* Nu putea să-şi ia răspunderea să vândă sau să dăruiască un bou fără consimţământul soţului ei; trebuia deci să aşteptăm întoarcerea lui. De altfel era târziu şi, până a doua zi, nu exista niciun mijloc de a-l duce până la ţărmul

14 Numele fermelor în America de Sud.

15 Stăpînul aşezării.

mării.

Sunt momente în viaţă a căror amintire, cu toate că se îndepărtează, continuă să trăiască şi să se înalţe ca nişte piramide, spre a spune astfel, în memorie, atât de bine, încât, oricare ar fi celelalte evenimente ale vieţii noastre, această amintire îşi păstrează eu stăruinţă locul pe care şi l-a dobândit! Era scris să întâlnesc în mijlocul acestui deşert pe soţia unui bărbat pe jumătate sălbatic, o tânără femeie cu o educaţie cultivată, o poetă care-i ştia pe dinafară pe Dante, Petrarca, Tasso.

După ce-am rostit puţinele cuvinte spaniole pe care le ştiam pe atunci, am fost plăcut surprins s-o aud răspunzându-mi în italiană. Mă pofti într-un chip plin de graţie să iau loc, aşteptând întoarcerea soţului ei. Pe când vorbeam, graţioasa mea gazdă mă întrebă dacă cunoşteam poeziile lui Quintana; şi la răspunsul meu negativ, ea îmi dădu un volum cu aceste poezii, spunându-mi că mi-l dăruieşte spre a învăţa spaniola de dragul ei. Am întrebat-o dacă nu făcea şi ea versuri.

— Cum vreţi, îmi răspunse ea, să nu devii poet în faţa unei astfel de naturi?

Şi, fără să se lase rugată, îmi recită mai multe poezii pe care le-am găsit pline de un puternic sentiment şi de o fermecătoare armonie. Mi-aş fi petrecut toată seara şi toată noaptea ascultând-o, fără să mă gândesc la bietul meu Maurizio, care mă aştepta păzind masa-plută; dar soţul ei se întoarse şi puse capăt părţii poetice a serii, spre a mă readuce ia scopul material al vizitei mele. Îi înfăţişai cererea mea şi rămase stabilit ca a doua zi el să aducă un bou.pe plajă şi să mi-l vândă.

În zori mi-am luat rămas bun de la frumoasa mea poetă şi m-am grăbit să mă duc să mă întâlnesc cu Maurizio; acesta îşi petrecuse noaptea adăpostit cum putuse între patru butoaie, foarte neliniştit că nu mă vedea reîntorcindu-mă, şi teimându-se să nu fi fost mâncat de tigri foarte răspândiţi în această parte a Americii, şi mai puţin inofensivi decât armăsarii şi chiar taurii.

După puţin se ivi şi *capataz*-ul târând un bou în laţ. Câteva clipe şi animalul fu înjunghiat, jupuit, tăiat în bucăţi, într-atât de mare le este îndemânarea oamenilor din Sud la îndeplinirea acestei corvezi sângeroase.

Se punea apoi chestiunea transportării boului, tăiat în bucăţi, de pe mal pe vas, adică la o distanţă de cel puţin o mie de paşi, străbătând stânci le ascuţite printre care se zvârcolea o mare furioasă.

Maurizio şi cu mine ne-am pus pe lucru.

Se ştie cum fusese construită barca ce avea să ne ducă pe bordul vasului: o masă cu câte un butoi prins de fiecare picior şi un fel de ţepuşă în mijloc. I a venire această ţepuşă slujise, să ne agăţăm de ea îmbrăcămintea; la întoarcere avea să susţină hrana noastră ca să nu intre în apă.

Am împins ambarcaţiunea în larg; ne-am aşezat deasupra ei şi Maurizio cu o prăjină în mână, eu cu o cange în pumn, am început să ne luptăm cu apa până la genunchi, întrueât greutatea pe care o ducea barca era prea mare; dar, fie ce-o fi, numai barca să plutească!

Manevra noastră se îndeplinea în aplauzele puternice ale americanului şi ale echipajului goeietei care se. Rugau poate mai mult pentru salvarea cărnii decât pentru a noastră; la început navigaţia fu destul de uşoară; dar, ajunşi la un şir de stânci ascuţite pe care trebuia să le străbatem, ne-am pomenit în două rânduri înghiţiţi aproape cu totul de apă. Norocul făcu’să le străbatem cu bine în ciuda tuturor greutăţilor.

Dar, ajungân 1 dincolo de dublul şir de stânci ascuţite, în loc să scăpăm de primejdie, aceasta devenise şi mai mare. N-am mai găsit fundul cu cângile noastre, drept care ne era cu neputinţă să mai conducem ambarcaţia. În afară de asta, curentul devenind mai puternic pe măsură ce înaintam în fluviu, ne ducea departe de covertă.

Văzui aievea clipa în care aveam să străbatem Atlanticul, şi să nu ne oprim decât la Sfânta Elena sau la Capul Bunei Speranţe.

Tovarăşilor noştri, dacă voiau să ne ajungă, nu le mai

rămânea altă soluţie decât să ridice pânzele; ceea ce şi făcură şi cum vântul sufla dinspre uscat, goeletă ne ajunse curând ba chiar ne şi întrecu.

Dar, în trecere, ne aruncă o funie; am legat ambarcaţia de vas şi mai întâi am dat alimentele; pe urmă ne-am agăţat şi noi, Maurizio şi cu mine; apoi, după noi, la sfârşit, veni şi rândul mesei, care fu pusă din nou la locul ei, în sufragerie, fiind redată fără zăbavă destinaţiei sale.

Am fost răsplătiţi de osteneala pe care ne-o dădusem spre a procura alimentele, văzând cu ce straşnică poftă le înfulecau tovarăşii noştri.

După câteva zile, am cumpărat, cu treizeci de monede, o barcă de la o *balandră* cu care ne-am încrucişat.

Am mai petrecut încă o zi având în faţa ochilor vârful insulei Jesus-Maria.

XII

Bătălia

Ne petrecusem noaptea la ancoră, la şase mile de capul Jesus-Maria, având în faţă Barraneas de San Gregorio; sufla o briză uşoară dinspre nord, când am observat venind dinspre Montevideo două bărci pe care le-am crezut prietene; dar fiindcă n-aveau semnul convenit, un pavilion roşu, am crezut prudent să ridicăm pânzele, în aşteptarea lor; am mai ordonat ca să fie urcate pe punte puştile şi săbiile.

Precauţia, cum se va vedea, nu era inutilă; prima barcă continua să înainteze spre noi şi nu se vedeau pe bord decât trei persoane; ajunsă la câţiva paşi de noi, cel ce părea şeful, ridică vocea şi ne porunci să ne predăm; în acelaşi timp puntea bărcii se umplu de oameni înarmaţi care, fără a ne da răgaz să răspundem la somaţie, deschiseră focul. Am strigat: „La arme!” şi mi-am luat puşca, dar deoarece vasul stătea pe loc, am comandat, urlând din răsputeri:

— Jos pânzele din faţă!

Surprins că goeletă nu ascultă de ordin, ca de obicei, m-am uitat spre cârmă şi am văzut că încă de la primul foc de

armă cârmaciul, unul dintre cei mai buni mateloţi, fusese ucis. Se numea Fiorentino şi se născuse într-una din insulele noastre.

. N-aveam timp de pierdut. Lupta începuse cu furie; lanciona – acesta este numele acestui fel de bărci împotriva cărora luptam – lanciona se agăţase de coasta noastră dreaptă, şi câţiva oameni se şi urcaseră pe bastingajul nostru; din fericire, câteva focuri de puşcă şi câteva lovituri de sabie le veniră de hac.

După ce mi-am ajutat oamenii să respingă acest atac, m-am repezit la postul de ascultare de la trinca tribordului, acolo unde fusese lovit Fiorentino, şi am apucat cârma părăsită. Dar în momentul când apăsam cu mâna cârma spre a o întoarce, un glonţ duşman mă lovi între ureche şi carotidă, îmi străpunse gâtul şi mă răsturnă fără cunoştinţă pe punte.

Restul luptei, care dură un ceas, fu dat de cadetul Luigi Carniglia, de Pasquale Lodola, de Giovanni Lamberti, de Maurizio Garibaldi şi de doi maltezi. Aşadar, italienii luptaseră minunat, în timp ce străinii şi cei cinci negri ai noştri se ascunseseră în cala vasului. În sfârşit, obosit de rezistenţa noastră, având vreo zece oameni scoşi din luptă, duşmanul fugi, în timp ce, vintul pornindu-se, camarazii noştri continuară să meargă în susul fluviului.

Cu toate că-mi recăpătasem cunoştinţa şi că-mi venisem în fire, am rămas cu desăvârşire nemişcat, şi în consecinţă nefolositor, până la sfârşitul încăierării.

Mărturisesc că primele mele senzaţii, când am redeschis ochii şi am revenit la viaţă au fost foarte plăcute. Pot să zic că fusesem mort şi că reînviasem, atât de adânc fusese leşinul meu şi până într-atâta de lipsit de orice licărire de viaţă. Dar să ne grăbim să adăugăm că această stare de bună dispoziţie fizică fu repede învinsă de conştiinţa situaţiei în care ne aflam. Rănit de moarte sau aproape, neavând la bord pe nimeni care să aibă nici cea mai mică cunoştinţă despre navigaţie, cea mai neînsemnată cunoştinţă geografică, am cerut să mi se aducă harta, am

consultat-o cu ochii acoperiţi de un văl pe care îl credeam al morţii, şi am arătat cu degetul Santa-Fe de pe fluviul Parana. Nimeni dintre noi nu mai navigase vreodată pe La Plata, în afară de Maurizio, care călătorise o singură dată în sus, pe Uruguay. Mateloţilor îngroziţi. — italienii, trebuie s-o spun, nu împărtăşeau aceste temeri sau ştiau să şi le ascundă —mateloţilor îngroziţi şi de starea mea şi de vederea cadavrului lui Fiorentino, de teamă să nu fie prinşi şi luaţi drept piraţi, li se citea spaima pe faţă şi dorinţa de a dezerta la primul prilej ivit. În aşteptare, în fiecare barcă, în fiecare şalupă, în fiecare trunchi de arbore plutitor, ei vedeau o lancionă duşmană trimisă în urmărirea lor.

Cadavrul nenorocitului nostru camarad fu aruncat în fluviu cu ceremonialul obişnuit într-o asemenea ocazie, căci timp de mai multe zile n-am putut să debarcăm pe niciun petec de pământ. Trebuie să spun că acest fel de înmormântare nu era tocmai în vederile mele, şi că simţeam o repulsie cu atât mai adâncă cu cât, după toate probabilităţile, era cât p-ac-i să-l încerc şi eu. I-am destăinuit această repulsie scumpului meu Carniglia.

În focul destăinuirii, versurile lui Foscolo îmi veneau cu insistenţă în minte:

„0 pi*atră, o piatră care să-mi deosebească osemintele de cele pe care. Moartea le seamănă pe pământ şi în ocean!*”.

Şi bietul meu prieten plângea şi-mi făgăduia că n-o să lase să fiu aruncat în apă, ci o să-mi sape o groapă şi o să mă culce lin în ea. Cine ştie, cu toată dorinţa fierbinte ce-o resimţea, dacă ar mai fi putut să-şi ţină făgăduiala! Cadavrul meu ar fi săturat vreun lup marin, vreun caiman din imensul La Plata. N-aş mai fi revăzut Italia, n-aş mai fi luptat pentru ea! Pentru ea, singui-a speranţă a vieţii mele! Dar nici n-aş mai fi văzut-o căzând din nou în ruşine şi în mişelie!

Cine i-ar fi putut spune atunci preascumpului meu Luigi că în mai puţin de un an, aveam să-l văd prăvălit de pe stânci, dispărând în mare şi că aveam să-i caut zadarnic cadavrul pentru a-mi ţine faţă de el făgăduiala pe care mi-o

făcuse el mie, de a-l înmormânta pe un pământ străin şi de a-i aşeza pe mormânt o piatră care să îndemne călătorul să se roage pentru el? Bietul Luigi! A dovedit faţă de mine grija unei mame în timpul lungei şi dureroasei mele boli, care nu-şi găsea alinarea decât văzându-l pe el şi atenţiile sale pr care această inimă de aur le avea pentru mine.

XIII Luigi Carniglia

Vreau să vă vorbesc puţin despre Luigi. Şi de ce n-ar trebui să vorbesc despre el? Fiindcă este un simplu matelot? Fiindcă nu era... Oh! vă răspund îndată la asta, sufletul îi era nobil, ca să susţină oricând şi oriunde onoarea italiană; nobil să înfrunte furtunile de tot felul; nobil, în sfârşit, să mă apere, să mă păzească, să mă îngrijească, aşa cum ar fi făcut cu copilul lui! Când stăteam culcat, în lunga mea agonie, pe patul de suferinţă; când, părăsit de toţi, aiuram în delirul morţii, el rămânea la căpătâiul meu, cu devotamentul şi răbdarea unui înger, fără a mă părăsi o clipă, decât pentru a se duce să plângă şi să-şi ascundă lacrimile. O, Luigi! oasele tale, risipite în genunile Atlanticului, meritau un monument în care proscrisul recunoscător ar fi putut într-o zi să te dea de exemplu concetăţenilor săi şi să-ţi redea aceste lacrimi calde pe care tu le-ai vărsat pentru el!

Luigi Carniglia era din Deiva, un mic sat de pe ţărmul Levantului. Nu primise nicio instruire literară, dar suplinea această lipsă printr-o minunată inteligenţă. Fără să aibă cunoştinţele nautice necesare unui pilot, el a condus bastimentul până la Gualeguay, cu înţelepciunea şi cu norocul unui pilot desăvârşit. În lupta pe care am povestit-o, lui îndeosebi i-am datorat faptul că n-am căzut în mâinile duşmanului; înarmat cu o flintă şi aşezat în locul cel mai primejdios, el a fost groaza celor ce dădeau asaltul. Înalt de statură, robust, avea deopotrivă supleţe şi putere. Blând până la duioşie în viaţa obişnuită, el avea darul atât de rar de a se face iubit de către toţi. Vai! Cei mai buni fii ai nefericitului nostru pământ sfârşesc astfel, printre străini, fără să aibă mângâierea unei lacrimi şi... daţi uitării!

XIV

Prizonier

*

Am rămas nouăsprezece zile fără alte îngrijiri decât cele ce-mi fură date de Luigi Carniglia.

După nouăsprezece zile, am ajuns la Gualeguay.

Întâlnisem, la gura lui Ibiqui, un braţ al fluviului Parana, un vas comandat de un mahonez, numit don Lucas Tartaulo, un om de ispravă care avu tot felul de atenţii faţă de mine, dându-mi ceea ce credea că-mi putea fi de folos în starea mea.

Am primit tot ceea ce mi se oferea, căci eram lipsiţi cu desăvârşire de orice pe bordul goeletei, în afară de cafea; de aceea se punea cafea în orice sos, fără ca cineva să se sinchisească dacă pentru mine cafeaua era o băutură sănătoasă şi un leac eficace.

Mă mistuia o febră îngrozitoare însoţită de greutatea de a înghiţi ce ajungea aproape până la imposibilitate de a înghiţi. Lucrul nu era de mirare, căci glonţul, ca să ajungă dintr-o parte într-alta a gâtului, trecuse, în drumul lui, printre vertebrele cervicale şi faringe; pe urmă, după opt sau zece zile, febra mi-a scăzut; am început să înghit şi starea mea deveni suportabilă.

Don Lucas făcu ceva mai mult; la despărţire îmi dădu – ca şi unuia din pasagerii lui numit d'Arragaida, un biscaian stabilit în America – nişte scrisori de recomandaţie la Gualeguay şi îndeosebi către guvernatorul provinciei d'EntraRios, don Pascal Echague, care, fiind silit să facă o călătorie, i-l lăsase lui don Lucas pe propriul lui medic, don Ramon Delarea, un tânăr argentinian de mare valoare; acesta, când îmi examină rana, simţind, în partea opusă locului pe unde intrase, glonţul alunecându-i sub deget, îmi făcu extracţia cu multă îndemânare, şi, timp de câteva săptămâni, adică până la deplina mea restabilire, continuă să-mi dea cea mai afectuoasă îngrijire şi, s-o spunem, cea mai dezinteresată.

Am stat şase luni la Gualeguay şi în timpul acestor şase

luni, am rămas în casa lui don Jacinto Andreas care a fost pentru mine, atât el cât şi familia lui, plin de infinite atenţii şi de amabilităţi delicate.

Numai că eu eram prizonier, sau aproape. Cu toată bunăvoinţa guvernatorului, don Pascal Echague şi cu tot interesul pe care mi-l arăta brava populaţie din Gualeguay, eram obligat să aştept decizia dictatorului din Buenos Aires, care nu lua nicio hotărâre. Dictator în acel timp la Buenos Aires era Rosas, personaj despre care vom vorbi mai târziu când ne vom ocupa de Montevideo.

După ce mi s-a vindecat rana, am început să fac unele plimbări; dar, din ordinul autorităţii, cavalcadele mele erau limitate. În schimbul goeletei confiscate, mi se dădea un taler pe zi, ceea ce era mult într-o ţară unde totul este pe nimic şi în care n-ai niciun prilej să-ţi cheltuieşti banii; dar toate astea nu preţuiau cât libertatea.

De altfel, probabil că şi această cheltuială de un taler pe zi apăsa administraţia, căci mi se făcură propuneri să fug; dar oamenii, care-mi făceau de bună credinţă aceste propuneri, erau, fără s-o ştie, agenţi provocatori. Mi se spunea că guvernămmtul, n-ar încerca o prea mare durere la vestea dispariţiei mele. Nu era nevoie să fiu îmboldit pentru a lua o hotărâre al cărei plan îl şi aveam în minte. După plecarea lui don Pascal Echague, guvernator în Gualeguay rămase un oarecare Leonardo Millan; până atunci el nu se arătase faţă de mine nici bun, nici rău; şi până în ziua aceea, eu n-aveam niciun motiv să mă plâng de el, cu toate că-mi arătase puţin interes.

M-am hotărât deci să fug şi, în acest scop, mi-am început pregătirile, spre a fi gata la prima

f

ocazie ce mi s-ar ivi. Aşadar, într-o seară, pe furtună, m-am îndreptat spre casa unui bătrân cumsecade pe care îl vizitam de obicei, şi care locuia la trei mile de sat; de astă dată îi împărtăşii hotărârea mea, şi-l rugai să-mi găsească o călăuză şi cai, cu care speram să ajung la o fermă ţinută de un englez şi situată, pe malul stâng al fluviului Parană.

Acolo, aş fi găsit, fără îndoială, un vas care să mă transporte incognito la Buenos Aires sau. La Montevideo. El îmi găsi ghid şi. Cai şi astfel am pornit-o la drum peste câmpuri, ca sănu fim descoperiţi. Aveam de parcurs aproape cincizeci şi patru de mile, care se puteau face, ţinând-o numai în galop, într-o jumătate de noapte.

Când se lumină de ziuă, eram în faţa lui Ibiqui, la distanţă de aproape o jumătate de milă de fluviu; călăuza îmi spuse să mă opresc în tufărişul în care ne şi aflam, în timp ce el o să se ducă să vorbească. Fiind de acord cu acest lucru, călăuza plecă, iar eu rămăsei singur.

Am descălecat, am agăţat Mul calului de craca unui arbore la rădăcinile căruia m-am. Culcat, şi am aşteptat acolo două-trei ceasuri; după aceea, văzând că nu se mai întoarce călăuza, m-am ridicat şi m-am hotărât să merg până la marginea tufărişului care era aproape; dar, în momentul când să ajung la marginea lui, am auzit în spatele meu o împuşcătură şi un glonţ şuierând prin iarbă. M-am întors şi am văzut un detaşament de călăreţi care veneau spre mine cu sabia scoasă; detaşamentul se şi afla între mine şi cal. Cu neputinţă să fug, zadarnic să mă apăr; m-am predat.

Tortura cu frânghia

Mi s-au legat mâinile la spate şi am fost urcat pe cal;. Pe urmă, întocmai ca şi mâinile, mi s-au legat, şi picioarele, imobilizate apoi de chinga calului.

În felul acesta am fost dus la Gualeguay, unde, cum. Se va vedea, mă aştepta o soartă şi mai cruntă.

Să nu fiu acuzat că sunt prea delicat cu mine; ei, bine, mărturisesc, simt că mă trec fiorii de fiecare dată când îmi reamintesc această împrejurare din viaţa mea.

Fiind dus înaintea lui don Leonardo Millan, am fost somat de el să-i denunţ pe cei ce-mi înlesniseră fuga. Nu mai e nevoie să spun c-am declarat că eu singur îmi pregătisem fuga şi-mi adusesem la îndeplinire planul; atunci, legat cum eram şi fiindcă don Leonardo Millan n-avea sa se teamă de nimic, se apropie de mine şi începu să mă lovească cu

biciul; după aceea mă întrebă din nou, şi eu din nou am tăgăduit.

Atunci porunci să fiu dus la închisoare şi rosti cu voce înceată câteva cuvinte la urechea celor ce mă însoţiseră.

Dăduse ordin să fiu torturat.

Când am ajuns în încăperea ce-mi era destinată, paznicii, ţinându-mă tot cu mâinile legate la spate, îmi mai strânseră încheieturile mâinilor cu încă o frânghie al cărei capăt îl - înfăşurară pe după o grindă şi, trăgând de el, mă ridicară la patru-cinci picioare de la pământ.

Atunci don Leonardo Millan intră în închisoare şi mă întrebă dacă nu voiam să fac mărturisiri.

Nu puteam decât să-l scuip în obraz şi mi-am şi oferit această satisfacţie.

— Bine, spuse el. Retrăgându-se; când prizonierul o să aibă poftă să mărturisească, să mă chemaţi şi, după ce o să mărturisească, să-l daţi jos.

După aceea, ieşi.

Am rămas astfel atârnat două ceasuri. Toată greutatea trupului se sprijinea pe încheieturile mâinilor însângerate şi pe umerii luxaţi. Tot trupul îmi ardea ea un cuptor; în fiece clipă ceream apă şi, mai omenoşi decât călăul meu, paznicii îmi dădeau să. Beau; dar apa, pătrunzându-mi în stomac, dispărea de parcă ar fi fost aruncată pe o prăsea de fier înroşită în foc. Nu-ţi poţi face o idee despre ceea ce am suferit decât citind despre torturile aplicate prizonierilor din Evul Mediu. În sfârşit, după două ceasuri, paznicilor mei, făcându-li-se milă de mine, sau crezându-mă mort, mă deteră jos. Am căzut pe spate cât eram de lung.

Nu mai eram decât o masă inertă, fără altă simţire decât o durere surdă şi adâncă, un ca davru sau aproape.

În această stare şi fără măcar să fiu conştient de ceea ce mi se întâmpla, am fost pus în butuci.

Am străbătut cincizeci de mile prin mlaştini, cu mâinile şi cu picioarele legate; ţânţarii numeroşi şi turbaţi în acest anotimp îmi făcură obrajii şi mâinile numai o rană. Am îndurat două ceasuri o tortură îngrozitoare, iar când mi-am

venit în fire. Mă aflam legat cot la cot cu un ucigaş.

Deşi nici în mijlocul celor mai atroce chinuri nu scosesem un singur cuvint şi deşi, de altfel, nu. Avusese niciun amestec în fuga mea, don Jacinte Andreas fusese închis; locuitorii din partea locului erau înspăimântaţi.

În ce mă priveşte, fără îngrijirile unei femei care a fost pentru mine un înger de bunătate, aş fi fost mort. Lăsând de o parte orice teamă ea îi veni în ajutor sărmanului torturat. Se numea doamna Alleman. Graţie acestei blânde binefăcătoare, n-am dusă lipsă de nimic în închisoarea mea.

Câteva zile după aceea, guvernatorul, văzând că era inutil să încerce să mă facă să vorbesc şi convins că aş putea muri mai înainte de a denunţa pe vreunul din prietenii mei, nu îndrăzni probabil să-şi ia asupra lui răspunderea acestei morţi şi ordonă să fiu dus în capitala provinciei Bajada. Am zăcut în închisoarea de acolo două luni: apoi, guvernatorul îmi trimise vorbă că-mi era îngăduit să plec liber din acea provincie. Deşi profesez păreri opuse celor ale lui Echague şi deşi nu o singură dată, din ziua aceea, am luptat împotriva lui, n-aş putea să-mi ascund recunoştinţa pe care o simt totuşi faţă de el; şi aş vrea şi astăzi să fiu în situaţia de a-i dovedi această recunoştinţă pentru tot ceea ce a făcut pentru mine şi mai ales pentru libertatea pe care mi-a redat-o.’

Mai târziu, norocul făcu. Să-mi cadă în mână toţi şefii militari din provincia Gualeguay şi toţi fură puşi în libertate fără să li se aducă cea mai mică jignire, nici persoanei şi nici bunurilor lor.

Cât despre don Leonardo Millan, nici n-am vrut să-l văd, de teamă că prezenţa lui, aducându-mi aminte de ceea ce suferisem, să nu mă facă să săvârşesc vreo faptă nedemnă de mine.

Călătorie în provincia Rio-Grande

De la Bajada, m-am îmbarcat pe o brigantina italiană comandată de căpitanul Ventura. Acesta era un om de încredere şi demn în toate privinţele; el mă tratâ cu

generozitate cavalerească şi mă duse până la gura fluviului Iguann, un afluent al Paranei, unde m-am îmbarcat pentru Montevideo, pe o balandră comandată de Pascal Carboni.

Eram într-o zodie bună; căci şi el se purtă minunat cu mine.

Fericirile ca şi nenorocirile vin grămadă; pentru moment se sfârşiseră cu acestea din urmă şi primele se ţineau lanţ.

La Montevideo, am găsit o mulţime de prieteni în fruntea cărora trebuie să-l număr pe GianBattista Cuneo şi pe Napoleone Castellini. În curând şi Rossetti, pe care îl lăsasem la Montevideo, după cum vă reamintiţi, veni să mă întâlnească aici; sosea de la Rio Grande, unde fusese primit admirabil de aceşti mândri republicani.

La Montevideo, proscripţia mea dăinuia mereu. Rezistenţa mea împotriva lancioanelor, oamenii lor pe care îi omorâsem, constituiau un motiv, cel puţin în aparenţă, serios. Am fost deci silit să stau ascuns în casa prietenului meu Pazante, unde am rămas o lună.

Recluziunea mea, de altfel, era cum nu se poate mai suportabilă, îndulcită de vizitele atâtor compatrioţi care, în acea epocă de prosperitate şi de pace, se stabiliseră în ţară şi arătau faţă de prietenii lor din lumea veche o ospitalitate generoasă. Războiul şi, mai ales, asediul Montevideoului, schimbaseră situaţia majorităţii dintre ei, şi, din bună cum era, le-o făcuseră rea, ba chiar foarte rea. Bieţii oameni! i-am plâns de multe ori; din nefericire, nu puteam să fac nimic altceva decât să-i plâng.

După o lună, sosind vremea s-o pornesc la drum, am plecat, Rossetti şi cu mine, spre Rio Grande. Călătoria trebuia s-o facem şi am şi făcut-o călare; asta a fost o negrăită bucurie şi o negrăită plăcere pentru mine. Călătoream, cum se spune, *a la escotero.*

Să explicăm ce înseamnă acest fel de a călători, care, în ce priveşte rapiditatea, lasă cu mult în urmă poştalionul, oricât de rapid ar fi el în ţările civilizate.

Fie că sunt doi, trei sau patru, se călătoreşte cu vreo douăzeci de cai obişnuiţi, să-i urmeze pe cei ce merg

călare; când călătorul îşi simte animalul obosit, descalecă, trece şaua de pe spatele calului său, pe acela al finui cal liber, încalecă, face trei sau patru leghe în galop, apoi îl părăseşte pentru un altul, şi aşa mereu până în momentul în care se hotărăşte să se oprească; bidivii obosiţi se odihnesc continuându-şi drumul, eliberaţi de şaua şi de călăreţul lor.

În timpul scurtului popas pe care îl fac călăreţii, spre a-şi schimba calul, celelalte animale pasc în grabă câteva mănunchiuri de iarbă şi beau apă, dacă o găsesc; mese adevărate se iau numai de două ori pe zi, dimineaţa şi seara.

Am ajuns astfel la Piratinin, sediul guvernământului din Rio-Grande; în realitate capitala era Porto-Allegre, dar deoarece capitala se afla în puterea imperialilor, sediul republicii era la Piratinin.

Piratinin este, desigur, cu cele două regiuni ale ei: regiunea câmpiilor şi regiunea munţilor, una din cele mai frumoase ţări din lume.

Regiunea câmpiilor este în întregime tropicală; acolo cresc banane, trestie de zahăr, portocali. Printre tulpinile acestor plante şi arbori se târăsc şarpele cu clopoţei, şarpele negru, şarpele roşu; pe acolo ca şi prin junglele Indiei se năpustesc tigrul, jaguarul şi puma, precum şi un leu inofensiv, de mărimea unui câine Saint-Bernard.

Regiunea munţilor este blândă, ca dulcele meu climat de la Nisa; acolo se cultivă piersicile, perele, prunele, toate fructele Europei; tot acolo cresc acele magnifice păduri, a căror descriere nicio pană n-o va reda vreodată, cu pinii lor drepţi ca nişte catarge de corabie, înalţi de două sute de picioare şi al căror trunchi abia de-l pot cuprinde cu braţele cinci sau şase oameni. La umbra acestor pini cresc tacaroşii, trestii uriaşe care, asemenea ferigelor lumii de dinainte de potop, ajung până la înălţimea de optzeci de picioare şi care, la baza lor, de-abia ating grosimea trupului omenesc; acolo creşte *barba de pao,* literal tradus barba arborilor, care se foloseşte ca un fel de şerveţel şi acele

liane care, prin multiplele lor înlănţuiri fac ca pădurile să fie de nestrăbătut; acolo se află acele luminişuri numite *campestres,* unde se înalţă oraşe întregi: Cima da Serra. Vaccaria, Lages; nu numai trei oraşe, ci trei departamente; o populaţie caucaziană, de origine portugheză şi de o ospitalitate homerică.

Acolo călătorul n-are nevoie să spună nimic, să întrebe nimic. Intră în casă şi merge drept spre camera de oaspeţi; servitorii vin fără să fie chemaţi, îl descalţă, îi spală picioarele. Rămâne atâta timp cât vrea, pleacă când îi place, nu-şi ia rămas bun, nu mulţumeşte dacă n-are poftă şi cu toată această uitare, cel care o să vină după el, va fi la fel de bine primit.

Asta-i tinereţea naturii, asta-i dimineaţa umanităţii.

XVII Laguna Los Patos

Când am ajuns la Piratinin, am fost admirabil primit de guvernământul republicii. Bento Gonzales, adevărat cavaler rătăcitor din alaiul lui Charlemagne, frate de cruce al unor eroi ca Oiivier şi Roland, puternic, agil, leal ca şi ei, adevărat centaur, mânuind calul cum nu l-am mai văzut decât pe generalul Netto, model de călăreţ desăvârşit – lipsea, mărşăluind în fruntea unei brigade de cavalerie, ca să se lupte cu Sylva Tanaris, un şef imperial, care, după ce trecuse canalul de la San Gonzales, devasta această parte a provinciei Piratinin, pe atunci sediu al guvernământului republican, un mic sat fermecător prin aşezarea lui alpestră, capitală a departamentului cu acelaşi nume, înconjurat de jur împrejur de o populaţie războinică foarte devotată cauzei libertăţii.

În absenţa preşedintelui, ministrul finanţelor, Almeida, fu cel ce-mi făcu onorurile oraşului.

Câteva cuvinte despre Rio-Grande, despre care s-ar putea crede, cum o indică numele său, că e situat pe cursul vreunui mare fluviu, sau că e un mare fluviu el însuşi.

Rio-Grande este laguna della Los Patos, lacul raţelor; poate să aibă vreo treizeci de leghe în lungime, în afară de câteva porţiuni de care ne vom ocupa mai târziu, laguna

este adâncă şi populată de caimani; este alcătuită din apele a cinci râuri care se varsă la extremitatea ei nordică şi care par că formează cele cinci degete ale unei mâini a căi'ei palmă o constituie capătul lagunei.

Există un loc de unde cuprinzi cu ochii toate cele cinci râuri şi care din această pricină se şi numeşte Viamao, adică „am văzut mâna".

Viamao îşi schimbase numele şi se numea pe atunci Settembrina drept comemorare a republicii proclamate în septembrie.

Deoarece n-aveam ce face la Piratinin, am cerut să trec în coloana de operaţii de pe lângă preşedinte, îndreptată spre San Gonzales. Acolo l-am văzut pe acest viteaz pentru prima dată şi mi-am petrecut câteva zile în preajma lui. Era într-adevăr un copil răsfăţat al firii; natura îl dăruise cu tot ceea ce face ca un erou să fie autentic. Când l-am cunoscut, Bento Gonzales atingea vârsta de şaizeci de ani. Înalt şi zvelt, călărea, cum am spus-o, cu o graţie şi o uşurinţă admirabile. Pe cal, i-ai fi dat douăzeci şi cinci de ani. Brav şi fericit, n-ar fi şovăit o clipă, asemenea unui cavaler al lui Ariosto, să se lupte cu un uriaş, chiar de-ar fi avut statura lui Polifem şi armura lui Ferragus. Scosese, printre cei dintâi, strigătul de război, nu din ambiţie personală, ci ca oricare alt fiu al acestui popor războinic. Traiul lui la ţară era asemenea celui al ultimului locuitor al pajiştilor: carne friptă şi apă curată.

M-a invitat la o masă frugală chiar din prima zi în care ne-am văzut şi am vorbit cu aceeaşi familiaritate cu care am fi vorbit dacă am fi fost tovarăşi din copilărie şi egali. Cu atâtea daruri naturale şi dobândite, Bento Gonzales a fost idolul concetăţenilor săi şi, deşi hărăzit cu atâtea daruri, lucru ciudat, a fost aproape nenorocos în acţiunile lui războinice, ceea ce mă face să cred că mai mult decât geniul, întâmplarea este cea care hotărăşte izbânda în război şi soarta eroilor.

Am urmat coloana până la Camodos, un şenal de trecere de la San Gonzales, care leagă laguna della Los Patos cu

Merin. Sylva Tanaris se retrăsese în grabă de acolo, aflând că se apropia o coloană a armatei republicane.

Neputând s-o ajungă, preşedintele se întoarse înapoi. Fireşte, am făcut la fel, şi am luat-o pe urmele lui, pe drumul spre Piratinin. Cam în vremea aceea, am primit vestea despre bătălia de la Rio-Pardo, unde armata imperială a fost zdrobită cu desăvârşire de către republicani.

XVIII

Înarmarea Iancioanelor Ia Camacuă

Am fost însărcinat cu înarmarea a două lancioane ce se aflau pe Camacuă, fluviu paralel sau aproape paralel cu canalul San Gonzales şi care, ca şi el, se varsă în laguna Los Patos.

Adunasem atât mateioţi veniţi din Montevideo, cât şi din cei găsiţi la Piratinin, vreo treizeci de oameni de toate naţionalităţile. Se înţelege de la sine că, din nefericire pentru el, scumpul meu Luigi Carniglia se afla printre ei. Mai aveam în plus un nou recrut, un francez uriaş, breton prin naştere, pe care il numeam Gros-Jean, şi pe un altul, Francois, un adevărat pirat, frate vrednic de pe coastă.

Am sosit la Camacuă: acolo am găsit un american numit John Griggs care tocmai supraveghea, de la o fermă a lui Bento Gonzales, unde locuia, terminarea a două ambarcaţiuni eu câte un catarg.

Fusesem numit şef al acestei flote încă în construcţie, cu gradul de căpitan-locotenent.

Era ciudată această construcţie care făcea cinste binecunoscutei stăruinţe americane. Oamenii se duceau să caute lemnul într-o parte şi fierul în alta; doi trei dulgheri tăiau lemnul şi un mulatru bătea fierul. Aşa fuseseră fabricate, de la cuie până la cercurile de fier ale catargelor, cele două ambarcaţiuni.

După două luni flota a fost gata. Fiecare vas a fost armat cu două mici piese de bronz; patruzeci de negri sau de mulatri s-au adăugat celor treizeci de europeni aşa că numărul celor două echipaje s-a ridicat la şaptezeci de

oameni.

Şalupele puteau să’ fie, una de cincisprezece până la optsprezece tone, iar cealaltă de douăsprezece până la cincisprezece tone.

Am luat comanda celei mai puternice, pe care am botezat-o „Rio Pardo”,

m

John Griggs a primit comanda celeilalte, care a fost numită „Le Republicam”.

Rossetti rămăsese la Piratinin, însărcinat cu redacţia ziarului *Le Peuple.*

Îndată după ce am terminat construirea navelor, am început să colindăm laguna Los Patos. Câteva zile s-au scurs făcând doar unele capturi neînsemnate.

Imperialii ne opuneau două ambarcaţiuni de douăzeci şi opt de tone amândouă, treizeci de vase de război şi un vas cu aburi. Iar noi aveam nişte ciurucuri.

Laguna nu era navigabilă pentru vasele mari decât printr-un fel de canal de-a lungul ţărmului răsăritean.

Pe ţărmul opus, dimpotrivă, terenul urca în pantă şi chiar noi, cu toate că n-aveam nevoie de apă multă, eram siliţi să atingem uscatul cu mai bine de treizeci de metri înainte de a ajunge la ţărm.

Bancurile de nisip înaintau în lagună aproape ca dinţii unui pieptene, numai că aceşti dinţi erau foarte depărtaţi unul de celălalt.

Când eram siliţi să ne aşezăm pe uscat şi când tunul vreunui bastiment de război sau al vreunui vas eu aburi ne stânjenea, eu strigam:

— Haideţi, răţoii mei, în apă!

Şi răţoii mei săreau în apă, şi încordându-şi braţele, ridicau şalupa şi o treceau de cealaltă parte a bancului de nisip.

În acest fel, am capturat un vas încărcat ochi „l-am condus pe ţărmul occidental al lacului, aproape de Camacuă şi acolo i-am dat foc, după

us
.
ce-am scos din el tot ceea ce s-a putut scoate.

Era prima captură pe care o făceam şi merita osteneala, de aceea îi bucură foarte mult pe marinarii noştri. Mai întâi, fiecare îşi luă partea lui din pradă, apoi dintr-un fond de rezervă le-am făcut oamenilor mei uniforme. Imperialii, care ne dispreţuiseră profund şi nu scăpau niciodată prilejul să-şi bată joc de noi, începură să priceapă importanţa noastră în lagună şi folosiră numeroase bastimente ca să-şi apere comerţul. Viaţa pe care o duceam era activă şi plină de primejdii din cauza superiorităţii numerice a duşmanului, dar în acelaşi timp atrăgătoare, pitorească şi în armonie cu caracterul meu. Noi nu eram numai marinari, la nevoie eram şi călăreţi; în clipele de primejdie, găseam întotdeauna atâţia cai câţi ne trebuiau, ba chiar şi mai mulţi, putând alcătui, în două ceasuri, un escadron nu prea elegant, dar cumplit. Pretutindeni, de-a lungul lagunei, se aflau ferme pe care proprietarii le părăsiseră din pricina luptelor duse în apropiere: acolo găseam tot felul de animale, cai şi hrană; pe lângă asta, în jurul fiecărei ferme se aflau porţiuni de teren cultivate de unde luam din belşug grâu, cartofi dulci şi deseori nişte portocale grozave, căci aici, în regiunea aceasta, creşteau cele mai gustoase portocale din întreaga Americă de Sud. Trupa care mă întovărăşea, o adevărată hoardă cosmopolită, era alcătuită din oameni de toate culorile şi de toate naţionalităţile. Eu o tratam cu o blândeţe poate nepotrivită unor astfel de oameni; dar un lucru pot să afirm cu tărie, că nu m-am căit niciodată de bunătatea mea, fiindcă toţi îmi dădeau ascultare încă de la primul ordin şi n-am fost silit să mă obosesc în van sau să pedepsesc pe careva.

Estancia della Barba

Pe Camacuă, unde aveam micul arsenal şi de unde apăruse flota republicană, locuiau, întinzându-se pe o imensă suprafaţă, toate familiile fraţilor lui Bento Gonzales, precum şi rudele mai îndepărtate; cirezi fără de număr

păşteau pe aceste eâmpii splendide, pe care războiul le respectase, dat fiind că ele nu se aflau în apropiere de mâna lui distrugătoare.

Produsele agricole erau îngrămădite aici cu un belşug, despre care rtu-ţi poţi face o idee în Europa. Am mai spus şi altădată că, în nicio ţară de pe pământ, n-ai putea să întâlneşti o ospitalitate mai deschisă şi mai cordială, iar ospitalitatea asta, noi o aflam în aceste case unde ni s-a arătat cea mai deplină simpatie.

Fermele la care, din pricina apropierii lor de fluviu şi a bunei primiri pe care eram siguri că o vom găsi acolo, poposeam îndeosebi, erau fermele donei Anna şi ale donei Antonia, surorile preşedintelui. Aceste ferme erau situate, prima pe ţărmul fluviului Camacuă, cealaltă pe cel al fluviului Arrovo-Grande. Nu ştiu dacă era efectul imaginaţiei mele, sau doar privilegiul celor douăzeci şi şase de ani ai mei, dar orice lucru mi se părea înfrumuseţat şi pot să afirm că nicio altă perioadă din viaţa mea nu-mi este mai vie în minte şi înfăţişată cu mai mult farmec ca cea pe care sunt gata s-o povestesc. Casa donei Anna era, în mod cu totul deosebit, un adevărat paradis; deşi nu mai era tânără, această fermecătoare femeie avea o fire veselă. În preajma ei se afla o întreagă familie de emigraţi din Pelotas, oraş dintr-o provincie al cărei şef era doctorul Paolo Ferreira; trei fete tinere, una mai încârităţoare decât cealaltă, constituiau podoaba acestui loc minunat, una dintre ele, Manoela, era stăpâna absolută a sufletului meu; deşi fără speranţa de a-mi aparţine vreodată, nu mă puteam abţine să n-o iubesc.

Fata era logodită cu unul din fiii lui Bento Gonzales.

Totuşi, s-a ivit un prilej cinci, aflându-mă în primejelie, mi-a fost dat să constat că nu-i eram indiferent doamnei inimii mele şi faptul că ştiam că mă bucur de simpatia ei, mi-a fost de-ajuns spre a mă consola că nu putea să fie a mea. În general femeile din Rio-Grande sunt foarte frumoase; bărbaţii noştri deveniseră, în chip galant, sclavii lor; dar niciunul, trebuie s-o spun, n-avea pentru idolul lui un cult atât de dumnezeiesc şi atât de dezinteresat cum

aveam eu pentru Manoela. Astfel, ori de câte ori un vânt puternic, o furtună, o expediţie ne împingea spre Arroyo-Grande sau spre Camacuă era sărbătoare printre noi; micul crâng de la Firiva, care indica intrarea pe unul din fluvii sau pădurea de portocali care ascundea vărsarea celuilalt, erau salutate* întotdeauna de o salvă puternică de urale ce dădeau în vileag entuziasmul nostru amoros.

Într-o zi. După ce trăsesem la mal ambarcaţiile şi ne aflam, la ferma della Barba – ce-i aparţinea donei Antonia,. Sora preşedintelui – dinaintea unui hambar care slujea la săratul şi afumatul cărnii şi care de aceea, la ţară, se şi numeşte *(lalpon da chargueada,* veniră să ne prevină că colonelul Juan-Pietro de Abreus, poreclit din pricina şireteniei lui, Moringue, adică dihonii, debarcase la două-trei leghe depărtare de noi, cu şaptezeci de oameni din cavalerie şi cu optzeci din infanterie.

Lucrul era cu atât mai probabil cu cât de la capturarea felurii, pe care o arsesem după ce ne însuşisem tot ce avusese ea mai de preţ, ştiam că Moringue jurase să-şi ia revanşa.

Această veste mă umplu de bucurie. Oamenii pe care îi comanda colonelul Moringue erau mercenari germani şi austrieci, cărora ardeam de dorinţa să le plătesc datoria pe care orice bun italian a contractat-o faţă de fraţii lor din Europa.

Noi eram cu toţii vreo şaizeci de oameni, dar eu îmi cunoşteam aceşti şaizeci de oameni ai mei şi cu ei mă credeam în stare să ţin piept nu numai la o sută cincizeci, ci şi la trei sute de austrieci.

Prin urmare, am trimis cercetaşi în toate părţile, oprindu-mi aproape cincizeci ele oameni.

Cei zece sau doisprezece oameni pe careţii trîmisesem în recunoaştere se întoarseră toţi cu acelaşi răspuns:

— N-am văzut nimic.

Era o ceaţă deasă şi, datorită ei, duşmanul putuse să scape dp iscoade.

Am hotărât să nu mă bizui numai pe inteligenţa omului,

ci. Să mă adresez instinctului animalelor.

De obicei, când se organizează o expediţie de acest fel şi când oameni dintr-o altă ţară vin în preajma vreunei ferme să întindă vreo cursă, animalele, care îl simt pe străin, dau semne de nelinişte ce nu-i înşală niciodată pe cei ce le iau în seamă.

Animalele, gonite de oamenii mei, se răspândiră de jur împrejurul fermei fără să dea însă vreun semn că s-ar petrece ceva neobişnuit prin apropiere.

Crezând că nu mai am a mă teme de nicio surpriză, am poruncit oamenilor să-şi pună puştile, aşa încărcate cum erau, ca şi muniţiile pe rastelele înjghebate în hambar şi le-am dat o pildă de siguranţă aşezându-mă să mănânc şi poftindu-i să facă la fel.

De obicei aceasta era o invitaţie pe care o primeau fără să se lase rugaţi. Slavă Domnului, hrana nu ne lipsea.

După terminarea mesei, l-am trimis pe fiecare la treaba lui.

Oamenii mei munceau la fel de bine cum şi mâncau, adică din toată inima; nu se lăsară deci rugaţi: unii se duseră la lancioanele care erau trase pe ţărm şi pe care le reparau; alţii la potcovit caii; unii în pădure să care cărbuni; alţii la pescuit.

Am rămas singur cu bucătarul-şef, care-şi stabilise bucătăria sub cerul liber în faţa uşii hambarului şi care-şi supraveghea cratiţa sau lua spuma de pe oala cu ciorbă.

Cât despre mine, savuram cu voluptate fiertura de *mate,* un fel de ceai din Paraguay care se bea dintr-un bostan cu ajutorul unui tub de sticlă sau de lemn.

Nu bănuiam câtuşi de puţin că colonelul Moringue care era din partea locului, derutase printr-un şiretlic supravegherea oamenilor mei, câştigase încrederea animalelor noastre şi cu cei o sută cincizeci de austrieci ai lui, se culcase pe burtă într-un crâng, la cinci sau şase sute de paşi de noi.

Deodată, spre marea mea surprindere am auzit în spatele meu, sunând atacul.

— M-am întors. Infanteria şi cavaleria atacau, în galop, fiecare călăreţ având un om după el; cei cărora le lipseau caii, alergau pe jos agăţaţi de coamele animalelor.

Dintr-o săritură am fost pe banca din hambar; bucătarul mă urmă; dar duşmanul era atât de aproape încât în clipa în care treceam pragul o lovitură de lance mi se înfipse în *punch*[16].

Am mai spus că puştile se găseau rânduite, aşa încărcate cum erau pe rastel. Erau cu toatele şaizeci.

Am apucat una, am descărcat-o; pe urmă pe a doua, apoi pe a treia şi asta cu o iuţeală aşa de mare încât să fie convinşi că nu sunt singur, şi cu atâta succes, încât căzură trei oameni.

A patra, a cincea, a şasea lovitură urmară după primele trei; fiindcă trăgeam în grămadă, fiecare lovitură nimerea în plin.

Dacă mulţimii aceleia de soldaţi i-ar fi venit în minte să se năpustească în hambar atât corsarul – adică eu – cât şi expediţia lui ar fi pierit într-o clipă; dar bucătarul mi se alăturase şi, trăgând şi el, Dihorul, oricât de perspicace era, se lăsă prins în cursă şi crezu că suntem cu toţii în hambar.

Drept urmare, se retrase cu oamenii lui la o sută de metri de hambar şi începu să tragă. Asta mă salvă. Cum bucătarul nu era un trăgător prea bun şi cum în situaţia noastră orice foc de puşcă pierdut era o greşeală, i-am ordonat să-mi încarce doar puştile şi să mi le dea la mână.

Eram sigur de un lucru şi anume că oamenii mei, auzind împuşcăturile vor bănui că duşmanul a debarcat, vor pricepe totul şi vor alerga în ajutorul meu.

Nu mă înşelasem. Viteazul meu Luigi Carniglia apăru cel dintâi prin norul de fum ce se întindea între hambar şi trupa duşmană, care la rândul ei, trăgea de mama-focului.

Îndată după el se iviră Ignazio Bilbao, un brav biscaian şi un italian la fel de brav, numit Lorenzo. Într-o clipă oamenii fură lângă mine şi începură să mă imite care mai de care;

16 Haină caracteristică locuitorilor din aceste ţinuturi.

veniră apoi Eduard Mutru, Nacemento Raphael şi Procope; aceştia doi din urmă erau, unul mulatru, celălalt negru; apoi Francesco da Sylva; aş vrea, în loc să scriu aici, pe hârtie, să gravez în bronz numele tuturor acestor viteji tovarăşi, în număr de treisprezece oare mi se alăturară şi luptară timp de cinci ore împotriva a o sută cincizeci de duşmani.

Aceşti duşmani puseseră stăpânire pe toate casele, pe toate barăcile „pe toate căsuţele ce ne înconjurau şi de acolo trăgeau cumplit asupra noastră. Alţii se urcară pe acoperiş, căruia îi ridicaseră învelitoarea, împuşcându-ne prin găuri şi azvârlind în noi cu torţe aprinse. Dar în timp ce unii stingeau torţele, ceilalţi răspundeau la împuşcături şi doi sau trei căzură morţi în mijlocul nostru prin găurile pe care ei înşişi le făcuseră.

La rândul nostru, deschiserăm cu baionetele ferăstruici în zidul hambarului şi, oarecum la adăpost, trăgeam prin ele.

Pe la ora trei, negrul Procope trase în plin: zdrobi braţul colonelului Moringue.

Îndată, colonelul ordonă să se sune retragerea şi plecă; îşi luă răniţii, dar lăsă cincisprezece morţi.

Dintre ai mei, din treisprezece oameni, aveam cinci morţi şi cinci răniţi. Trei dintre aceştia muriră din cauza rănilor, astfel încât această încăierare m-a costat opt oameni, fiind una din cele mai aprige la care am luat parte.

Aceste lupte erau cu atât mai grele pentru noi, cu cât nu aveam nici medic, nici chirurg. Rănile uşoare se oblojeau cu apă rece, pe care o schimbau ori de câte ori era cu putinţă.

Cât priveşte rănile grave, era cu totul altceva. În general rănitul îşi dădea el singur seama; dacă nu nădăjduia să-şi mai revină, chema pe cel mai bun prieten al lui, îi dădea pe scurt ultimele dispoziţii testamentare şi-l ruga să-l suprime printr-un foc de puşcă. Prietenul examina rănitul şi dacă era de părerea lui, se îmbrăţişau, îşi strângeau mâna şi un foc de armă sau de pistol constituia deznodământul dramei.

Era ceva trist, era ceva barbar poate, dar te vreţi? Nu exista niciun mijloc de a proceda altfel. J

Rossetti, care, din întâmplare, se afla la Camacuă, ca şi

restul tovarăşilor noştri, nu putu, spre marele lui regret, să ne întâlnească. Unii fură siliţi, fiind urmăriţi şi fără arme, să treacă fluviul înot; alţii se înfundară în pădure; unul singur fu descoperit şi ucis.

Această luptă atât de periculoasă şi care a avut un sfârşit atât de fericit, le dădu o încredere imensă oamenilor noştri şi locuitorilor de pe această coastă, expusă de mult timp incursiunilor acestui duşman aventuros şi întreprinzător.

Moringue a fost, de altfel, cel mai bun şef de expediţie al imperialilor. Numai el era în stare de asemenea surprize, şi trebuie să spun că pe aceea o condusese cu o fineţe care i-ar fi adus în mod sigur, porecla de „dihor" dacă n-ar fi avut-o. Născut într-o ţară pe care, cum am spus, o cunoştea la perfecţie, înzestrat cu o şiretenie şi o îndrăzneală fără margini, el a adus mult rău cauzei republicane şi imperiul Braziliei lui îi datorează, fără nicio îndoială, în cea mai mare parte, supunerea acestei provincii curajoase.

Noi, totuşi, ne-am sărbătorit victoria. În cinstea noastră, dona Antonia dădu o serbare la ferma ei, la o depărtare de vreo douăsprezece mile de hambarul în care susţinusem lupta. P

La această serbare am aflat că o fată frumoasă, la vestea primejdiei în care mă aflasem, pălise şi ceruse cu căldură ştiri despre viaţa şi despre sănătatea mea – izbândă mai dulce inimii mele decât izbânda sângeroasă pe care o repurtasem. Ah, fată frumoasă de pe continentul american! Eram mândru şi fericit de a-ţi aparţine în orice fel chiar şi numai în gând. Erai hărăzită şi a trebuit să aparţii altuia, dar soarta mi-a rezervat o altă floare a Braziliei, pe care o pling astăzi şi pe care o voi plânge toată viaţa. Dulcea mamă a fiilor mei! Am cunoscut-o nu în victorie, ci în răst. Rişte şi în naufragiu, şi – mult mai mult decât tinereţea, chipul şi meritele mele – o înlănţuiră pe viaţă de mine, nenorocirile mele.

Anita! Scumpă Anita! [17]

17 Garibaldi se referă la viitoarea lui soţie Anita, decedată în 1849, în împrejurări tragice.

Expediţia de la Sania Catarina

Puţine lucruri, ba chiar nimic important nu se mai petrecu pe laguna de la Los Patos după această întâmplare.

Începurăm să construim alte două vase. Primele materiale le aflarăm în prada noastră de mai înainte; cât despre prelucrarea lor, asta n-a fost numai opera noastră, ci şi a locuitorilor din împrejurimi care ne-au ajutat temeinic.

După terminarea şi armarea celor două noi vase, am, fost chemaţi să ne unim cu armata" republicană, care asedia pe atunci Porto-Alegre, capitala provinciei. Armata n-a făcut nimic şi nici noi n-am putut să facem ceva în toată vremea petrecută în această regiune a lacului.

Asediul era totuşi condus de Bento Manoel, căruia toată lumea îi atribuia, pe bună dreptate, mari merite de soldat, de general şi de organizator. Tot el a fost cel care, mai târziu, i-a trădat pe republicani şi a trecut de partea imperialilor.

Se punea la cale expediţia de la Santa Catarina. Eu am fost chemat să fac parte din ea fiind pus sub ordinele generalului Canavarro.

Numai că exista o greutate şi anume că nu puteam să ieşim din lagună, dat fiind că gura ei era păzită de imperiali.

Într-adevăr, pe ţărmul meridional se afla oraşul fortificat Rio-Grande de Sul, iar pe malul septentrional, San Jose de Norte, un oraş mai mic, dar tot fortificat. Însă aceste două locuri ca şi Porto-Alegre se găseau încă în puterea imperialilor, ceea ce îi făcea stăpâni pe intrarea şi pe ieşirea din lac. Ce-i drept, nu stăpâneau decât aceste trei puncte, dar erau prea de-ajuns.

Totuşi, cu nişte oameni ca cei pe care îi comandam, nimic nu era cu neputinţă.

Am propus să lăsăm pe lagună cele două vase mai mici; şeful lor avea să fie un bun marinar, cu numele de Zefferino d'Utra. Eu, cu celelalte două, având sub ordinele mele pe

---

? Deschizătură, ou capac, în punte, a unei nave **care** permite accesul în încăperile de sub punte.

Griggs şi pe cei mai îndrăzneţi dintre oamenii noştri, urma să însoţesc expediţia, operând pe mare, în timp ce generalul Canavarro ar fi operat pe uscat.

Era un plan foarte frumos, nu mai rămânea decât să fie pus în aplicare.

Am propus să se construiască două care de-ajuns de mari şi de-ajuns de solide spre a putea transporta, pe fiecare din ele, câte o ambarc-aţie şi să se înhame la aceste care atâţia boi şi cai cât erau necesari ca să le tragă.

Propunerea mea a fost primită, iar eu am fost însărcinat să-i dau curs. Numai că, reflectând asupra ei, i-am adus următoarele modificări: am pus să se facă de către un rotar priceput, opt roţi enorme, solide şi rezistente la orice încercare, cu butucii potrivit greutăţii pe care trebuiau s-o suporte.

La una din extremităţile lacului – cea opusă lui Rio-Grande de Sul, adică la nord-est – există, în fundul unei râpe, un mic pârâu ce curge din laguna Los Păros în lacul Tramandai, pe care era vorba să se transporte cele două lancioana.

Am pus să se coboare în această râpă unul din carele noastre, afundându-l cât mai mult; cu putinţă.; apoi., aşa cum făceam spre a le transporta pe deasupra bancurilor de nisip, am ridicat lanciona, până ce chila ei s-a sprijinit pe osia dublă.

O sută de boi domesticiţi, înhămaţi la cârmă, cu ajutorul celor mai trainice frânghii ale noastre, fură porniţi dintr-o dată şi văzui cu o satisfacţie pe care nu pot s-o descriu, punându-se în mişcare ca un bagaj obişnuit, cel mai mare dintre cele două vase ale mele.

Al doilea car fu coborât la rândul lui, încărcat ca şi primul, şi, ca şi primul, o luă din loc în mod fericit.

Locuitorii se bucurară de spectacolul ciudat şi neobişnuit al celor două bastimente care treceau în care cu două roţi şi erau trase de câte două sute de boi pe o distanţă de cincizeci şi patru de mile, adică de optspr-ezece leghe şi totul fără cea mai mică dificultate şi fără cel mai mic

accident.

O dată ajunşi pe malul lacului Tramandai, lancioanele au fost lansate la apă în acelaşi fel în care fuseseră îmbarcate; acolo, li se făcură micile reparaţii pe care le necesita călătoria, dar care nu însemnau mare lucru, deoarece numai după trei zile erau în stare să navigheze.

Lacul Tramandai este format din două ape curgătoare, ce izvorăsc de pe versantul oriental al lanţului de munţi Do Espinasso; el se varsă în Atlantic, dar este atât de puţin adine, încât numai în timpul marilor maree adâncimeă lui atinge patru sau cinci picioare.

Trebuie să mai spunem că pe această coastă, deschisă din toate părţile, 'marea nu este aproape niciodată calmă, ci dimpotrivă, mai tot timpul e agitată.

Zgomotul stâncilor de la suprafaţa apei, care se întind de-a lungul coastei şi pe care marinarii le numesc „caii1-, din pricina spumei pe care o împrăştie în jurul lor, se aude până la mai multe mile în interiorul ţării şi adesea este luat drept bubuitul tunetului.

XXI

Plecarea şi naufragiul

În sfârşit, gata de plecare, am aşteptat ora mareei înalte, şi ne-am aventurat să ieşim în larg către ora patru după-amiază.

În această împrejurare, urma să fim foarte satisfăcuţi de îndelungata deprindere pe care o aveam de a naviga prin mijlocul stâncilor de la suprafaţa apei; şi cu toată această deprindere, n-aş putea să mai spun astăzi prin ce manevră, mai mult îndrăzneaţă decât abilă, am izbutit să scoatem cele două vase în larg, deşi noi alesesem, cum am mai spus-o adineaori, ora când mareea era deplină,' căci nicăieri nu aveam adâncimea necesară şi abia la căderea nopţii izbutirăm după multe sforţări să aruncăm ancora în Ocean, dincolo de înspumatele stânci de la suprafaţă, a căror mânie părea să sporească văzând că le scăpăm.

Trebuie să consemnăm aici că niciodată, înaintea noastră, nu ieşise vreun vas din lacul Tramandai.

Către ceasurile opt seara, am ridicat ancora şi am pornit-o la drum.

A doua zi, la ora trei noaptea naufragiam la vărsarea fluviului Asserigua, ce-şi are izvorul în Sierra de Espinasso şi care se varsă în mare în provincia Santa Catarina, între Tours şi Santa Maura.

Dintre cei treizeci de oameni ai echipajului, şaisprezece se înecaseră.

Să povestim cum s-a produs această înfiorătoare catastrofă.

De cu seară, chiar din momentul plecării, vântul din sud ne şi ameninţa, îngrămădind norii şi bătând cu furie. Noi am mers paralel cu coasta; „Rio Pardo1avea, cum am spus, treizeci de oameni la bord, un tun de calibrai doisprezece pe pivot, o grămadă de lăzi, o mulţime de obiecte de tot felul, toate astea luate din precauţie, căci nu ştiam cât timp vom rămâne pe mare, ce ţărm vom atinge şi în ce stare vom ajunge la el, dat fiind că ne îndreptam spre o ţară duşmană.

Vasul se afla, aşadar, peste măsură de încărcat, şi deseori era acoperit în întregime de valurile, care, în fiece clipă creşteau o dată cu vântul şi uneori chiar ameninţau să-l înghită. Hotărâi deci să mă apropii de coastă şi, dacă lucrul era cu putinţă, să acostez într-un loc de pe plajă care ni s-ar fi părut accesibil; dar deoarece marea, ce se tot umfla, nu ne lăsa să ne alegem poziţia care ne convenea, am fost acoperiţi de un val uriaş, ce ne aplecă cu totul într-o parte.

În. Acel moment, mă aflam în vârful catargului trinchetei, de unde speram să descopăr o trecere printre stâncile de la suprafaţa apei; lanciona se înclină la tribord şi fui aruncat la o distanţă de vreo treizeci de picioare.

Deşi eram într-o situaţie primejdioasă, încrederea pe care o aveam în forţele mele de înotător făcu să nu mă gândesc nicio clipă la moarte; dar, având cu mine câţiva oameni care nu erau marinari şi pe care cu o clipă mai înainte îi văzusem întinşi pe punte, chinuiţi de răul de mare – în loc

să înot spre coastă, m-am apucat să adun o parte din obiectele care, fiind uşoare păreau că vor rămâne la suprafaţa apei, şi să le împing spre vas, strigând oamenilor mei să se arunce în mare, să apuce orice epavă'şi să încerce să ajungă pe coasta care se afla la mai bine de o milă depărtare de noi. Vasul se răsturnase, însă catargele îl menţineau cu partea de la babord deasupra apei.

Primul om pe carexl-a. M văzut rămăsese agăţat de odgoane; era Eduard Mutru, unul dintre cei mai buni prieteni ai mei; am împins spre el o bucată din tambuchi ', sfătuindu-l să nu-i dea drumul. Mutru, l'iind pe cale de a se salva, mi-am aruncat privirea spre vas.

Primul om pe care l-am văzut fu scumpul şi curajosul meu Luigi Carniglia. În momentul catastrofei el se afla la eârmă şi rămăsese agăţat de vas, în partea pupei opusă vântului; din nenorocire în acea clipă era îmbrăcat eu o jachetă de postav foarte gros, pe care n-avusese vreme să şi-o mai scoată şi care îi strângea atât de tare braţele, încât îi era cu neputinţă să înoate cât timp avea să fie prizonierul ei.

Văzând că mă îndreptam spre el, mă strigă.

— Încearcă să te ţii bine, i-am răspuns, îţi vin în ajutor.

Şi într-adevăr, urcându-mă iarăşi pe vas, ca o pisică, am ajuns până la el; m-am agăţat cu o mână de o ieşitură şi cu cealaltă scoţând din buzunar un cuţitaş care din păcate nu tăia bine, m-am apucat să-i spintec gulerul şi spiţele jachetei; încă o sforţare şi aş fi izbutit să-l liberez pe bietul Carniglia din această strânsoare, când o învolburare teribilă a mării ne acoperi, făcind ţăndări vasul, şi aruncându-i în mare pe toţi cei câţi mai rămăseseră pe bord. Carniglia fu azvârlit o dată cu ceilalţi şi nu mai apăru la suprafaţa apei.

Cât despre mine, aruncat în fundul mării ca un proiectil, am revenit la suprafaţa apei buimăcit cu desăvârşire, dar cu toată buimăceala mea gândindu-mă la un singur lucru: să-i dau ajutor scumpului meu Luigi. Am înotat deci în jurul carcasei vasului ehemându-l eu strigăte puternice, în mijlocul şuierăturilor furtunii şi al bubuitului vijeliei, dar el

nu mi-a răspus: fusese înghiţit pentru totdeauna, bunul meu tovarăş care-mi salvase viaţa pe estuarul La Plata şi faţă de care, cu toate sforţările mele, nu putusem să mă revanşez!

În momentul în care pierdeam speranţa de a-i mai putea da ajutor lui Carniglia, mi-am aruncat ochii în jurul meu. A fost o minune a lui Dumnezeu, fără îndoială, dar în acel moment de agonie pentru toată lumea, nu m-am îndoit nicio clipă de salvarea mea, astfel încât am putut să mă ocup de salvarea celorlalţi.

Mi-am văzut tovarăşii risipiţi şi înotând spre plajă, răzleţiţi unii de alţii, după abilitatea sau puterea lor. I-am ajuns într-o clipă şi, trimiţându-le un cuvânt de încurajare, i-am depăşit şi m-am pomenit printre primii, dacă nu chiar primul, între stâncile de la suprafaţă, tăind valuri uriaşe, cât munţii de înalte.

Am ajuns pe ţărm. Durerea pentru pierderea iubitului meu Carniglia mă făcu nepăsător faţă de soarta mea, dându-mi o putere de nebiruit.

De cum am pus piciorul pe pământ, m-am şi întors, împins de o ultimă speranţă.

Le-am întrebat pe rând pe toate aceste fiinţe speriate, ee puteau fi acoperite în orice moment de valuri, dar Carniglia fusese înghiţit de-a binelea; adâncurile Oceanului nu mi-l mai înapoiară.

Atunci l-am revăzut pe Eduard Mutru, cel care, după Carniglia, îmi era cel mai scump, cel căruia îi întinsesem o bucată din tambuehi, îndemnându-l să se agaţe de ea din toate puterile. Fără îndoială, violenţa mării îi smulsese epava din mâini. El continua să înoate, dar era istovit şi mişcările sale sacadate arătau starea de extremă oboseală în care se afla. Am spus cât îl iubeam; el era cel de-al doilea frate al meu pe care aveam să-l pierd în cursul zilei. N-am vrut să rămân într-o clipă lipsit de tot ceea ce iubeam mai mult pe lume. Am împins în mare bucata de vas ce-mi slujise mie însumi să ajung la ţărm şi m-am aruncat în mijlocul valurilor, întorcându-mă cu o totală nepăsare să

caut primejdia din care de-abia scăpasem. După un minut, nu mai eram decât la câteva lungimi de braţ de Eduard; îi strigai:

— Ţine-te bine! Curaj… Iată-mă! Eşti scăpat!

Zadarnică speranţă, sforţări inutile; în clipa în care împingeam spre el epava protectoare, se scufundă şi dispăru.

Scoţând un ţipăt, am dat drumul epavei de care mă ţineam şi mă cufundai. Dar negăsindu-l, m-am gândit că revenise poate la suprafaţa apei. M-am urcat la suprafaţă. Am revenit: nimic! M-am cufundat din nou, din nou m-am ridicat la suprafaţă. Am scos aceleaşi strigăte de disperare ca şi pentru Carniglia; ca şi pentru Carniglia totul a fost zadarnic; fusese înghiţit şi el, în adâncurile oceanului pe care nu se temuse să-l străbată c-a să vină să mă întâlnească, spre a sluji cauzapopoarelor.

Încă un martir al libertăţii italiene, care nu-şi va avea un mormânt şi o cruce a lui!

Cadavrele celor şaisprezece înecaţi pe care noi îi pierduserăm în acest dezastru şi care-mi fuseseră până atunci credincioşi tovarăşi de arme o dată înghiţite de mare, fură luate de valuri şi duse de curenţi la mai bine de treizeci de mile. Depărtare, spre nord. Am căutat atunci printre cei paisprezece care supravieţuiseră şi care în acel moment ajunseseră cu toţii la ţărm, un chip de prieten, o figură de italian. Niciuna! Cei şase italieni care mă însoţeau erau morţi: Carniglia, Mutru, Staderini, Navone, Giovanni. Nu-mi mai amintesc numele celui de al şaselea.

Îi cer iertare patriei de a-l fi uitat; ştiu prea bine că scriu acest lucru după un interval de doisprezece ani, ştiu prea bine că, de atunci, multe alte evenimente şi mai groaznice decât cel pe care l-am povestit s-au petrecut în viaţa mea; ştiu prea bine că am văzut prăbuşindu-se o naţiune, că am încercat zadarnic să apăr un oraş; ştiu prea bine că urmărit, exilat, hăituit ca o fiară sălbatică, am coborât în mormânt pe femeia care devenise inima inimii mele; ştiu prea bine că de-abia se închisese acest mormânt şi am fost silit să mă

îndepărtez de el, ca damnaţii lui Dante, care merg înainte, dar al căror cap răsucit priveşte îndărăt; ştiu prea bine că nu mai am niciun adăpost; că din capătul extrem al Africii, privesc către această Europă care mă alungă ca pe un bandit, pe mine, care n-am avut totdeauna decât un gând, decât o dragoste „decât o nădejde:

patria. Ştiu prea bine toate astea, dar nu-i mai puţin adevărat că ar trebui să-mi amintesc de acest nume.

Dar, vai! nu mi-l mai amintesc!

Tanger, martie-aprilie 1859.

G. G.

XXII

John Griggs

Lucru ciudat, cei care dispăruseră erau înotători buni, destoinici; fără îndoială că, încrezându-se peste măsură în iscusinţa lor, neglijară să pună mâna pe resturile plutitoare, şi speraseră să isc menţină pe apă fără acest sprijin, în timp ce, dimpotrivă, printre cei care îi regăseam sănătoşi şi teferi în jurul meu, erau câţiva tineri americani pe care îi văzusem stingheriţi până şi la trecerea unui braţ de râu lat numai de zece picioare.

Mi se părea un lucru de necrezut, ţi totuşi acesta era adevărul.

Lumea îmi părea un pustiu.

M-am dus pe plajă, mi-am sprijinit capul în palme, şi cred că am plâns.-

În toiul acestei apatii, ajunse până la mine un vaiet. Mi-am amintit atunci că, deşi aceşti oameni îmi erau necunoscuţi, aproape străini, fiind şeful lor şi în luptă şi la naufragiu, trebuia să le fiu părinte şi în nenorocire.

Am înălţat capul.

— Ce este, cine se vaită? am întrebat.

Două-sau trei guri, clănţănind, răspunseră:

— Mi-e frig.

ieu, care până atunci nu mă gândisem lă asta, am simţit că şi mie mi-era frig.

M-am ridicat în picioare şi m-am scuturat; câţiva dintre

tovarăşii mei, de-acum amorţiţi, se aşezaseră jos sau se culcaseră cu gândul de a nu se mai ridica.

I-am tras de braţe.

Trei sau patru se şi aflau în acea etapă a toropelii care te face să preferi lâncezeala morţii în locul suferinţei de a te mai mişca.

I-am chemat în ajutor pe cei mai viguroşi, i-am silit pe cei amorţiţi să se ridice, pe unul l-am luat de mână, le-am spus celor ce nu-şi pierduseră încă puterile să facă la fel şi le-am strigat:

— Să alergăm!

În acelaşi timp, am dat eu însumi pildă.

La început am simţit o greutate „aş zice mai mult chiar, o durere foarte mare, silindu-ne să ne punem -în mişcare articulaţiile înţepenite; dar, puţin câte puţin, membrele noastre îşi redobândiră elasticitatea.

Am făcut acest exerciţiu timp de aproape o oră, după care sângele încălzit şi-a reluat circulaţia prin vinele noastre.

Această gimnastică se desfăşurase în apropiere de fluviul Asserigua ce curge paralel cu marea şi se varsă în ea la o distanţă de o jumătate de milă de locul în care ne aflam; am pornit-o în sus, pe ţărmul drept al fluviului şi cam la patru mile de punctul nostru de plecare, am găsit o fermă şi acolo ospitalitatea ce dăinuie de-a pururi în pragul unei case americane.

Cel de-al doilea vas al nostru, comandat de Griggs şi numit „Seival”, deşi de-abia ceva mai mare decât „Rio-Pardo”, dar de o construcţie diferită, puţu să lupte împotriva furtunii, să o înfrunte cu curaj şi să-şi continue victorios drumul.

Trebuie să mai spun că Griggs era un excelent marinar.

Scriu de pe o zi pe alta, silit poate să părăsesc mâine adăpostul în care mă odihnesc astăzi – nu ştiu dacă voi avea timp mai târziu să spun despre acest excelent şi valoros tânăr tot binele pe care-l gândesc despre el; îi voi plăti deci, deoarece numele lui se află sub pana mea,

tributul pe care îl datorez memoriei sale.

Sărmanul Griggs! Abia dacă am spus un cuvânt despre el şi totuşi când oare am mai întâlnit vreodată un om înzestrat cu asemenea curaj şi cu un caracter atât de fermecător? Născut dintr-o familie bogată, el venise să-şi ofere aurul, geniul şi sângele republicii care se năştea atunci, şi căreia i-a dat tot ceea ce-i oferise. Intr-o zi sosi o scrisoare de la părinţii lui, din America de Nord, prin care îl pofteau să se ducă să-şi ia în primire o moştenire colosală; numai că el şi primise cea mai frumoasă moştenire hărăzită omului de convingere şi de credinţă – victoria martiriului – murind pentru un popor nefericit, dar generos şi viteaz. Şi eu care am asistat la atâtea morţi glorioase, am văzut trupul sărmanului meu prieten tăiat în două ca trunchiul unui stejar, de securea tăietorului de lemne; partea de sus a trupului îi rămăsese dreaptă, pe puntea vasului „Cassapara”, cu chipul neînfricat, îmbujorat încă de pârjolul luptei, numai că membrele, zdrobite şi desprinse de trup zăceau împrăştiate în jurul lui;

o lovitură de tun încărcat cu mitralii îl lovise de la douăzeci de paşi şi astfel mutilat mi se înfăţişă în ziua în care eu, împreună cu un alt tovarăş, după ce-am dat foc flotilei din ordinul generalului Canavarro, ne-am urcat pe vasuî lui Gi’iggs, care tocmai fusese lovit în plin de escadra inamică.

Oh, libertate! libertate! care regină de pe pământ poate să se laude că are în urma ei alaiul eroilor pe care îl ai tu în cer!

XXIII **Santa Catarina**

Partea din provincia Santa Catarina, unde naufragiasem, se ridicase, din fericire, împotriva împăratului la vestea apropierii forţelor republicane; în loc să găsim duşmani, am aflat acolo aliaţi; în loc să fim atacaţi, am fost sărbătoriţi; am avut, aşadar într-o clipă, la dispoziţie, toate mijloacele de transport pe care puteau să ni le ofere bieţii locuitori cărora le cerusem ospitalitate.

Căpitanul Baldonino porunci să mi se dea calul lui şi o

pornirăm imediat la drum spre a ajunge din urmă avangarda generalului Canavarro, comandată de colonelul Texeira, avangardă ce se îndrepta în mare grabă spre laguna din Santa Catarina, în speranţa că o va lua prin surprindere[18].

Trebuie să mărturisesc -că nu ne-a fost prea greu să punem mâna pe orăşelul care domina laguna şi care i-a dat şi numele. Garnizoana bătu repede în retragere şi trei mici nave de război se predară după o luptă scurtă; am trecut cu naufragiaţii mei pe bordul goeletei „Itaparika11 armată cu şapte tunuri.

În primele şapte zile ale acestei ocupaţii, norocul părea că făcuse un pact cu republicanii: nevenindu-le să creadă într-o invazie atât de grabnică despre care nu aveam decât ştiri vagi, imperialii ordonaseră ca laguna să fie aprovizionată cu arme, muniţii şi soldaţi; dar armele, muniţiile şi soldaţii sosiră când noi eram de-acum stăpâni pe oraş şi prin urmare căzură în mâinile noastre fără nicio sforţare, din parte-ne; cât despre locuitori, ei ne primiră ca pe nişte fraţi şi ca pe nişte eliberatori, titlu pe care noi n-am ştiut să-l justificăm, în timpul şederii noastre în mijlocul acestei populaţii prietene.

Canavarro îşi stabili cartierul general în oraşul lagunei, botezat de republicani Iulian, întrucât intraseră în el în luna iulie. El făgădui instaurarea unui guvernământ provincial, al cărui prim-preşedinte fu un preot venerabil şi care se bucura de un mare prestigiu în faţa întregului popor; Rossetti, cu titlul de secretar, a fost adevăratul suflet al acestui guvernământ; ce-i drept Rossetti părea făcut pentru toate funcţiile.

Totul mergea deci de minune: colonelul Texeira, eu brava sa coloană de avangardă, îşi urmărise duşmanii până ce-i silise să se închidă în capitala provinciei şi pusese stăpânire pe cea mai mare parte din ţară; pretutindeni eram primiţi cu braţele deschise şi un mare număr de dezertori imperiali

18 Provincia Santa Catarina este cea care fusese dată ca zestre de împăratul Braziliei sorei sale, la căsătoria ei cu prinţul de Joinville (n.a.).

treceau de partea noastră.

Proiecte magnifice fuseseră întocmite de generalul Canavarro, soldat cinstit cum n-a fost altul; aspru în aparenţă, dar în fond excelent, el avea obiceiul să spună că din această lagună de la Santa Catarina va ieşi hidra ce va devora imperiul şi poate că vorbele lui s-ar fi adeverit dacă ar fi existat mai multă grijă, mai multă chibzuială şi prevedere în legătură cu această expediţie; dar purtarea noastră trufaşă faţă de locuitori şi lipsa de mijloace făcură să se piardă roadele acestei strălucite campanii.

XXIV

O femeie

Nu mă gândisem niciodată la căsătorie şi mă socoteam cu desăvârş-ire incapabil să devin soţ, dată fiind prea marea mea independenţă de caracter şi vocaţia mea irezistibilă pentru o viaţă aventuroasă; să ai o femeie şi copii mi se părea un lucru absolut imposibil pentru un om ce şi-a consacrat viaţa unei cauze al cărei succes, oric-ît de deplin ar fi, nu poate să-i îngăduie niciodată liniştea necesară unui tată de familie. Destinul hotărâse însă altfel; după moartea lui Luigi, a lui Eduard şi a tovarăşilor mei, mă aflam într-o completă izolare şi mi se părea că sunt singur pe lume.

Nu-mi mai rămăsese nici măcar unul din aceşti prieteni, de care inima avea nevoie cum are viaţa nevoie de hrană. Cei ce supravieţuiseră, am mai spus-o, îmi erau străini; fără îndoială aveau şi ei suflete viteze şi inimi bune, ; dar îi cunoşteam de prea puţin timp spre a fi prieten cu vreunul din ei. În acest gol imens pe care îl făcuse în jurul meu teribila catastrofă, simţeam nevoia unui suflet care să mă iubească; fără acest suflet, existenţa îmi eraaproape cu neputinţă de suportat.

Îl regăsisem, e drept, pe Rossetti, adică un frate; dar Rossetti, ocupat cu obligaţiile misiunii sale, nu putea să trăiască lângă mine; şi abia dacă-l vedeam o dată pe săptămână. Aveam deci nevoie, cum am mai spus, de cineva care să mă iubească şi care să mă iubească fără

întârziere. Dar prietenia este rodul timpului; îi trebuie ani ca să se coacă, în timp ce dragostea este ca fulgerul, uneori născut din furtună. Dar ce contează, eu sunt dintre cei ce preferă furtunile, oricum ar fi ele, calmului vieţii, acalmiei inimii.

Îmi trebuia, aşadar, o femeie; numai o femeie putea să mă vindece, o femeie, adică unicul refugiu, singurul înger consolator, steaua furtunii; o femeie, adică divinitatea pe care n-o implori niciodată în zadar când o implori cu inima şi mai ales când o implori în nefericire.

Cu acest gând stăruitor, din cabina[19] mea de pe „Itaparika" mi-am întors privirea spre uscat. Micul munte de la Barra era aproape, şi de pe puntea mea vedeam multe fete tinere, frumoase, ocupate cu treburi de-ale casei. Una dintre ele mă atrăgea însă mult mai mult decât celelalte. Mă hotărâi să debarc şi mă îndreptai în grabă spre casa asupra căreia îmi aţinteam de atâta timp privirea; inima îmi bătea să se spargă, dar ea şi luase, orioât de agitată era, una din acele hotărâri de nezdruncinat. Un bărbat mă pofti să intru, aş fi intrat chiar şi de m-ar fi oprit; pe acest bărbat îl mai văzusem o dată. O văzui pe tânără fată şi-i zisei: „Copilă, vei fi a mea!" Prin aceste cuvinte creasem o legătură pe care numai moartea putea s-o mai rupă. Dădusem peste o comoară apărată, dar o comoară atât de nepreţuită!... Dacă am săvârşit, prin asta, o greşeală, greşeala a fost în întregime a mea. A fost o greşeală dacă două inimi, unindu-se, sfâşiară inima unui nevinovat?

Dar ea a murit şi el este răzbunat1. Unde am cunoscut măreţia greşelii? Acolo, la gurile fluviului Eridan, în ziua când nădăjduind s-o smulg morţii, îi apăsam prin contractări violente pulsul spre a-i număra ultimele bătăi, îi sorbeam respiraţia tot mai rară, îi culegeam, eu buzele mele, răsuflarea ei gâfâitoare, sărutam, vai! nişte buze muribunde, vai! ei vărsăm lacrimi de deznădejde[20].

---

19 Protagonistul *Memoriilor* reînvie scena morţii soţiei sale întîmplată în anul 1849.

20 Acest pasaj este dinadins acoperit cu un văl de întuneric, căci, după ce l-am

XXV

Cursa

Generalul hotărâse ca eu să ies cu trei vase armate spre a ataca unităţile imperiale, navigând pe lângă ţăramul Braziliei. Mă pregătii pentru această grea misiune, strângând tot ce-mi era necesar înarmării. Cele trei vase ale 'mele erau „Rio-Pardo”,. Comandat de mine „, Cassapara”, comandat de Griggs— amâindouă goeleâe – şi „Seival” comandat de italianul Le-nena®. Gura lagunei era blocată de bastimentele koperiaie de răesboi; dar noi ieşirăm noaptea, fără să fim stân jenaţi. Anita, de acum înainte tovarăşa întregii mele vieţi şi, prin urmare, a tuturor primejdiilor mele, ţinuse morţiş să se îmbarce împreună cu mine.

Ajunşi în dreptul lui Santos, întâlnirăm o corvetă imperială ce ne urmări degeaba timp de două zile. În cea de-a doua zi, ne apropiarăm de insula de Abrigo de unde lu arăm două sumace încărcate cu orez. Ne continuarăm croaziera şi mai luarăm câteva prăzi. După opt zile de la plecarea noastră, îmi îndreptai nava spre lagună.

Nu ştiu de ce, dar aveam o neagră presimţire privitor la ceea ce se petrecea acolo, dat fiind că şi mai înainte de plecarea noastră se manifesta o oarecare nemulţumire împotriva noastră. În plus eram prevenit de apropierea unui considerabil corp de trupe „comandat de generalul Andrea, căruia pacificarea regiunii del Para îi adusese o mare reputaţie.

Pe când ne întorceam, întâlnirăm în dreptul insulei Santa Catarina un vas de război pentru paza coastei braziliene. Noi eram cu „Rio-Pardou şi cu „Seivala („Cassaparatt se despărţise de noi de mai multe zile, pe o noapte întunecată). Îl descoperirăm la prora noastră şi nu exista

---

citit, m-am întors spre Garibaldi, zicîndu-i :

_■— Citeşte asta, scumpe prietene, lucrul nu mi se pare limpede.

El citi într-adevăr ; .pe urmă, după o clipă, îmi spuse, suspinînd :

— Asta aşa trebuie să rămînă.

Două zile mai tîrziu el îmi trimise un caiet intitulat *i 'Anita Garibaldi* (nota lui Al. Dumas).

niciun mijloc să-l putem evita. Ne îndreptarăm deci asupra lui şi-l atacarăm cu hotărâre. Am deschis focui, duşmanul ne-a răspuns la fel; dar urmările luptei au fost neînsemnate din pricina mării furioase. Rezultatul bătăliei fu pierderea eâtorva din prăzile noastre de război, comandanţii lor, Irispăimântaţi de superioritatea duşmanului, pieri înd u-ne steag u rile.

Alţii o luară spre coasta apropiată.

Una singură din prăzi fu salvată; era comandată de Ignazio Bilbao „bravul nostru biscaian, care acostă cu ea în portul Imbituba, pe atunci în puterea noastră. „Seivaî", al cărui tun fusese demontat şi lua apă, avu aceeaşi soartă: m-am văzut deci silit să fac şi eu ca ei, fiind prea slab ca să navighez singur în larg.

Intrarăm în Imbituba, împinşi de vântul de nordest; pe un asemenea vânt ne era cu neputinţă să pătrundem iarăşi în lagună şi desigur că bastimentele imperiale staţionate la Santa Catarina, informate de „Anduxinka", un bastiment de război cu care avusesem de-a face, aveau să vină să ne atace; a trebuit aşadar să ne pregătim de luptă. Tunul demontat de pe „Seival" fu înălţat pe un promontoriu ce alcătuia micul golf dinspre răsărit, şi pe acest promontoriu construirăm o baterie apărată cu gabioane.

Într-adevăr, de-abia se lumină de ziuă, când zărirăm trei bastimente îndreptându-se spre noi. „Rio-Parcio" fu ancorat în fundul golfului şi începu o luptă foarte inegală, imperialii fiind incomparabil mai puternici decât noi.

Voisem s-o duc pe Anita pe uscat, dar ea refuzase şi cum, în adâncul inimii mele îi admiram curajul şi eram mândru de el, o dată primele rugăminţi respinse, n-am făcut nimic în această împrejurare ca de altfel şi în celelalte ca să-i îngenunchez voinţa.

Duşmanul, favorizat în manevra sa de vuitul ce se înteţea, se menţinea la velă, cu înaintări scurte şi trăgând furios cu tunul. În felul acesta putea să deschidă, după cum vroia, toate unghiurile de diversiune pentru focul lui şi să-l îndrepte în întregime asupra goeletei noastre. Cu toate

astea, luptam la rândul nostru cu cea mai îndârjită hotărâre şi, cum atacam atât de aproape încât ne puteam sluji de carabine, focul era şi dintr-o parte şi din cealaltă, dintre cele mai ucigătoare; în raport cu numărul nostru redus, aveam pierderi mai mari decât imperialii şi puntea ni se acoperise de cadavre şi de mutilaţi; dar, deşi coasta bastimentului ne era ciuruită de ghiulele, deşi catargele suferiseră mari avarii, eram hotărâţi să nu cedăm şi să murim până la ultimul mai degrabă decât să ne predăm. Este adevăi’at că eram stimulaţi în această generoasă hotărâre, şi de amazoana braziliană pe care o aveam pe bord. Nu numai că Anita, cum am spus, nu voia să debarce, ci mai mult, cu carabina în mână, lua parte la luptă; eram, trebuie s-o mărturisesc, susţinuţi vitejeşte de bravul Manoel Rodriguez, comandantul bateriei noastre de pe’ uscat şi atât cât dură scurta luptă, focurile lui fură conduse cu iscusinţă şi cu forţă.

Duşmanul era foarte îndârjit, îndeosebi împotriva goeletei. De mai multe ori, în timpul luptei, el se apropie atât de mult, încât am crezut că vrea să ne abordeze. Ar fi fost bine venit, căci eram pregătiţi pentru orice.

În sfârşit, după cinci ore de luptă înverşunată, duşmanul, spre marea noastră surprindere, începu să se retragă, cum am aflat mai târziu, din pricina morţii comandantului, ucis pe loc, de pe vasul „Frumoasa americană”, moarte ce pusese ca-, păt, luptei.

În timpul acestei lupte, am încercat una din cele mai puternice şi mai dureroase emoţii din viaţa mea. În vreme ce Anita, pe puntea goeletei îi încuraja pe oamenii noştri cu sabia în mână, o ghiulea de tun o răsturnă împreună cu doi dintre ei. M-am repezit spre ea crezând că nu voi mai găsi decât un cadavru; dar Anita se ridică sănătoasă şi teafără; cei doi oameni însă fuseseră ucişi. Am implorat-o să coboare pe interpunte.

— Da, o să cobor într-adevăr unde spui,zise ea, dar ca să-i silesc pe fricoşii care s-au ascuns acolo să iasă afară.

Într-adevăr ea coborî pe interpunte şi ieşi repede,

împingându-i înainte pe doi-trei mateloţi cumplit de ruşinaţi că se arătaseră mai puţin curajoşi decât o femeie.

Restul zilei l-am folosit ca să îngropăm morţii şi să reparăm stricăciunile pricinuite goeletei noastre de focul duşman, stricăciuni care erau mari. A doua zi, imperialii nemaiarătându-se şi pregătindu-se fără îndoială de vreun nou atac împotriva noastră, am îmbarcat tunul, am ridicat ancora la căderea nopţii şi ne-am îndreptat din nou spre lagună.

Când duşmanul băgă de seamă că am plecat, noi eram departe; porni totuşi în urmărirea noastră, dar de-abia a doua zi putu să tragă după noi câteva lovituri de tun, însă fără niciun rezultat; astfel că reintrarăm, fără accident, în lagună, unde furăm sărbătoriţi de-ai noştri care se minunau cum putusem scăpa de un duşman superior nouă ca număr.

XI – Memoriile lui Garibaldi

Lacul din Imerui

Alte evenimente ne aşteptau în lagună.

Deoarece duşmanii continuau să înainteze împotriva noastră pe uscat într-un număr superior nouă, astfel încât nu exista nicio şansă de a le rezista; cum, pe de altă parte, neghiobiile şi brutalităţile noastre ni-i înstrăinaseră pe locuitorii provinciei Santa Catarina, ei fiind gata să se revolte şi să se alăture imperialilor; cum populaţia oraşului Imerui, situat la extremitatea lacului, chiar se şi revoltase, eu am primit ordin din partea generalului Canavarro să pedepsesc această ţară nefericită, trecând-o prin foc şi sabie; am tost nevoit deci să-i ascult porunca.

Locuitorii şi garnizoana făcuseră pregătiri de apărare dinspre mare; am debarcat deci la trei mile distanţă şi într-un moment când nu se aşteptau de loc, i-am asediat dinspre munte; luată prin surprindere şi învinsă, garnizoana fu pusă pe fugă şi noi ne-am trezit stăpâni pe Imerui.

Doresc pentru mine ca şi pentru orice altă făptură care n-a încetat de a mai fi om, să nu primească niciodată un ordin asemănător celui pe care îl primisem eu şi care suna atât

de hotărât, încât nu aveam nicio posibilitate de a nu-l îndeplini. Deşi există lungi şi prolixe relatări despre astfel de fapte, cred că nici cea mai teribilă relatare nu se poate apropia de realitate. Dumnezeu să mă aibă în mila lui şi să mă ierte, dar niciodată în viaţa mea n-am trăit o zi care să-mi lase în suflet o amintire atât de amară: nimeni nu-şi poate face o idee, dacă se dă frâu liber jafului, despre strădania pe care am depus-o ca să împiedic violenţa împotriva persoanelor şi să limitez distrugerea numai la lucrurile neînsufleţite; cu toate astea, am izbutit, cred, peste aşteptările mele; cât priveşte bunurile, mi-a fost cu neputinţă să evit dezordinea. Nimic n-a folosit, nici autoritatea comandantului, nici pedepsele, nici chiar loviturile. Am ajuns până la ameninţarea cu întoarcerea duşmanului. Am răspândit zvonul că, întrucât primise întăriri, inamicul venea din nou împotriva noastră, dar totul a fost zadarnic şf dacă duşmanul ar fi revenit într-adevăr, cum ne-ar fi găsit în dezordine, ne-ar fi măcelărit în toată legea. Din nenorocire, oraşul, deşi mic, avea o mulţime de magazine, ticsite cu vinuri şi lichioruri, astfel încât, în afară de mine, care nu beau niciodată decât apă, şi de câţiva ofiţeri pe care am. Izbutit să-i ţin în frâu, beţia fu aproape generală. Adăugaţi la asta faptul că pe cei mai mulţi dintre oameni de-abia îi cunoşteam, fiind noi recruţi, prin urmare indisciplinaţi. Doar cincizeci de oameni foarte hotărâţi, dacă ar fi venit să ne atace prin surprindere, cu siguranţă că ne-ar fi dat gata. În sfârşit, după ameninţări peste ameninţări şi multă strădanie, am izbutit să îmbarc iarăşi fiarele sălbatice dezlănţuite.

După ce fură încărcate, pe puntea navei, alimente şi câteva efecte salvate de la jaf şi destinate diviziei, ne-am întors în lagună.

În vremea asta, avangarda comandată de colonelul Texeira, se retrăgea dinaintea duşmanului, care înainta repede, în număr mare.

Când ne-am înapoiat în lagună, tocmai se făceau pregătiri pentru transportarea bagajelor pe ţărmul drept şi

în curând trupele trebuiră să treacă şi ele în urma bagajelor.

XXVII

Noi lupte

Am avut mult de lucru în ziua când divizia a trecut pe ţărmul meridional, căci dacă armata era puţin numeroasă, bagajele şi încurcăturile de tot felul nu se mai sfârşeau. La cel mai îngust punct al gurii, curentul era de o violenţă îndoită. Am muncit aşadar de la răsăritul soarelui până la amiază, ca să putem trece divizia, folosindu-ne de toate bărcile ce s-au putut găsi.

Spre amiază începu să-şi facă apariţia flotila inamicului, alcătuită din douăzeci şi două de vase; ea îşi combină operaţiile cu trupele de pe uscat şi înseşi vasele transportau, în afară de echipaje, un mare număr de soldaţi. M-am urcat pe muntele cel mai apropiat spre a observa duşmanul şi am recunoscut într-o clipă că planul lui era de a-şi reuni forţele la intrarea lagunei; i-am dat imediat de ştire generalului Canavarro şi el a dat îndată ordine în consecinţă dar, cu toate ordinele, oamenii noştri n-au ajuns la timp spre a apăra intrarea lagunei. O baterie instalată de noi la extremitatea digului comandată de bravul Capotto nu opuse decât o slabă rezistenţă, deoa„rece nu avea decât tunuri de calibru mic, prost servite de altfel de către artilerişti neîndemânatici. Mai rămâneau cele trei mici vase republicane ale noastre, numai cu jumătate din echipaj, restul oamenilor fiind trimişi pe uscat, ca să ajute la trecerea trupelor. Unii, fiindu-le cu neputinţă, alţii, pentru că ţineau mult să stea departe de lupta teribilă ce se pregătea, cu toate ordinele pe care le-am trimis, nu ne-au venit în ajutor, lăsând pe umerii noştri toată greutatea luptei.

În vremea asta, duşmanul venea asupra noastră cu toate pânzele, împins de vânt şi de maree. M-am grăbit deci, în ce mă privea, să mă duc la postul meu, pe bordul lui „Rio-Pardo’-, de unde curajoasa mea Anita şi începuse canonada, ţintind şi trăgând ea însăşi cu tunul pe care

îşi’luase obligaţia să-l comande şi însufleţindu-i cu glasul ei pe oamenii noştri intimidaţi întrucâtva.

Lupta a fost teribilă şi mai ucigătoare decât s-ar fi putut crede. Noi n-am pierdut mulţi oameni, căci mai bine de jumătate din echipaj se afla pe uscat, dar din cei şase ofiţeri repartizaţi pe cele trei vase, doar eu singur am supravieţuit. Toate tunurile noastre erau distruse. Totuşi lupta continua cu ’carabina şi n-am încetat să tragem atâta vreme cât’ duşmanul trecu dinaintea noastră. În tot acest timp, Anita a rămas lângă mine, în locul cel mai primejdios, nevrând nici să debarce, nici să se folosească de vreun adăpost, dispreţuind până şi să se aplece, aşa cum face cel mai brav om când vede fitilul apropiindu-se de tunul inamic.

În sfârşit crezui că am găsit un mijloc să o ţin departe de primejdie.

I-am ordonat, fiind nevoie de un ordi al meu pentru ca ea să asculte şi, mai ales, de probabilitatea că dacă aş trimite un alt om ar găsi vreun pretext să nu se mai întoarcă, i-am ordonat deci să se ducă să, ceară întăriri generalului, făgăduindu-i acestuia că, dacă îmi va trimite aceste întâriri, voi reintra în lagună în urmărirea imperialilor şi într-atât le voi da de furcă, încât ei nu s-ar mai gândi să debarce chiar de-ar trebui ca eu, cu torţa în mână, să le incendiez flota. Am obţinut de la Anita promisiunea că va rărnânepe uscat şi că-mi va trimite răspunsul printr-un om sigur; dar spre marele meu regret, veni ea însăşi: generalul n-avea oameni să-mi trimită; îmi ordona nu să incendiez flota duşmană, ceea ce el socoteadrept o sforţare disperată şi inutilă, ci să mă reîntorc, salvând armele de mână şi muniţiile.

Am ascultat. Atunci, sub un foc ce nu se domoli o clipă, am izbutit să transportăm pe uscat „cu supravieţuitorii, armele şi muniţiile, operaţie pe care, în lipsa unui ofiţer, o conducea Anita, în timp ce eu, trecând de pe un vas pe altul, puneam în locul cel mai inflamabil de pe bordul fiecăruia din ele focul ce trebuia să le mistuie.

A fost o misiune teribilă, întrucât am fost silit să trec de

irei ori în revistă morţii şi răniţii. Era un adevărat abator de carne omenească. Am călcat, pe trunchiuri despărţite de capete; la fiecare pas, împingeam cu piciorul mădulare risipite. Comandantul de pe „Itaparika", Juan Enriquez de la Raguna, zăcea lungit în mijlocul a doi-trei oameni din echipajul său, cu o ghiulea ce-i făcuse „în mijlocul pieptului, o gaură prin care-ţi puteai trece braţul. Bietul John Griggs, cum am spus-o în altă parte, fusese tăiat drept în două de. Tirul primit aproape în faţă al unei încărcături cu mitralii. La vederea unei atare privelişti mă pipăiam îşi mă întrebam necruţindu-mă de loc mai mult decât. Ceilalţi, cum de putusem să scap teafăr.

Într-o clipă, un nor de fum ne acoperi vasul „şi bravii noştri morţi avură cel puţin „fiind arşi pe puntea vasului lor, un rug demn de ei. În vreme ce-mi săvârşeam opera de distrugere, Anita îşi săvârşea opera de salvare. Dar în ce fel, Doamne, Dumnezeule! într-un fel care mă face să mă cutremur. Pentru transportul armelor pe ţărm şi pentru întoarcerea ei pe vas, a făcut peste douăzeci de drumuri, trecând neîncetat pe sub focul inamicului. Se afla într-o bărcuţă cu doi vâslaşi şi bieţii de ei se îndoiau cât puteau mai mult spre a evita gloanţele şi ghiulelele.

Dar ea, în picioare la pupă, în mijlocul focului de mitralii, stătea dreaptă, calmă şi mândră ca o statuie a zeiţei Palas, şi Dumnezeu, care-şi întindea o mână asupra mea, o acoperea şi pe ea cu umbra aceleiaşi mâini.

Aproape de căderea nopţii, după ce i-am adunat pe supravieţuitori m-am întâlnit cu ultimele rânduri ale diviziei noastre, în retragere spre RioGrande, şi am apucat pe acelaşi drum pe care îl urmasem cu câteva luni mai înainte, cu inima plină de speranţă şi precedaţi de victorie.

XXVIII

Călare în noianul peripeţiilor aventuroasei mele existenţe, am avut întotdeauna ceasuri bune, momente norocoase şi deşi clipa în care mă aflam nu părea la prima vedere că face parte din cele ce mi-au lăsat o amintire plăcută, o revendic totuşi, dacă nu ca plină de fericire, cel

puţin ca plină de emoţii.

În fruntea eâtorva oameni rămaşi din atâţia luptători ce meritaseră, pe bună dreptate, numele de bravi, mergeam călare, mândru de cei vii, mândru de cei morţi, aproape mândru chiar de mine însumi. Alături de mine călărea regina inimii mele, femeia demnă de toată admiraţia. Mă avântam într-o carieră şi mai atrăgătoare decât cea a marinei: ce-mi păsa că nu aveam, ca filosoful grec, decât ceea ce duceam cu mine? Că slujisem o republică săracă ce nu plătea nimănui şi care chiar de-ar fi fost bogată tot n-aş fi vrut să fiu plătit de ea? N-aveam oare o sabie bătându-mi şoldul, o carabină pusă de-a curmezişul armăturii şeii? N-o aveam oare lângă mine pe Anita, comoara mea, inimă la fel de înflăcărată ca şi a mea pentru cauza popoarelor? Nu privea ea luptele drept un divertisment, o simplă distracţie a vieţii de tabără? Viitorul îmi surâdea senin şi norocos; şi cu cât singurătăţile americane se înfăţişau mai sălbatice cu atât îmi apăreau mai frumoase şi mai ademenitoare.

Ne-am continuat, aşadar, drumul retrăgându-ne până la Las Torres, graniţă a două provincii, unde ne-am aşezat tabăra. Duşmanul se mulţumise să ia în stăpânire din nou laguna, şi încetase să ne mai urmărească. Unindu-se cu divizia Acunha ce venea din provincia São Paulo, se îndreptă spre Cima da Serra, ţinut muntos ce aparţine provinciei Rio-Grande.

Prietenii noştri de la munte, atacaţi de forţe superioare, cerură ajutor generalului Canavarro, şi el hotărî să le vină în ajutor cu o expediţie sub ordinele colonelului Texeira. Noi am făcut parte din această expediţie. Primiţi de către serranieni \ comandaţi de colonelul Aranha, am zdrobit cu totul divizia duşmană la Santa Vittoria. Acunha se înecă în fluviul Pelaras şi cea mai mare parte din soldaţii săi căzură prizonieri.

Această victorie readuse sub comandamentul republicii cele două ţinuturi, Vaccaria şi Lages, iar noi intrarăm triumfători în capitala acestuia din urmă.

Vestea invaziei imperiale ridicase partidul brazilian şi

Mello, un şef duşman, îşi sporise în această provincie armata cu vreo cinci sute de oameni din cavalerie. Generalul Bento-Manoel, însărcinat să lupte împotriva lui nu a putut s-o facă din pricina retragerii sale aşa că se mulţumise să-l trimită pe colonelul Portinko în urmărirea lui Mello care se îndrepta spre São Paulo.

Poziţia şi forţele noastre ne îngăduiau cu prisosinţă nu numai să ne opunem trecerii lui Mello, ba chiar să-l şi zdrobim. Soarta însă n-a vrut-o; colonelul Texeira, nefiind sigur dacă duşmanul venea prin Vaccaria sau prin Coritibani, îşi împărţi armata în două corpuri, trimiţându-l pe colonelul Aranha la Vaccaria cu cea mai bună cavalerie a sa, în vreme ce noi, cu infanteria şi cu alţi câţiva oameni, toţi călări, luaţi aproape numai dintre prizonieri, ne-am îndreptat spre Coritibani. Era drumul pe tare îl urmă duşmanul.

Această împărţire a forţelor ne-a fost fatală: recenta noastră victorie, firea înflăcărată a şefului nostru şi veştile pe care le aveam despre inamic, ne făceau să-l dispreţuim prea mult. În trei zile de marş, am fost la Coritibani şi ne-am instalat tabăra la o mică depărtare de Maromba, pe unde se presupunea că aveau să treacă imperialii. Pe mal fu aşezat un post şi santinele în locurile socotite necesare, apoi ne-am dus, pe deplin liniş tiţi, la culcare. Cât despre mine, deprinderea pe car© o aveam eu astfel de războaie mă făcu să dorm iepureşte. Către miezul nopţii, postul de pe fluviu a fost atacat cu atâta furie., încât de-abia avu timp, să fugă schimbând doar câteva împuşcături cu duşmanul.

La prima împuşcătură mă şi ridicasem în picioare, strigând: „La arme!” La acest strigăt toată lumea se trezi şi fu gata de luptă. La câtăva vreme după revărsatul zorilor, se ivi şi duşmanul şi după ce trecu fluviul, se opri la oarecare depărtare de noi, pregătit de luptă. Oricare altul în afară de Texseira, văzând superioritatea lui numerică, ar fi expediat curieri ca să cheme în ajutor cel de al doilea corp, şi, până la joncţiunea cu Aranha, l-ar fi înşelat pe duşman;

dar viteazul republican se temu ca nu cumva inamicul să se retragă şi astfel, prin fuga lui, să nu piardă prilejul de a lupta. Se aruncă deci în luptă, sinchisindu-se prea puţin de poziţia avantajoasă pe care o ocupa adversarul lui.

Duşmanul, profitând de terenul accidentat, îşi stabilise linia de bătaie pe o colină îndeajuns de ridicată, în faţa căreia se afla o vale adâncă, astupată de mulţi mărăcini; în afară de asta, el pusese ca strajă ascunsă pe coastele ei, câteva plutoane. Texeira ordonă atacul; ordinul fu îndeplinit cu străşnicie. Atunci duşmanul simulă o retragere. Oamenii noştri porniră în urmărirea lui fără să înceteze schimbul de focuri; dar deodată ei fură atacaţi de plutoanele ascunse, pe care nu le văzuseră şi care, luindu-i din flanc, îi siliră să treacă îndărât valea, în dezordine. Am pierdut, în această încăierare, pe unul dintre cei mai buni ofiţeri ai noştri, Manuel N., care era foarte iubit de şeful nostru. Dar linia în curând refăcută, ai noştri se aruncară înainte cu un nou avânt; duşmanul dădu înapoi şi începu să se retragă.

N-a fost un număr mare de morţi şi răniţi, nici dintr-o parte nici din cealaltă, căci doar puţine trupe luaseră parte la luptă.

Cu toate acestea, duşmanul se retrăgea în grabă şi noi îl urmăream cu îndârjire; dar cum cele două linii de cavalerie ale sale centinuară să fugă pe o distanţă de nouă mile, noi n-am putut să-l urmărim cu infanteria. Apropiindu-ne de Passa de Maromba, comandantul nostru de avangardă, maiorul Giacinto, îl preveni pe colonel că duşmanul îşi trecea, în cea mai mare dezordine, boii şi caii peste fluviu, ceea ce, socotea el, era dovada că vroia să-şi continue retragerea. Texeira nu şovăi o clipă: ordonă micului nostru pluton de cavalerie s-o pornească în galop şi-mi recomandă să-l urmez cât mai de-aproape cu infanteria mea.

Dar această retragere nu era decât o capcană din partea vicleanului nostru duşman; şi din nenorocire, această capcană reuşi din plin. Din pricina terenului accidentat şi a grabei cu care îl străbătuse, el se afla în afara privirilor noastre şi, o dată ajuns la fluviu, îşi trecuse pe malul

celălalt, boii şi caii aşa cum ne prevenise maiorul Giacinto, dalarmata şi-o pitise în dosul coloanelor împădurite care-o ascundeau cu desăvârşire ochilor noştri.

O dată luate aceste măsuri şi după ce-au instalat un pluton spre a le susţine linia de. Trăgători, imperialii, preveniţi de imprudenţa pe care o dor vedisem, lă sân du-ne infanteria în urmă, făcură un marş în sens invers şi curând escadroanele lor începură să urce partea lină a unei văi.

Plutonul nostru care-l urmărea p’e inamic în fuga lui simulată, fu primul care observă capcana, fără însă a mai avea timp s-o evite. Atacat din flanc, el fu cu desăvârşire dat peste cap; celelalte trei escadroane de cavalerie ale noastre avură aceeaşi soartă şi asta cu tot curajul şi hotărârea lui Texeira şi a câtorva din ofiţerii noştri de la. Rio-Grande; în câteva clipe cavaleriştii noştri fură zdrobiţi şi risipiţi care încotro. ’

Aceştia erau, am mai spus-o, aproape toţi prizonierii de la Santa Vittoria, pe care poate că ne bizuisem cu prea mare uşurinţă; într-adevăr, ei nu puteau fi câtuşi de puţin devotaţi cauzei noastre; apoi, soldaţii noi veniţi din provincie, nu erau obişnuiţi cu călăritul; astfel că se împrăştiară în dezordine la prima ciocnire şi, în afară de câţiva morţi, mulţi dintre ei se lăsară luaţi prizonieri. Nu-mi scăpă nimic din incidentele catastrofei. Urcat pe un cal bun, după ce mi-am îmboldit infanteriştii să meargă cât mai repede cu putinţă, am pornit-o înainte şi, (ajunşi în vârful unei coline, am început să urmăresc cu privirea tristul sfârşit al luptei.

Infanteriştii mei făcură tot ce e cu putinţă pe lumea asta ca să ajungă la vreme, dar în zadar. Din Vârful înălţimii pe care mă aflam, am judecat că era prea târziu pentru ca ei să ne mai poată aduce victoria, dar încă destul de devreme pentru a împiedica să nu fie pierdut totul. Chemai la mine doisprezece din vechii mei tovarăşi, pe cei mai iuţi şi mai curajoşi; veniră în fugă. L-am lăsat pe maiorul Peichotto să vadă de rest şi cu această mână de viteji am ocupat, pe

vârful unui deal, o poziţie for. Tificată de arbori. De acolo, am ţinut piept duşmanului care băgă de seamă că nu era pe deplin biruitor şi am slujit drept punct de adunare acelora dintre ai noştri care nu-şi pierduseră cu totul curajul. Colonelul şi câţiva cavalerişti se repliară, după ce făcuseră minuni de vitejie; restul infanteriei ne ajunse în acest loc şi atunci apărarea deveni teribilă şi ucigătoare.

Totuşi, puternici pe poziţia noastră şi în număr de şaptezeci şi trei, am luptat având un avantaj; duşmanul, lipsindu-i infanteria şi fiind prea puţin obişnuit să lupte împotriva acestei arme, şarja în zadar: cinci sute. De oameni dintr-o excelentă cavalerie, înfierbântată şi fălindu-se cu victoria, se istoviră în zadar în faţa câtorva oameni hotărâţi, fără să poată măcar o clipă să le străpungă rândurile. Totuşi, cu tot acest avantaj de moment, nu trebuia să-i dăm timp duşmanului să-şi strângă forţele, din care mai mult de jumătate continuau să-i urmărească pe fugarii noştri; şi mai ales trebuia să ne căutăm un adăpost mai temeinic decât cel care ne apărase până atunci.

Un pâlc de arbori se înfăţişă privirii noastre, la depărtare cam de o milă. Am început să ne retragem îndreptându-ne într-acolo. În zadar duşmanul încercă să ne străpungă rândurile, în zadar şarja ori de câte ori afla un teren propice, totul fu în van.

De altfel, în această împrejurare, de mare folos pentru noi a fost faptul că ofiţerii erau înarmaţi cu carabine; şi, cum eram cu toţii oameni căliţi, fiind strânşi laolaltă şi putând face faţă duşmanului din orice parte s-ar fi ivit, retrăgându-ne întotdeauna în bună orânduială, cu un schimb de focuri teribil şi bine ţintit, am ajuns la refugiul nostru unde duşmanul nu mai cuteză să pătrundă.

O dată la adăpost, în pădurice, am găsit o poiană şi, strânşi grămadă, fără să lăsăm puşca din mână, am aşteptat căderea nopţii.

Din toate părţile duşmanul ne striga: Predaţi-vă! dar noi nu-i răspundeam decât prin tăcere.

XXIX

Retragerea

0 dată cu căderea nopţii, ne-am pregătit de plecare; intenţia noastră era s-o pornim iar pedrumul spre Lages. Cea mai mare dificultate a acestei plecări o constituia transportarea răniţilor. Maiorul Peichotţo, mai ales, nu putea să se mişte de loc, fiind atins de un glonţ la picior.

Cam pe la ora zece seara, răniţii fiind aranjaţi cât mai bine cu putinţă, ne-am început marşul, părăsind pilcul de copaci şi încercând să urmăm linia pădurii. Pădurea aceasta, poate cea mai mare din lume, se întinde de la aluviunile fluviului La Plata până la cele ale fluviului Amazon, aceste două regine ale apelor, încununând crestele munţilor Sierra de Espinasso, pe o întindere de treizeci şi patru de grade latitudine; nu-i cunosc întinderea, în longitudine, dar trebuie să fie imensă.[21]

Cele trei departamente, Cima da Serra, Vaccaria şi Lages sunt, cred că am mai spus-o, aşezate în luminişurile acestei păduri. Coritibani, un fel de colonie întemeiată de locuitorii oraşului Coritiba, aşezată în districtul Lages, din provincia Santa Catarina, fu teatrul evenimentului pe oare-l povestesc; mergem deci, pâlcul nostru singuratic, spre a ne apropia cât mai mult cu putinţă de pădure şi spre a încerca să ne reunim în direcţia Lagesului, cu corpul de armată al lui Aranha. Aflat departe de noi într-un moment atât de nepotrivit.

La ieşirea din pădure, ni se întâmplă unul din acele evenimente care dovedesc cât de mult se află emul în voia împrejurărilor şi cât de puternic acţionează spaima însoţită de panică, chiar şi asupra celor mai curajoşi. Mărşăluiam în tăcere, potrivit cu situaţia noastră, gata să luptăm împotriva duşmanului, dacă ni s-ar fi opus retragerii. Un cal,

---

21 E vorba de *Matto Grosso* (în limba portugheză, pădure deasă). Numele unui stat din Brazilia, la nord de Gran Chiaco.

[7] Să ne fie îngăduit să ne slujim de expresia italiană care n-are echivalent în franceză, della gente ţi care înseamnă : bărbaţi, femei, copii, călători, negustori, vagabonzi etc. etc. (Al. Dumas).

[7] **Anta este un animal de înălţimea unui măgar, cu desăvîrşire inofensiv, a cărui** came este delicioasă. **Din pielea lui** se **fac diferite** obiecte de mare elegantă. **Eu nu î-am văzut niciodată (n.a.).**

aflat în marginea pădurii, la zgomotul slab pe care îl făcusem, se sperie şi o rupse la fugă. Se auzi o voce strigând:

— Duşmanul!

În aceeaşi clipă, aceşti şaptezeci şi trei de bărbaţi care ţinuseră piept la cinci sute, cu atâta curaj, încât se putea spune că-l învinseseră, se speriară şi o luară la fugă, risipindu-se în aşa fel, încât a fost o adevărată minune că niciunul dintre fugari nu s-a ciocnit: de duşman şi nu l-a trezit.

În sfârşit, am reuşit să strâng o mână de oameni, căreia treptat-treptat i se alătură restul, astfel încât, la revărsatul zorilor, ne aflam la marginea pădurii, îndreptându-ne spre Lages.

Duşmanul, pe care nimic nu-l prevenise asupra fugii noastre, ne căută zadarnic a doua zi.

În ziua luptei primejdia fusese mare, oboseala înspăimântătoare, foamea cumplită, setea arzătoare; dar trebuia să lupţi, să lupţi pentru viaţă şi gândul acesta ie stăpânea pe toate celelalte. Întrând în pădure, ’n-a mai fost la fel; ne-a lipsit totul şi preocuparea primejdiei nemaiexistând, a pus stăpânire pe noi mizeria groaznică, crudă, de neîndurat. Lipsa merindelor, descurajarea tuturor, rănile unora, lipsa mijloacelor de a le obloji fură gata să ne arunce în deznădejde. Timp de patru zile n-am găsit altceva de mâncare decât rădăcini; renunţ să mai descriu greutatea pe care am întâmpinat-o ca să ne croim drum prin imensa pădure, unde nu exista nici măcar o potecă şi unde natura, necruţător de fecundă, face să crească şi să se îndesească pe sub pinii uriaşi o a. Doua pădure de trestii, ale căror rămăşiţe formează, în unele locuri, metereze de netrecut. Câţiva din oamenii noştri, disperaţi, dezertară; a fost o adevărată trudă să-i aducem înapoi şi să-i silim cu forţa să se supună. Nu exista poate decât un sidgur leac pentru această descurajare şi eu am fost cel care l-a găsit. I-am adunat şi le-am spus că sunt liberi fie să se retragă, fiecare pe seama lui, cum i-cr tăia capul, fie să

continue a mărşălui uniţi şi *în corpore,* ocrotindu-i pe răniţi şi apărându-se unii pe alţii. Leacul a fost eficace: începând din acel moment, fiecare fiind liber să plece, nimeni nu se mai gândi să dezerteze şi încrederea în posibilitatea salvării îi cuprinse din nou, pe toţi.

Cinci zile după luptă, am găsit o *picada,* o potecă lată cât să treacă, un om, rar mai lată ca pentru doi oameni, croită prin pădure. Această potecă ne-a dus la o casă, unde ne-am potolit foamea, înjunghiind doi boi.

De acolo, ne-am continuat drumul spre Lages, unde am ajuns într-o zi, pe o ploaie torenţială.»

Şederea la Lages şi în împrejurimi

Lages, această ţară bună care ne sărbătorise atât. De straşnic când am fost victorioşi, la vestea înfrângerii noastre, îşi schimbase stindardul şi unii dintre cei mai hotăriţi restabiliseră sistemul imperial. Aceia, de altfel, fugiră la sosirea noastră şi, cum erau neguţători, majoritatea dintre ei îşi lăsaseră magazinele aprovizionate cu tot felul de lucruri. A fost un noroc, fiindcă am crezut că putem, fără remuşcări, să ne însuşim mărfurile duşmanilor noştri şi, datorită comerţului variat pe care îl exercitau, să ne îmbunătăţim în mod simţitor situaţia.

În vremea asta, Texeira îi scrise lui Aranha, ordonându-i să ni se alăture şi tot cam în acest răstimp, primi vestea sosirii colonelului Portinko, trimis de Bento Manoel ca să urmeze acelaşi corp de armată al lui Mello, întâlnit de noi într-un chip atât de nefericit la Coritibani.

În America, am slujit cauza popoarelor, şi am slujit-o sincer; eram, aşadar, adversarul absolutismului, acolo ca şi în Europa, îndrăgostit de sistemul în armonie cu convingerea mea şi prin urmare duşman al sistemului opus. I-am admirat uneori pe oameni, cel mai adesea i-am plâns, niciodată însă nu i-am urât. Când am descoperit că sunt egoişti şi răi, am pus egoismul şi răutatea lor pe seama nefericitei noastre firi. De atunci, m-am îndepărtat de teatrul unde s-au -petrecut evenimentele pe care le povestesc; în momentul în care scriu aceste rânduri, mă

aflu la două mii de leghe distanţă, se poate crede, prin urmare, în imparţialitatea mea. Ei bine, o spun atât pentru prietenii cât şi pentru. Duşmanii mei, cei cu care mă luptam erau nişte copii cutezători ai continentului american, dar nu mai puţin cutezători erau şi cei în rând urile cărora îmi aflasem locul.

A fost deci o faptă îndrăzneaţă cea pe care am hotărât-o de a apăra Lages-ul împotriva unui duşman de zece ori superior nouă şi căruia o victorie recentă îi dublase încrederea în sine. Despărţiţi de el prin fluviul Canoas, pe care nu-l puteam întări îndeajuns pentru a-l apăra, aşteptarăm timp ele mai multe zile joncţiunea cu Aranha şi cu Portinko; în tot acest răstimp duşmanul fu ţinut în loc de o mână de oameni. Îndată ce ne-au sosit întăririle, am pornit cu hotărâre spre inamic; dar atunci el fu acela care nu mai primi lupta, retrăgându-se în provincia vecină, São Paulo, unde spera să găsească un sprijin puternic.

În această împrejurare am constatat defectele şi viciile reproşate în general armatelor republicane'; astfel de armate se compun de obicei din oameni însufleţiţi de patriotism şi de curaj, dar care. Nu înţeleg să rumână sub drapel decât atâta timp cât duşmanul ameninţă, şi se îndepărtează de el, îl părăsesc, când duşmanul dispare. Acest viciu aproape că a fost ruina noastră, acest defect a fost gata să neducă la pieire, în împrejurarea în care duşmanul, mai bi.no informat,.ar fi putut să ne nimicească dacă ar fi profitat de -ca.

Serranienii dădură; exemplul părăsirii rând urilor. Oamenii lui Portinko îi urmară. Ţineţi seama că dezertorii, nu numai că-şi luau caii proprii, dar şi pe cei ai diviziei, astfel încât forţele noastre se micşorară din zi în zi, cu o iuţeală atât de mare, încât ne-am văzut repede siliţi să părăsim Lages-ul şi să ne retragem spre provincia Rio-Grande, temându-ne de prezenţa unui duşman care fusese silit să fugă dinaintea noastră şi a cărui fugă ne adusese înfrângerea.

Acest fapt să, slujească drept pildă popoarelor care vor

să fie libere; să ştie bine că nu cu flori, cu serbări, cu iluminaţii te lupţi împotriva soldaţilor căliţi şi disciplinaţi ai despotismului, ci cu ajutorul unor ostaşi mai disciplinaţi şi mai căliţi decât ei; să nu se apuce deci de o astfel de muncă grea cei ce nu sunt. În stare să călească şi să disciplineze un popor după ce l-au ridicat la luptă.

Există de asemenea popoare care nu merită osteneala să fie împinse la luptă, căci gangrena nu se vindecă.

Restul forţelor noastre, astfel micşorate – în vreme ce noi eram lipsiţi de lucrurile cele mai trebuincioase şi îndeosebi de îmbrăcăminte, lipsă groaznică la apropierea iernii mohorâte şi aspre din regiunile înalte – restul forţelor noastre, cum spuneam, începu să se demoralizeze şi să ceară, cu glas tare, să se întoarcă la casele lor. Texeira fu astfel silit să cedeze cererii şi-mi porunci să cobor din munţi şi să mă unesc cu armata, pregătindu-se la rândul lui să facă la fel. Această retragere a fost grea şi din pricina dificultăţii drumurilor şi din pricina duşmăniilor ascunse ale locuitorilor din pădure, vrăjmaşi înverşunaţi ai republicanilor.

În număr de aproape şaptezeci, am eoborit deci pe picada di Peloffo. Am mai spus ce era o picada, şi am avut de înfruntat nenumărate şi neprevăzute curse, pe care le-am trecut având un noroc nemaipomenit, graţie hoţărârii oamenilor pe care îi conduceam şi oarecum datorită încrederii nemărginite pe care, în genere, o inspir celor pe care îi comand. Poteca ce-o urmam era îngustă, lăsând să treacă de-abia doi oameni şi din toate părţile înconjurată de desişuri; duşmanul, născut în ţară, obişnuit cu toate localităţile, se ascundea în locurile cele mai potrivite, apoi ne încercuia, ridicându-se dintr-o dată cu strigăte furioase, în timp ce un brâu de flăcări se aprindea, trosnind, în jurul nostru, fără ea noi să-i putem vedea pe trăgători, din fericire mai mult zgomotoşi decât îndemânatici. De altfel, purtarea admirabilă a oamenilor mei, unirea lor în primejdie au fost de aşa natură, încât

l numai câţiva fură uşor. Răniţi şi n-am avut decât un cal

omorât.

Asemenea întâmplări amintesc într-adevăr de pădurile vrăjite ale lui Tasso, unde fiecare arbore trăia şi avea glas şi sânge.

Am ajuns la cartierul general de la Mala Casa, unde se afla pe atunci Bento Gonzales, îndeplinind funcţiile sale de preşedinte şi de comandant suprem.

XXXI

Bătălia de la Taquari

Armata republicană se pregătea să pornească în marş. Cât despre duşman, după pierderea bătăliei de la Rio-Pardo, se refăcuse la Porto-Alegre, plecase de acolo sub ordinele bătrânului general Georgio şi-şi stabilise tabăra pe ţărmurile fluviului Cahe, aşteptând joncţiunea cu generalul Calderon, care, cu un impunător corp de cavalerie, plecase de la Rio-Grande şi trebuia să se unească cu el, străbătând câmpia.

Marele neajuns pe care l-am semnalat mai sus, adică risipirea trupelor republicane după ce-'riu se mai aflaseră în faţa duşmanului, înlesnea imperialilor orice acţiune voiau să întreprindă, astfel încât, în momentul când generalul Netto, care comanda forţele noastre din câmpie, îşi adunase un număr suficient de oameni spre a-l bate pe Calderon, acesta se şi întâlnise, pe Cahe, cu grosul armatei imperiale.

Preşedintele avea absolută nevoie să-şi alăture divizia Netto, dacă vroia să fie în stare să lupte împotriva inamicului; de aceea ridică asediul. Această manevră şi joncţiunea ce-i urmă au avut un rezultat fericit şi au adus o mare cinste capacităţii militare a lui Bento Gonzales. Noi am plecat cu armata de la Mala Casa, luând-o spre San Leopoldo şi trecând la două mile depărtare de armata inamică; după două zile şi două nopţi de marş neîntrerupt, în timpul cărora n-am mâncat şi n-am băut de loc sau aproape de loc, am ajuns în apropiere de Taquai'i, unde ne-am întâlnit cu generalul Netto care venea în intâmpinarea noastră.

Am zis că n-am mâncat de loc şi am spus adevărul. De îndată ee duşmanul prinse de veste de mişcarea noastră, mărşălui cu hotărâre spre noi şi, în mai multe rânduri, ne ajunse şi ne atacă în timp ce ne odihneam o clipă sau eram ocupaţi să ne frigem carnea care constituia singura noastră hrană. Insă de vreo zece ori, tocmai când carnea era gata friptă, santinelele au strigat „la arme" şi a trebuit să luptăm în loc să luăm masa de prânz sau de seară. În sfârşit, am făcut popas la Pinhurinho, la şase mile de Taquari şi ne-am luat tonte măsurile pentru a lupta.

Armata republicană, alcătuită dintr-o mic de oameni din infanterie şi din cinci mii de cavalerişti ocupa înălţimile de la Pinhurinho, un munte acoperit de pini, după cum o indică şi numele, nu prea înalt, dar care totuşi domina înălţimile învecinate. Infanteria se afla în centru comandată de bătrânul colonel Crezunzio. Aripa dreaptă asculta de generalul Netto, iar aripa stingă de Canavarro. Cele două aripi erau alcătuite, aşadar, numai din cavalerie şi, fără îndoială, cea mai bună cavalerie din lume. Infanteria, era şi ea excelentă. Dorinţa de a se încăiera era deci generală.

Colonelul Antonio S., cu un corp de cavalerie, reprezenta rezerva.

Duşmanul, la rândul lui, avea patru mii de infanterişti, şi, se spunea, trei mii de cavalerişti şi câteva tunuri; ocupase o poziţie de cealaltă parte a unui mic torent ce ne despărţea de el, şi acţiunea sa nu era câtuşi de puţin de dispreţuit. Armata lui se compunea din cele mai bune trupe ale imperiului, comandate de un general foarte bătrân şi foarte capabil.

Generalul inamic mărşăluise până atunci cu înflăcărare în urmărirea noastră şi-şi 1 i; ase toate măsurile pentru un atac în regulă. Două tunuri aşezate pe malul dinspre partea torentului scuipau foc în linia noastră de cavalerie. Vitejii noştri din prima brigadă, la ordinele lui Netto, îşi şi trăseseră săbiile din teacă şi nu mai aşteptau decât sunetul trompetei spre a se arunca asupra celor două batalioane care trecuseră torentul. Aceşti curajoşi continentali credeau

în victorie, ca şi Netto, nefiind până atunci înfrânţi niciodată. Infanteria, aşezată în divizii pe vârful colinei şi ascunsă de un teren accidentat, ardea de dorinţa de a se lupta. Teribilii lăncieri ai lui Canavarro şi înaintaseră, învăluind flancul drept al duşmanului şi silindu-l astfel să-şi schimbe frontul, schimbare ce se produsese în dezordine.

Era o adevărată pădure de lăncii acest corp fără egal, alcătuit aproape în întregime din sclavi eliberaţi de către republică şi aleşi dintre cei mai buni îmblânzitori de cai din provincie; toţi erau negri, în afară de ofiţerii superiori. Niciodată duşmanul nu văzuse umerii acestor copii ai libertăţii, lănciile lor depăşind mărimea obişnuită a acestei arme; feţele lor oacheşe, mădularele lor vânjoase, întărite şi mai mult prin exerciţiile aspre şi obositoare, disciplina perfectă, în sfârşit totul, făcea ca ei să fie spaima duşmanului.

Glasul însufleţitor al comandantului Bento Gonzales cutremurase toate piepturile: „Fiecare să lupte astăzi ca şi cum ar avea patru trupuri spre a-şi apăra patria şi patru inimi spre a o iubi!”, spusese acest viteaz care avea toate însuşirile unui mare căpitan, în afară de noroc.

Cât despre noi, sufletul nostru, ca să zicem aşa, simţea tot freamătul bătăliei şi era copleşit de încrederea în biruinţă. Niciodată nu mi se înfăţişase vreo zi mai frumoasă, niciodată vreo privelişte mai măreaţă. Aflat în mijlocul infanteriei noastre, pe ultima creastă a colinei, mi se descoperea totul, câmpul de luptă şi cele două armate. Câmpiile pe care avea loc ucigătorul joc al războiului erau acoperite de o vegetaţie scundă şi rară, ce nu stânjenea de fel nici mişcările strategice, nici privirea ce le urmărea; iar eu puteam să-mi spun că la picioarele mele, sub mine, vor fi hotărâte în câteva minute destinele celei mai mari părţi a continentului american, poate chiar a celui mai mare imperiu al lumii.

Va exista un popor sau nu? Aceste corpuri de armată atât de compacte, atât de bine sudate unele cu altele, vor fi învinse şi împrăştiate? Toate astea, într-o clipă nu vor mai

fi, decât cadavre şi mădulare zdrobite, desprinse de ’trup, înotând în sânge? Toată această tinereţe frumoasă şi vie va îngrăşa, cu rămăşiţele ei, aceste eâmpii magnifice? Haideţi! Sunaţi fanfare, bubuiţi tunuri, urlă bătălie şi totul să se hotărască la fel ca la Zama, ca la Farsala, ca la Actium!

Dar nu, nu aşa avea să se întâmple: câmpia aceasta nu era hărăzită măcelului. Generalul inamic, intimidat de poziţia noastră puternică şi de atitudinea noastră hotărâtă, şovăi; porunci celor două batalioane să treacă din nou torentul şi de la atitudinea ofensivă pe care o luase, reveni iar la cea defensivă. Generalul Calderon fusese omorât chiar de la începutul atacului; din pricina asta poate şovăi Giorgio.

Din moment ce el nu ne mai ataca, nu trebuia să-l atacăm noi? Asta era părerea majorităţii. Am fi făcut bine? Dacă lupta s-ar fi dat în condiţiile de la început şi nu s-ar fi ţinut seama de admirabila noastră poziţie, toţi sorţii de izbândă ar fi fost de partea noastră. Dar părăsind această poziţie pentru a urmări un duşman de patru ori mai puternic decât noi în ce priveşte infanteria, trebuia să dăm lupta pe celălalt mal ăl torentului.

Era riscant, deşi ispititor.

În sfârşit, nu ne-am luptat de loc sau abia de ne-am luptat; ne-am petrecut toată ziua faţă-n faţă, mulţumindu-ne doar să ne hărţuim.

Armata noastră dusese lipsă de carne şi infanteria îndeosebi era înfometată; şi mai greu de îndurat decât foamea era setea; nicăieri nu se mai găsea apă, în afară de acest torent, aflat în puterea duşmanului. Dar oamenii noştri se căliseră la toate lipsurile şi un singur vaiet ieşi din gura acestor muribunzi de foame şi de sete: să nu se mai lupte. O, italieni! italieni! în ziua când veţi fi uniţi şi cumpătaţi şi răbdători la oboseală, şi la lipsuri, străinul, fiţi siguri, n-o să mai calce în picioare pământul vostru şi n-o să vă mai necinstească niciodată căminul. În ziua aceea, o, italieni! Italia îşi va recăpăta locul nu numai în mijlocul, ci în fruntea naţiunilor lumii.

În timpul nopţii bătrânul general Georgio dispăruse şi o dată cu ivirea zilei l-am căutat zadarnic pe duşman; abia către ora zece dimineaţa, pe când ceaţa se risipea, l-am văzut iarăşi pe poziţiile întărite de la Taquari.

După puţin timp ni s-a dat de veste că din nou cavaleria sa trecea fluviul. Imperialii se aflau, aşadar, în plină retragere; trebuia să-i atacăm şi generalul nostru nu şovăi.

Cavaleria duşmană traversase fluviul, ajutată de câteva vase* duşmane; dar infanteria toată rămăsese în stingă, apărată de aceleaşi vase şi de pădure: poziţia ei era una din cele mai prielnice. A doua brigadă a noastră de infanterie, alcătuită din batalioanele al treilea şi al douăzecilea, avea misiunea să înceapă atacul. Ea şi-o îndeplini cu tot curajul de care era în stare. Dar, din punct de vedere numeric, duşmanul era într-atât de superior acestor bravi, încât, după ce făcură minuni de vitejie au fost siliţi să se retragă, susţinuţi de brigada întâia, de batalionul de artilerie – fără tun – şi de către marină. Lupta fu cumplită, mai ales în pădure unde zgomotul împuşcăturilor şi al ar borilor doborâţi părea, în mijlocul unui fum gros, zgomotul unei vijelii de iad.

Am numărat nu mai puţin de cinci sute de morţi şi de răniţi de fiecare parte. Cadavrele vitejilor noştri republicani au fost găsite până şi pe malul râpos al fluviului, unde respinseseră inamicul şi aproape îl împinseseră în curentul apei. Din nenorocire, aceste pierderi au fost fără niciun rezultat însemnat; deoarece brigada a doua se afla în retragere, lupta încetă.

Între timp, se lăsă noaptea şi duşmanul putu să treacă fluviul în toată voia.

Cu toate calităţile sale strălucite, despre care cred că am mai vorbit, voi aminti câteva defecte ale generalului Bento Gonzales: cel mai grav dintre ele era o oarecare şovăială, pricina probabilă a rezultatelor dezastruoase ale operaţiilor sale. Ar fi fost de dorit ca, în loc să-i arunce în luptă pe cei cinci sute de oameni, număr inferior celor pe care îi atacau, să-i fi împins împotriva duşmanului nu numai pe toţi

infanteriştii pe care îi aveam, dar chiar şi pe cavalerişti, luptând jos, nu pe cal, deoarece, din pricina terenului accidentat, ei nu puteau să lupte în felul obişnuit; o atare manevră ne-ar fi adus cu siguranţă o splendidă victorie, dacă, făcându-l pe duşman să şovăie, am fi izbutit să-l aruncăm în fluviu; dar, din nefericire, generalul se temea să-şi pună în primejdie toată infanteria, singura pe care a avut-o el, singura pe care a avut-o Republica.

În Ol-ice caz, rezultatul a fost, pentru noi, o pierdere ireparabilă neştiind cum să-i înlocuim pe bravii noştri infanterişti, în vreme ce infanteria reprezenta, dimpotrivă, principala forţă a duşmanului, şi în vreme ce numeroşi recruţi umpleau imediat golul făcut în rândurile ei.

Inamicul, în sfârşit, rămase pe malul drept al fluviului Taquari stăpân, prin urmare, pe întreaga câmpie; Cât despre noi, ne-am reluat drumul spre Mala Casa.

Toate aceste manevre greşite înrăutăţeau situaţia Republicii. Ne-am întors la San Leopoldo şi la Settembrina; şi în sfârşit, la vechea noastră tabără de la Mala Casa, părăsită însă după câteva zile pentru cea de la Beila Vist». «

O operaţie plănuită pe vremea aceea de către general ar fi putut să ne readucă într-o poziţie excelentă, dacă norocul ar fi ajutat, aşa cum ar fi trebuit, sforţările acestui om, pe cât de superior tot pe atât de nefericit.

XXXII

Asediul de la San Jose de Norte

Spre a fi în stare să-şi facă incursiunile pe câmp, duşmanul fusese silit să-şi lipsească fortăreţele de infanterie; San Jose de Norte era în mod deosebit slăbită.

Această fortăreaţă, situată pe malul septentrional al lacului Los Patos-, era una din poziţiile cheie ale provinciei, atât din punct de vedere comercial: cât şi din punct de vedere politic; luarea ei în stăpânire ar fi putut să schimbef aţa lucrurilor, atât de sumbră în acel moment pentru republicani; ocuparea ei devenea mai mult decât folositoare, era necesară. Într-adevăr, oraşul cuprindea

obiecte de tot felul, indispensabile îmbrăcăminţii soldatului, care, în ce ne privea, se afla în cea mai jalnică stare:

Însă, nu numai în această privinţă ci şi a însemnătăţii sale strategice, de unic port al provinciei, San Jose de Norte merita toate sacrificiile pentru a fi stăpânit, eu atât mai mult, cu cât în partea asta se găsea *atalaga,* adică un catarg de semnalizare pentru vase, care indica acestora adâncimea la punctul de vărsare a apelor.

Din nefericire în această expediţie, se întâmplă acelaşi lucru egre se întâmplase şi la Taquari. Condusă cu o admirabilă înţelepciune şi în cel mai mare secret, ea dădu cu desăvârşire greş datorită faptului că şovăiseră să lovească până la capăt.

Un marş susţinut de opt zile, cu douăzeci şi cinci de mile parcurse pe zi ne aduse până sub zidurile fortăreţei.

Era una din acele nopţi de iarnă, în timpul cărora un adăpost şi un foc sunt o binefacere a Providenţei şi bieţii noştri soldaţi ai libertăţii, înfometaţi, acoperiţi de zdrenţe, cu mădularele înţepenite de frig, cu trupul îngheţat de ploaie, pe o furtună îngrozitoare ce ne întovărăşise mai tot timpul cât mărşăluisem, înaintau tăcuţi spre forturile şi tranşeele împânzite de santinele.

La o mică distanţă de ziduri, caii şefilor fură lăsaţi în paza unui escadron de cavalerie, comandat de colonelul Amarai şi fiecai’e, adunându-şi ultimele forţe, se pregăti de luptă.

Parola santinelei fu semnalul asaltului; rezistenţa se dovedi slabă şi de scurtă durată pe ziduri, iar tunurile fortului abia traseră. La ora unu şi jumătate dimineaţa dădurăm asaltul, la ora două puserăm stăpânire pe tranşee şi pe trei, patru forturi ce le păzeau şi care fură luate printr-un atac la baionetă.

Stăpâni pe întreaga tranşee, stăpâni pe forturi, o dată intraţi în oraş părea cu neputinţă ca. El să ne mai scape. Ei, bine! şi de data asta ne aştepta ceea ce părea cu neputinţă.

O dată ajunşi pe ziduri, pe străzile din San ”jose, soldaţii noştri crezură că totul se sfârşise: cea mai mare parte

dintre ei se împrăştie atrasă de momeala jafului. În timpul acesta, reveniţi din surpriza lor, imperialii se adunară într-un cartier fortificat al oraşului. Noi îi atacarăm acolo, dar ei respinseră atacul; şefii căutau pretutindeni soldaţi spre a da noi atacuri, dar căutau zadarnic, sau chiar, de-i întâlneau, erau fie împovăraţi de pradă, fie beţi, sau cu puştile rupte sau stricate de cât loviseră sau distruseseră porţile caselor.

În ce-l privea, duşmanul nu-şi pierdea timpul: mai multe vase de război, aflate în port luară poziţie, împroşeând cu tirul lor străzile pe care ne aflam. S-a cerut ajutor la Rio Grande de Sul, oraş aşezat pe ţărmul opus lacului Los Patos, în vreme ce un singur fort, pe care noi neglijasem să-l ocupăm, slujea drept refugiu inamicului. Primul dintre toate forturile, cel al împăratului, a cărui ocupare ne costase un glorios şi ucigător asalt, fu făcut inutil de teribila explozie a pulberăriei, care ne ucise un mare număr de oameni.

În sfârşit, cel mai glorios dintre triumfuri se schimbase către amiază în cea mai ruşinoasă retragere; cei mai bravi plângeau de mânie şi de disperare. În comparaţie cu situaţia noastră şi cu sforţările făcute de noi, pierderea a fost imensă.

Începând din acest moment, infanteria noastră nu mai fu ddcât un schelet; cât priveşte puţina cavalerie ce venise îjT expediţie, ea sluji spre a acoperi retragerea.

Divizia reintră în locuinţele ei de la Bella Vista, iar eu am rămas la San-Simon cu marina.

Toată trupa mea se redusese la vreo patruzeci de oameni, ofiţeri şi soldaţi.

XXXIII

Anita

Motivul plecării mele la San-Simon avea ca scop, dacă nu ca rezultat, să pun să se construiască nişte bărci făurite dintr-un singur trunchi de copac, cu ajutorul cărora voiam să comunic cu o altă parte a lacului. Dar în timpul celor câteva luni cât am rămas acolo, copacii făgăduiţi nu se iviră şi, prin urmare, nimic din planul nostru nu putu să se

îndeplinească. S-a întâmplat că, întrucât mi-e groază de trândăvie, în loc să mă ocup de bărci, m-am ocupat de cai. La San-Simon se aflau, într-adevăr, o mulţime de cârlani, ce slujiră să facă din marinarii mei, călăreţi.

San-Simon era o fermă foarte frumoasă şi încăpătoare, deşi pe atunci părăsită şi, în parte, distrusă; ea aparţinea unui conte de Samt-Simon, exilat odinioară, după cum cred, şi ai «cărui moştenitori erau ei înşişi exilaţi ca duşmani ai Republicii. Nu ştiu dacă era cumva rudă cu faimosul conte de Samt-Simon, întemeietorul acelei religii ai cărei adepţi mă iniţiaseră în cosmopolitism şi în fraternitate universală.

Dar, pentru moment, întrucât aceşti Saint-Simoni de aici erau pentgu noi duşmani, ne purtarăm şi noi cu ferma lor cum te porţi cu un bun cucerit: adică puserăm stăpânire pe case, spre a ne face din ele sălaşuri, şi pe animale, spre a ne servi drept hrană.

Cât despre distracţii, ele constau din domesticirea iepelor noastre sau, mai degrabă, a cârlanilor domnilor de Saint-Simon.

Acolo mi-a pus în braţe scumpa mea Anita pe primul nostru nou-născut. În loc să-i dau numele unui sfânt, i l-am dat pe acela al unui martir. Se numeşte Menotti.

S-a născut la 16 septembrie 1840 şi a fost, după toate probabilităţile, conceput în ziua luptei de la Santa Vittoria. Venirea lui fără accident pe această lume era o adevărată minune, după privaţiunile şi primejdiile îndurate de maieă-sa. Aceste privaţiuni şi suferinţe despre care n-am vorbit spre’ a nu-mi întrerupe povestirea, trebuie să-şi afle acum locul, în punctul la care am ajuns; şi este pentru mine un act de pietate să fac cunoscută, dacă nu lumii, cel puţin celor câţiva prieteni ce vor citi acest jurnal’, fiinţa admirabilă pe care am pierdut-o.

Anita, ca întotdeauna, voise să mă însoţească şimă însoţise în campania pe care tocmai o făcuse, şi pe care sunt pe cale s-o povestesc.

Ne amintim că, uniţi cu serranienii, comandaţi de colonelul Aranha, l-am bătut la Santa Vittoria pe brigadierul

Acunha, în aşa fel încât divizia inamică fu cu desăvârşire distrusă. În timpul acestei lupte, Anita rămase călare în mijlocul focului, spectatoare a victoriei noastre şi a înfrângerii imperialilor. În ziua aceea, ea fu providenţa răniţilor

1 Inutil să. Mai repet că acest jurnal nu fusese scris decât pentru câţiva prieteni, şi că a fost nevoie de influenţa celor mai apropiaţi pentru ca Garibaldi să mi-l încredinţeze (Al. Dumas).

noştri, cai'e, neavând nici chirurg, nici ambulanţă, erau, de bine, de rău, pansaţi de noi înşine. Această victorie readuse, cel puţin pentru un moment, cele trei departamente, Lages, Vaccaria şi Cima da Serra, sub autoritatea Republicii şi am povestit mai înainte cum, după câteva zile, intrarăm victorioşi în Lages.

Dar nu se întâmplă tot la fel şi în lupta de la Coritibani.

Am povestit cum, cu tot curajul lui Texeira, cavaleria noastră fu învinsă şi cum, împreună cu cei şaptezeci şi trei de infanterişti ai mei, am rămas împresurat de mai bine de cinci sute de oameni din cavaleria inamică.

În ziua aceea Anita luă parte la cele mai întunecate pei'ipeţii ale războiului.

Nesupunându-se decât cu regret rolului de simplă spectatoare a luptei, ea grăbea aducerea muniţiilor, temându-se să nu le lipsească luptătorilor, cartuşele; dacă într-adevăr muniţiile noastre n-ar fi fost. Reînnoite, ele s-ar fi isprăvit în curând şi am fi încetat focul pe care ne sileam să-l întreţinem; ea se apropie în acest scop de locul principal al luptei, când vreo douăzeci de cavalerişti inamici, urmărindu-i pe câţiva dintre fugari dădură peste soldaţii noştri de la trenul de luptă. Călăreaţă excelentă, şi călărind un cal admirabil, Anita putea să fugă şi să le scape; dar acest piept de femeie închidea în el o inimă de erou: în loc să fugă, ea îi determină pe soldaţii noştri să se apere şi se pomeni dintr-o dată înconjurată de imperiali. Un bărbat s-ar fi predat: ea dădu pinteni calului şi, luându-şi avânt cu putere, trecu prin mijlocul duşmanului neprimind decât un

singur glonţ în pălărie, care-i zbârli părul, fără să-i atingă măcar ţeasta. Poate că ar fi scăpat, dacă nu i s-ar fi prăbuşit calul, lovit de moarte de un alt glonţ; tre' bui atunci să se predea şi fu dusă dinaintea colonelului inamic.

De un curaj sublim în primejdie, Anita devenea şi mai măreaţă, dacă acest lucru e cu putinţă, în nenorocire; astfel că, în prezenţa acestui stat major uimit de curajul ei, dar care nu avu bunul simţ să-şi ascundă dinaintea unei femei orgoliul victoriei, ea respinse cu o mândrie aspră şi dispreţuitoare cele câteva cuvinte în care i se păru că răsună dispreţul faţă de republicanii învinşi şi luptă la fel de dârz cu vorba precum luptase cu armele.

Anita mă credea mort. Cu această credinţă, ceru şi obţinu învoirea să se ducă în mijlocul cadavrelor să-mi caute trupul pe câmpul de luptă. Vreme îndelungată rătăci singură şi, asemenea unei umbre pe câmpia însângerată, îl căută pe cel pe care se temea să-l întâlnească, întorcându-i pe cei căzuţi cu faţa la pământ, cărora, după îmbrăcăminte sau după statură, le afla vreo asemănare cu mine.

Căutarea fu zadarnică; dimpotrivă, soarta îmi rezerva mie durerea de a-i uda cu lacrimile mele obrajii ei îngheţaţi; şi când acest chin suprem mă ajunse, nu mi se îngădui nici să arunc un pumn de ţărână sau să depun o floare pe mormântul mamei fiilor mei!

De îndată ce fu aproape sigui'ă că eu trăiam, Anita nu mai avu decât un gând, acela de a fugi; prilejul nu întârzie să i se ivească. Profitând de faptul că duşmanul, victorios, se îmbătase, ea intră într-o casă vecină cu cea în care o ţineau prizonieră, şi unde, fără s-o cunoască, o femeie o primi şi avu grijă de ea. Haina pe care o aruncasem departe de mine spre a fi mai liber în mişcări, căzuse în mâna unui duşman; ea o obţinu în schimbul hainei sale mai frumoasă şi de o valoare mai mare. Venind noaptea, Anita se înfundă în pădure şi dispăru; trebuie să ai o inimă -şi de leu şi de gazelă, ca a acestei făpturi sfinte, pentru a te hazarda astfel. Numai cel ce a văzut imensele păduri ce acoperă crestele de la Espinas, cu pinii lor seculari, ce par sortiţi să

susţină cerul şi care sunt pilaştrii acestui splendid templu al naturii, trestiile uriaşe ce umplu intervalele dintre ei, şi în care mişună animale feroce şi reptile a căror muşcătură este mortală, numai acela poate să-şi facă o idee despre primejdiile pe care avea să le întâmpine, despre greutăţile pe care avea să le învingă. Din fericire, fiica stepelor americane nu ştia ce-i frica: de la Coritibani la Lages, avea de făcut douăzeci de leghe prin codri de nepătruns, fără alimente; cum de a scos-o la capăt? Numai Dumnezeu ştie.

Puţinii locuitori din această parte a provinciei pe care ea putea să-i întâlnească, erau ostili republicanilor şi îndată ce aceştia aflară de înfrângerea noastră, se înarmară şi puseră capcane în mai multe locuri, îndeosebi pe drumurile pe care trebuiau să le urmeze fugarii de la Coritibani la Lages.

În *cabecaes,* adică în părţile aproape de netrecut ale acestor poteci, a avut loc un groaznic măcel al nenorociţilor noştri tovarăşi. Anita trecu noaptea aceste păsuri primejdioase şi, fie datorită stelei ei bune, fie hotăririi admirabile cu care le străbătu înfăţişarea ei îi făcu întotdeauna pe ucigaşi, s-o ia la goană fiindcă, spuneau ei, fuseseră urmăriţi de o fiinţă misterioasă.

Într-adevăr, era un lucru ciudat s-o vezi pe această vitează călare pe un armăsar înflăcărăţi cerut şi dobândit dintr-o casă unde primise găzduire şi asta; pe o noapte furtunoasă, avântându-se în galop, printre stânci, la lumina fulgerelor, şi zgomotele trăsnetului, căci aşa a fost cu adevărat această noapte aducătoare de nenorocire. Patru călăreţi, aşezaţi la trecerea fluviului Canoas, o luară la fugă la apariţia acestei năluci, năpustindu-se îndărătul tufişurilor de pe malul râului; în vremea asta, Anita ajungea, în sfârşit, pe malul torentului; torentul, umflat de ploi, cu apele sporite de pâraiele coborâte din munţi, devenise un fluviu; şi totuşi ea trecu acest fluviu furios nu cum făcuse cu câteva zile mai înainte, într-o barcă bună, ci înot, agăţată de coama calului pe care-l încuraja cu glasul ei.

Torentul se arunca tunând, nu în strâmta lui albie, ci pe o întindere de cinci sute de paşi. Ei bine, teafără şi

nevătămată, ea ajunse pe celălalt ţărm.

O ceaşcă de cafea, înghiţită în grabă în Lages, fu tot ce bău temerara călătoare, de-a lungul celor patru zile cât îi trebuiră ca să ajungă din urmă la Vaccaria, corpul expediţionar al colonelului Aranha. Acolo ne-am reîntâlnit, Anita şi cu mine, după o despărţire de opt zile, în care fiecare crezuse despre celălalt că murise.

Îşi poate oricine închipui care ne-a fost bucuria.

Ei bine, o şi mai mare bucurie mă aştepta în ziua când Anita mea, în peninsula ce închide laguna Los Patos, dinspre partea Atlanticului, dădu naştere, într-un *rneho,* unde primise cea mai generoasă ospitalitate, iubitului nostru fiu Menotti.

Copilul veni pe lume cu o cicatrice la cap; această cicatrice era consecinţa căderii de pe cal suferită de mama lui.

Şi aici, îheă o dată, reînnoiesc toate mulţumirile mele faţă de oamenii admirabili care ne-au dat ospitalitate; le păstrez, să fie încredinţaţi, o veşnică recunoştinţă. Pe eâmpul de luptă unde noi duceam lipsă până şi de cele mai necesare lucruri şi unde sigur că n-aş fi găsit nicio batistă ca să i-o dau bietei lăuze, ea n-ar fi putut birui acest moment suprem, în care femeia are nevoie de atâta putere şi de atâta îngrijire.

Mă hotărâi totuşi, spre a-i ajuta pe scumpii mei, întrucât le lipseau atâtea, să fac o scurtă călătorie până la Settembrina ca să cumpăr îmbrăcăminte. Aveam acolo prieteni buni şi printre ei pe unul admirabil numit Blingini; pornii aşadar la drum, peste câmpiile inundate, unde apa îi ajungea calului până la pântece; trecui prin mijlocul unui ci mp altădată cultivat, numit Rossa-Velha, unde îl întâlnii pe căpitanul de lăncieri Massimo, care mă primi ca pe un bun tovarăş; el se afla într-un excelent loc de iernat, pus să păzească bidiviii.

Sosii acolo seara, pe o ploaie torenţială; a doua zi, timpul fiind la fel de rău, bunul căpitan făcu tot ce putu ca să mă reţină.

Dar doream prea mult să-mi realizez scopul pentru care plecasem, ca să mă opresc din drum şi, în ciuda tuturor sfaturilor acestui bun prieten, am pornit-o iar peste câmpiile acelea care semănau cu un lac întins. La o depărtare de câteva mile am auzit împuşcături puternice tocmai dinspre direcţia pe care o părăsisem; am avut unele bănuieli pline de nelinişte, dar nu puteam să mă întorc îndărăt.

Sosii deci la Settembrina, de unde cumpărai câteva obiecte de care aveam nevoie; după care, mereu neliniştit de aceste împuşcături, o pornii la drum spre San-Simon; trecând iarăşi pe la RossaVelha, aflai pricina zgomotului pe care îl auzisem şi trista întâmplare petrecută chiar în ziua plecării mele.

Morinque, acelaşi care mă surprinsese la Camacuă şi pe care, împreună cu cei paisprezece oameni ai mei îl silisem să bată în retragere, cu un braţ rupt, Morinque îl sui'prinsese pe căpitanul Massimo cu toţi oamenii săi şi cu toate animalele lor, dintre care cea mai mare parte erau cai; cei mai buni fuseseră îmbarcaţi, ceilalţi ucişi. Morinque executase această manevră de surprindere cu vase de război şi cu infanterie; după care, îmbarcându-şi din nou infanteriştii, se îndreptase cu cavaleria sa spre RioGrande de Noi'te, înspăimântând în calea lui toate micile cete republicane care, crezându-se în siguranţă se răspândiseră pe acest teritoriu; printre ele se aflau şi cei câţiva marinari ai mei care fură siliţi să se refugieze în pădure.

Primul meu strigăt, cum era şi de aşteptat, a fost: „Anita! Ce s-a întâmplat cu Anita?"

Anita, a douăsprezecea zi după ce născuse, silită să se refugieze în pădure, pe o furtună îngrozitoare, se urcase pe cal, pe jumătate goală, cu bietul ei copil aşezat de-a curmezişul şeii.

Aşadar n-am găsit la ranch nici pe Anita, nici pe bunii oameni care îi dăduseră găzduire; dar i-am ajuns la marginea unei păduri, unde se opriseră, neştiind prea bine unde se află duşmanul şi dacă mai trebuiau să se teamă de

ceva.

Ne-am reîntors la San-Simon şi am mai rămas acolo câtva timp; apoi ne-am strămutat tabăra şi am stabilit-o pe ţărmul stâng al fluviului Capivari, adică pe acelaşi fluviu pe care, cu un an mai înainte, ne străduiam să ne transportăm cu carele, vasele pentru expediţia de la Santa Catarina, expediţie ce se sfârşise atât de rău.

Vai! inima îmi bătuse acolo plină de speranţe care se spulberaseră în chip atât de trist!

Capivari se formează din diferite pâraie izvoi'âto din numeroasele lacuri ce împodobesc partea septentrională a provinciei Rio-Grande pe ţărmurile mării şi pe versantul de răsărit al lanţului munţilor Espinaso; el îşi ia numele de la *capinara,* un fel de trestii foarte răspândite în America meridională; în colonii ele se numesc *capineios.*

De la Capivari şi de la Sangrador de Abreu, pe un canal ce serveşte drept cale de comunicaţie între o mlaştină şi un lac pe care strânsesem nişte bărci neînchipuit, de împovărate, am făcut câteva călătorii pe coasta occidentală a lacului, stabilind legătura între cele două maluri, şi transportmd *della gente*1.

— XXXIV **Ridicarea asediului.**

— Rossetti

În vremea asta situaţia armatei republicane se înrăutăţea din zi în zi; lipsurile deveneau tot mai mari, iar resursele tot mai mici; cele două bătălii, de la Taquari şi de la San Jose de Norte, decimaseră infanteria, care, deşi puţin numeroasă, era nervul operaţiunilor asediului. Marile lipsuri duseseră la dezertare; populaţia, cum se întâmplă în aceste războaie prea mult prelungite, obosi; boala indiferenţei, cea mai rea dintre toate, o cuprinse şi fiecare din părţi simţea că venise momentul să se sfârşească odată.

În această stare de lucruri imperialii făcură propuneri de compromis, care, deşi relativ avantajoase pentru republicani, fură respinse: acest refuz făcu să crească nemulţumirea părţii celei mai nenorocite, şi prin urmare a celei mai obosite din armată şi a poporului; în sfârşit, se

hotărî ca asediul să fie ridicat şi să se sune retragerea.

Divizia Canavarro, din care făceau parte marinarii, fu aleasă spre a începe mişcarea şi a daschide trecerile prin munţii ocupaţi de generalul Labattue, francez din serviciul împăratului. Bento Gonzales, cu restul armatei, ar mărşălui ultimul şi ar forma ariergarda.

Garnizoana republicană de la Settembrina trebuia să-l urmeze şi să mărşăluiască după el; dar ea nu putu să execute această manevră, căci fu surprinsă de faimosul Morinque; oraşul fu cucerit.

Acolo fu ucis scumpul meu Rossetti.

Căzut de pe cal, după ce făcuse minuni de vitejie, rănit grav, somat să se predea, el preferă să fie omorât decât să-şi dea sabia.

Încă o rană grea pentru inima mea. M-aţi auzit vorbind nu o singură dată despre Rossetti; se ştie cât îl iubeam; să-mi fie îngăduit deci, oricât de neajutorată mi-ar fi pana, să-i spun încă o dată Italiei ceea ce i-am mai spus-o de atâtea ori:

— O, Italie! maica mea, noi am pierdut, eu, pe unul din fraţii mei cei mai scumpi, tu, pe unul dintre cei mai generoşi fii ai tăi!

Rossetti era un fiu al Genovei. Fusese hărăzit bisericii de nişte părinţi care-i cunoşteau prea puţin firea; era unul dintre cei mai înflăcăraţi patrioţi'italieni pe care i-am cunoscut vreodată. Înclinat spre o viaţă aventuroasă şi neputând respira în Italia, el plecă spre Rio de Janeiro, unde făcu, când comerţ, când misitie; dar Rossetti nu era născut să fie negustor, era o plantă exotică, o plantă căreia nu-i pria pământul speculaţiilor comerciale şi al calculului; nu că Rossetti n-ar fi fost o inteligenţă fină şi o natură capabilă să se îmbogăţească cu toate cunoştinţele; neîndoios că în toate lucrurile, el putea să aspire la primul rang; dar Rossetti era cel mai italian dintre toţi italienii, adică cel mai generos şi cel mai risipitor dintre oameni. Însă cu astfel de vicii comerciale, nu faci avere, ci mergi cu paşi uriaşi spre ruină.

Astfel se întâmplă şi cu Rossetti. \

Bun cu toţi, casa lui era casa tuturor, îndeosebi a italienilor nenorociţi. N-aştepta ca proscrişii să vină să-l caute, mergea el în întâmpinarea lor; ast* fel că în curând se pomeni la capătul resurselor» Nefericit el însuşi, această inimă de înger nu putea să vadă un italian suferind; dacă nu putea să-l ajute cu punga, îi cerea să aştepte în biata lui colibă, bătea străzile oraşului şi nu se întorcea înapoi fără un sprijin pentru cel ce-l aştepta; este adevărat că bunătatea, francheţea, lealitatea sa îl făcuseră prietenul lumii întregi şi că, în generoasele lui încurcături, toată lumea îl ajuta cu plăcere.

Se dădu bătălia de la Tarifa, în care republicanii fură învinşi de către imperiali; Bento Gonzales şi şefii principali fură făcuţi prizonieri şi duşi îa Rio de Janeiro. Printre ei se afla şi căpitanul nostru Zambeccari, pe care l-am cunoscut, după cum am povestit, în închisorile de la Santa Cruz.

Se vorbea să plecăm într-o expediţie de piraţi, să ni se încredinţeze scrisori de împuternicire; din acel moment Rossetti şi cu mine n-am mai aflat linişte până ce nu ne-am avântat pe imensitatea Oceanului, sub pavilion republican. Rossetti luă asupra lui totul şi atinse ţinta pe care ne-o propusesem.

Restul se ştie, deoarece, începând din acel moment, n-am mai fost slăbiţi din ochi.

Vai! Nu există niciun colţ de pământ unde să nu se odihnească oasele vreunui italian generos; de asta Italia n-ar trebui să se bucure, ci, dimpotrivă, să se îmbrace în doliu. O, biată Italie! tu le vei simţi cu adevărat lipsa doar în ziua când vei încerca să smulgi cadavrul tău corbilor care-l devorează.

XXXV La **Picada Las** Antas

Această retragere efectuată în anotimpul iernii, într-o ţară muntoasă şi pe o ploaie neîncetată, fu cea mai cumplită şi mai dezastruoasă pe care am văzut-o vreodată.

Duceam cu noi, însumând toate proviziile, câteva vaci în lanţ, ştiind de mai înainte că n-aveam să găsim niciun

animal bun pentru hrană în drumul pe care aveam să-l străbatem.

Deşi retrăgându-ne noi înşine, urmăream divizia generalului Labattue, însă fără să o putem ajunge vreodată. Numai selvagienii, locuitorii pădurilor, manifestându-şi simpatia faţă de noi, îi atacară avangarda. I-am văzut de aproape pe aceşti oameni ai naturii şi ei nu ne-au fost ostili.

În timpul acestei retrageri de trei luni, Anita in-, dură tot ceea ce se poate omeneşte îndura, fără să-şi dea sufletul. Ah! totul! îndură totul cu un stoicism şi cu un curaj de nedescris.

Trebuie să cunoşti cât de cât pădurile din această parte a Braziliei, pentru a-ţi putea face o idee despre lipsurile îndurate de o trupă lipsită de mijloace de transport, neavând altă cale de a se aproviziona decât lasso-ul, o armă foarte utilă pe câmpiile ticsite de vite sau de vânat mare, dar cu desăvârşire inutilă în aceste păduri dese, adevărate adăposturi pentru lei şi tigri.

Ca o culme a nenorocirii, fluviile foarte numeroase prin aceste păduri virgine, se umflau peste măsură. Din pricina ploii îngrozitoare care ne urmărea peste tot, necontenit, adeseori o parte din trupele noastre se pomenea închisă între două cursuri de apă, rămânând acolo lipsită de orice hrană. Atunci, foamea, arătându-şi colţii, purcedea la un măcel printre femei şi copii şi mai jalnic decât cel pe care l-ar fi putut face gloanţele şi ghiulelele.

Biata noastră infanterie era prada unor suferinţe şi a unor privaţiuni ce nu pot fi descrise, căci n-avea, aşa cum i se întâmplă cavaleriei, posibilitatea să-şi mănânce caii. Puţine femei şi mai puţini copii încă izbutiră să iasă din pădure. Puţinii câţi scăpară fură salvaţi de cavaleriştii care, având norocul să-şi păstreze caii, se milostiviseră de aceste biete mici făpturi părăsite de mamele lor moarte sau muribunde de foame, de frig şi de oboseală.

Anita se cutremura la gândul de a-l pierde pe Menotti al nostru pe care nu l-am salvat, de altfel, decât printr-o minune. În locurile cele mai primejdioase ale drumului şi la

trecerea fluviilor, îl purtam pe bietul copil, în vârstă de trei luni, atârnat de gâtul meu într-o basma; în chipul acesta, puteam să-l încălzesc cu răsuflarea mea. Dintr-o duzină de animale, cai şi catâri, ce intraseră cu mine în pădure, atât pentru serviciul meu cât şi al echipajului meu, rămăsesem numai cu doi catâri şi cu doi cai; ceilalţi căzuseră morţi de foame sau zdrobiţi de oboseală. Culme a nenorocirii, călăuzele pierduseră drumul şi asta fu principala cauză a suferinţelor noastre îndurate în groaznica pădure *Las Antas* 1.

Cu cât mergeam mai mult, cu atât mai puţin vedeam apropiindu-se sfârşitul acestei blestemate picade: am rămas până la urmă împreună cu doi catâri, groaznic de obosiţi, pe care nădăjduiam să-i salvez, silindu-i să înainteze mergând la pas şi hrănindu-i cu frunze de *taquara,* nişte trestii de la care şi-au luat numele taquarii. În vremea asta, am trimis-o pe Anita înainte cu un servitor şi cu copilul, ca să caute ieşirea din această pădure fără sfârşit şi să încerce să găsească şi puţină hrană.

Cei doi cai pe care îi lăsasem Anitei, călăriţi pe rând de curajoasa femeie, ne salvară pe toţi. Ea găsi, în sfârşit, capătul pădurii şi, la capătul pădurii, un pichet al bravilor mei soldaţi, cu un foc aprins, ceea ce nu era de loc obişnuit pe o astfel de ploaie.

Tovarăşii mei, care, din fericire, îşi păstraseră nişte haine de lână, înfăşurară copilul în ele, îl încălziră şi-l readuseră la viaţă, când biata lui mamă începuse să-şi piardă orice nădejde. Dar asta n-a fost totul: aceşti oameni admirabili se apucară să caute, plini de o caldă îndatorire, câteva alimente pe care nu le-ar fi căutat pentru ei, ci doar din dragoste pentru mine, şi cu ajutorul cărora i-am mai întremat puţin pe mamă şi pe copil.

Cel care le-a adus primele şi cele mai eficace ajutoare se numea Manzio: binecuvântat să-i fie numele!

Mă trudisem zadarnic să-mi salvez cei doi cai; până la urmă m-am văzut silit să părăsesc bietele animale năucite şi de-abia icnind şi, zdrobit eu însumi de oboseală, să fac,

pe jos, restul drumului prin pădure.

În aceeaşi zi, mi-am regăsit soţia şi copilul şi am aflat tot ce făcuseră tovarăşii mei pentru ei.

După nouă zile de la intrarea în pădure, restul diviziei noastre de abia ieşea din ea. Doar puţini ofiţeri izbutiseră să-şi salveze caii. Inamicul, care ne-o luase înainte, fugind din faţa noastră, lăsase în *picada* două tunuri; dar, trecând pe lângă ele, abia de le-am învrednicit cu o privire. Mijloacele de transport ne lipseau şi, fără îndoială tunurile se mai află şi acum în acelaşi loc unde le-am văzut la trecerea noastră.

Furtunile păreau să se limiteze la pădure. De cum ieşirăm din ea, apropiindu-ne de Cima da Serra şi Vaccaria, vremea deveni frumoasă şi câţiva boi ce ne picară în mână şi ne răsplătiră de îndelungatul nostru post, ne făcură să uităm oboseala, foamea şi ploaia.

Am rămas în departamentul Vaccaria câteva zile, să aşteptăm divizia lui Bento Gonzales, ce ne ajunse din urmă, în dezordine şi redusă la o treime. Fapt e că neobositul Moringue, informat de retragerea acestei divizii, o pornise în urmărirea ariergardei sale, fără a o slăbi câtuşi de puţin, atacând-o cu orice prilej, unindu-se, pentru această operă de distrugere, cuoamenii de la munte, veşnic ostili republicanilor. Toate acestea îi dădură lui Labattue timpul şă-şi realizeze retragerea, apoi joncţiunea sa cu armata imperială; dar, după această joncţiune, de-abia de mai avea câteva sute de oameni în urma lui; aceleaşi neajunsuri pe care le înduraserăm noi, le întâmpinase şi el. Duşmanul, în afară de asta, avu de învins un obstacol neprevăzut şi pe care îl notez din pricina ciudăţeniei sale.

Generalul Labattue, trebuind să traverseze în drumul lui două păduri numite *Dos Mattos,* găsi în mijloqul lor câteva din triburile indigene cunoscute sub numele de *bugres,* care sunt cele mai sălbatice din câte se cunosc în Brazilia. Aceste tri-; buri, aflând de trecerea imperialilor, îi atacară în trei sau patru rânduri şi le căşunară tot răul cu «putinţă. Cât despre noi, ei nu ne-au tulburat de loc şi, deşi pe drum

se aflau nenumărate capcane din. Acelea pe care indienii le aşază în calea duşmanilor, în loc ca ele să fie ascunse sub iarbă sau ramuri, erau descoperite şi, prin urmare, niciuna primejdioasă.

În timpul scurtei opriri pe care o făcurăm la marginea unuia din aceşti codri uriaşi, văzurăm ieşind din sihlă o femeie care, în tinereţea ei, fusese răpită de sălbatici şi profitase de vecinătatea noastră ca să fugă.

Biata făptură era într-o stare jalnică.

Deoarece noi nu mai aveam niciun duşman de care să fugim sau pe care să-l urmărim în aceste regiuni înalte, ne continuarăm marşul, în etape scurte, e adevărat, căci ne lipseau cu desăvârşh'e caii, şi trebuia să îmblânzim mânji, pe drum.

Corpul lăncierilor republicani fiind cu desăvârşire descompletat, fu silit să se refacă înlocuind caii cu mânji.

Spectacolul negrilor tineri şi robuşti, dintre care fiecare merita epitetul de îmblânzitor de cai, epitet pe care Vergiliu îl dă lui Pelops, era splendid, mereu nou, deşi se repeta zilnic. Trebuia să-i vezi pe aceşti sălbatici copii ai stepelor, ce nu cunoşteau zăbala, şaua şi pintenul sărind, agăţându-se de coama mânjilor şi învirtindu-se cu ei pe câmpiepână ce, supunându-se omului, patrupedul se declara învins.

Dar lupta era lungă; animalul nu se preda decât după ce făcuse toate sforţările ca să scape de tiranul lui; omul, la rândul său, admirabil în ce priveşte îndemânarea, puterea şi curajul, atent la toate mişcările animalului, strângându-l între pulpe ca într-un cleşte, sărind, rostogolindu-se şi ridicându-se o dată cu el, nu-i dădea drumul decât atunci când, lac de sudoare, alb de spumă, fremătând din picioare, calul era îmblânzit.

Trei zile îi sunt de ajuns unui bun îmblânzitor de cai spre a-i pune zăbala chiar şi celui mai nărăvaş animal.

Dar rareori izbutesc soldaţii să îmblânzească mânjii cum trebuie, mai ales în timpul marşurilor când nenumăratele lor ocupaţii îi împiedică pe aceşti îmblânzitori să le dea toate îngrijirile necesare.

ICO

O dată trecuţi de Mattos, străbăturăm provincia Missiones, îndreptându-ne spre Cruz-Alta, capitala acestei mici provincii; apoi de la Cruz-Alta mărşăluirăm spre San-Gabriel, unde fu stabilit cartierul general şi unde se construiră barăcile pentru tabăra armatei.

Şase ani de viaţă plină de aventuri şi de primejdii nu mă obosiseră atâta vreme cât fusesem singur; dar acum, când aveam o mică familie, această despărţire de toate vechile mele cunoştinţe, faptul că după atâţia ani nu ştiam nimic despre părinţii mei, făcură să se nască în mine dorinţa de a mă apropia de un loc unde ştirile despre tatăl şi mama mea să-mi poată parveni; o vreme fusesem în stare să-mi închid în inimă toate aceste calde simţăminte, dar ele se adunaseră şi acuma îşi cereau dreptul. Adăugaţi la asta că nu mai ştiam nimic nici despre cealaltă mamă, care se numeşte Italia! Familia este puternică, dar ipatria este de neînvins.

Mă hotărâi, aşadar, să mă întorc la Montevideo, cel puţin pentru câtva timp şi-i cerui voie preşedintelui, cu permisiunea totodată de a-mi alcătui o mică cireadă de boi, din a căror vânzare, unul câte unul, trebuia să scot banii cu care, de-a lungul întregului drum, să pot face faţă cheltuielilor.

XXXVI Conducător de boi

Iată-mă deci *truppiere,* adică conducător de boi.

Ca urmare, într-o fermă numită „del Corral de Pedras”, am izbutit, cu autorizaţia ministrului de finanţe, să strâng în douăzeci de zile şi cu o trudă de nedescris, vreo nouă sute de animale; aceste animale erau cu desăvârşire sălbatice. O şi mai mare osteneală mă aştepta însă în timpul drumului, pe care am întâlnit obstacole aproape de netrecut; ecl mai mare dintre toate fu Rio-Negro, unde era cât pe-aci să văd risipindu-se tot capitalul meu. De pericolul trecerii fluviului, de lipsa mea de experienţă în noua meserie, şi, mai ales de hoţia unor *capitaz* mercenari, angajaţi de mine drept conducători, am salvat aproape

cinci sute oe’ vite, care, dată fiind hrana proastă, drumul lung şi oboseala traversărilor, au fost socotite incapabile să ajungă la destinaţie.

Hotărâi prin urmare să le omor, să le jupoi şi sa le vând pieile, operaţie după care, cheltuielile © dată scoase, îmi rămase vreo sută de monede ce-mi slujeau să fac faţă nevoilor urgente ale familiei.

Aici trebuie să consemnez o întâlnire ce-mi aduse pe unul dintre cei mai scumpi, cei mai butii şi cei mai dragi prieteni ai mei.

Vai! încă unul care s-a dus să aştepte într-altă lume, mai bună, eliberarea Italiei.

a

Pe când mă apropiam de San Gabriel, în retragerea pe care tocmai o executam, auzisem vorbindu-se despre un ofiţer italian ca despre un spirit mare, o inimă mare, un mare instruit, care, surghiunit drept carbonar, se luptase în Franţa, la 5 iunie 1832, apoi la Oporto, în timpul lungului asediu ce-i adusese acestui oraş numele de „nehvvins” şi care, în sfârşit, silit ca şi mine să pără” sească Europa, venise să-şi pună curajul şi priceperea în serviciul acestor tinere republici din America de Sud.

Se povesteau despre el ”fapte de curaj, isprăvi dovedind sânge rece şi forţă care mă făcuseră să repet de zeci de ori: „Când îl voi întâlni pe acest bărbat, va fi prietenul meu11.

Acest bărbat se numea Anzani.

Una din aceste fapte, îndeosebi, făcuse mare vâlvă.

Sosind, în America, Anzani se înfăţişase, cu o scrisoare de recomandaţie, la doi dintre compatrioţii noştri, domnii X., negustori de la San Gabriel. Aceşti domni făcuseră din el factotum-uL lor.

Anzani era totodată casierul, contabilul, omul lor de încredere; mai mult: era geniul bun al casei lor. Ca toţi oamenii puternici şi curajoşi, Anzani era calm şi blajin. Magazinul, al cărui adevărat director devenise, era unul din acele magazine cum se află numai în America de Sud şi care ţin tot ce e cu putinţă de închipuit, reunind într-un

singur fel de comerţ aproape toate felurile de comerţ cunoscute.

Oraşul unde îşi aveau reşedinţa cei doi compatrioţi ai noştri era însă din nefericire pentru acest magazin, vecin cu pădurea ce slujea drept refugiu triburilor de indieni bugres despre care am pomenit câteva cuvinte în capitolul precedent.

Unul din şefii acestor indieni devenise spaima orăşelului unde, de două ori pe an, cobora cu tribul său şi jefuia după bunul lui plac, fără ca oraşul să îndrăznească a i se împotrivi.

Coborând mai întîi cu două sau trei sute de oameni, pe urmă cu o sută, apoi cu cincizeci, fiindcă văzuse sporind teroarea şi întărindu-i-se puterea, sfârşise prin a se simţi atât de stăpân acolo, încât venea chiar singur şi chiar aşa singur cum era îşi impunea ordinele şi-şi manifesta pretenţiile, de parcă ar fi avut în spatele lui întregul trib gata să treacă oraşul prin foc şi sânge.

Anzani auzise vorbindu-se mult despre acest matamor şi ascultase tot ce se spusese despre el fără a-şi manifesta în vreun fel părerea privitor la îndrăzneala şefului sălbatic şi la teroarea pe care o inspira ferocitatea lui.

Teroarea era atât de mare, încât, când răsuna strigătul: „Şeful mattosilor!” toate ferestrele se închideau, toate porţile se zăvoreau, ca şi cum s-ar fi strigat că trece un câine turbat.

Indianul era obişnuit cu aceste manifestări de teroare, ce-i flatau orgoliul. El alegea poarta care-i plăcea să i se deschidă, lovea în ea şi, după ce poarta se deschidea – lucru ce se înfăptuia cu iuţeală datorită groazei – el putea să jefuiască toată casa fără ca stăpânii, vecinii sau alţi locuitori, oricare ar fi fost ei, să se gândească măcar să-i stânjenească în vreun fel retragerea.

De două luni deci, Anzani conducea casa de comerţ până în cele mai mici amănunte, spre marea satisfacţie a celor doi patroni ai lui, când răsună cumplitul strigăt:

— Şeful mattos-ilor!

Ca de obicei, porţi şi obloane de ferestre se închiseră în grabă.

Anzani era singur în casă, ocupat să încheie socotelile de peste săptămână. El nu găsi de cuviinţă că vestea zgomotoasă ce se răspândise merită osteneala să se deranjeze şi prin urmare rămase în dosul tejghelei, cu uşa şi ferestrele deschise.

Indianul se opri mirat dinaintea acestei case care în toiul zăpăcelii generale pe care o pricinuia prezenţa lui, părea indiferentă la venirea sa. Intră şi văzu, de cealaltă parte a tejghelei, un bărbat, cu chipul liniştit, care-şi făcea socotelile.

Se opri în faţa lui cu braţele încrucişate, privindu-l cu uimire.

Anzani înălţă capul. Anzani era politeţea personificată.

— Ce doreşti, prietene? îl întrebă el pe indian.

— Cum, ce vreau? întrebă acesta.

— Fără îndoială, zise Anzani, când intri într-un magazin, înseamnă că doreşti să cumperi ceva.

Indianul izbucni în râs. 1

— Aşadar, nu mă cunoşti? îl întrebă el pe Anzani.

— De unde vrei să te cunosc? Este pentru prima oară că te văd.

— Eu sunt şeful mattos-ilor, răspunse indianul, desfăcându-şi braţele şi arătându-şi cingătoarea cu un arsenal alcătuit din patru pistoale şi un pumnal.

— Ei bine, şef al mattos-ilor, ce vrei? întrebă Anzani.

— Vreau să beau, răspunse acesta.

— Şi ce vrei să bei?

— Un pahar de rachiu.

— Nimic mai simplu; plăteşte mai întâi, şi apoi o să-ţi aduc paharul.

Indianul începu să râdă din nou.

Anzani încruntă uşor sprâncenele.

— Uite, zise el, este pentru a doua oară că, în loc să-mi răspunzi, îmi râzi în nas. Faptul nu mi se pare politicos. Te previn, aşadar că, dacă mai faci asta şi a treia oară, te dau

afară.

Anzani rostise aceste cuvinte cu un ton atât de hotărât, încât oricare alt indian s-ar fi dumirit cu ce fel de om are de-a face.

Poate că sălbaticul a înţeles, dar şi-a luat un aer ca şi cum n-ar fi înţeles.

— Ţi-am spus să-mi dai un pahar de rachiu, repetă el lovind cu pumnul în tejghea.

— Şi eu ţi-am spus mai întâi să plăteşti, repetă Anzani, şi dacă nu plăteşti, n-o să capeţi nimic.

Indianul îi aruncă o privire mânioasă lui Anzani, dar privirea lui Anzani o înfruntă pe a sa; fulgerul se încrucişase cu fulgerul.

Anzani avea obiceiul să spună:

— Nu există nicio altă forţă decât forţa morală. Priveşte cu îndrăzneală, ţinteşte cu încăpăţânate pe omul care te priveşte; dacă-şi pleacă ochii, eşti stăpânul lui; dar tu nu-ţi pleca ochii fiindcă atunci o să-ţi fie el stăpân.

Privirea lui Anzani avea o putere de neînvins. Indianul fu cel ce-şi plecă ochii.

El îşi simţi inferioritatea; şi, furios de această dominaţie necunoscută lui, vru să-şi dea curaj, bând.

— Ei bine, zise el, iată o jumătate de piastru; Serveşte-mă.

— Este obligaţia mea să-i servesc pe oamenii care mă plătesc, zise liniştit Anzani.

Şi-l servi pe indian cu un pahar de rachiu.

Indianul îl dădu pe gât.

— Altul, zise el.

Anzani îl servi din nou.

Indianul îl înghiţi ca şi pe primul.

— Încă unul, zise el iar.

Atâta timp cât banii acoperiră libaţjunile indianului, Anzani nu făcu nicio observaţie; dar după

SCS

ce băutorul înghiţi rachiu în valoare egală cu cea a monedei pe care o dăduse, el se opri.

— Ei bine? întrebă indianul.

Anzani îi făcu socoteala.

— Şi-acuma? insistă sălbaticul.

— Şi-acuma? N-ai bani, n-ai rachiu, răspunse Anzani.

Indianul socotise bine. Cele cinci sau şase pahare de rachiu pe care le băuse îi dădură curajul pe care privirea de leu a lui Anzani îl făcuse să şi-l piardă.

— Rachiu! zise el ducându-şi mâna la unul din pistoalele lui; rachiu sau te omor!…

Anzani, care bănuia că lucrurile aveau să sfârşească astfel, era gata pregătit. Era un bărbat înalt de cinci picioare şi nouă inci[22] înzestrat cu o forţa uimitoare, eu o îndemânare nemaipomenită. Îşi sprijini mâna dreaptă pe tejghea, sări în partea cealaltă şi se prăvăli, cu toată greutatea, peste indian, apucând cu stânga încheietura mâinii drepte a adversarului, mai înainte ca acesta să aibă timp să-şi armeze pistolul.

Indianul nu rezistă atacului. Căzu pe spate; Anzani căzu peste el şi-i puse genunchiul: în piept.

Apoi cu mâna stângă ţinu dreapta indianului, astfel încât să facă inofensivă arma, iar eu cealaltă mână îi luă de la cingătoare pistoalele şi pumnalul pe care le aruncă în prăvălie; pe urmă, îi smulse pistolul din mână, apucă ţeava şi-l plesni din răsputeri, peste faţă, cu mânerul; în sfârşit când crezu că indianul, ea să folosim termenii potriviţi, încasase destul, se ridică şi cărându-i pe săturate la lovituri cu picioarele îl împinse spre uşă şi-l rostogoli până-n stradă, în mijlocul căreia îl şi lăsă.

Indianul, într-adevăr, încasase destul. O şterse deci cum putu şi nu se mai arătă niciodată la SanGabriel.

Anzani făcuse, sub un alt nume decât cel real

— Sub numele de Ferrari – războiul în Portugalia. Sub acest nume, el se purtase admirabil, dobândind gradul de căpitan; sub acest nume căpătase două răni grave, una la cap, cealaltă în piept. Atât de grave, încât, chiar după

22 Unităţi de măsură folosite în ţările anglo-saxone t piciorul = 0,3048 m ; inci = 2,54 cm.

şaisprezece ani, muri de pe urma uneia din ele.

Rana de la cap era o lovitură de sabie care îi deschisese craniul. Cea de la piept se datora unui glonţ care se oprise în plămân şi care, mai târziu, îi provocă o tuberculoză pulmonară.

Când i se vorbea lui Anzani despre minunile de curaj pe care le săvârşise sub numele de Ferrari, el zâmbea şi susţinea că acest Ferrari nu era una şi aceeaşi persoană cu el..

Din nefericire, bietul Anzani nu putea ca o dată cu vitejiile sale pe care le atribuia fiinţei pe care o plăsmuise, să-i transmită şi rănile sale.

Acesta era omul despre care mi se vorbise.; omul pe care doream să-l cunosc şi pe care voiam să mi-l fac prieten.

La San-Gabriel, am aflat că plecase cu treburi la vreo şaizeci de mile depărtare. M-am informat şi am sărit în şa ca să mă duc să-l întâlnesc..

Pe drum, pe malul unui râuleţ, am întâlnit un bărbat cu pieptul gol care-şi spăla cămaşa’; mi-am dat seama că acesta era bărbatul pe care-l căutam.

M-am dus la el, i-am întins mâna, mi-am spus numele.

Din acel moment, am fost ca fraţii.

Pe atunci el nu mai avea casă de comerţ, ci, ca şi mine, intrase în serviciul republicii Rio-Grande. Comanda infanteria diviziei Juan Antonio, unul dintre cei mai renumiţi şefi republicani. Ca şi mine, de altfel, el părăsea serviciul, îndreptându-se spre *al salto*[23].

După ce am petrecut împreună o zi, ne-am dat adresele respective şi am hotărât că nu vom întreprinde nimic important, până nu ne vom înştiinţa unul pe celălalt.

Să mi se îngăduie a da un amănunt ce ne va arăta atât sărăcia cât şi fraternitatea noastră.

Anzani n avea decât o cămaşă, în schimb avea două perechi de pantaloni.

Eu eram la fel de sărac ca şi el în materie de cămăşi, în

---

23 Faptă îndrăzneaţă.

? E vorba *de* sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

timp ce el era mai bogat decât mine cu o pereche de pantaloni.

Ne-am culcat sub acelaşi acoperiş, dar Anzani plecă înainte de a se lumina şi fără să mă trezească.

Când m-am deşteptat, am găsit pe patul meu cea mai bună din cele două perechi de pantaloni ai săi..

De-abia îl cunoscusem pe Anzani, dar acesta era un om pe care-l puteai cântări de la prima vedere; de aceea, când am intrat în serviciul republicii Montevideo şi când am fost însărcinat să organizez legiunea italiană, prima mea grijă a fost să-i scriiu lui Anzani să vină să împartă această muncă cu mine.

Veni şi nu ne-am mai despărţit până în ziua când, punând piciorul pe pământul Italiei, el a murit în braţele mele.

Profesor de matematică şi comis-voiajor

Am descins la Montevideo în casa unuia dintre prietenii mei cu numele de Napoleone Castellira. Amabilităţii lui şi a soţiei sale îi datorez mult prea mult spre a mă putea achita vreodată intr-altfel decât prin recunoştinţa pe care le-am jurat-o, ea şi celorlalţi scumpi prieteni, G. B. Cuneo

— Un alt prieten de o viaţă întreagă –, fraţii Antonim şi Giovanni Risso.

Puţinii bani scoşi din vânzarea pieilor de bou o dată cheltuiţi spre a nu fi eu, soţia şi copilul o povară pentru prietenii mei, m-am apucat de două ocupaţii care, trebuie s-o mărturisesc, amândouă laolaltă de-abia ajungeau ca să-mi ţin zilele.

Prima era cea de comis-voiajor de mărfuri: duceam cu mine tot felul de eşantioane de la magiun italienesc până la stofe de Rouen. A doua, cea de profesor ele matematică în casa onorabilului domn Paolo Semidei.

Am dus acest trai până la intrarea mea în legiunea orientală.

Treaba de la Rio-Grande începea să prindă şi să se pună pe roate. Nu mai aveam nimic de făcut în această privinţă. Republica Orientală, astfel se numea republica Montevideo, ştiindu-mă liber, nu întârzie să-mi ofere o îndeletnicire mai

potrivită cu posibilităţile mele, şi îndeosebi cu caracterul meu, decât cea de profesor de matematică şi de comis-voiajor.

Mi se oferi şi primii comanda corvetei[24] „La Constitution".

Escadra orientală se afla sub ordinele colonelului Cosse; cea de la Buenos-Aires, sub ordinele generalului Brown.

Intre cele două escadre avuseseră loc mai multe ciocniri şi lupte, dar ele nu dăduseră decât slabe rezultate.

Cam în aceeaşi vreme, un anume Vidai, de tristă aducere aminte, fu însărcinat cu administrarea generală a Republicii.

Unul din primele şi cele mai regretabile acte ale acestui om fu să scape de escadră, pe care el o socotea prea costisitoare pentru stat. Această escadră ce costase Republica sume imense şi care, de-ar fi fost păstrată, lucru uşor pe atunci, ar fi putut să constituie o superioritate însemnată faţă de la Plata, fu distrusă cu desăvârşire, iar mate' rialul furat.

Eu am fost destinat unei expediţii, de rezultatul căreia aveau să atârne multe evenimente.

Am fost trimis la Corrientes[25], cu brigantina „Pereyra", având la bord optsprezece tunuri. În afară de aceste optsprezece piese de artilerie, mai avea două tunuri cu pivot.

Alături de mine trebuia să navigheze goeletă „Procida!

Corrientes lupta pe atunci împotriva lui Rosas 1, iar eu trebuia să-l ajut în manevrele sale împotriva forţelor dictatorului. Poate că expediţia avea un alt scop, dar ei era secretul domnului ministru general.

.

• —) î

Să-i fie îngăduit celui ce publică aceste *Me~morii2* să dea cititorilor câteva explicaţii asupră stării republicii Montevideo în 1841 pe care *ge-t* neralul Garibaldi n-a

24 Navă de război de mic tonaj, înarmată uşor şi avînd mobilitate mare în acţiune.

25 Important centru din Argentina nord-orientală, capitala provinciei. cu acelaşi nume, situată aproape de confluenţa fluviilor Parană cu Paraguay.

crezut că trebuie să le dea într-un jurnal scris de pe o zi pe alta.

Aceste explicaţii vor fi cu atât mai exacte, cu cât1 au fost dictate celui ce le publică astăzi, în 1849f de către un bărbat care a jucat un rol importării în evenimentele Republicii Orientale: de către generalul Pacheco y Obes, imul dintre cei mai buni prieteni ai noştri.

Apoi, fiţi liniştiţi, scumpi cititori, îi vom cedăf îndată pana celuilalt prieten al nostru, tot atât de bun, cu numele de Giuseppe Garibaldi. ”

Căci, după cum vedeţi, asemenea lui Cesar, acel; prim eliberator al Italiei, el mânuieşte pana la fet de bine ca şi spada. J

. ”;...; . Vv. Fi

MONTEVIDEO

— Fy

Călătorul care soseşte din Europa, pe unul din vasele pe care vechii locuitori ai ţării le socotiseră drept case zburătoare, zăreşte mai întâi de toate,

1 *Juan Rosas* (1793—1877), dictator al statului argentinian, între 1829—1831 şi 1835—1852. A fost răsturnat de o coaliţie internă.

8 E vorba de Alexandre Dumas., în clipa când matelotul de cart strigă: „Pământ!”, doi munţi: un munte de piatră care este catedrala, biserica-mamă, *„La matriz”,* cum se spune acolo. Apoi un munte de granit, pătat de porţiuni verzi şi dominat de un far. El se numeşte Cerro.

Pe măsură ce se apropie de turnurile catedralei, ale căror domuri de porţelan strălucesc în soare, călătorul distinge nenumărate *miradores*1 de diferite forme, care domină aproape toate casele; apoi distinge şi casele, roşii sau albe, cu terasele lor, răcoroase popasuri de seară; pe urmă, la poalele muntelui Cerro, aşa-numitele *saladoras,* yaste edificii unde se pune carnea la sărat; apoi, în sfârşit, în fundul golfului, tivind marea, fermecătoarele *quintas,* deliciu şi mândrie a locuitorilor şi care fac ca, în zilele de sărbătoare, să n-auzi ţţăsunând pe străzi decât aceste

vorbe:

.

— Să mergem la „Miguelete”; Să mergem la „Aguada”; Să mergem la „Arroyo-Secoa.

Atunci, dacă veţi arunca ancora între Cerro şi praşul dominat, din orice punct l-aţi privi, de uriaşa catedrală; dacă iola vă duce cu repeziciune spre plajă, prin eforturile celor şase vâslaşi ai săi; dacă ziua veţi vedea pe drum frumoase grupuri de femei îmbrăcate ca nişte amazoane, ori de cavaleri în costume de călărie; dacă, seara, prin ferestrele deschise ce revarsă pe stradă torente de lumină şi de armonie, veţi auzi sunetele pianului sau vaietele harpei, trilurile scăpărătoare ale cadrilelor sau notele de jale ale romanţei, asta înseamnă că vă veţi afla în localitatea Montevideo, viceregina fluviului argintiu a cărui regină pretinde să fie Buenos Aires, fluviu ce se varsă în Atlantic printr-o gură lată de optzeci de leghe.

*nif***Verande (spân.).**

Juan-Diss de Solis fu cel dintâi care, la începutul anului 1516, descoperi coasta şi râul La Plata. Primul lucru pe care-l zări sentinela de pază fu Cerro. Atunci, plin de bucurie, omul strigă în limba latină:

— Montem video! 1

De aici numele oraşului a cărui istorie o vom schiţa pe scurt.

Solis, mândru că mai descoperise, cu un an înaiiate, Rio de Janeiro nu se bucură însă multă vreme de noua sa descoperire.

După ce-şi trimise în golf două vase şi după ce se urcă în susul apei La Plata cu un al treilea, încrezându-se în semnele de prietenie pe care i le arătară indienii, căzu într-o ambuscadă şi fu ucis* fript şi mâncat pe ţărmurile unui pârâu care în amintirea acestei cumplite întâmplări poartă până astăzi numele de „Arroyo de Solis”.

Această hoardă de indieni antropofagi, foarte bravi de altfel, aparţinea tribului primitiv Charruas; el era stăpânul ţării, tot aşa cum erau huronii şi siouxii 2 la cealaltă

extremitate a marelui continent.

Astfel, tribul acesta ţinu piept spaniolilor care fură siliţi să construiască oraşul Montevideo în toiul luptelor din fiece zi şi, mai ales al atacurilor din fiece noapte: de aceea, graţie acestei rezistenţe, Montevideo, deşi descoperit, cum ara spus-o, în 1516, numără de-abia o sută de ani de la întemeiere.

1 Văd un munte.

8 Triburi de piei roşii, locuind În America ăe Nori; ihuronii în Canada, la nord de lacul Huron; Siouxii în statele Dakota,. Nebraska, Montana din S.U.A.

În sfârşit, către fineâe secolului trecut1 un bărbat porni un război de exterminare împotriva stăpânilor primitivi de pe ţărm, război în care aceştia fură nimiciţi. Ultimele trei lupte – în timpul cărora, asemenea vechilor teutoni, ei îşi aşezară 3a mijloc femeile fi copiii şi căzură fără să dea înapoi un singur pas – văzură dispărând şi ultimii supravieţuitori şi ca nişte monumente ale acestei supreme înfrângeri, călătorul poate să vadă şi azi, la, poalele muntelui Augua, osemintele albite ale ultimilor eharruas.

Acest nou Marius, învingător al acestor noi teutoni, era comandantul ţinuturilor de câmpie, Jorge Paeheeo, tatăl generalului Paeheco y Obes, din gura căruia, cum am mai spus-o, ştim amănuntele pe care le vom pune sub ochii cititorilor.

Dar sălbaticii nimiciţi lăsau comandantului Pacheco alţi duşmani, mult mai dârzi, mult mai primejdios! şi mai ales mult mai de neînvins decât indienii, dat fiind că aceştia erau susţinuţi nu de *o* credinţă religioasă ce slăbea în fiece zi, ci de un interes material care dimpotrivă sporea pe fiece zi; aceşti duşmani erau contrabandiştii din Brazilia.

Sistemul de prohibiţie era baza comerţului spaniol: se dădea deci un război îndârjit între comandantul ţinuturilor de câmpie şi contrabandiştii care, când prin şiretenie, când prin forţă, încercau să-şi introducă pe teritoriul montevidean stofele şi tutunul.

Lupta fu lungă, îndârjită, pe viaţă şi pe moarte. Don Jorge

Pacheco, un bărbat de o putere hereuleană, de o statură uriaşă şi înzestrat cu o stăpânire de sine nemaipomenită, izbutise, în sfârşit

(nădăjduia **cel** puţin, dacă **nu** să-l nimicească **pe** contrabandişti, **cum** făcuse **cu** charruas-ii, ceea ce era un lucru cu neputinţă, măcar să-i îndepărteze de oraş) – când deodată contrabandiştii apărură din nou, mai îndrăzneţi, mai activi şi mai uniţi ca oricând în jurul unei singure voinţe, la fel de puternică, la fel de curajoasă şi, mai ales, la fel de inteligentă ca cea a comandantului Pacheco.

Comandantul îşi trimise spionii la ţară şi se informă asupra cauzelor acestei recrudescenţe a ostilităţilor. Cu toţii se întoarseră cu acelaşi nume pe buze:

— Artigas!

Cine era acest Artigas?

Un bărbat tânăr între douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani, brav asemenea unui spaniol de odinioară, şiret ca un charruas, iute ca un gaucho; avea câte ceva din toate trei rasele, dacă nu în sânge, cel puţin în spirit.

Se dezlănţui o luptă a şireteniei şi a forţei între bătrânul comandant al ţinuturilor de câmp şi tânărul contrabandist; dar unul era tânăr şi creştea în putere; celălalt era nu numai bătrân, ci şi obosit.

Timp de patru sau cinci ani, Pacheco îl urmări pe Artigas, bătându-l pretutindeni unde se arăta; dar Artigas, bătut, nu putea fi nici prins, nici ucis; a doua zi, el apărea iarăşi. Omul de la oraş obosi cel dintâi în această luptă şi asemenea unuia din vechii romani de pe vremea Republicii, care-şi sacrificau mândria spre binele ţării, el propuse guvernămmtului să-i retragă împuternicirile, cu condiţia ca în locul său să fie făcut şef al ţinuturilor de câmp Artigas; singur Artigas, după părerea lui, putea să ducă până la capăt opera pe rare el, Pacheco, nu putea să o îndeplinească, udică exterminarea contrabandiştilor.

Guvernământul primi şi, la fel cu acei tâlhari romani care făceau declaraţie de supunere papei şi care se plimbau respectaţi prin oraşul a cărui groază fuseseră, Artigas îşi

făcu intrarea în Montevideo şi luă opera de exterminare din punctul de unde o scăpase din mâini predecesorul său.

După un an, contrabanda era, dacă nu nimicită, cel puţin dispărută.

Asta se întâmplă cu cincizeci şi opt sau şaizeci de ani mai înainte de evenimentele în care avea să se afle amestecat Garibaldi; dar mai înainte de orice sunt autor dramatic şi nu pot să mă obişnuiesc să încep dramele fără un prolog; acest prolog nu este, de altfel, lipsit de interes şi prin el vom cunoaşte oameni şi localităţi destul de necunoscute în Franţa.

Artigas avea pe vremea aceea douăzeci şi şapte sau douăzeci şi opt de ani; în epoca în care mi se dădeau aceste amănunte despre el, Artigas avea nouăzeci şi trei de ani şi trăia necunoscut într-o mică vilă a preşedintelui Paraguayului. De atunci, fără îndoială că a murit.

Artigas era un bărbat tânăr, frumos, brav şi puternic care reprezenta una din cele trei puteri ce, stăpâniră rând pe rând Montevideo.

Don Jorge Pacheco era prototipul virtuţilor cavalereşti ale lumii vechi; al virtuţilor cavalereşti care au traversat mările o dată cu Columb, Pizzaro şi Fernando Cortez 2.

Artigas, era în schimb omul de la ţară; putea să reprezinte ceea ce se numea acolo partidul naţional, împărţit între portughezi şi spanioli, adică între străinii rămaşi portughezi şi spanioli prin şederea lor în oraşele unde totul le aducea aminte de moravurile portugheze şi spaniole.

Venea apoi un al treilea tip şi chiar o a treia putere despre care trebuie neapărat să vorbim şi care era deopotrivă un flagel atât pentru omul de la oraş cât şi pentru cel de la ţară.

Acest al treilea tip este *gaucho,* pentru care Garibaldi a găsit o expresie caracteristică şi pitorească. El l-a numit „centaurul lumii noi”.

În Franţa, noi numim gaucho, pe oricine trăieşte pe aceste vaste întinderi, pe aceste imense stepe, pe aceste

pampasuri infinite ce se întind de la ţărmurile mării la versantul oriental al Anzilor. Ne înşelăm: căpitanul Head, din marina engleză, a lansat cel dintâi voga acestei manii de a confunda pe gaucho cu locuitorul câmpieî, care în mândria lui respinge nu numai asemănarea, dar chiar şi comparaţia.

Gaucho este boemul lumii noi. Fără avere, fără casă, fără familie el are drept singur bun *puncho* '-ul, calul, cuţitul, *lasso* [26]-ul şi *bolas* lui.

Cuţitul îi este arma-; lasso-ul şi bolas-ele îi sunt meseria.

Artigas rămase, aşadar, comandantul ţinuturilor de câmp, spre marea satisfacţie a lumii întregi, cu excepţia contrabandiştilor; el se mai afla încă însărcinat cu această importantă funcţie şi când izbucni revoluţia din 1810, revoluţie ce avea drept scop şi care avu, într-adevăr, ca rezultat, nimicirea dominaţiei spaniole în lumea nouă.

Ea începu deci în 1810, la Buenos Aires şi se sfârşi în Bolivia cu bătălia de la Ayaeuneho, în 1824.

Şeful forţelor independente era pe atunci generalul Antonio-Jose de Suere; el avea cinci mii de oameni sub ordinele sale.

Generalul suprem al trupelor spaniole era don Jose de Lasema, ultimul viceregе al Perului; el comanda unsprezece mii de oameni.

Patrioţii n-aveau decât un singur tun; erau unul contra doi; ba chiar nici măcar unul contra doi, după cum se vede din cifrele pe care le-am dat. N-aveau nici muniţii, nici provizii de alimente, nuci praf de puşcă, nici pâine. Nu trebuia să faci altceva decât să aştepţi ca ei să se predea; au fost atacaţi, dar au învins.

Generalul patriot Alejo Cordova fu cel ce începu bătălia. Comanda cam vreo mie cinci sute de oameni. Îşi înfipse drapelul în vârful săbiei şi strigă:

---

26 Frînghie terminată cu un laţ şi mînuită cu o tehnică specială în America de Sud, pentru capturarea cavalinelor şi bovinelor de pe întinsele pampasuri.

* Instrument folosit de crescătorii argentinieni pentru a prinde animalele în fugă. prin încolăcirea şi împiedicarea membrelor lor posterioare.

— Înainte î

— În pas alergător sau la pas? întrebă un ofiţer.

— În pas de victorie, răspunse el.

Seara, armata spaniolă capitulase în întregime ji se afla prizoniera celor pe care ea îi ţinuse prizonieri.

Artigas, printre cei dintâi, salutase revoluţia ca eliberatoare. El se aşezase în fruntea mişcării la ţară şi-i oferise lui Pacheco să renunţe la rându-i la conducere în favoarea lui, cum făcuse altădată Pacheco cu ţinuturile de câmp.

Acest schimb poate că s-ar fi produs, dar Pacheco fu prins în casa de la Casablanca, din Uruguay, de nişte marinari spanioli şi rămase prizonier în mâinile lor.

Artigas îşi continuă totuşi opera de eliberare, în scurtă vreme el izgoni pe spanioli de pe întreaga câmpie al cărei rege devenise alungându-i în oraşul Montevideo, singurul care le mai rămăsese. Dar Montevideo putea să opună o rezistenţă serioasă, întrucât era al doilea oraş fortificat din America.

Primul era San-Juan d’Ulloa.

La Montevideo se refugiaseră toţi partizanii spaniolilor, sprijiniţi de o armată de patru mii de oameni. Artigas, susţinut de alianţa cu Buenos Aires, asedie oraşul.

Dar o armată portugheză veni în ajutorul spaniolilor şi despresură Montevideo.

În 1812, avu loc un nou asediu al Montevideoului. Generalul Rondeau din partea Buenos Airesului şi Artigas din partea patrioţilor montevideeni, şi-au unit forţele şi s-au întors să împresoare oraşul.

Acest asediu dură douăzeci şi trei de luni; în cele din urmă capitularea predă viitoarea Republică Orientală asediatorilor, comandaţi pe atunci de generalul Alvear.

Cum de generalul-şef era Alvear şi nu Artigas? O vom spune mai departe.

Fapt e că după douăzeci de luni de asediu, după trei ani de contact între oamenii din Buenos

Aires şi cei din Montevideo, deosebirile de obiceiuri, de

moravuri, aş zice aproape de rasă, care la început fuseseră simple resentimente, deveniseră încetul cu încetul adevărate motive de ură.

Artigas, ca şi Achile, se retrăsese, aşadar, în cortul său, sau mai bine zis, îşi ducea cortul cu el. Dispăruse în acele adâncuri ale câmpiei pe care le cunoscuse atât de bine în tinereţea sa, pe vremea când se îndeletnicea cu meseria de contrabandist.

General Alvear îl înlocuise şi era, la predarea Montevideoului, general-şef al aşa-numiţilor por*tenos.*

Astfel se numesc în această ţară oamenii din Buenos Aires, în vreme ce montevideenii sunt numiţi *orientali.*

Să încercăm să înfăţişăm aici, pentru o mai bună înţelegere, numeroasele diferenţe ce există între portenos şi orientali.

Omul din Buenos Aires, stabilit în ţară de trei sute de ani în persoana strămoşului său, a pierdut, de la sfârşitul primului secol al strămutării lui în America, toate tradiţiile patriei mume, adică ale Spaniei. Interesele sale ţin de pământ, viaţa lui s-a legat de el. Locuitorii din Buenos Aires sunt aproape la fel de americani astăzi ca şi indienii de odinioară, pe care i-au cucerit şi pe care i-au înlocuit

Omul din Montevideo, dimpotrivă, stabilit de-abia de un secol în ţară, tot în persoana strămoşului său, bineînţeles, omul din Montevideo n-a avut timp ’să uite că este fiu, nepot, strănepot de spaniol. El are sentimentul noii sale naţionalităţi, dar fără să fi uitat tradiţiile vechii Europe, de care ţine. Prin civilizaţie; în vreme ce omul de la ţară, de lă Buenos Aires, se îndepărtează de ea pe fiece zi spre a se întoarce iarăşi la barbarie.

Şi; ţara îşi are influenţa ei asupra acestei trans-» * formări, retrogradă de o parte, progresistă de cea-*» laltă.

Populaţia din Buenos Aires, răspândită pe lande imense, cu locuinţe foarte îndepărtate unele de altele, în regiuni triste ca înfăţişare, lipsite de apă, fără păduri – locuind în colibe prost construite capătă în această izolare, cu aceste lipsuri, la aceste depărtări, un caracter închis, jalnic,

certăreţ. Preferinţele acestei populaţii sunt pentru indianul sălbatic de la graniţele ţării, cu care ea face comerţ cu pene de struţ, cu pături pentru cal şi cu lemn. De lăncii, lucruri pe care le aduce din ţările unde n-a pătruns civilizaţia, din centre necunoscute de europeni şi pe care le schimbă pe rachiu şi pe tutunul pe care-l duce către marile întinderi ale pampasurilor de la care şi-a luat numele ’Sau cărora poate că le-a dat numele.

Populaţia din Montevideo, dimpotrivă, ocupă o ţară frumoasă udată de pârâuri ce-o desparte în văi. Ce-i drept, ţara e lipsită de păduri mari, nu posedă’codri adânci, ca America de Nord; dar pe fundul fiecărei văi curg pârâuri umbrite *de *quebrocho,* cu scoarţa tare ca fierul, de *ubajai;* de *sauce* cu frunziş bogat. Pe lângă asta, populaţia este bine adăpostită, bine hrănită. Casele sale, vile, ferme sau moşii arendate, sunt apropiate unele de altele; şi caracterul oamenilor, deschis şi ospitalier este aplecat spre această civilizaţie, a cărei apropiere de mare le aduce neîncetat, pe aripile vântului, mireasma care vine din Europa.

Pentru populaţia din Buenos-Aires prototipul perfecţiunii este indianul călare. Pentru omul din câmpia Montevideo, este europeanulcu haina turnată pe el, cu cravata bine înnodată, bine strâns de jambiere şi de bretele.

* Omul din Buenos Aires are pretenţia că este v primul ca eleganţă. El se aprinde, dar se şi potoleşte uşor. Are mai multă imaginaţie decât montevideenii. Primii poeţi pe care i-a cunoscut America sunt născuţi la Buenos Aires: Varela şi Lofinur, Dominguez şi Marmolsânt poeţi portenosi.

Omul din Montevideo’este mai puţin poetic, dar mai calm şi mai sigur în hotărârile şi în proiectele sale. Dacă rivalul lui are pretenţia de a fi primul în eleganţă, el o are pe aceea de a fi primul în curaj. Printre poeţii lui, se află numele lui Hidalgo, Berro, Figuerta Juan Carlos Gomez.

Cât despre femei, cele din Buenos Aires au pretenţia de a fi cele mai frumoase din. America meridională, de la strâmtoarea Lemaire până la fluviul Amazoanelor.

Poate că, într-adevăr, chipul femeilor din Montevideo

este mai puţin strălucitor decât cel al vecinelor lor, dar trupurile lor sunt minunate, piciorul, mâinile şi ţinuta lor par să fie aidoma celor din Sevilla sau din Grenada.

Astfel, între cele două ţări există: rivalitate în curaj şi eleganţă, între bărbaţi; rivalitate în frumuseţe, în graţie şi în ţinută între femei; rivalitate în talent între poeţi, aceşti hermafroditi ai societăţii, irascibili ca bărbaţii, capricioşi ca femeile şi pe lângă aceasta, uneori naivi, asemenea copiilor.

Din tot ceea ce am spus, reiese limpede că existau cauze suficiente care să ducă la ruptură între oamenii din Buenos Aires şi cei din Montevideo, între Artigas şi Alvear.

Dar se produse nu numai această separare, ci **se** născu şi o ură; nu numai o ură, ci un război.

Toate motivele de antipatie fură ridicate împotriva oamenilor din Buenos Aires de fostul şef al contrabandiştilor. Puţin îi păsa lui de-acum încolo de mijloace, numai să-şi atingă ţinta; şi ţinta lui era să-i izgonească din ţară pe portenoşi.

Atunci Artigas, strângând tot ce-i oferea ţara ca resurse, se puse în fruntea acestor ţigani din America ce se numesc gaucho.

Era întrucâtva un război sfânt cel pe care-l purta Artigas. Astfel încât nimic nu putu să i se împotrivească, nici partidul spaniol care înţelegea că reîntoarcerea lui Artigas la Montevideo însemna înlocuirea inteligenţei prin forţa brutală.

Cei ce prevăzusem această întoarcere la barbarie nu se înşelaseră. Pentru prima dată, bărbaţi vagabonzi, necivilizaţi, lipsiţi de organizare, se găseau adunaţi laolaltă într-un corp de armată şi aveau un general. Aşadar, cu Artigas ca dictator începe o perioadă, oarecum analoagă cu *sans-culotismul*[27] din 1793. Montevideo se va vedea trecând sub stăpânirea omului cu picioarele goale, cu *casonsillos* în vânt, cu *chiripa* ecosez, cu *poncho*-ul

27 Nume sub care aristocraţii francezi desemnaseră, în 1789, acţiunea revoluţionarilor.

zdrenţuit acoperindu-i toate astea, cu pălăria pusă pe-o ureche şi cu *barbijo.*

Montevideo deveni martorul unor scene nemaipomenite, groteşti, uneori teribile. Adesea, clasele suspuse ale societăţii se văd în imposibilitate de a acţiona; Artigas, mai puţin crud dar mai curajos, devine ceea ce a fost mai târziu Rosas.

Oricât de dezastruoasă a fost dictatura lui Artigas, ea a avut totuşi partea ei strălucitoare şi naţională. Partea aceasta a fost lupta dusă de Montevideo împotriva Buenos Airesului, pe care Artigas l-a bătut neîncetat şi a cărui influenţă până la urmă a nimicit-o cu desăvârşire precum şi îndârjita sa rezistenţă faţă de armata portugheză care invadă ţara în 1815.

Pretextul acestei invazii fu dezordinea administraţiei lui Artigas şi necesitatea de a salva popoarele vecine de asemenea dezordini care puteau lua naştere în sânul lor datorită exemplului contagios. Chiar înlăuntrul ţării, aceste dezordini se izbiseră de dubla împotrivire a partidului civilizaţiei. Îndeosebi clasele suspuse doreau din toată inima o victorie care să înlocuiască cu dominaţia portugheză, această dominaţie naţională ce aducea cu sine desfrânarea şi tirania brutală a forţei materiale. Totuşi, cu toată această mocnită conspiraţie dinlăuntru, cu toate atacurile portenosilor şi ale portughezilor, Artigas rezistă patru ani, dădu trei bătălii cu duşmanul şi în sfârşit învins sau mai bine zis zdrobit pas cu pas, se retrase în Entre Rios, adică de cealaltă parte a Uruguayului. Acolo, aşa fugar cum era, Artigas reprezenta încă, dacă nu prin forţele lui, cel puţin prin numele lui, o putere de temut, când Ramire, locotenentul său, se revoltă, ridică împotriva lui trei sferturi din oamenii ce-i rămâneau, îl bătu în aşa fel încât să-i spulbere speranţa de a-şi mai recuceri poziţia pierdută şi-l sili să fugă din această ţară unde, ca şi Anteu, părea să-şi redobândească puterile ori de câte ori atingea pământul.

Se întâmplă atunci ca, asemenea unei furtuni care se împrăştie, după ce a semănat în urma ei prăpăd şi ruină,

Artigas să dispară şi să se înfunde în Paraguay unde, cum am spus, în 1848, pe vremea când Garibaldi apăra Montevideo, el mai trăia încă, în vârstă de nouăzeci şi trei sau nouăzeci şi patru de ani, în deplinătatea tuturor facultăţilor sale mintale şi chiar aproape a tuturor forţelor sale fizice.

Artigas o dată învins, nimic nu se mai opuse dominaţiei portugheze. Ea se instaură în ţară şi baronul de Laguna, francez de origine, fu reprezentantul ei în 1825. În acest an (1825) Montevideo, ca toate posesiunile portugheze, a fost cedat Braziliei.

Montevideo fu ocupat de o armată de opt mii de oameni şi totul părea să-i asigure împăratului o stăpânire liniştită.

Atunci un montevideean, proscris, care locuia la Buenos Aires strin. Se treizeci şi doi de tovarăşi proscrişi ca şi el, şi hotărî împreună cu ei să redea patriei libertatea sau să moară.

Acest pumn de patrioţi se îmbarcă pe două vase şi debarcă la Arenal-Grande.

Numele şefului care îi comanda era Juan-Antonio Lavalleja.

Lavalleja stabilise de mai înainte legături cu un proprietar de la ţară care trebuia, în momentul debarcării sale, să-i ţină caii pregătiţi. Aşadar, de cum puse piciorul pe pământ, îi şi dădu de veste omului său, dar acesta îi răspunse că totul fusese descoperit, caii răpiţi şi că, dacă Lavalleja şi tovarăşii lui voiau să-i asculte îndemnul îi sfătuia să se îmbarce din nou şi să se întoarcă degrabă la Buenos Aires.

Dar Lavalleja răspunse că el plecase cu scopul de a merge mai departe, nicidecum de a se întoarce îndărăt; prin urmare porunci vâslaşilor să se înapoieze fără el la Buenos Aires şi, la 19 aprilie, împreună cu cei treizeci de oameni ai săi, puseră, în numele libertăţii, stăpânire pe teritoriul Montevideoului.

A doua zi mica trupă, care rechiziţionase nişte cai, rechiziţie la care, de altfel, majoritatea proprietarilor îşi dăduseră concursul, porni în marş asupra capitalei şi întâlni

un detaşament de două sute de călăreţi. Dintre aceşti două sute de călăreţi, patruzeci erau brazilieni şi o sută şaizeci orientali. Această trupă era comandată de un vechi tovarăş de arme al lui Lavalleja, colonelul Julien Laguna. Lavalleja putea să evite lupta, dar el, dimpotrivă, merse drept spre cei două sute de călăreţi. Mai înainte de a se încăiera însă, Lavalleja îi ceru o întrevedere lui Laguna.

— Ce vreţi şi ce căutaţi în ţară? întrebă Laguna, venind el însuşi înaintea lui Lavalleja.

— Tocmai am eliberat Montevideo de dominaţia străină, răspunse Lavalleja. Dacă sunteţi de partea mea, veniţi cu mine. Dacă sunteţi împotriva mea, predaţi-vă armele sau pregătiţi-vă de luptă.

— Eu nu ştiu ce înseamnă cuvintele „a-ţi preda armele”, răspunse Laguna şi sper că nici n-o să mă înveţe nimeni vreodată.

— Atunci, du-te de te aşază în fruntea oamenilor tăi şi să vedem de partea cui va fi Domnul.

— Mă duc, răspunse Laguna.

Şi plecă în galop spre a-şi întâlni soldaţii.

Dar, chiar în acel moment, Lavalleja desfăşură drapelul naţional albastru, alb şi roşu, la fel cu al nostru şi îndată cei o sută şaizeci de orientali trecură de partea lui.

Cei patruzeci de brazilieni fură luaţi prizonieri.

Marşul lui Lavalleja asupra Montevideoului deveni din clipa aceea un marş triumfal, al cărui rezultat fu faptul că Republica Orientală, proclamată de voinţa şi de entuziasmul unui întreg popor îşi află locul printre naţiuni.

ROSAS

În vremea asta se impunea un nume ce avea să fie într-o zi teroarea federaţiei argentiniene.

Puţin timp după revoluţia din 1810, un bărbat tânăr de cincisprezece-şaisprezece ani pleca din Buenos Aires, părăsind oraşul şi ducându-se la ţară. Avea chipul tulburat şi pasul iute.

Acest bărbat tânăr se numea Juan-Manoel Rosas.

Pentru ce încă aproape copil, acest fugar părăsea casa în

care se născuse? Pentru ce, om de la oraş, se ducea să ceară azil oamenilor din munţi? Pentru că el, care într-o zi avea să-şi pălmuiască patria, îşi pălmuise mama şi blestemul părintesc îl urmărea.

Această întâmplare, de altfel fără importanţă, se pierdu curând în zgomotul evenimentelor mai importante ce aveau loc; şi în vreme ce toţi vechii tovarăşi ai fugarului se adunau sub stindardul independenţei pentru a lupta împotriva dominaţiei spaniole, el se pierdea în pampas, începea viaţa de gaucho, îi adopta costumul şi moravurile, devenea unul dintre cei mai buni călăreţi şi unul dintre bărbaţii cei mai îndemânatici în mânuirea lassoului şi a bolei, astfel încât, văzându-l atât de iscusit în aceste exerciţii sălbatice, cel ce nu l-ar fi cunoscut mai dinainte nu l-ar fi luat drept un om de la oraş, ci unul de la ţară; nu un *pueblero* fugar, ci un adevărat gaucho.

Rosas intră mai întâi ca peon, adică zilier, la o fermă, apoi deveni capataz. Garibaldi ne-a spus ce era un capataz, pe urmă *mayordomo,* titlu ce se explică de la sine. În această din urmă calitate, el administra bunurile puternicei familii Anehorena. De aici rezultă situaţia lui de proprietar.

Intenţia noastră este să-l facem cunoscut pe Rosas sub toate aspectele, să arătăm care-i era starea spiritului în toiul evenimentelor ce se petreceau atunci.

În timpul minunilor săvârşite de revoluţia împotriva Spaniei, Rosas se afla la Buenos Aires. Pe atunci, cel ce avea curaj, căuta celebritatea pe câmpul de luptă; cel ce avea talent în cultură, iar cel ce avea prudenţă o căuta în raţiune. Rosas era dornic de celebritate, dar la ce fel de celebritate se putea aştepta el? Ce faimă putea să dobândească el care nu avea nici curaj pe câmpul de luptă, nici lumini ale raţiunii? în fiece clipă, auzea răsunându-i în urechi câte un nume glorios. Printre aceste nume se aflau cele ale miniştrilor Rivadavia, Pasos, Aguero; sau numele războinicilor San-Martin *, Baieace, Rodriguez şi Las Heras.

Şi toate aceste nume, al căror ecou venea dinspre oraş, aveau să trezească tăcerea singurătăţilor; dar în acelaşi

timp, toate aceste nume îi trezeau ura împotriva acestui oraş care tuturor le hărăzise triumfuri, numai lui îi hărăzise exilul.

Dar chiar în epoca aceea, Rosas visa la viitor şi şi-l pregătea. Rătăcind prin pampas, amestecat printre gauchos, el deveni tovarăşul de mizerie al săracului, măgulind prejudecăţile omului câmpiilor, ridicându-l împotriva orăşanului, arătându-i forţa şi superioritatea numărului şi încercând să-l facă să înţeleagă că numai de-ar vrea el, câmpia, la rândul ei, ar deveni stăpâna oraşului, care vreme atât de îndelungată fusese regina ei.

În vremea asta anii se scurgeau şi iată-ne în 1820.

Atunci apare Rosas la orizontul îndepărtat al pampasurilor, bizuindu-se pe influenţa sa graţie căreia el i-a supus pe locuitorii câmpiilor.

Am văzut ce se petrecuse la Montevideo. Să vedem ce se petrecea la Buenos Aires.

Miliţia din Buenos Aires se ridică împotriva guvernatorului Rodriguez. Un regiment al miliţiilor de la şes, *los colorados de las Conchas* roşii din Conchas, intră în oraş la 5 octombrie 1820, având în fruntea lor un colonel care cunoştea Buenos Aires-ul, iar Buenos Aires-ul la rândulsău îl cunoştea pe el.

Colonelul era Rosas. *

A doua zi, miliţiile de la şes şi miliţiile de la oraş se încăierară; numai că în ziua aceea, colonelul nu se afla în fruntea regimentului său.

0 puternică durere de dinţi care încetă îndată după terminarea luptei, îl ţinu pe Rosas, spre marele lui regret, departe de încăierare: şi de ce nu? Octavian avea febră în ziua bătăliei de la Actium. [28]

---

28 *Jose de* ***San-Martin*** (1778—1850), erau al independenţei sud-americane, general şi om politic'de origine ar- gentiniană, eliberatorul statelor Chile şi Peru .de sub dominaţia spaniolă.

? Victoria navală zdrobitoare, a lui Oetavian-Augus* asupra flotei combinate a lui Marc Antoniu şi a Cleo- patrei (31 î.e.n.).

? Serată, sindrofie (span.)..

? Călugăr (de lâ cuvîntul spaniol,' *fraile).*

Rosas are multe trăsături comune cu Octavian; diferenţa constă doar în faptul că mai târziu Octavian a devenit Augustus, ceea ce niciodată, după toate probabilităţile, nu va deveni Rosas.

Această intrare a lui Rosas în Buenos Aires fu singura faptă războinică pe care o săvârşi în toată viaţa lui politică.

Răsculaţii de la oraş fură învinşi.

Cu acest prilej, Rivadavia, vestit de multă vreme, se ridică în fruntea treburilor, fiind numit ministru de interne.

Rivadavia era unul dintre acei oameni de geniu care apar în zilele de furtună ale revoluţiilor. El. Călătorise multă vreme în Europa. Poseda o cultură universală şi părea însufleţit de cel mai înflăcărat şi mai ales, de cel mai curat patriotism: numai că civilizaţia europeană, pe care o studiase la Paris şi la Londra îi falsificase înţelegerea cu privire la aplicarea ei la un popor care, neavând în spatele lui zece secole de lupte sociale, nu mergea în pas cu noi. El vru să grăbească mersul timpului, să facă pentru America ceea ce Petru cel Mare făcuse pentru Rusia; dar, neavând aceleaşi mijloace ca Petru, nu izbuti.

Poate că altfel, cu puţină abilitate adăugată geniului său Rivadavia ar fi izbutit; dar el jigni oamenii în obiceiurile lor: unele obiceiuri sunt o naţionalitate; altele, o mândrie. Îşi bătu joc de costumul american, îşi arătă repulsia faţă de *chaqueta,* dispreţul pentru *chiripa,* pentru pieptarul şi fustanela omului de la ţară; şi cum în acelaşi timp nu-şi ascundea preferinţa pentru frac şi redingotă, încetul cu încetul deveni nepopular şi simţi cum îi scapă puterea prin supapele-păturii de jos.

Şi totuşi câte lucruri nu dădu el ţării în schimbul a două îmbrăcăminţi pe care voia să i le ia? Administraţia lui fu cea mai prosperă din câte a avut vreodată Buenos Aires; fondează universităţi şi licee; introduce învăţământul în şcoli. Sub administraţia lui sunt chemaţi din Europa savanţi; artele sunt protejate şi se dezvoltă; în sfârşit, Buenos Aires este numit, pe pământul lui Columb, Atena Americii de Sud.

Am mai vorbit despre războiul din Brazilia, izbucnit în

1826. Pentru a susţine acest război, Buenos Aires-ul făcu sacrificii uriaşe, îşi slei finanţele şi prin această sleire, slăbi resorturile administraţiei.

0 dată finanţele sleite şi resorturile guvernământului slăbite începură iarăşi revoluţiile.

Cum am mai spus, la Buenos Aires ca şi la Montevideo, opiniile de la sate şi de la oraş rar se aflau în armonie, neexistând nicio îmbinare a intereselor. Buenos Aires-ul făcu o revoluţie.

Îndată câmpia se ridică în masă, porni spre Buenos Aires, invadă oraşul şi-şi făcu un şef al ei, un şef al guvernământului.

Şeful era Rosas.

Închidem paranteza deschisă cu câteva pagini mai înainte.

În 1830, Rosas este, aşadar, ales guvernator, sub influenţa câmpiei, cu toată opoziţia oraşului, pe care îl găseşte pe jumătate strunit de poliţia administraţiei lui Rivadavia.

Atunci Rosas, încearcă, el, gaucho-ul pampasurilor, să se împace cu civilizaţia. Pare să uite moravurile sălbatice practicate de el până atunci: şarpele vrea să-şi schimbe pielea.

Dar oraşul rezistă avansurilor sale, civilizaţia refuză să-l graţieze pe transfugul care a ti’ecut de partea barbariei. Dacă Rosas se înfăţişează îmbrăcat într-o uniformă, oamenii de arme se întreabă în şoapte pe ce câmp de bătălie şi-a cucerit Rosas epoleţii; dacă vorbeşte într-o adunare, poetul îl întreabă pe omul de gust din a-’ casă şi-a luat Rosas un astfel de stil; dacă apare ia o *tertullia1,* femeile şi-l arată cu degetul, zicând: „Iată-l pe gaucho travestit!” Şi toate acestea care-l hărţuiesc când dintr-o parte, când din alta, îl izbesc în plin obraz cu muşcătura usturătoare a epigramei anonime, pentru care portenosii sunt atât de renumiţi.

Cei trei ani ai guvernării sale se scurseră în această luptă pe viaţă şi pe moarte dată orgoliului său şi poate că

torturilor morale pe care a fost silit să le îndure în această perioadă li s-au datorat nu numai ferocitatea, ba chiar şi un surplus de ferocitate. Aşa încât, atunci când Rosas îşi depuse mandatul şi coborî scara palatului cu sufletul plin de ură, cu inima înecată în fiere, înţelegând că din clipa aceea orice împăcare' între el şi oraş era cu neputinţă, se duse să-i regăsească pe credincioşii săi gauchos, să-şi regăsească fermele al căror stăpân era, acea câmpie al cărei rege se simţea; dar făcea totul cu gândul de a se reîntoarce într-o zi la Buenos Aires ca dictator, asemenea lui Silla pe care nu-l cunoştea, despre care probabil n-auzise vorbindu-se niciodată, care intrase în Roma, într-o mână cu spada, iar în cealaltă cu torţa. Şi pentru a-şi atinge acest scop, iată ce făcu: ceru stăpânirii să-i dea o comandă oarecare în armata care mergea împotriva indienilor sălbatici; Guvernământul care se temea de el, crezu că-l îndepărtează acordându-i această favoare. Îi încredinţă toate trupele de care putea să dispună, uitând că, astfel, el slăbea, trecându-i puterea lui Rosas.

Rosas, o dată în fruntea armatei, provocă o revoluţie la Buenos Aires, făcu să fie chemat la putere, n-o primi decât în condiţiile pe care le impuse el, întrucât deţinea forţa armată a ţării şi reintră în Buenos Aires, cu cea mai absolută dictatură ce" s-a cunoscut vreodată, adică cu *toda la suma del poder publica* (cu deplina deţinere a puterii publice).

Guvernatorul care căzu sau mai degrabă pe care-l răsturnă, era generalul Juan-Ramon Baleace, unul dintre bărbaţii care făcuseră cel mai mult în războiul de independenţă, unul din şefii partidului federal sprijinit, după cum afirma Rosas, chiar de el însuşi. Baleace avea o inimă nobilă. Credinţa faţă de patrie îi era o religie. El crezuse în Rosas şi contribuise mult la ridicarea lui. Baleace fu primul pe care Rosas îl sacrifică. Baleace muri proscris şi când cadavrul lui trecu frontiera, proteguit de moarte, Rosas refuză familiei să-i dea lui Ealeace nu numai onorurile publice datorate unui om ce fusese guvernator, dar chiar şi

simpla slujbă funebră care se oficia la căpătâiul oricărui cetăţean.

Aşadar, cu data de 1833 începu adevărata putere a lui Rosas. Prima sa guvernare, de altfel, o disimulare continuă, nu-i dăduse încă în vileag instinctele-i crude care i-au adus de atunci încolo o sângeroasă faimă. Această perioadă nu fusese pătată decât de împuşcarea maiorului Mon~ tero şi a prizonierilor de la San-Nicolas. Totuşi, să nu uităm că acestei epoci îi corespund mai multe morţi sumbre şi neaşteptate, acele morţi a căror dată istoria o înscrie, la întâmplare, cu litere roşii în cartea naţiunilor.

Astfel dispărură doi şefi ai câmpiei, a căror influenţă putea să-l umbrească pe Rosas. De asemenea, tot la această dată se înscrie moartea lui Arboiito şi a lui Molina. Ceva asemănător, paremi-se, se întâmplă şi celor doi consuli care-l întovărăşise, a pe Octavian în prima sa bătălie împotriva lui Antoniu. „

Să-l înfăţişăm deci pe Rosas, care, deocamdată ne apare doar ca dictator, dar ajuns la cel mai înalt grad al puterii, pe care un om şi-a arogat vreodată dreptul s-o exercite asupra unei naţiuni.

Către 1833, adică în epoca la care am ajuns, Rosas ”fi în vârstă de treizeci şi nouă de ani. Are înfăţişare europeană, părul blond, tenul alb, ochii albaştri, favoriţii tăiaţi în dreptul gurii. Fără barbă, sau mustăţi. Privirea i-ar fi frumoasă, dacă ar putea fi apreciată; dar Rosas s-a deprins să nu-şi plivească în faţă nici prietenii, nici duşmanii, deoarece ştie că într-un prieten el are aproape întotdeauna un-duşman deghizat.

Glasul îi este blajin şi când are nevoie să placă, conversaţia nu-i este lipsită de farmec. Reputaţia lui de laş este proverbială. Reputaţia lui de înşelător este universală. Adoră mistificările. Ele erau principala sa ocupaţie mai înainte de a se consacra afacerilor serioase. O dată la putere, mistificările constituiră pentru el doar o distracţie.

Distracţiile îi erau brutale ca şi firea; înşelăciunea se înţelege de minune cu brutalitatea. Să dăm doar unul-două

exemple:

Într-o seară, când trebuia să cineze împreună cu unul din prietenii săi, ascunse vinul pentru masă şi lăsă în bufet numai o sticlă din faimoasa doctorie Leroy, doctorie celebră inventată pe vremea lui Moliem Prietenul căutând vinul, puse mâna pe sticlă. Cât despre conţinutul ei, găsind că are un gust destul de plăcut, îl goli în timpul cinei. Rosas, arborând sobrietatea, nu bău decât apă şi plecă la ferma lui îndată după cină, în timpul nopţii, prietenul crezu că plesneşte. Rosas râse mult de glumă. Dacă prietenul ar fi murit, fără îndoială că Rosas ar fi râs şi mai mult.

Când primea vreun orăşan într-una din fermele sale, îi plăcea să-l facă să încalece caii cei mai puţin domesticiţi şi bucuria îi era cu atât mai mare, cu cât căderea călăreţului era mai primejdioasă.

Cât timp guvernă, el se înconjură necontenit de măscărici şi de paiaţe şi chiar în mijlocul celor mai serioase afaceri, păstra în preajma lui acest ciudat anturaj. Pe când asedia Buenos Aires, în 1829, avea pe lângă el patru din aceşti măscărici. Făcuse din ei călugări, al căror stareţ se declarase chiar el, în virtutea autorităţii absolute. El îi numea: fray 1 Bigna, fray Chaja, fray Lechuza şi fray Biscacha. În afară de paiaţe şi de măscărici, lui Rosas îi plăceau de asemenea dulceţurile, din care avea întotdeauna de toate felurile, în cortul lui. Dulceţurile nu erau dispreţuite însă nici de către călugări şi uneori dispăreau unele borcane. Atunci Rosas chema toată comunitatea la spovedanie. Călugării ştiau cât i-ar fi costat să mintă: aşadar, vinovatul mărturisea.

Pe dată vinovatul era despuiat de zdrenţele lui şi biciuit de ceilalţi trei tovarăşi ai săi.

Toată lumea îl ştia la Buenos Aires pe mulatrul său, Eusebio, şi asta mai ales de când într-o zi „.la o recepţie oficială, lui Rosas îi veni ideea să facă şi el cu Eusebio ceea ce madame Dubarry făcea cu negrul ei Zamore.

Îmbrăcat ca guvernator, Eusebio primi onorurile autorităţilor în locul şi pentru stăpânul său.

Cu toată prietenia pe care Rosas o nutrea faţă de mulatrul său într-o zi i se năzări să-i facă o farsă, o farsă sălbatică la fel ca toate cele pe care el le-născocea. El simulă că se descoperise o conspiraţie al cărei cap era Eusebio: nici mai mult nici mai puţin se pusese la cale uciderea lui Rosas, cu pumnalul. Eusebio fu arestat, cu toate jurămintele lui de devotament. Rosas îşi avea judecătorii lui care nu se sinchiseau dacă acuzatul era sau nu vinovat. Rosas acuză, ei judecară şi-l condamnară pe bietul Eusebio la pedeapsa cu moartea.

Eusebio îndură toate pregătirile supliciului, se spovedi, fu dus la locul execuţiei, îl găsi acolo pe călău şi pe ajutoarele lui; apoi deodată, ca zeul din tragedia antică, apăru Rosas, vestindu-l pe Eusebio că fiica sa, Manuelita, îndrăgostindu-se de el şi vrând să-l ia de bărbat, Rosas îl graţiază.

E de prisos să mai spunem că Eusebio, cu toate că n-a murit de pe urma supliciului, fu cât pe-aci să moară de spaimă.

Am rostit numele Manuelitei; am arătat că ea era fata lui Rosas. S-o spunem cititorilor francezi, cărora le este îngăduit să nu ştie ce înseamnă, ca femeie, această Manuelita, pe care Providenţa o aşezase lângă tatăl ei ca un geniu bun, a cărei principală îndeletnicire în zilele frumoase ale vieţii sale, fu să repete în fiece zi cuvântul iertare, care unecri îi fu acordată.

Manuelita este astăzi o femeie de patruzeci de ani, care din devotament faţă de tatăl ei, poate întrucâtva şi faţă de misiunea pe care o primise din partea cerului, nu s-a măritat sau mai degrabă nu se măritase încă în 1850, de la care dată noi am pierdut-o din vedere.

La drept vorbind, Manuelita nu era o femeie frumoasă; era ceva mai mult, era o persoană fermecătoare, cu o figură distinsă, plină de tact, cochetă ca o europeană, foarte preocupată mai ales de efectul pe care îl producea asupra străinilor.

Manuelita a fost foarte calomniată, ceea ce e cât se poate de firesc: era fiica lui Rosas, adică a omului asupra

căruia se concentrau toate urile. Fu acuzată că a moştenit instinctele crude ale tatălui ei şi că a uitat, asemenea fiicei papei Borgia, de dragostea filială prinsă în vârtejul unei alte dragoste mai pătimaşă şi mai puţin creştinească.

Nimic din toate astea. Manuelita rămase nemăritată din două motive: mai întâi pentru că Rosas simţea uneori nevoia să fie iubit şi pentru că ştia că singura dragoste adevărată, devotată, infinită pe care putea să se bizuie era dragostea fiicei sale. Manuelita a rămas nemăritată poate şi pentru că în visele sale de regalitate, Rosas, astăzi, un simplu particular pierdut într-un' colţ al Angliei, vedea, cred, strălucind în viitorul îndepărtat pentru Manuelita, vreo alianţă mai aristocratică decât cele la care avea dreptul să pretindă pe-atunci.

Nu, pe cât de severă trebuie să fie istoria faţă de Rosas, tot pe atât, exceptând ipoteza de a fi nedreaptă, trebuie să fie blândă şi blândă fiind, va fi echitabilă cu Manuelita; ceea ce noi spunem aici, în această parte a lumii, fiecare o ştie acolo şi în adâncul inimii fiecare va recunoaşte drept un adevăr că Manuelita a fost veşnic stavilă, neputincioasă uneori, care oprea mânia tatălui ei, gata mereu să se reverse. De copil, ea avea un mijloc ciudat de a obţine de la Rosas hatârurile pe care i le cerea; îi cerea mulatrului Eusebio să rămână gol sau aproape gol, să i se pună şa şi, hamuri ca la cai, iar ea îşi potrivea la picioruşele-i de andaluză pinteni de gaucho. Eusebio se aşeza, în patru labe; Manuelita se urca pe spatele lui şi ciudata amazoană venea să-şi ţopăie bucefalul omenesc prin faţa tatălui care râdea de această diurnă deosebită şi, după ce râdea, îi îndeplinea Manuelitei hatârul pe care i-l cerea.

Mai târziu, dându-şi seama că nu mai putea să folosească acest mijloc, oricât de eficace ar fi fost, ea începu să îndeplinească pe lângă dictator opera pe care o îndeplinea Mecena pe lângă August, când îi arunca tablele pe care el scrisese: „*Surge carnifex!* 14i. Dar Manuelita proceda altfel. Ea îl cunoştea pe tatăl ei mai bine decât oricine; îi ştia vanităţile ascunse la care era sensibil. Ea amâna, solicita şi

uneori, dulce soră de caritate binecuvântată de Domnul, obţinea ce voia.

Manuelita era totodată regina şi sclava căminului domestic. Conducea casa, îl îngrijea pe tatăl ei şi, având în seamă toate relaţiile diplomatice, era adevăratul ministru al afacerilor străine la Buenos Aires.

În sfârşit, după cum Rosas era o fiinţă ciudată care nu se lega de nimic şi nu se confunda cu nimeni în societate, Manuelita, devenită mai târziu Manuela, era o fiinţă nu numai ciudată în mijlocul tuturor, dar chiar străină tuturor şi care trecu solitară prin această lume, departe de dragostea bărbaţilor şi lipsită de simpatia femeilor.

În afară de ea, Rosas mai avea un fiu numit Juan, dar care n-a fost niciodată amestecat în politica tatălui său, şi o fetiţă abia ieşită din copilărie, astăzi soţie cinstită, mamă fericită, care poartă în persoana soţului ei un nume onorabil şi onorat.

0 dată ajuns la putere, Rosas s-a străduit din răsputeri să zdrobească federaţia,

Lopez, fondatorul federaţiei, cade bolnav: Rosas îl cheamă la Buenos Aires şi-l îngrijeşte în casa lui. Lopez moare otrăvit.

Quiroga, şeful federaţiei „a scăpat din douăzeci de lupte, una mai cumplită decât alta; a rămas drept pildă pentru curajul său, proverbial pentru lealitatea sa. Quiroga moare asasinat.

Cullen, sfetnicul federaţiei, devine guvernator la Santa-Fe. Rosas unelteşte o revoluţie; Cullen este predat lui Rosas de către guvernatorul de la Santiago. Cullen este împuşcat.

Orice om de seamă în partidul federal are soarta omului de seamă din Italia, pe vremea familiei Borgia. Şi, puţin câte puţin, Rosas, folosind aceleaşi mijloace ca Alexandru al VI-lea şi ca fiul său Cesar, ajunge să domnească asupra republicii Argentina, care, deşi adusă la o unitate desăvârşită, îşi păstrează totuşi titlul pompos de federaţie şi, lucru ciudat, va deveni duşmana unitarelor.

Să spunem câteva cuvinte despre bărbaţii pe care i-am

numit şi să reînviem pentru o clipă spectrele lor acuzatoare. Ar fi ceva asemănător scenei lui Shakespeare din *Richard al III-lea,* înaintea bătăliei.

Există, de altfel, la toţi aceşti bărbaţi o preferinţă spre sălbăticia primitivă, ce merită să fie cunoscută.!

Am început cu generalul Lopez. O singură povestioară ne va da o idee despre acest şef, dar şi despre oamenii cu care avea el de-a face.

Lopez era guvernator la Santa-Fe. El avea la Entre-Rios un duşman personal, pe colonelul Ovando. Acesta din urmă, făcut prizonier după o revoltă, fu dus înaintea generalului Lopez.

Generalul prânzea. Îl primi de minune pe Ovando şi-l invită să ia loc la masa lui. Conversaţia se înfiripă între ei ca între doi convivi cărora egalitatea de condiţii le impunea cea mai desăvirşită şi egală curtoazie.

Totuşi, la mijlocul mesei, Lopez se întrerupse brusc.

— Colonele, zise el, dacă aş fi căzut în mâna dumneavoastră, cum aţi căzut dumneavoastră într-a mea, şi asta în timpul mesei, ce-aţi fi făcut?

— V-aş fi poftit să vă aşezaţi la masă, cum aţi făcut şi dumneavoastră cu mine.

— Da, dar după prânz?

— Aş fi pus să vă împuşte.

— Sunt încântat că v-a venit ideea asta, căci este şi ideea mea. Veţi fi impuşeat după ce vă veţi scula de la masă.

— Trebuie să plec îndată sau să termin prânzul?

— Oh! terminaţi-l, colonele, terminaţi-l; nu suntem grăbiţi.

Continuară, aşadar, masa. Luară cafeaua şi lichiorurile; pe urmă, după ce băură cafeaua şi lichiorurile, Ovando zise:

— Cred că e timpul.

— Vă mulţumesc ca n-aţi aşteptat să vi-o reamintesc, răspunse Lopez. Apoi, chemându-şi plantonul: Plutonul este gata? întrebă el.

— Da, domnule general, răspunse soldatul.

Atunci, întorc-îndu-se spre Ovando, zise:

— Adio, colonele.

— Nu, nu adio, ci la revedere, răspunse acesta; n-ai parte de o viaţă prea lungă în războaie ca cele pe care le purtăm noi.

Şi, salutându-l pe Lopez, ieşi. Cinci minute mai târziu, un răpăit de puşcă, răsunând până în pragul casei lui Lopez, îl vestea că colonelul Ovando încetase să mai existe.

Să trecem la Quiroga,

El ne este mai cunoscut. Reputaţia, sa străbătând mările, ecoul a ajuns la Paris. Moda s-a făcut stăpână pe această reputaţie: de la 1820 la 1823, s-au purtat mantale a la Quiroga şi pălării a la Bolivar[29]; probabil că niciunul, nici celălalt n-au purtat nici mantaua şi nici pălăria pe care admiratorii lor le purtau la două mii de leghe depărtare de ei.

Ca şi Rosas, Quiroga era un om de la ţară. În tinereţe el slujise cu gradul de sergent în armata de linie împotriva spaniolilor. Retras în satul lui natal, la Rioja, se amestecă în partidele interne, deveni stăpânul ţării şi, o dată ajuns la cel mai înalt grad al puterii, se aruncă în lupta diferitelor facţiuni ale Republicii şi în această luptă se descoperi pentru prima oară Americii.

După un an, Quiroga era spada partidului federal. Niciodată vreun om n-a obţinut atari rezultate prin simpla folosire a valorii personale. Numele său se bucura de un prestigiu ce preţuia cât armate întregi. Iscusita sa tactică în toiul luptei era să atragă spre el cât mai multe primejdii cu putinţă, iar când, în încăierare, scotea strigătul de război, făcând să freamăte în mâna, sa lancea lungă, care-i era arma de predilecţie, până şi cele mai brave inimi simţeau ce înseamnă teama.

Quiroga era crud, sau mai degrabă feroce; dar, în

---

29 Arma la ochi ! ("Fr.).

[?] *Justo Jose de Urquiza* (1800—1870), general şi om politic argentinian. Mai întîi colaborator, apoi adversar al dictatorului Juan Rosas, l-a învins şi s-a proclamat dictator (1852). Preşedinte al Argentinei după 1854. A murit asasinat.

[?] flîu secat (spân.).

ferocitatea lui avea totdeauna ceva măreţ şi generos. Avea ferocitatea leului, nu pe cea a tigrului.

Când colonelul Pringles, unul din cei mai aprigi duşmani ai lui, este luat prizonier şi apoi asasinat, cel care l-a asasinat şi care slujeşte sub or-

1 *Simon Bolivar* (1783—1830), general venezuelean, erou al independenţei sud-arnericane în conflictele cu Spania. *A* pus bazele republicilor Columbia (1819) şi Bolivia (1825).

dinele lui Quiroga, se prezentă în faţa acestuia, crezând că a câştigat o bună recompensă. Quiroga
11 lasă să-şi povestească crima după care porunceşte să fie împuşcat.

Altă dată, doi ofiţeri aparţinând partidului duşman, sunt luaţi prizonieri de către oamenii săi, care amintindu-şi de chinurile unui tovarăş de-al lor îi aduc de data asta pe cei doi, vii. Rosas lecere să-şi părăsească drapelul şi să servească sub ordinele sale.

Unul din ei primeşte, celălalt refuză.

— Bine, zice el celui care a primit, să încăleeăm şi să mergem să-l împuşcăm pe camaradul tău.

Acesta, fără a face vreo observaţie, se grăbeşte să dea ascultare, sporovăieşte vesel tot drumul eu Quiroga, al cărui adjutant se şi vede, în timp ce condamnatul, escortat de un pichet cu armele încărcate, merge tăcut, la moarte.

Ajuns la locul de execuţie, Quiroga ordonă ofiţerului care a refuzat „să-şi trădeze partidul, să se aşeze în genunchi; dar, după comanda: *„En joue* x, el se opreşte.

— Haide, se adresă el celui ce se şi vedea mort, eşti un brav! Ia calul domnului şi pleacă.

Şi arătă calul renegatului.

— Dar eu? întrebă acesta?

— Tu, răspunse Quiroga,. Tu nu mai ai nevoie de cal, căci o să mori.

Şi cu toate rugăminţile pe care i le adresează în favoarea camaradului său cel căruia tocmai i-a redat viaţa, el îl împuşcă.

Quiroga n-a fost învins decât o dată şi atunci de către generalul Paz, Fabius-ul american, un bărbat virtuos şi pur, cum n-a mai fost vreodată altul. El distrusese în două rânduri armatele lui Quiroga în groaznicele bătălii de la Tablada şi de la Oncativo. Era o privelişte minunată pentru aceste tinere republici care abia se infiripau, să vadă arta, tactica şi strategia în luptă puse faţă în faţă cu curajul nestăpânit şi cu voinţa de fier a lui Quiroga. Dar o dată generalul Paz făcut prizonier, la o sută de paşi de armata sa, cu o lovitură de *boia* care înfăşură picioarele calului, Quiroga fu de neînvins.

Războiul dintre partidul unitar şi partidul federal o dată sfârşit, Quiroga întreprinse o călătorie în provinciile din interior. Dar, intorcându-se din călătorie, el fu înconjurat, la Barrancallaco, de vreo treizeci de ucigaşi, care traseră cu arma în trăsura sa. Quiroga, bolnav, stătea culcat înăuntru; un glonţ, după ce străbătu una din tăbliile trăsurii, îi zdrobi pieptul. Deşi rănit de moarte, el se ridică şi, palid, însângerat, deschise portiera. Văzându-l pe erou în picioare, deşi un cadavru, ucigaşii o luară la fugă. Dar Santos Perez, şeful lor, înaintă drept spre Quiroga, şi cum acesta căzuse într-un genunchi, trase şi-l ucise.

Atunci ucigaşii se reîntoarseră şi sfârşiră treaba începută. Fraţii Renafe care comandau la Cordova, erau cei ce conduceau şi această expediţie, în înţelegere cu Rosas. Rosas însă avusese grijă să se ţină atât de departe, că nici nu fu zărit. După aceea se dădu de partea celui care fusese asasinat din ordinul său şi-i urmări pe ucigaşi. Ei fură arestaţi: şi împuşcaţi.

Rămâne Cullen. *R*

Cullen, născut în. Spania se stabilise în oraşul Santa-Fe unde se aliase cu Lopez şi devenise ministru şi conducător al politicii sale. Imensa influenţă pe care Lopez o avu asupra republicii Argentina, din 1820 până la moartea sa, survenită în 1833, făcu din Cullen un personaj extrem de important. Când, în zilele lui de restrişte, Rosas, proscris, emigră la Santa-Fe, Cullen îi făcu tot felul de servicii; dar

toate aceste servicii nu putură să-l facă pe viitorul dictator să uite că Cullen era unul din oamenii ce voiau să pună capăt ştăpânirii arbitrariului în republica Argentina. Totuşi, el ştiu să-şi ascundă reaua-credinţă sub aparenţele celei mai mari prietenii faţă de Cullen.

La moartea lui Lopez, Cullen fu numit guvernator la Santa-Fe şi se consacră îmbunătăţirii stării acestei provincii; în acelaşi timp, în loc să se arate duşman al blocusului francez, Cullen nu-şi ascunse simpatia faţă de Franţa, considerând că puterea acesteia reprezenta un mare sprijin pentru ideile sale civilizatoare. Atunci Rosas provocă o revoluţie pe care o sprijini în mod public trimiţând şi trupe. Cullen, învins, se refugie în provincia Santiago del Estri, pe care o comanda prietenul său, guvernatorul Ibarra. Rosas care, deşi distrugând federaţia îl şi declarase pe Cullen „sălbatic unitar44, începu totuşi negocieri cu Ibarra spre a i-l preda pe Cullen.

Vreme îndelungată aceste negocieri eşuară şi Cullen, la asigurările prietenului său Ibarra, care jura că nu-l va preda niciodată, se credea salvat, când într-o zi, într-un moment când nu se aştepta câtuşi de puţin la asta, fu arestat de către soldaţii lui Ibarra şi dus lui Rosas; dar acesta, aflând că i-l aduceau pe Cullen captiv, trimise ordinul să fie împuşcat în mijlocul drumului, pentru că, «pune el într-o scrisoare către guvernatorul din Santa-Fe, care-i succedase lui Cullen, *„procesul său îl constituiau crimele* ***sale, pe*** *care toată lumea le cunoştea”.*

Cullen era un om de societate agreabil şi cu un caracter uman. Influenţa. Sa asupra lui Lopez a fost folosită întotdeauna spre a-i domoli orice fel de asprime; datorită acestei influenţe, generalul Lopez, cu toate rugăminţile lui Rosas, nu îngădui să fie împuşcat nici măcar un singur prizonier dintre cei luaţi în timpul campaniei din 1831, campanie care făcu să cadă în puterea sa cei mai importanţi şefi ai partidului unitar.

De altfel Cullen purta, aparent, amprenta unui om civilizat, dar superficial instruit şi cu talente mediocre.

Aşa s-a întimplat că Rosas, singurul om poate care n-a avut nicio glorie militară printre toţi şefii partidului federal, se descotorosi de capii acestui partid; de atunci încolo, el rămase singurul personaj important al republicii Argentina, în aceeaşi vreme în care era stăpânul absolut al Buenos Airesului.

Astfel Rosas, ajuns atotputernic, porni să se răzbune împotriva claselor suspuse care îl priviseră atâta vreme cu dispreţ. În mijlocul celor mai aristocraţi şi mai eleganţi bărbaţi, el se arăta întotdeauna îmbrăcat cu *chaqueta* şi fără cravată, dădea baluri pe care le prezida cu soţia şi cu fiica lui, şi la care invita în afară de tot ceea ce Buenos Aires-ul avea mai distins, căruţaşi, măcelari şi chiar pe cei fără morală din oraş.

Într-o zi deschise balul, dansând cu o sclavă şi Manuelita cu un gaucho.

Dar nu numai în chipul acesta pedepsi el mândra cetate; proclamă acest teribil principiu; „Cei care nu este cu mine, este împotriva mea”.

Din ziua aceea orice om care-i displăcea; era calificat „sălbatic unitar*1 şi cel căruia Rosas îi dăduse acest nume nu mai avea drept nici la libertate, nici la proprietate, nici la viaţă, nici la onoare.

Atunci, spre a pune în practică teoriile lui Rosas, se organiză, sub auspiciile sale, faimoasa societate *„Mas-Horca”,* adică „încă alte spânzurători”. Această societate era alcătuită din toţi oamenii fără lege şi conştiinţă, din toţi faliţii, din toţi zbirii oraşului.

La această societate *„Mas-Horca”,* erau afiliaţi din ordin superior: şeful poliţiei, judecătorii de pace, în sfârşit toţi cei care trebuiau să vegheze la menţinerea ordinei publice; de aceea, când membrii acestei societăţi spărgeau casa vreunui cetăţean pentru a-l jefui sau a-l asasina, cel a cărui viaţă sau proprietate era ameninţată, striga în zadar după ajutor, nimeni nu era acolo spre a se opune violenţelor cărora bietul om le cădea victimă. Aceste violenţe erau săvârşite atât la lumina zilei cât şi în toiul nopţii şi nu exista

niciun mijloc spre a te putea feri de ele.

Vrem câteva exemple? Să le dăm. La noi trebuie să remarcăm că întotdeauna, după acuzaţie, urmează judecata.

În această epocă eleganţii din Buenos Aires aveau obiceiul să poarte favoriţii în formă de colier. Dar, sub pretextul că barba tăiată astfel, forma litera U, adică Unitar, *„Mas-Horca”* punea mâna pe aceşti nenorociţi şi îi rădea cu cuţite prost ascuţite, iar barba cădea împreună cu fâşii de carne; după care, victima era lăsată în voia capriciilor celei mai de pe urmă gloate, adunată din curiozitate la spectacol şi care uneori împingea farsa Sângeroasă până la moarte.

Pe atunci femeile din popor începeau să poarte în păr o panglică roşie, cunoscută sub numele de *mono.* Intr-o zi *„Mas-Horca”* înaintă până în pragul principalelor biserici şi toate femeile care intrau sau ieşeau fără să aibă un *mono* pe cap, se pomeniră că li se fixa câte unul cu gudron fierbinte.

Nu mai era ’un lucru neobişnuit să vezi o femeie despuiată de îmbrăcăminte şi biciuită în mijlocul străzii şi asta fiindcă purta o batistă, o rochie, o podoabă oarecare, pe care se distingea culoarea albastră sau verde. Acelaşi lucru se întâmpla cu bărbaţi dintre cei mai distinşi şi era de ajuns să apară în public purtând o haină sau o cravată, pentru a se expune celor mai mari primejdii.

O dată cu persoanele desemnate, fără îndoială, de mai înainte şi aparţinând claselor superioare ale societăţii pe care le urmărea o răzbunare nevăzută, dar ştiută, erau victime ale acestor violenţe sau erau închişi cu sutele şi cetăţenii ale căror opinii nu se armonizau, să nu zicem cu cele ale dictatorului. Dar până şi cu combinaţiile încă necunoscute ale viitoarei sale politici. Nimeni nu ştia pentru ce crimă era arestat şi ar fi fost un lucru de prisos să mai afli, întrucât ştia Rosas. Aşa cum crima rămânea necunoscută, judecata era şi ea declarată inutilă şi în fiecare zi, spre a face loc prizonierilor din zilele următoare, închisorile ticsite se descotoroseau de surplusul captivilor

cu ajutorul a numeroase împuşcări. Aceste împuşcări aveau loc la adăpostul întunericului şi oraşul se trezea brusc la' zgomotul tunetelor nocturne care-l decimau.

Dimineaţa, ceea ce nu se pomenise nici chiar în Franţa pe vremea celor mai teribile zile din 1793, vedeai căruţaşii poliţiei adunând în linişte, de pe străzi, trupurile celor asasinaţi, apoi ducându-se să ridice din închisoare trupurile celor pe care îi împuşcaseră, cărând toate aceste cadavre spre un şanţ adânc unde le aruncau de-a valma, fără să le fie îngăduit rudelor victimelor nici măcar să vinp să şi-i recunoască pe ai lor şi să le facă o slujbă.

Dar asta nu era totul: căruţaşii care conduceau aceste jalnice rămăşiţe, îşi vesteau sosirea prin glume deşucheate care făceau ca porţile să se închidă şi lumea să fugă; au fost văzute capete desprinse de trupuri, apoi coşuri umplute cu aceste capete, şi căruţaşii imitând strigătul obişnuit al negustorilor de fructe de la ţară, le ofereau trecătorilor înspăimântaţi, strigând:

— Hai la piersici unitare! Cine vrea piersici unitare!

În curând calculul dădu mâna cu barbaria, confiscarea cu moartea.

Rosas înţelegea că singurul mijloc de a se menţine la putere era să creeze în jurul lui interese inseparabile de ale sale.

Astfel el arătă unei părţii a societăţii averea celeilalte, zicându-i: „Asta îţi aparţine!”

— Din acel moment începu ruina vechilor proprietari din Buenos Aires şi se văzură apărând averi rapide şi scandaloase la prietenii lui Rosas.

Ceea ce nu îndrăznise să viseze niciun tiran, ceea ce nu-i dăduse prin minte nici lui Neron şi nici lui Domiţian, a săvârşit Rosas; după ce i-a ucis tatăl, el i-a interzis fiului să poarte doliu. Legea care conţinea această interdicţie fu proclamată şi afişată şi trebuia negreşit să fie proclamată şi afişată, căci în lipsa ei nu s-ar fi văzut decât veşminte de doliu la Buenos-Aires.

Excesele despotismului îi loviră şi pe străini şi printre alţii

pe câţiva francezi. Rosas, care credea că totul îi este îngăduit faţă de ei, puse la grea încercare răbdarea regelui Ludovic-Filip, răbdare binecunoscută totuşi, şi duse la formarea primului blocus instituit în Franţa.

Dar clasele suspuse ale societăţii, astfel maltratate, începură să fugă din Buenos Aires, şi spre a-şi găsi un refugiu, îşi aţintiră privirea asupra statului* Oriental, unde cea mai mare parte din oraşul proscris veni să-şi caute un adăpost.

Zadarnic poliţia lui Rosas îşi îndoi vigilenţa, zadarnic pedepsea cu moartea emigrarea, zadarnic acestei pedepse i se aduseră completări cumplite. În curând Rosas constată că moartea nu mai era de ajuns; teroarea şi ura pe care le inspira erau mai puternice decât mijloacele inventate de el, emigrarea lua proporţii ceas de ceas, clipă de clipă. ’Ca o familie întreagă să poată fugi trebuia găsită o barcă destul de mare pentru a încăpea toţi în ea şi după ce găseau barca, tată. Mamă, copii, fraţi, surori, se îngrămădeau înăuntru de-a valma părăsind casă, bunuri, avere; şi în fiece zi vedeai sosind în statul Oriental, adică la Montevideo, câteva asemenea bărci de pasageri care nu mai aveau altă avere decât îmbrăcămintea de pe ei.

Şi niciunul din aceşti fugari nu s-a căit vreodată, încrezindu-se în ospitalitatea poporului oriental; această ospitalitate fu mare şi generoasă, cum ar fi fost cea a unei republici antice; o ospitalitate la care, de altfel, poporul argentinian trebuia să se aştepte ca de la prieteni, sau mai degrabă ca de la fraţi, care de atâtea ori îşi uniseră drapelele. Cu ale lor spre a lupta împotriva englezului, spaniolului sau brazilianului, duşmani comuni, duşmani străini mai puţin primejdioşi decât duşmanul care se născuse în mijlocul lor.

Argentinienii soseau şi debarcau cu grămada, iar locuitorii îi aşteptau în port şi pe măsură ce ei puneau piciorul pe pământ, îşi luau în primire numărul de emigranţi pe care-i puteau primi potrivit resurselor băneşti sau mărimii locuinţei lor. Apoi, alimente, bani, îmbrăcăminte,

totul era pus la. Dispoziţia acestor nenorociţi până în clipa când puteau să-şi găsească unele resurse, lucru în care îi ajuta toată lumea; şi ei, la rândul lor, recunoscători, se apucau imediat de muncă spre a uşura povara pe care le-o impuneau gazdelor lor şi dându-le astfel posibilitatea de a primi noi fugari. Pentru a-şi atinge scopul, persoanele cele mai obişnuite, cu toate plăcerile luxului îndeplineau cele mai umile meserii, înnobilându-le cu atât mai mult cu cât aceste meserii erau cu desăvârşire străine de starea lor socială.

Aşa se făcu că cele mai frumoase nume ale republicii Argentina figurară în emigraţie.

Lavalle, cea mai strălucită spadă a armatei; Florencio Vareia, cel mai admirabil talent al ei; Aguero, unul din primii bărbaţi de stat; Echaverria, un Lamartine din La Plata; La Vega, Bayard-ul armatei Anzilor, Guttierez, fericitul cântăreţ al gloriilor naţionale, Alsina, marele avocat şi ilustrul cetăţean, apar printre numele emigranţilor, după cum apar şi Saenz, Valiente, Molino, Torres, Ramos, Megia, marii proprietari; d'uţa cum mai apar şi Rodriguez, bătrânul general'atât al armatelor independenţei cât şi al armatelor unitare; Olozabal, unul din cei mai buni ostaşi ai armatei Anzilor, al cărei Bayard era, după cum am spus, La Vega. Fapt e că Rosas îl urmărea atât pe *unitar* cât şi pe *federal*, preocupat doar de un singur lucru: să scape de toţi cei ce puteau să-i fie un obstacol în calea dictaturii sale.

Ura pe care Rosas o purta statului Oriental se datoreştc ospitalităţii acordate de acesta oamenilor pe care el îi urmărea.

În epoca despre care amintim, preşedinţia Republicii era exercitată de generalul Fructuoso Rivera.

Rivera, al cărui nume l-am mai pomenit, era un om de la ţară ca şi Rosas, ca şi Quiroga; numai că toate instinctele lui îl mânau spre civilizaţie, ceea ce făcea din el antipodul lui Rosas. Ca războinic, bravura lui Rivera n-a fost depăşită; ca om de partid, generozitatea nu i-a fost egalată. Timp de treizeci şi cinci de ani, el a fost văzut pe scenele politice ale

ţării sale. Timp de treizeci şi cinci de ani, el a fost văzut punând mâna pe armă chiar în clipa când se rosteau cuvintele: „Război străinilor!”

Când începu revoluţia împotriva Spaniei, el îşi sacrifică averea; căci pentru el, nevoia de a se dărui era de neînvins; nu era numai generos, era chiar risipitor.

Şi, după cum Rivera era risipitor, faţă de oameni, Dumnezeu fusese risipitor faţă de el. Era un cavaler frumos, în sensul adevărat al cuvântului spaniol *caballero,* prin care se înţelege totodată soldatul şi gentilomul; cu o piele smeadă, înalt de statură, cu privirea pătrunzătoare, vorbind cu graţie şi antrenându-şi interlocutorii într-un cerc fascinant, cu un gest ce nu-i aparţinea decât lui; a fost omul cel mai popular din statul Oriental; dar trebuie s-o spunem că niciodată un mai rău administrator n-a dezorganizat resursele băneşti ale poporului. Îşi risipise propria avere şi a risipit şi averea publică, nu spre a şi-o reface pe a lui, ci pentru că-şi păstrase ca om de stat, toate obiceiurile princiare ale omului particular.

Dar în epoca la care iată-ne ajunşi, această ruină încă nu se resimţea. Rivera de-abia îşi luase în primire preşedinţia, şi preşedinţia sa era înconjurată de cei mai capabili bărbaţi ai ţării! Obez, Herrera, Vasquez, Alvares, Ellauri, Luiz-Eduard Perez, erau cu adevărat, dacă nu miniştrii lui, cel puţin consilierii guvernământului său, şi prin aceşti bărbaţi, tot ceea ce însemna progres, libertate şi prosperitate era asigurat acestei frumoase ţări.

Obez, primul dintre prietenii lui Rivera, era un bărbat cu un caracter antic; patriotismul, demnitatea, talentele sale excepţionale, adânca sa instruire îl situează în rândul marilor oameni ai Americii. Pentru ca nimic să nu lipsească popularităţii sale, a murit proscris fiind una din primele victime ale sistemului lui Rosas în statul Oriental.

Luiz-Eduard Perez era un Aristide la Montevideo. Republican sever, patriot exaltat, el îşi consacră lunga sa existenţă virtuţii, libertăţii şi ţării sale.

Vasquez, bărbat instruit şi de talent, începu să aducă ţării

primele servicii la asediul Montevideoului, în războiul împotriva Spaniei, şi-şi sfârşi cariera pe vremea asediului împotriva lui Rosas.

Herrera, Alvarez şi Ellauri, cumnaţi cu Obez, nu rămaseră mai prejos de cei pe care i-am numit; ei aparţin nu numai statului Oriental ca apărători devotaţi ai lui, dar şi cauzei americane în întregime.

Numele lor vor fi de asemenea pe veci sacre pe acest vast pământ al lui Columb care se întinde de la Capul Horn până la strâmtoarea lui Behring.

MANUEL ORIBE

Preşedinţia lui Rivera luă sfârşit în 1834. Îi urmă generalul Manuel Oribe, datorită chiar influenţei lui Rivera, care nădăjduia să aibă în el un prieten şi un continuator al sistemului său. Într-adevăr, Manuel Oribe fusese numit general de către Rivera şi făcuse parte din precedenta administraţie ca ministru de război.

Oribe aparţinea uneia din primele familii ale ţării. El luptă pentru apărarea ei şi se distinse întotdeauna prin bravura sa personală. Avea un spirit slab, o inteligenţă redusă: asta explică alianţa lui cu Rosas, căruia i se alătură cu trup şi suflet, fără a se gândi că această alianţă aducea după ea însăşi pierderea independenţei, pentru care el, Oribe, luptase de atâtea ori.

Ca gpneral, dovedi o totală incapacitate. Patimile lui aveâu violenţa organismelor nervoase şi-l împingeau la cruzime. În viaţa particulară era un om cumsecade.

Ca administrator, el. Fu mai econom decât Rivera şi nu i se poate reproşa că ar fi mărit deficitul tezaurului public, totuşi lui îi revine întreaga răspundere a ruinii statului Oriental. Uitând că nu este de ajuns să vrei, spre a fi şef de partid, el refuză să rămână legat de marele partid naţional care îl avea ca şef pe Rivera. Vru să-şi formeze un partid al său, trezi neîncrederea ţării şi, speriat de slăbiciunea sa, se aruncă într-o zi în braţele lui Rosas. Deşi tratatul rămasesecret, ţara recunoscu această alianţă, văzând ostilităţile surde ale guvernământului împotriva emigrării

argentiniere, şi cum nimic nu era mai potrivnic opiniei ţării decât sistemul lui Rosas, ţara îl urmă pe generalul Rivera, în momentul când acesta se ridică, în 1836, în fruntea unei revoluţii împotriva lui Oribe.

Cu toată această totală unanimitate copleşitoare care-l ameninţa, Oribe rezistă până în 1838.

Oribe căzu de la preşedinţie printr-o î'enunţare făcută în mod oficial în faţa Camerelor şi plecă din ţară, după ce ceruse aceloraşi Camere permisiunea de a se retrage.

Dar, o dată plecat din ţară, Rosas îl sili să protesteze împotriva acestei renunţări şi, lucru nemaivăzut până atunci în America, îl recunoscu drept şef al guvernului unei ţări de unde el însuşi fusese izgonit. Era ca şi cum Ludovic-Filip, la Clairemont, l-ar fi numit pe ducele de Bordeaux viceregе al Republicii franceze. La Montevideo se făcea haz pe seama acestei excentricităţi a dictatorului. Dar între timp el se pregăti să le preschimbe râsul în lacrimi.

Consecinţa firească a acestei purtări a lui Rosas ora războiul dintre cele două naţiuni.

, Acest război fu groaznic.

Oribe, pe care câteva din jurnalele noastre plătite de Rosas, l-au numit „ilustrul" şi „virtuosul14 Oribe, fu atunci general şi călău totodată.

'Să dăm la iveală câteva pagini din aceste liste însângerate publicate de foaia *America de Sud* şi pe care ca o mamă îndurerată în prezent, şi ca o zeiţă răzbunătoare în viitor, a înregistrat zece mii de asasinate.

Să spicuim la întâmplare extrase din rapoartele adresate lui Rosas-de către ofiţerii şi agenţii săi.

Generalul don Mariano Acha ce slujeşte în armata potrivnică lui Rosas, apără San-Juan şi la 22 august 1841 se predă după patruzeci şi opt de ore de rezistenţă.

Don Jose-Santos Ramirez, ofiţer al lui Rosas transmite guvernământului de la San-Juan raportul oficial al acestui eveniment. Există acolo această frază:

„Totul se află în puterea noastră, dar cu iertare şi garanţie pentru toţi prizonierii. Printre ei se găseşte un fiu

al lui Lamadrid.”

Luaţi numărul 2067 din *Diario de la Tarde,* adică al ziarului de seară din Buenos Aires, din 22 octombrie 1841 şi o să puteţi citi acest paragraf care constată garantarea vieţii pentru prizonier:

„Desaguedero, 22 septembrie 1841

Pretinsul sălbatic unitar Mariano Acha a fost decapitat ieri şi capul lui a fost expus privirilor publicului

— Semnat: *Angel Pacheco.*

Să nu se confunde acest Angel Pacheco, locotenent al lui Rosas cu vărul său Pacheco y Obes, unul din cei mai înverşunaţi duşmani ai săi.

Dar aşteptaţi, vă amintiţi că în raportul lui Santos Ramirez se afla această frază:

„Printre ei (prizonieri) *se găseşte un fiu al lui Lamadrid.”*

(Deschideţi *Gaceta mercantile* numărul 5073, din 22 aprilie 1842 şi o să găsiţi acolo această scrisoare, scrisă de Mazario Benavidez lui don Juan-Manoel Rosas:

„Micaflore la Marche, 7 aprilie 1842

Într-o depeşă precedentă v-am adus la cunoştinţă motivele pentru care îl păstrăm pe sălbaticul Ciriaco Lamadrid; dar aflând că acesta din urmă s-a adresat mai multor şefi ai provinciei pentru a-i îndemna la dezordini, am pus, la sosirea mea la Rioja, ca el să fie decapitat primul, precum şi sălbaticul unitar Manoel-Julian Frias, originar din Santiago."

Semnat: *Mazario Benavidez.*

Manoel Oribe, aflat în fruntea armatelor lui Rosas, însărcinate să supună provinciile argentine, înfrânge, la 15 aprilie 1842, pe teritoriul de la Santa-Fe, forţele comandate de generalul JuanPablo Lopez.

Printre prizonieri se află generalul don JuanApostol Martinez.

Citiţi acest fragment dintr-o scrisoare a lui Oribe:

„La cartierul general de la Bananas de Casonda

La 17 aprilie 1842

Treizeci şi ceva de morţi şi câţiva prizonieri, dintre care

pretinsul sălbatic Juan-Apostol Martinez, căruia i s-a tăiat ieri capul.”

Semnat: *Manoel Oribe*

Dacă mai aveţi la îndemână *Gaceta mercantile* deschideţi-o şi, în numărul 5093, cu data din 20 septembrie 1842, o să găsiţi un raport oficial al lui Manoel-Antonio Saravia, ce slujeşte în armata lui Oribe.

Acest raport conţine o listă de şaptesprezece persoane, dintre care un şef de batalion şi un căpitan care au fost luaţi prizonieri la Numayan şi au fost condamnaţi la moarte, pedeapsă obişnuită.

Să ne întoarcem la „ilustrul’4 şi „virtuosul” Oribe, în numărul 3007 din *Diario de la Tarde.*

Despre bătălia de la Monte-Grande se raportează:

„Cartierul general de la Ceibal, 14 septembrie 1841.

Printre prizonieri s-a aflat trădătorul sălbatic unitar, ex-colonelul Facundo Bor da, care a fost executat pe loc împreună cu alţi pretinşi ofiţeri, atât din cavalerie cât şi din infanterie.

Manoel Oribe.”

Oribe are noroc: un trădător îi predă guvernământul din Tucuman şi pe ofiţerii lui. De aceea, el se grăbeşte să-i anunţe această ştire lui Rosas.

Iată scrisoarea:

„Cartierul general de la Metan, 3 octombrie 1841.

Sălbaticii unitari pe care mi i-a predat comandantul Sandoval şi care sunt: Mar ion, pretinsul guvernator-general de la Tucuman, Avellanieda, pretinsul colonel J.M. Vilela, căpitanul Jose Espejo şi locotenentul-prim Leonard Leonard Sosa, au fost executaţi, pe loc, ca de obicei, cu excepţia lui Avelanieda căntia am ordonat să i se taie capul şi, după tăiere, capul să fie expus privirilor publicului în piaţa din Tucuman.

Manoel Oribe.

Să-l lăsăm pe acesta şi să trecem la alt călău al lui Rosas.

„Casamarca, 29 ale lunii de Rosas 1841 Excelenţei sale domnului guvernator D. CI. A. Arredondo

După mai bine de două ceasuri de foc şi după ce au căsăpit toată infanteria, cavaleria la rândul său a fost pusă toată pe fugă şi numai şeful ei a scăpat pe colina de la Ambaste cu treizeci de oameni; îl urmărim şi capul va fi în curând în piaţa publică, tot aşa cum se află acolo şi capetele pretinşilor miniştri Gonzales Dulce şi Espeche.

Trăiască federaţia!

M. Maza."

Iată lista nominală a sălbaticilor unitari, pretinşi şefi şi ofiţeri care au fost executaţi după acţiunea din 29.

Colonel: Vicente Mercao.

Comandanţi: Modesto Villafane, Juan Pedro Ponce, Damasio Arias, Manuel Lopez, Pedro Rodriguez.

Şefii de batalion: Manuel Riso, Santiago de la Cruz-Jose.

Căpitani: Juan de Dios Ponce, Jose Salas, Pedro Aranjo, Isidore Ponce, Pedro Barros.

Adjutanţi: Damasio Sarmiento, Eugenio Novilio, Francisco Quinteros, Daniel Rodriguez.

Locotenent; Domingo Diaz.

M. Maza.Ci

Fiindcă suntem la Maza, să continuăm, apoi ne vom reîntoarce la Rosas,

„Casamarca, 4 noiembrie 1841

V-am anunţat că pusesem în derută totală pe sălbaticul unitar Cubas, care era urmărit şi că în curând urma să avem capul banditului. Intr-adevăr el a fost prins pe colina de la Ambaste: a fost prins chiar în pat; prin urmare, capul suszisului bandit Cubas a fost expus în piaţa publică a acestui oraş,

După acţiune:

Au fost prinşi nouăsprezece ofiţeri care-l urmau pe Cubas. Nu s-a lăsat viaţa nici unui învins: Triumful a fost desuvârşit, şi nu mi-a scăpat niciunul.

M. Maza"

Să spicuim în trecere din *Boletin de Mendosa,* numărul 12, această scrisoare scrisă de pe câmpul de luptă de la Arroyo-Grande şi adresată guvernatorului Aldao de către

colonelul din Geronima Costa:

„Am luat mai mult de o sută cincizeci de şefi şi de ofiţeri, care au fost executaţi pe loc.”

Orice foc de artificii îşi are buchetul său; să sfârşim deci şi noi printr-un buchet acest sângeros foc de artificii.

Am făgăduit să revin la Rosas; mă întorc deci la el.

Colonelul Zelallaran este ucis; capul său este. Adus în faţa lui Rosas.

Rosas îşi petrece trei ceasuri rostogolind u-l cu piciorul şi scuipându-l; atunci află că un alt colonel, frate de arme al acestuia se află prizonier; prima sa pornire este să poruncească să-l împuşte, dar se răzgândeşte; în loc să-l condamne la moarte, îl condamnă la tortură: timp de trei zile prizonierul va privi douăsprezece ore pe zi acest cap tăiat, expus dinaintea lui, pe o masă.

Rosas ordonă să fie împuşcaţi în mijlocul pieţii San-Nâcolas o parte din prizonierii generalului Paz.

Printre prizonieri se afla colonelul Vedela, fostul guvernator de la San-Luis; în momentul supliciului, fiul condamnatului se aruncă în braţele tatălui său.

— Împuşcaţi-i pe amândoi, zice Rosas.

Şi fiu şi tată cad loviţi, unul în braţele celuilalt.

În 1832, Rosas hotărî să fie aduşi, într-o piaţă din Buenos Aires, optzeci de prizonieri indieni şi în fiecare zi, în văzul tuturor, dădea ordin să fie măcelăriţi câţiva, cu lovituri de baionetă.

Camilla O’Gorman, o fată de optsprezece ani, aparţinând uneia din primele familii din Buenos Aires, este sedusă de un preot de douăzeci şi patru de ani. Ei părăsesc amândoi Buenos Aires-ul şi se refugiază într-un sătuleţ de la Corrientes, unde, zicând că sunt căsătoriţi, deschid un fel de şcoală. Corrientes cade în puterea lui Rosas. Recunoscuţi de către un preot şi denunţaţi de acesta lui Rosas, fugarul şi tovarăşa lui sunt aduşi la Buenos Aires, unde, fără judecată, Rosas ordonă să fie împuşcaţi.

— Dar, i se atrage atenţia lui Rosas, Camilla O’Gorman este însărcinată în opt luni.

— Botezaţi-i pântecele, zice Rosas, care, ca bun creştin, vrea să salveze sufletul copilului.

După ce i s-a botezat pântecele, Camilla O'Gorman a fost împuşcată.

Trei gloanţe străpung braţele nenorocitei mame care într-o pornire instinctivă şi le întinsese peste pântece ca să-şi ocrotească pruncul.

Şi acum e oare cu putinţă ca Franţa să-şi facă prieteni ca Rosas şi duşmani ca Garibaldi?

Într-adevăr, tratatul de la 1840, semnat de amiralul Mackau şi care îi poartă numele, îi sporea puterea lui Rosas „lăsând Republica Orientală angajată singură în luptă.

Atunci apăru Garibaldi, la întoarcerea sa de la Rio-Grande.

De o parte, Rosas şi Orâbe, adică forţa, bogăţia, puterea luptând pentru despotism.

De cealaltă parte, o biată republică mică, un oraş distrus, o vistierie goală, un popor lipsit de mijloace, neputându-şi plăti apărătorii, dar luptând pentru libertate.

Garibaldi nu şovăi. Se îndreptă hotărât către popor şi spre libertate.

PARTEA A DOUA

Noi îi dăm iarăşi pana şi-l lăsăm să-şi povestească luptele din vremea acestui asediu înverşunat, care, la fel ca şi cel al Troiei, ţinu nouă ani.

ALEXANDRE DUMAS

Toiul e pierdut, în afară de onoare

Adevăratul motiv al expediţiei nu era de a aduce ajutoare locuitorilor din Corrientes şi de a-i aproviziona, adevăratul motiv era de a se descotorosi de mine. Cum oare, fiind atât de neînsemnat, îmi şi făcusem duşmani aşa de puternici? Este o taină pe care n-am putut s-o dezleg niciodată.

La intrarea mea, pe fluviu, armata orientală se afla la San-Jose, în Uruguay, şi cea a lui Oribe la Boyada, capitala provinciei Entre-Rios; amândouă se pregăteau de luptă. Armata din Corrientes, la rândul ei, stătea gata să se alăture armatei orientale.

Eu trebuia să merg în susul fluviului Parană până la Corrientes, adică la o distanţă de şase sute de mile, între două ţărmuri duşmane, ba, ceva mai mult, urmărit de o escadră de patru ori mai puternică decât a mea. Pe tot acest parcurs, nu puteam să acostez decât pe insule sau pe ţărmuri pustii.

Când am părăsit Montevideo, puteam pune rămăşag unul contra o sută că n-aveam să mă mai întorc vreodată.

Chiar la ieşirea din Montevideo, a trebuit să dau o primă luptă cu bateria de la Martin-Garcia, **o** insulă situată în apropierea confluenţei celor două mari fluvii, Uruguay şi Parană, şi pe lângă apa cărora trebuia să treci neapărat, deoarece nu exista decât un singur canal la distanţă de o jumătate de bătaie de tun, de insulă, pentru bastimentele de un oarecare tonaj.

Am avut câţiva morţi şi printre ei, pe un brav ofiţer italian, Pocarobba; capul i-a fost retezat de o ghiulea de tun. Am mai avut şi opt sau zece răniţi.

La trei mile de insula Martin-Garcia „La Constiution11, s-a împotmolit în nisip; din nefericire, accidentul s-a produs în timpul mareei joase. A trebuit să muncim din răsputeri spre a-l face să plutească; dar, graţie curajului oamenilor noştri, mica noastră flotă a ieşit la liman şi de astă dată.

În vreme ce eram ocupaţi să trasportăm pe goeletă toate obiectele grele, am zărit venind spre noi escadra duşmană; se ivise de cealaltă parte a insulei şi se îndrepta spre noi într-o ordine perfectă.

Mă aflam într-o situaţie proastă; spre a uşura vasul „La Constitution11, ordonasem transportarea tuturor tunurilor pe goeletă „Procida”, unde stăteau îngrămădite; prin urmare ele nu ne erau de niciun folos; aşadar nu ne mai rămânea decât brigantina „Teresia”, al cărui comandant curajos se afla lângă mine, împreună cu cea mai mare parte a echipajului său, ajutându-ne în munca noastră.

Intre timp, duşmanul, sigur de victorie, înainta cutezător spre noi, cu şapte vase de război, în ovaţiile trupelor de peninsulă.

Cu toată primejdia iminentă în care mă aflam, nu m-am lăsat pradă deznădejdii. Nu, în împrejurările supreme, Dumnezeu m-a ajutat să-mi păstrez întotdeauna încrederea în el; dar îi las pe ceilalţi să judece în ce situaţie mă aflam, şi îndeosebi, pe marinari. Era vorba nu numai de salvarea vieţii – bucuros aş fi renunţat la ea într-un astfel de moment – ci de salvarea onoarei. Cu cât oamenii care mă împinseseră în situaţia în care mă aflam socotiseră că-mi voi pierde reputaţia, cu atât mai mult eu trebuia să ies din această situaţie nenorocită, cu onoarea însângerată, e adevărat, dar nepătată.

Bătălia nu putea fi evitată, trebuia deci dată în cele mai avantajoase condiţii* cu putinţă. Prin. Urmare, fiindcă bastimentele mele, mai uşoare decât cele ale duşmanului, se afundau mai puţin în apă, am procedat în aşa fel încât să mă apropii cât mai mult de coastă, care îmi oferea, dacă totul ar fi fost pierdut pe fluviu, un ultim mijloc de salvare: debarcarea. Am pus, în măsura în care a fost posibil, să se golească puntea goeletei pentru ca să ne putem folosi de câteva tunuri şi, după ce am luat aceste măsuri, am aşteptat.

Escadra care urma să mă atace era comandată de amiralul Brown; ştiam, aşadar, că aveam de-a face cu unul din cei mai bravi marinari din lume.

Lupta ţinu trei zile, fără ca duşmanul să socotească potrivită trecerea la abox-daj. În dimineaţa celei de a treia zile mai aveam praf de puşcă, dar ne lipseau proiectilele. Am pus să se sfărâme lanţurile bastimentelor, să se strângă cuiele, ciocanele, tot ceea ce fiind de aramă sau de fier, putea să înlocuiască ghiulelele şi mitra liile şi i le-am scuipat în obraz duşmanului; treaba asta ne-a luat toată ziua.

În sfârşit, spre seara celei de a treia zile, nemaiavind niciun proiectil pe bord, după ce pierdusem mai bine de jumătate din oameni, am ordonat să se dea foc celor trei bastimente şi, sub canonada duşmană, puserăm piciorul pe pământ, fiecare om ducându-şi muscheta şi raţia de

cartuşe.

Pe răniţii transportabili i-am luat cu noi. Cât despre ceilalţi... am spus cam ce se petrecea într-o asemenea împrejurare.

Ne aflam deci la o sută cincizeci sau două sute de mile de Montevideo şi pe un ţărm duşman. Mai întâi inamicul încercă să ne atace cu garnizoana de pe insula Martin Garcia; dar noi, înfierbântaţi încă de lupta cu amiralul Brown, am primit-o în aşa fel, încât această garnizoană nu s-a mai întors de unde plecase.

Am pornit-o apoi la drum de-a curmezişul deşertului, hrănindu-ne cu cele câteva provizii pe care le luasem şi cu ceea ce izbuteam să ne procurăm pe drum.

Orientalii pierduseră bătălia de la ArroyoGrande; ne-am unit cu fugarii, pe care îi strânsesem în jurul meu şi, după cinci sau şase zile de lupte, de hărţuieli, de lipsuri, de suferinţe despre care nimic n-ar putea sugera vreo idee, ne-am întors la Montevideo, eu aducând intactă ceea ce se crezuse atâta că aveam să pierd pe drum: onoarea!

Această luptă şi altele pe care le-am dus împotriva lui, i-au lăsat amiralului Brown o atât de frumoasă amintire despre mine, încât, după ce-a plecat din serviciul lui Rosas, deşi războiul continua, înapoindu-se la Montevideo, mai înainte chiar de a-şi vedea familia, a ţinut în primul rând să mă vadă pe mine. A dat fuga, aşadar, să mă viziteze în casa mea de la Portone, m-a îmbrăţişat şi m-a răsîmbrăţişat, de parcă aş fi fost propriul lui fiu; acest om extraordinar nu se mai sătura să mă strângă la pieptul lui, mărturisindu-mi simpatia.

Apoi, după ce-a sfârşit cu mine, întorcându-se spre Anita, a zis:

— Doamnă, am luptat multă vreme împotriva soţului dumneavoastră, fără succes; eu mă înverşunam să-l înving şi să-l fac prizonierul meu, dar el a izbutit întotdeauna să-mi reziste şi să-mi scape. Dacă aş fi avut norocul să-l prind, şi-ar fi dat seama, după felul în care l-aş fi tratat, de stima pe care o aveam faţă de el.

Povestesc această întâmplare, pentru că ea îi face amiralului Brown mai multă cinste chiar decât mie însumi..

II

Se formează legiunile

După victoria de la Arroyo-Grande, Oribe porni spre Montevideo, declarând că n-avea să cruţe pe nimeni, nici chiar pe străini.

În aşteptare, le tăie capul tuturor celor pe care-i întâlni în drumul său, sau îi împuşcă.

Atunci, cum la Montevideo se afla un număr mare de italieni care veniseră acolo, unii pentru afaceri comerciale, alţii proscrişi, le-am adresat compatrioţilor mei o proclamaţie, invitându-i sa ia anna în mână, să formeze o legiune şi să lupte până la moarte pentru cei ce le dăduseră ospitalitate.

În vremea asta, Rivera îşi strângea resturile armatei.

La rândul lor, francezii alcătuiră o legiune căreia i se alăturaseră bascii franci; spaniolii alcătuiau o alta cu care se uniră bascii spanioli. Dar, la trei sau patru luni după formarea ei, legiunea spaniolă, alcătuită în mare parte din carlişti, trecu în tabăra duşmanului şi deveni forţa principală a atacului, după cum’legiunea italiană fu factorul principal al apărării.

Legiunea italiană n-avea soldă, n-avea decât raţii de pâine, de vin, de sare, de ulei etc.; totuşi după război, trebuia să se dea supravieţuitorilor, văduvelor şi orfanilor, pământuri şi vite.

La început, legiunea se compunea din patru până la cinci sute de oameni; pe urmă numărul ei s-a ridicat la opt sute, dat fitnd că pe măsură ce vasele europene aduceau italieni proscrişi sau veniţi să facă avere şi a căror speranţă era dezamăgită de starea proastă a afacerilor, aceştia se înrolau în ea.

Legiunea a fost la început împărţită în trei batalioane, unul comandat de Danuzio, altul de Ramella şi al treilea de Mancini.

Oribe cunoştea toate aceste pregătiri de apărare; numai

că nu credea în ele. Mărşălui spre Montevideo, cum am spus-o, dar se cantona la Cerrito. Poate că, în starea de dezordine în care se afla oraşul, ar fi putut să intre de îndată; credea însă că are acolo numeroşi partizani şi aşteptă o demonstraţie din partea lor. Demonstraţia fu însă aşteptată în zadar şi astfel Oribe dădu timp Montevideoului să-şi orzanizeze apărarea.

Rămase deci cam la o oră de marş depărtare de Montevideo, având douăsprezece sau paisprezece mii de oameni.

Montevideo putu, după un oarecare timp, să-i opună nouă mii de oameni, dintre care cinci mii de negri eliberaţi şi care se dovediră soldaţi excelenţi.

Când Oribe pierdu speranţa de a mai intra prieteneşte în Montevideo, se fortifică la Cerrito şi hărţuielile începură.

La rândul lor, montevideenii se fortificară cât mai bine cu putinţă; inginerul nostru era colonelul Echevarria.

Organizarea generală a trupelor îi aparţinea generalului Paz. Joaquin Suarez era preşedinte, Pacheco y Obes, ministru de război.

În curând Paz părăsi Montevideo spre a ridica la luptă Corrientes şi Entre-Rios.

Prima dată când ieşi din linii, nu ştiu dacă din vina şefilor sau a soldaţilor, legiunea fu cuprinsă în întregime de panică şi se întoarse fără să fi tras un singur foc.

L-am obligat pe unul din cei trei comandanţi să-şi dea demisia. Am ţinut o cuvântare impresionantă italienilor şi i-am scris pentru a doua oară lui Anzani, care se afla într-o casă de. Comerţ din Uruguay să vină la mine.

Acest admirabil prieten sosi cam prin luna iulie. O dată cu sosirea lui, totul dobândi putere şi viaţă; cum legiunea era administrată groaznic, el se ocupă cu toată atenţia de această problemă.

În vremea asta, de bine de rău, se reorganizase şi o mică flotilă, a cărei comandă îmi fu încredinţată.

Mancini îşi reluă locul î-n fruntea legiunii.

Flotila comunica, prin fluviu, cu Cerro. O fortăreaţă

rămasă în puterea montevideenilor, cu toate că se afle la trei sau patru leghe mai departe, pe fluviul La Plata, decât Cerrito, căzut în puterea lui Oribe.

Cerro ne era foarte necesar. Constituia un serios punct de sprijin atât pentru a ne aproviziona cât şi spre a trimite hotărâri în câmpie şi a-i strânge pe fugari.

Înainte de organizarea apărării, escadra amiralului Brown făcuse o încercare asupra lui Cerro şi asupra insulei Los Ratos. Vreme de trei zile am apărat insula şi fortăreaţa. Insula avea tunuri de calibrul optsprezece şi treizeci şi şase, astfel că l-am silit pe amiralul Brown să se retragă cu pierderi mari.

Am spus că la sosirea liii Anzani delapidările încetaseră; cinstea lui domina toate pieţele; încetase puterea delapidatorilor. Atunci a fost pus la cale un complot care avea ca scop să ne asasineze pe’ amândoi şi să-i vândă duşmanului legiunea italiană. Anzani fu înştiinţat de complot. Conspiratorii văzură că nu mai era nimic de făcut în privinţa asta şi, într-o zi, pe când legiunea se afla la avanposturi, douăzeci de ofiţeri şi cincizeci de soldaţi trecură la duşman.

Dar soldaţii, s-o recunoaştem, s-au reîntors treptat-treptat, unul câte unul.

Legiunea, curăţată de trădători, se simţi mai bine; Anzani o adună.

— Dacă aş fi vrut să fac o alegere între buni şi răi, zise el, n-aş fi izbutit atât de bine cum au făcut-o cei răi singuri.

La rândul meu, le-am vorbit ostaşilor; însuşi generalul Pacheco ţinu un discurs.

După câteva zile de la prima ciocnire, când legiunea italiană se purtase atât de jalnic, am vrut s-o reabilitez şi am propus o expediţie care a fost acceptată. Era vorba de atacarea trupelor lui Oribe, care se aflau în fortăreaţa Cerro. Am îmbarcat legiunea italiană pe mica noastră escadră şi am debarcat la Cerro. Acolo, Pacheco şi cu mine, am pornit în fruntea legiunii; duşmanul fu atacat la ora două, după-amiază, şi pus pe fugă la cinci.

Legiunea, compusă din patrusute de oameni, şarjă un batalion de şase sute. Pacheco lupta călare; eu, pe jos sau călare, după cum era nevoie. I-am ucis duşmanului o sută cincizeci de oameni şi i-am luat două sute de prizonieri. Am avut cinci sau şase morţi, vreo zece răniţi, printre alţii un ofiţer numit Ferrucci, căruia a trebuit să i se amputeze un picior.

Ne-am întors în triumf la Montevideo; a doua zi, Pacheco îşi adună legiunea, îi mulţumi şi dădu o puşcă de onoare sergentului Loreto.

Întâmplarea se petrecuse la 28 martie 1843. Acum eram liniştit; legiunea primise botezul focului.

În luna mai a avut loc botezul drapelului.

Era din stofă neagră, cu Vezuviul pictat pe el, reprezentând emblema Italiei şi a revoluţiilor pe care le purta în sânul ei. Drapelul fu dat în paza lui Sacchi, un tânăr de douăzeci de ani, care se comportase admirabil în lupta de la Cerro.

E acelaşi care a luptat mai târziu împreună cu mine, şi care astăzi este colonel.

232

/

Colonelul Negra

La *l'i* noiembrie a aceluiaşi ani, legiunea italiană se afla de serviciu la avanposturi; mă aflam şi eu acolo, alături de ea.

După prânz, colonelul montevideean Negra încălecă şi străbătu linia cu câţiva oameni. Se trase asupra lui şi el căzu de pe cal, rănit de moarte.

Văzându-l prăbuşindu-şe, duşmanul şarjă şi puse mâna pe trupul lui.

De-abia aflai această ştire că, nevrând să las trupul unui atât de brav ofiţer expus insultelor duşmanului, luai o sută de oameni care-mi fură la îndemână şi atacai împreună cu ei. Am luat înapoi trupul colonelului.

Dar atunci se îndârjiră soldaţii lui Oribe, şi duşmanului îi sosi un atât de mare ajutor în oameni, încât mă pomenii

înconjurat. Ai noştri, văzând asta, îmi veniră în ajutor atât de bine încât, puţin câte puţin, toată legiunea începu să se îneaiere.

Înflăcăraţi de glasul meu, oamenii se avântară, răsturnară totul, luară o baterie şi-l alungară pe duşman de pe poziţiile lui.

Dar în curând acesta se năpusti peste noi în număr copleşitor.

Toate forţele sau aproape toate forţele garnizoanei ieşiră la iveală; lupta deveni generală şi dură opt ceasuri.

Am fost siliţi să părăsim poziţiile luate în primul iui'eş; dar i-am pricinuit lui Oribe pierderi uriaşe şi ne-am întors la Montevideo, învingători în realitate şi încredinţaţi de acum înainte de superioritatea noastră asupra duşmanului.

Am avut şaizeci de morţi şi răniţi.

Antrenat în luptă şarjasem ca un simplu soldat; nu văzusem, aşadar, decât ceea ce se petrecuse în jurul meu.

Dar, în toiul învălmăşelii, îl zărisem pe Anzani luptând. Cu calmul lui obişnuit, şi ştiam că, dominând lupta, lui nu-i scăpase niciun amănunt, în aceeaşi seară, i-am cerut un raport asupra celor care se distinseseră.

A doua zi, am adunat legiunea, am lăudat-o, i-am mulţumit în numele Italiei, şi am înălţat în grad ofiţeri şi subofiţeri.

După aceste două lupte, legiunea italiană avea asemenea înrâurire asupra duşmanului încât, dacă.

o vedea pornind împotriva lui la atac cu baioneta, n-o mai aştepta, sau, dacă o aştepta, era dat peste cap.

În vremea asta, Rivera izbutise să strângă un mic corp de armată de cinci sau şase mii de oameni, cu care ducea campania şi lupta cu duşmanul. Îl avea în faţa lui pe Urquiza1, astăzi preşedinte al republicii Argentina. Din timp-în timp, trimitea, prin Cerro, aprovizionări la Montevideo. Oribe obosi să-l vadă pe Rivera manevrând astfel; el scoase un anumit număr de oameni din armată, ordonându-le să-l ajungă pe Urquiza şi să-i transmită acestuia ordinul de a lupta şi de a-l distruge pe Rivera cu

ajutorul întăririlor pe care i le trimitea.

IV

Trecerea peste râul Boyada

La Montevideo aflarăm despre marşul oamenilor lui Oribe. Generalul Paz hotărî să profite de această slăbire a armatei duşmane.

Dincolo de Cerrito se afla un corp de aproape o mie opt sute de oameni, care ţinea Cerro sub observaţie.

Am plecat la 23 aprilie 1844, la orele zece seara. Iată care era planul: să atacăm corpul de observaţie de la Cerro; văzind acest atac, Oribe ar fi trimis ajutor ia Cerro, ceea ce i-ar fi slăbit puterea de luptă; în vremea asta garnizoana ar fi ieşit şi ar fi atacat câmpul.

Am luat-o pe” ţărmul mării, am traversat Arroyo-Seco \ ale cărui ape, cu tot numele său, ne ajungeau până la umeri.

Ajunşi pe celălalt mal am pornit-o peste câmpie şi am înconjurat tabăra.

Mergeam cu atâta precauţie, încât n-am trezit pe nimeni.

În sfârşit, am ajuns în faţa corpului de observaţie.

Garnizoana din Cerro trebuia să iasă şi să ne sprijine atacul. Se încinse o discuţie între cei doi ofiţeri care comandau la Cerro, şi care voiau amândoi să preia comanda. De îndată ce cei o mie opt sute de oameni ar fi luat-o la fugă, noi trebuia să ne întoarcem asupra lui Oribe şi să-l prindem între două focuri, cel al nostru şi cel al garnizoanei oraşului. Această neînţelegere făcu să eşueze totul; garnizoana ieşi, dar, stăpân pe toate forţele lui, Oribe o respinse şi el fu cel care, la rândul lui, putu să pornească spre noi şi să execute planul de bătălie pus la cale împotriva lui.

Aşadar am fost atacaţi atât de armata lui Oribe cî şi de corpul de observaţie; nu ne mai rămînea decât un singur lucru: să ne retragem pe Cerro şi, retrăgându-ne, să-i pricinuim duşmanului cât mai mult rău cu putinţă. Am luat comanda ariergărzii spre a susţine, din răsputeri, retragerea. Intre noi şi Cerro se afla un fel de râu noroios

numit Boyada. Trebuia să-l trecem cu noroiul până la brâu. Încercând să provoace dezordine la traversare, duşmanul aşezase pe un muncel o baterie de patru tunuri, care se porniră să tragă chiar în clipa când începurăm trecerea. Dar legiunea italiană se călea din ce în ce mai tare în focul luptei: nu dădu deci mai multă atenţie acestei grindini de mitralii decât ar fi dat unei grindini obişnuite. Atunci am văzut ce oameni bravi erau negrii noştri. Erau în stare să se lase ucişi, tot aşteptându-l, cu un genunchi la pământ, pe duşman. Mă aflam în mijlocul lor; am putut astfel să văd cum se purtau. Lupta dură şase ceasuri. X

În serviciul Montevideo-uiui se afla un englez. El mi-a amintit de mai multe ori de compatriotul său. Amiralul Brown. Acest englez avea mână liberă din partea lui Pacheco, care-l cunoştea, să facă tot ceea ce ar fi crezut de folos la Montevideo. Strinsese vreo patruzeci sau cincizeci de oameni. Noi il numeam Samuel; nu ştiu dacă avea un alt nume. N-am cunoscut alt om mai brav decât el.

După traversarea Boyadei, l-am văzut sosind singur, cu ordonanţa lui.

— Ei bine, Samuel, l-am întrebat, unde îţi este regimentul?

— Regiment, drepţi! strigă el.

Nimeni nu apăru, nimeni nu răspunse; oamenii fuseseră omorâţi toţi, de la primul până la ultimul.

— Un ordin de zi al generalului Paz aduse cele mai mari elogii legiunii italiene: ea scosese din luptă şaptezeci de oameni.

Ne-am întors la Montevideo prin Cerro.

Samuel se apucă imediat să-şi alcătuiască din’ nou un corp de armată.

V

Legiunea italiană refuză pământurile ce-i sunt oferite

La 30 ianuarie 1845, generalul Rivera, uluit de purtarea pe care o avusese legiunea italiană în lupta de la Cerro şi la traversarea Boyadei, îmi scrise următoarea scrisoare:

„Domnule,

Anul trecut, când am dat în dar onoratei legiuni franceze, un număr de pământuri, care a fost primit, cum veţi fi aflat din ziare, nădăjduiam că această întâmplare îmi va aduce la cartierul meu general şi vreun ofiţer din legiunea italiană, oferindu-mi-se astfel prilejul de a-mi satisface o dorinţă fierbinte a inimii, şi anume de a arăta legiunii italiene stima pe care o nutresc pentru serviciile importante aduse Republicii de tovarăşii dumneavoastră în războiul pe care îl ducem împotriva forţelor armate de invazie de la Buenos Aires.

Spre a nu mai amâna de loc ceea ce eu privesc ca îndeplinirea unei datorii sfinte, închid. În prezenta, şi asta cu cea mai mare plăcere, un act de donaţie pe care o fac ilustrei şi valoroasei legiuni italiene, ca un zălog sincer al recunoştinţei -mele personale pentru nepreţuitele, servicii aduse de acest corp ţării mele.

Darul nu este, desigur, egal nici cu serviciile şi nici cu dorinţa mea; totuşi nădăjduiesc că nu veţi refuza să-l oferiţi, în numele meu, camarazilor dumneavoastră şi să-i informaţi despre bunăvoinţa şi recunoştinţa mea faţă de ei, precum şi faţă de dumneavoastră, care îi comandaţi cu atâta demnitate şi care, şi mai înainte de această dată, aţi cucerit, ajutind Republica, un incontestabil drept la recunoştinţa noastră.

Profit de acest prilej, domnule colonel, pentru a vă ruga să primiţi asigurarea deosebitei mele consideraţii şi a profundei mele stime.

Fructuoso Rivera."

Lucru remarcabil este faptul că acest mare patriot ne făcea acest dar din propria sa avere. Pământurile pe care ni le oferea nu erau pământuri ale Republicii, ele aparţineau propriului său patrimoniu, 1 î

Astfel că i-am răspuns la 23 mai următor, dată la care mi-a fost comunicată scrisoarea sa:

„Eccellentissimo signore 1 1

Colonelul Parrodi, în prezenţa tuturor ofiţerilor legiunii

italiene, mi-a remis, după dorinţa dumneavoastră, scrisoarea pe care aţi avut bunătatea să mi-o scrieţi la data de 30 ianuarie şi, o dată cu această scrisoare, un act prin care donaţi legiunii italiene unele bucăţi de pământ luate din proprietăţile dumneavoastră şi care se întind între Arroyo de las Avenas şi Arroyo-Grande, la nord de Rio-Negro; şi pe lângă asta, o turmă. De vite, ca şi fermele aflătoare pe acest teren.

Dumneavoastră spuneţi că donaţia este făcută de dumneavoastră ca o recompensă pentru serviciile noastre faţă de Republică.

Ofiţerii italieni, după ce au luat cunoştinţă de scrisoarea dumneavoastră şi de cuprinsul ei, au declarat în unanimitate, în numele legiunii, că ei n-au înţeles, cerând arme şi oferindu-şi serviciile lor Republicii, să primească altceva decât cinstea de a împărtăşi primejdiile pe care le înfruntă fiii ţării care le-a dat ospitalitate. Purtându-se astfel, ei ascultă doar de glasul conştiinţei lor. Făcând ceea ce ei consideră doar îndeplinirea unei datorii, vor continua, atâta vreme cât nevoile asediului o vor cere, să împărtăşească sforţările şi primejdiile nobililor montevideeni; dar ei nu doresc vreun premiu sau vreo răsplată a strădaniilor lor.

Am, aşadar, onoarea să vă comunic, Excelenţă, răspunsul legiunii, cu care sentimentele şi principiile mele sunt întru totul de acord.

În consecinţă, vă restitui actul original al donaţiei.

Să vă dea Dumnezeu viaţă îndelungată!

Giuseppe Garibaldi”

Italienii au continuat să slujească fără nicio retribuţie; singurul lor mijloc de a obţine câţiva bani, când aveau absolută nevoie să-şi reînnoiască vreun obiect de îmbrăcăminte, era să facă de serviciu pentru vreun neguţător francez sau basc, care îi plătea înlocuitorului cam doi franci franzeci.

Se înţelege de la sine că, dacă se dădea atunci vreo luptă, înlocuitorul lupta şi se lăsa ucis în locul celui pe care-l

înlocuise, *

VI

Dizgraţia lui Eivera

i

Am spus care era planul generalului' Paz la ieşirea noastră nocturnă din Montevideo.

Acest plan, dacă reuşea, schimba faţa lucrurilor şi făcea, după toate probabilităţile, să se ridice asediul contra lui Oribe; dar, acest plan o dată eşuat, ne-am reîntors la garnizoana noastră de toate zilele, adică la posturile înaintate care, şi de o parte şi de alta, aveau să se fortifice din ce în ce mai mult, până ce-am fi avut şi noi o linie de baterii aproape corespunzătoare bateriilor duşmane.

În acel moment, generalul Paz ne părăsi şi plecă să conducă insurecţia provinciei Corrientes şi să sprijine astfel cauza naţională despărţind forţele generalului Urquiza, care se afla în faţa generalului Rivera.

Dar lucrurile nu se petrecură nici pe departe cum nădăjduiam, şi asta din pricina nerăbdării generalului Rivera, căruia, fără să-i pese de ordinele guvernământului care îi interzicea să pornească o bătălie decisivă, dădu această bătălie şi o pierdu cu desăvârşire pe câmpurile de la IndiaMuerte.

Armata noastră de câmp a fost învinsă; două mii de prizonieri, poate chiar mai mulţi, au fost strangulaţi, spânzuraţi, decapitaţi împotriva tuturor legilor umanităţii şi ale războiului.

Mulţi au rămas pe câmpul de luptă, alţii au fost împrăştiaţi pe întinderile nesfârşite. Generalul Rivera, cu câţiva dintr-ai lui, ajunse la graniţa Braziliei şi, socotit vinovat de acest imens dezastru, a fost exilat de guvernământ.

O dată bătălia de la India-Muerte pierdută, Montevideo rămase numai cu propriile sale forţe. Colonelul Correa luă comanda garnizoanei. Cu toate acestea, grija supremă a apărării rămase împărţită între Pacheco şi mine. După această nenorocită bătălie, câţiva dintre şefii noştri izbutiră

să adune diferite detaşamente de soldaţi risipiţi şi să ducă, împreună cu ei, războiul de partizani în cele mai potrivite locuri pentru o asemenea bătălie.

Generalul Llanos strânse aproape două sute de oameni şi, preferind să se uneaăfcă îndată cu apărătorii de la Montevideo, se năpusti asupra duşmanilor care ţineau sub observaţie Cerro, făcu o spărtură, pătrunse până în fort şi ne ajunse. Primind această mică întărire, lui Pacheco îi veni ideea unui ajutor. La 27 mai 1845, am îmbarcat la Montevideo, în timpul nopţii, legiunea italiană şi alte câteva forţe luate de la Cerro şi, cu acest mic corp, ne-am dus să stăm la pândă într-o veche pulberărie părăsită.

În dimineaţa zilei de 28 mai, cavaleria generalului Llanos a ieşit, protejată de infanterie, şi a atras duşmanul spre pulberărie; când acesta s-a aflat la o mică depărtare, ai noştri au ţâşnit, cu legiunea italiană în frunte, şi, şarjând la baionetă, au acoperit câmpul cu cadavre.

Atunci toată divizia care ţinea sub observaţie Cerro a venit în linia de bătaie şi a început o luptă crâncenă, care până la sfârşit a fost în favoarea noastră.

Duşmanul, pus în mare dezordine, a fost urmărit cu baioneta în coastă, şi a trebuit să se pornească unul din acele uragane însoţite de tunete, grindină şi ploaie, despre care pot să-şi facă o idee numai cei ce le-au văzut, ca să se poată pune capăt luptei.

Pierderile duşmanului au fost considerabile.

Au fost mulţi răniţi şi morţi şi, printre aceştia din urmă, generalul Nunz, unul dintre cei mai buni şi mai bravi generali inamici, care a fost omorât de glonţul unui soldat de-al nostru.

Pe lângă asta, s-a strâns o pradă bogată în vite; astfel încât ne-am reîntors la Montevideo, cu inima plină de bucurie şi de speranţă.

Izbânda acestui ajutor m-a făcut să-i propun un altul guvernământului: era vorba de a îmbarca pe flotilă legiunea italiană, de a porni în sus, pe fluviu, ascunzându-mi oamenii cât mai. Multă vreme cu putinţă, până la

Buenos Aires, şi, o dată ajunşi acolo, eu să debarc noaptea, să mă îndrept spre casa lui Rosas, să-l ridic şi să-l aduc la Montevideo.

Dacă ar fi izbutit, această expediţie punea dintr-o dată capăt războiului; dar guvernământul a refuzat.

În intervalele de odihnă pe care şi le lua armata noastră. De uscat, eu mă urcam, cu orice risc, pe bordul micii noastre flotile şi, cu toată blocada» cărei vigilenţă o înşelam, ieşeam în larg şi mă duceam să pun mâna pe vreun vas de comerţ, pe care, sub nasul amiralului Brown, îl aduceam prizonier în port.

Alteori, prin manevre bine chibzuite, atrăgând spre mine toate forţele blocadei, deschideam intrarea în port micilor vase de comerţ, care aduceau tot felul de provizii oraşului asediat.

Adeseori, chiar, îmbarcându-mă noaptea cu vreo sută din cei mai hotărâţi soldaţi ai mei, încercam să iau cu asalt vasele duşmane, pe care nu puteam să le atac ziua, din pricina artileriei puternice; dar mai întotdeauna încercarea mea era zadarnică: duşmanul, bănuindu-mi intenţiile, nu rămânea noaptea ancorat, ci se muta într-alt loc, mult mai depărtat de cel unde credeam că-l găsesc.

În sfârşit, într-o zi, vrând să am conştiinţa împăcată, am ieşit cu trei mici vase, cele mai bune din escadrilă, şi, în plină lumină, am hotărât să atac duşmanul, pe arimajul lui, în rada de la Montevideo.

Escadra lui Rosas se compunea din trei vase: „25 martie’1, „Generalul Echague11, „Maypu”.

Cele trei vase aveau patruzeci şi opt de tunuri.

Eu aveam numai opt tunuri de mic calibru; dar îmi cunoşteam oamenii: dacă reuşeam să-l abordăm, duşmanul era pierdut. Am înaintat împotriva escadrei în linie de luptă.

Ne şi aflam cam la o bătaie de tun de ei; încă o milă şi lupta devenea de neînlăturat. Toate terasele din Montevideo erau înţesate de curioşi; catargele vaselor de toate naţionalităţile ce staţionau în port erau, ca să zicem aşa, pavoazate cu oameni.

Toţi aceşti spectatori aşteptau cu nelinişte rezultatul unei bătălii care, cu fiece clipă, devenea de neînlăturat.

Dar comandantul flotei argentiniene nu vru să se expună primejdiilor acestei lupte; o luă la sănătoasa şi noi ne-am întors în port, răsplătiţi doar de aplauzele unanime care ne-au salutat.

VII

Intervenţia anglo-franceză

În vremea asta, cum treburile mergeau cât se poate de rău la Montevideo, intervenţia anglo-franceză făcu să înceteze deodată blocada; cele două puteri aliate puseră mâna pe flota duşmană şi şi-o împărţiră.

Atunci se hotărî o expediţie în Uruguay.

Scopul acestei expediţii era de a pune stăpânire pe insula Martin-Garcia, pe oraşul Colonia şi pe alte câteva localităţi, îndeosebi pe Salto, prin care se putea comunica cu Brazilia şi unde totodată se putea alcătui un nucleu de armată de câmp destinată s-o înlocuiască pe cea nimicită.

Am îmbarcat două sute de voluntari pe flotila mea şi m-am îndreptat spre fortul de la Martin-Garcia. L-am găsit părăsit de duşman şi l-am ocupat,

Oraşul Colonia era de asemenea părăsit, când escadra anglo-franceză şi mica noastră flotilă au sosit în faţa sa.

Legiunea italiană cobori, luptă şi-l respinse pe generalul Montero, care se afla cu forţe superioare, de cealaltă parte a oraşului.

În v remea asta, n-aş putea spune în ce scop, escadrele deschiseră un foc foarte viu împotriva oraşului părăsit; ele debarcară trupe, constituind astfel rezerva pentru atacul împotriva generalului Montero. Către orele două după-amiază am intrat în oraş.

Legiunea italiană a fost înezărmată într-o biserică; am dat cele mai severe ordine ca să fie respectate până şi cele mai mici lucruri aparţinând locuitorilor inamici, siliţi să-şi părăsească locuinţele. Inutil să mai spun că ostaşii legiunii au ascultat cu religiozitate de ordinele mele. Oraşul a fost păzit şi fortificat de ai noştri, care lăsară acolo o

garnizoană. Flotilele engleză şi franceză intrară în Parană şi distruseră, într-o luptă care ţinu trei zile, bateriile ce stăpâneau cursul fluviului. Rezistenţa duşmanului a fost eroică.

Am continuat să urc pe fluviu cu mica mea flotilă, compusă dintr-un bric, o goeletă şi mai multe vase mici.

Tot timpul cât mersesem împreună, amiralul francez şi comandorul englez -îmi arătaseră cea mai vie simpatie simpatie de care amiralul Laine îndeosebi, continuă să-mi dea dovezi. Foarte adesea şi unul şi celălalt au venit să stea în bivuacul nostru şi să guste din carnea afumată care alcătuia singura noastră hrană. Anzani, care ne însoţea în expediţia noastră, împărtăşea această simpatie ce ne făcea onoare. Era unul din acei oameni pe care nu-i nevoie decât să-i vezi ca să-i iubeşti şi să-i stimezi.

În vreme ce flota noastră urca în sus, pe Uruguay, am văzut venind spre noi câţiva oameni din cavalerie comandaţi de căpitanul de la Cruz, un adevărat erou, adică un bărbat cu cel mai frumos caracter şi de cel mai mare curaj.

Aceşti oameni au urmat flotila mergând de-a lungul Uruguayului şi ne-au fost de un imens folos, mai întâi ca exploratori, şi apoi ca furnizori de alimente.

Ei au ocupat diferite regiuni: Vacas, Mercedes etc.

Duşmanul, pretutindeni unde îl întâlneam, era bătut.

Paysandu, o fortăreaţă de pe plaja Uruguayului, încercă să ne zdrobească sub artileria ei; dar nu ne făcu prea mare rău. Ne-am aşezat poziţiile mai sus de Paysandu, într-o fermă numită Hervidero, unde am rămas mai multe zile.

Generalul Lavalleja încercă asupra noastră un atac de noapte cu infanteria, cavaleria şi -artileria; dar fu respins cu pierderi considerabile de neînvinşii noştri soldaţi.

De la Hervidero, am scris guvernământului prin mijlocirea căpitanului Montaldi, care se reîntorcea la Montevideo pe o goeletă de comerţ; goeletă a fost atacată la trecerea ei prin faţa Paysandei, încercuită de ambarcaţiuni duşmane şi capturată, după o îndârjită rezistenţă a căpitanului

Montaldi, care, rămânând singur pe punte, a fost luat prizonier.

O mulţime de bărci, navigând sub pavilion inamic, cădeau zilnic în puterea noastră. Îi lăsam pe cei mai mulţi dintre cei îmbarcaţi pe ele să se întoarcă la ai lor.

Gualeguaychu, un oraş aşezat pe ţărmul drept al Uruguayului şi pe Gualeguay, în Entre-Rios, căzu prin surprindere în mâinile noastre. Acolo, l-am luat prizonier pe acelaşi don Leonardo Millan, care, când mă făcuse prizonier, mă supusese la tortura cu frânghia.

Se înţelege de la sine că i-am redat libertatea fără a-i face vreun rău, drept singură pedeapsă fiindu-i teama pe care a simţit-o când m-a recunoscut.

Gualeguaychu a fost părăsit: nu era o poziţie care să merite a fi păstrată, dar oraşul plăti un tribut serios în bani, îmbrăcăminte şi arme.

În sfârşit, după nenumărate lupte şi întâmplări, am ajuns cu escadra în locul numit Salto, pentru că Uruguayul formează în acest loc o cataractă şi mai. Sus de această cataractă nu mai este navigabil decât pentru bărcile mici.

Generalul Lavalleja, care ocupa ţinutul, îl părăsi la sosirea noastră, silindu-i pe toţi locuitorii să-l urmeze.

De altfel, ţinutul era întru totul potrivit cu scopul expediţiei, el neaflându-se prea departe de graniţă. Am hotărât să ne stabilim acolo. Prin urmare, prima operaţie fu să mergem împotriva lui Lavalleja, care se afla cu tabăra pe Zapevi, un afluent al Uruguayului. În timpul nopţii porni la drum infanteria noastră precum şi puţina cavalerie comandată de către de la Cruz. În zori, ne aflam aproape de tabăra pe care o găsirăm apărată, de o parte, de căruţe, de cealaltă, de râul Uruguay, iar din spate de râul Zapevi. Mi-am rânduit oamenii în două mici coloane şi, flancat de cavalerie, am pornit la atac. După o luptă de câteva minute, eram stăpânii taberei; duşmanul fusese pus pe fugă şi trecea râul Zapevi. Rezultatul acestei operaţiuni a fost mai întâi reîntoarcerea la Salto a tuturor familiilor ce fuseseră târâte cu forţa din casele lor.

I-am luat duşmanului aproape o sută de prizonieri precum şi mulţi cai, boi, muniţii şi o piesă de artilerie, aceeaşi care trăsese asupra noastră la atacul de la Hervidero; ea fusese turnată în Italia şi avea săpat, în bronz, numele oelui care o fabricase: Cosimo Cenni, şi data: 1492.

Această expediţie a făcut cea mai mare cinste legiunii şi a avut consecinţe mari. Cam trei mii de locuitori s-au reîntors la căminele lor.

Conduşi de Anzani, soldaţii mei se apucară îndată să instaleze o baterie în piaţa oraşului, care domina, prin poziţia ei, împrejurimile. Trimisei curieri în Brazilia spre a intra în comunicaţie cu refugiaţii şi, graţie lor, s-a început organizarea unei armate de câmp.

În scurt timp, bateria a fost construită şi înarmată cu două tunuri, atât de bine, încât, în seara de 5 decembrie 1845, ea a fost gata să răspundă atacurilor generalului Urquiza, care se înfăţişă în dimineaţa zilei de 6, cu trei mii cinci sute de cavalerişti, opt sute de infanterişti şi o baterie de câmp.

Dispoziţiile mele au fost identice cu acelea pe care le dai când vrei să sporeşti însutit forţele materiale, prin influenţă morală.

Am ordonat escadrei să se retragă şi să nu lase nici o singură barcă în preajma noastră. Mi-am împrăştiat oamenii prin ulicioare, ordonându-le să le baricadeze şi nelăsând deschise decât străzile principale. Am publicat un ordin de zi energic, şi l-am aşteptat pe Urquiza, care, încrezător în forţele lui, declarase soldaţilor săi că oamenii pe care-i aveau în faţa lor aveau o „inimă de iepure”.

Pe la ora nouă dimineaţa, el ne atacă din toate punctele; noi îi răspunserăm prin împuşcăturile trăgătorilor care apăreau, din toate ulicioarele şi prin salvele celor două tunuri ale noastre.

La momentul potrivit, când l-am văzut mirat de rezistenţa noastră, am ordonat să fie atacat de două companii de rezervă; Urquiza se retrase în mod ruşinos, lăsând un mare

număr de morţi şi de răniţi în casele pe care începuse să pună stăpânire, necâştigând nimic altceva din atacul lui decât câteva vite, pe care izbuti să ni le ia şi asta din greşeala pichetului de pe o ambarcaţiune de război engleză care, împreună cu un vas francez, ne urmase până la Salto.

Aceste două ambarcaţiuni se oferiseră să ne ajute să apărăm ţinutul; pichetul englez preschimbă în fort o casă care apăra „El Corral”, unde erau închise cam vreo şase sute de vite. Inamicul trimise un detaşament de infanterie în acest punct; dar soldaţii englezi fură cuprinşi dintr-o dată de o panică grozavă, astfel încât, fugind, unii pe ferestre, alţii pe uşă, dădură posibilitate soldaţilor lui Urquiza să ia cu ei vitele acestora.

Timp de douăzeci şi trei de zile, duşmanul îşi reînnoi mereu atacurile fără să obţină vreun rezultat.

O dată cu căderea nopţii, era rândul nostru la atac; nu-i lăsam lui Urquiza niciun moment de linişte. Cum duceam lipsă de carne, ne-am mâncat caii. În sfârşit, convins de zădărnicia sforţărilor sale, Urquiza luă hotărârea să se retragă, mărturisind că pierduse, în diferitele atacuri împotriva noastră, mai mulţi oameni decât în bătălia de la India-Muerte.

Retrăgindu-se, duşmanul încercă să pună mâna pe ambarcaţiunile mele spre a trece Uruguayul 5 dar graţie supravegherii, planul lui eşuă şi fu silit să treacă fluviul la douăsprezece leghe mai sus; după care, se întoarse să-şi aşeze tabăra pe câmpurile de la Camardia, în faţa oraşului Salto.

În vreme ce Urquiza îşi organiza această tabără, am ordonat, în plină zi, câtorva oameni din cavalerie să treacă fluviul, protejaţi de ambarcaţiunile şi de infanteria noastră.

Această mică trupă i-a atacat pe oamenii care păzeau o imensă herghelie de cai ce păşteau în pampas şi, gonind vx-eo sută dintre ei spre a-i înlocui pe cei pe care îi mâncasem, i-a silit să treacă fluviul şi mi i-a adus înainte ca duşmanul să-şi fi revenit din surpriză şi să fi încercat măcar cât de cât să’neî în p i e d ice.

VIII

Operaţiunea de la Salto San-Antonio

În vremea asta, colonelul Baez, venind din Brazilia, cu vreo două sute de oameni din cavalerie, se unise cu noi.

Generalul Medina îşi aduna forţele şi noi îl aşteptam de pe o zi pe alta. Într-adevăr, la 7 februarie 1846, am primit un mesaj de la el, care mă înştiinţa că în ziua următoare se va afla pe înălţimile de la Zapevi cu cinci sute de călăreţi. El îmi cerea veşti despre duşmani şi un ajutor, în caz de atac. Trimisul lui îi duse ştirea că, la 8 februarie, voi fi cu forţe suficiente spre a-i înlesni intrarea în regiune, pe înălţimile de la Zapevi.

În consecinţă, către orele nouă, am plecat cu o sută cincizeci de oameni din legiune şi două sute de cavalerişti, mergând de-a lungul Uruguayului. Ne îndreptarăm spre Las Laperas, la aproape trei leghe de Salto, flancaţi de patru sute de duşmani aparţinând corpului generalului Servando Gomez, singurele forţe care, pentru moment, se aflau la Salto, ţinându-l sub observaţie. Infanteria noastră luă poziţie sub un *zaper* – un zaper este un acoperiş de paie susţinut de patru stâlpi – care nu ne oferea alt avantaj decât să ne apere de razele ucigătoare ale soarelui. Cavaleria, comandată de colonelul Baez şi de maiorul Caratei io, se rândui până la Zapevi. Anzani, suferind cum era, de un picior, rămăsese să apere Salto, şi, împreună cu el, bolnavi şi ei, mai rămăseseră treizeci sau patruzeci de soldaţi.

În afară de asta, vreo zece oameni stăteau de pază la baterie.

Era cam pe la ora unsprezece dimineaţa; când, deodată, am văzut înaintând de pe câmpiile de la Zapevi spre înălţimile pe care mă aflam, un număr considerabil de inamici călări; aproape în aceiaşi timp am băgat de seamă că fiecare călăreţ ducea un infanterist pe crupă. Şi, într-adevăr, la o mică depărtare de înălţimile pe care mă aflam, călăreţii se împărţiră în două şi-i lăsară jos pe infanteriştii lor, care îndată se şi rânduiră spre a se năpusti asupra

noastră.

Cavaleria noastră deschise focul împotriva duşmanului, dar el, fiindu-ne superior ca număr, o atacă şi o puse îndată pe fugă. Ea se îndreptă, în goană spre zaperul până la care şi ajungeau gloanţele duşmane. Atunci, înţelegând că adevărata rezistenţă avea să fie cea a bravilor legionari şi că acolo unde vor fi ei se va da lupta, m-am repezit în direcţia lor; dar de abia ajunsei în primele rânduri, în mijlocul focului inamic, când am simţit dintr-o dată cum calul se lasă sub mine şi cum în cădere mă târăşte după el.

Primul meu gând fu că, văzându-mă căzând, oamenii mei or să mă creadă mort şi că această credinţă putea să provoace dezordine printre ei. Căzând, am avut totuşi prezenţa de spirit să iau un pistol din coburii şeii şi, ridicându-mă îndată, să trag în aer pentru ca să se vadă bine că sunt teafăr şi nevătămat. Într-adevăr, de abia mă văzură atingând pământul că am şi fost ridicat şi dus în mijlocul aior mei.

Intre timp, inamicul înainta într-una, cu o mie două sute de cavalerişti şi trei sute de infanterişti.

Părăsiţi de cavalerie, mai râmaserăm cu toţii o sută nouăzeci de oameni. Nu aveam timpul să mai ţin o cuvântare lungă; de altfel, nici nu obişnuiam s-o fac. Cu voce tare, am rostit doar aceste vorbe:

— . Duşmanii sunt numeroşi, noi suntem puţini; cu atât mai bine! Cu cât suntem mai puţini, cu atât lupta va fi mai glorioasă. Să fim calmi! Să nu tragem decât la sigur şi să atacăm la baionetă!

Aceste vorbe se adresau unor oameni asupra cărora fiecare din aceste cuvinte avu efectul unei scântei electrice.

De altfel, orice altă hotărâre ar fi fost funestă. Cam la o milă, în dreapta noastră, aveam Uruguayul cu câteva pilcuri de pădure; dar o retra-* gere, într-un asemenea moment, ar fi fost semnaiul pierzaniei noastre, a tuturor; am înţeles-o pe deplin, aşa încât nici nu m-am gândit la asta.

Ajunsă aproape la şaizeci de paşi de noi, coloana duşmană îşi descărcă armele, pricinuindu-ne o mare

pierdere; dar ai noştri îi răspunseră printr-un schimb de focuri mult mai ucigător, cu atât mai mult eu cât puştile noastre erau încărcate nu numai cu gloanţe, ci şi cu alice mari. Comandantul infanteriei căzu lovit de moarte; rândurile se desfăcură şi, în fruntea bravilor mei, cu o puşcă în mână, i-am condus la un atac înverşunat. Era şi vremea: cavaleria se şi afla în flancul şi în spatele nostru. Încăierarea a fost cumplită. Câţiva oameni din infanteria inamică scăpară luând-o iute la sănătoasa. Asta îmi dădu timp să rezist cavaleriei.

Oamenii noştri se întorceau ea şi cum fiecare ar fi primit ordinul să execute această manevră.

Cu toţii, ofiţeri şi soldaţi, s-au luptat ca nişte uriaşi.

Atunci, vreo douăzeci de călăreţi, conduşi de un brav ofiţer numit Vega, fiindu-le ruşine de fuga lui Baez şi a oamenilor lui, care ne lăsaseră singuri, se întoarseră, preferind să vină să ne împărtăşească soarta decât* să-şi continue retragerea ruşinoasă. Îi văzurăm dintr-o dată trecând din nou prin mijlocul duşmanului şi aşezându-se alături de noi. Trebuia, v-o spun, curaj nu glumă, ca să faci ceea ce făceau ei. De altfel, atacul pe care l-au dat, când ne-au ajuns, ne-a folosit mult în acel moment critic: îl despărţi şi-l dădu peste cap pe inamic, care o şi pornise în urmărirea fugarilor.

Astfel, la al doilea foc al nostru, cavaleria, văzându-şi infanteria distrusă şi douăzeci şi cinci sau treizeci din oamenii ei căzând sub focul nostru, cavaleria, zic, se retrase cu un pas şi puse jos, pe pământ, aproape vreo şase sute de oameni, care, luându-şi carabinele, ne înconjurară din toate părţile.

De jur împrejurul nostru se afla o bucată bună de pământ acoperită cu cadavre de cai şi de oameni, atât ai duşmanilor cât şi ai noştri. Aş putea să povestesc nenumărate acte individuale de bravură. Cu toţii s-au luptat ca vechii viteji ai lui Tasso şi ai. Lui Ariosto; mulţi erau acoperiţi de răni de tot soiul, străpunşi de gloanţe, de sabie, de vârfuri de lande. Un tânăr gornist de

cincisprezece ani, pe care îl numeam Roşul, şi care ne însufleţea în timpul luptei cu goarna, fu lovit de *a* lance. Să-şi arunce goarna, să-şi ia cuţitul, să se năpustească asupra călăreţului ce-l lovise, a fost chestie de o secundă. Numai că, lovind, îşi dădu ultima suflare. După luptă, cele două cadavre au fost găsite încleştate unul de celălalt. Tânăr ul era plin de răni; călăreţul avea în coapsă urma adâneă a muşcăturii făcută de duşmanul său.

Din partea adversarilor noştri s-au văzut de asemenea acte de un curaj uluitor. Unul din ei, văzând că şura în jurul căreia ne strânsesem, dacă nu era un meterez împotriva gloanţelor, era cel puţin un adăpost împotriva soarelui, luă un tăciune aprins, se avântă într-o cursă nebună de cal, trecu prin mijlocul nostru şi, în trecere, aruncă, fulgerător, tăciunele aprins pe acoperişul de paie.

Tăciunele căzu la pământ fără să-şi atingă ţinta;

, călăreţul săvârşise totuşi o acţiune temerară.

Oamenii erau gata să tragă asupra lui; i-am împiedicat. S-o facă.

— Trebuie să-i cruţăm pe cei bravi, le-am strigat; sunt din rasa noastră.

Şi nimeni n-a tras asupră-i.

Era o minune cum de mă ascultau toţi aceşti oameni viteji.

Un cuvânt. Al meu dădea putere răniţilor, curaj celor şovăielnici şi înzecea avântul celor puternici.

Când am văzut duşmanul decimat de focul nostru, istovit de rezistenţa noastră, numai atunci am pomenit de retragere, însă nu zicând: „Să ne retragem!” ci:

— Retrăgându-ne, nu vom lăsa, nădăjduiesc, nici un singur rănit pe câmpul de luptă.

— Nu! Nu! strigară toţi într-un glas.

De altfel, aproape toţi eram răniţi,

Văzând că toată lumea e foarte calmă şi sigură de sine, am dat în linişte ordinul să se retragă, continuând să lupte.

Din fericire, eu n-aveam nicio zgârietură, ceea ce îmi îngăduia să fiu peste tot şi, când un duşman se apropia cu

prea mare cutezanţă de noi, să-l fac să se căiască de cutezanţa sa. Puţinii oameni valizi aflaţi printre noi cântau imnuri patriotice, cărora răniţii le răspundeau în cor. Duşmanul nu pricepea nimic din toate astea. Cel mai mult sufeream din pricina lipsei de apă. Unii smulgeau rădăcini şi le mestecau; alţii sugeau gloanţele de plumb; câţiva şi-au băut urina.

În sfârşit, veni noaptea şi, o dată cu ea, şi puţină răcoare.

Mi-am strâns oamenii în coloană, cu răniţii la mijloc. Numai doi, care erau cu neputinţă de transportat au fost lăsaţi pe câmpul de luptă. Am recomandat insistent micii mele trupe să nu se împrăştie şi să se retragă în direcţia unei pădurici.

Duşmanul pusese stăpânire pe ea înaintea noastră; dar fu izgonit cu îndârjire. Am trimis cercetaşi care se întoarseră să-mi spună că duşmanul lăsându-şi caii să pască, se întinsese la pământ să se odihnească. Credea fără îndoială că foamea şi Jipsa de muniţii ne determinaseră să ne oprim; foamea, noi n-o simţeam; cât despre muniţii, am fi găsit, la adversarii noştri morţi, oricâte am fi vrut. Ne rămânea să îndeplinim lucrul cel mai greu.

Duşmanul se instalase între noi şi Salto; după un repaus de un ceas, care îi făcu pe adversari să creadă că vom rămâne toată noaptea acolo unde ne aflam, am ordonat oamenilor mei să se rânduiască din nou în coloană şi, în pas alergător, cu baioneta scoasă, ne-am prăvălit ca un torent în mijlocul lor. Goarnele duşmane sunară încălecarea; dar, mai înainte ca fiecare om să-şi fi găsit şa, frâie şi cal, noi şi trecuserăm,

Ne-am îndreptat iarăşi spre un fel de hăţiş. O dată intraţi în hăţiş, am ordonat tuturor să se culce cu burta la pământ. Duşmanul venea spre noi fără să ne vadă, sunând atacul.

L-am lăsat să se apropie până la cincizeci de paşi de pădure şi de-abia atunci am strigat: „Foc!”, eu dând primul exemplu.

Douăzeci şi cinci sau treizeci de oameni şi tot atâţia cai se prăvăliră; duşmanul se întoarse şi reintră în tabăra lui.

Le-am spus oamenilor mei:

— Haideţi copii, cred că a sosit momentul să mergem să ne potolim setea.

Şi mergând mereu de-a lungul păduricii, cărându-ne răniţii, ţinându-i la distanţă pe cei mai îndârjiţi dintre adversarii noştri, care nu voiau să ne dea pace, am ajuns pe malul râului. La intrarea în sat ne aştepta o mare emoţie: Anzani se afla acolo, plângând de bucurie. Mă îmbrăţişă primul, şi după mine, vru să-i îmbrăţişeze pe toţi ceilalţi.

Anzani dăduse şi el o luptă: fusese atacat cu cei câţiva oameni ai lui, de duşmanul care, înainte de-a intra în luptă, îl somase să se predea, spunându-i că noi eram cu toţii morţi sau prizonieri.

Dar Anzani răspunsese”:

— Italienii nu se predau; căraţi-vă toţi câţi sunteţi sau vă trăsnesc cu escadroanele mele. Atâta vreme cât voi avea cu mine unul din tovarăşii mei, vom lupta împreună şi, de voi rămâne singur, atunci voi da foc la pulbere şi voi sări în aer, iar voi o dată cu mine.

Duşmanul nu mai aşteptă altceva şi se retrase. De aceea, oamenii mei, care găseau de toate din belşug la Salto, ziceau adresându-mi-se:

— Tu ne-ai salvat prima oară; dar Anzani ne-a salvat a doua oară!

A doua zi, am scris această scrisoare comisiei legiunii italiene de la Montevideo:

Fraţilor,

Alaltăieri, am dat pe câmpurile de la San-Antonio, la o leghe şi jumătate de oraş, cea mai teribilă şi mai glorioasă dintre luptele noastre. Cele patru companii ale legiunii şi douăzeci de oameni din cavalerie, luaţi sub protecţia noastră, nu numai că s-au apărat împotriva a o mie două sute de oameni ai lui Seruando Gomez, dar au distrus în întregime infanteria duşmană, în număr de trei sute de oameni care îi asediase. Focul, început la amiază, s-a sf îrşit la miezul nopţii.

Nici numărul duşmanilor, nici repetatele lor şarje, nici mulţimea de cavalerişti, nici atacurile puşcaşilor pedeştri, n-au putut să ne facă nimic; cu toate că nu aveam alt adăpost decât un hangar în ruină susţinut de patru stâlpi, soldaţii mei au respins neîncetat asalturile duşmanilor înverşunaţi; toţi ofiţerii au devenit soldaţi în ziua aceea; Anzani, care rămăsese la Salto şi căruia duşmanul îi ordonase să se predea, a răspuns cu fitilul în mână. Şi cu piciorul pe cutia de pulbere a bateriei, cu toate că duşmanul îl încredinţase că noi 'eram toţi morţi sau prizonieri.

Am avut treizeci de morţi şi cincizeci de răniţi; toţi ofiţerii au fost loviţi, în afară de Scarone, Saccarello cel mare şi Traversi, care au fost totuşi şi ei foarte uşor răniţi.

Nu mi-aş schimba numele de soldat italian pe tot aurul din lume.

La miezul nopţii am început retragerea spre Salto; eram ceva mai mult de o sută de soldaţi teferi şi nevătămaţi, cei uşor atinşi aflându-se în frunte, şi domolind inamicul când îşi îngăduia prea multe. Ah! este o istorie care ar merita să fie turnată în bronz! Adio! o să vă scriu mai pe larg altă dată.

Al dumneavoastră, Giuseppe Garibaldi.

P.S. Of iţerii răniţi sunt: Casana, Marochetti, Beruti, Remorini, Saccarello cel mic, Sacchi, Grafigna şi Rodî."

Asta a fost ultima noastră mare operaţiune la Montevideo.

Îi scriu papei

Cam în vremea asta am aflat, la Montevideo, despre înălţarea la pontificat a lui Pius al IX-lea[30].

Se ştie care au fost începuturile acestei domnii.

---

30 *Papa Pius al IX-lea* (1792—1878), a fost salutat la începutul pontificatului său (1846), pentru atitudinea sa liberală : libertatea moderată a presei ; instituirea Consiliului consultativ de stat şi a gărzii civice ; promulgarea unei constituţii care acorda unele drepturi democratice. Curînd însă a trecut pe poziţii net reacţionare, retrăgînd toate concesiile făcute, promovînd dogma infailibilităţii papei şi condamnînd prin enciclica *Sillabus,* orice concepţie liberală. S-a constituit prizonier în Vatican la intrarea trupelor italiene în Roma, în 1870.

M-am hotărât îndată, spre a-l ajuta pe sfântul părinte în hotărârile lui-generoase de care era însufleţit, să-mi ofer braţul, atât al meu cât şi al tovarăşilor mei de arme.

Cei ce cred într-o opoziţie sistematică din partea mea faţă de papalitate vor vedea, din scrisoarea care va urma, că nu era nimic adevărâT; devotamentul meu era închinat cauzei libertăţii în general, în orice parte a globului s-ar fi ivit această libertate.

Se va înţelege totuşi că acordam preferinţă ţării mele şi că eram gata să slujesc sub cel ce părea chemat să fie mântuitorul politic al Italiei[31].

Noi am crezut, Anzani şi cu mine, că acest rol sublim îi era rezervat lui Pius al IX-lea şi i-am scris nunţiului papal următoarea scrisoare, rugându-l să-i transmită Sanctităţii-sale urările noastre şi pe cele ale soldaţilor:

Preailustre şi prearespecâate stăpâne,

Din momentul în care ne-au sosit primele veşti despre înscăunarea suveranului pontif Pius al IX-lea şi despre amnistia pe care o acordă sărmanilor proscrişi, cu o atenţie şi un interes mereu crescânde, am urmărit paşii pe care şeful suprem al Bisericii i-a făcut pe drumul gloriei şi al libertăţii. Laudele, al căror ecou ajunge până la noi, peste mări, fiorul cu care Italia primeşte convocarea deputaţilor şi aplaudă înţeleptele concesii făcute acolo tiparului, instituirea gărzii civice, impulsul dat instrucţiei populare şi industriei, fără a mai socoti numeroasele măsuri îndreptate toate spre ameliorarea şi bunăstarea claselor sărace şi spre alcătuirea unei noi administraţii, totul, în sfârşit, ne-a convins că a apărut, din sânul patriei noastre, omul care, înţelegând nevoile secolului său, a ştiut după preceptele augustei noastre religii, veşnic noi, veşnic nemuritoare, şi fără a deroga de la autoritatea lor, să dea ascultare cerinţei vremurilor; şi noi, deşi toate aceste progrese n-au avut influenţă asupra noastră, căci le-am urmărit doar de departe, ne-am unit aplauzele şi urările cu consensul

31 Garibaldi a fost victima aceloraşi iluzii ca şi conaţionalii săi.

universal al Italiei şi al vitregii creştinătăţi; dar când, acum câteva zile, am aflat despre atentatul nelegiuit prin care o facţiune aţâţată şi susţinută de străin, neobosită încă, după atâta vreme de când sfâşie biata noastră patrie, îşi propunea să răstoarne ordinea lucrurilor existente astăzi, ni s-a părut că admiraţia şi entuziasmul pentru suveranul pontif erau un tribut prea slab şi că ni se *impunea o mai mare datorie.*

Noi care vă scriem, preailustre şi prearespectate stăpâne, suntem cei care, mereu însufleţiţi de acelaşi spirit ce ne-a făcut să înfruntăm exilul, am luat armele la Montevideo pentru o cauză ce ni se părea dreaptă şi am strâns câteva sute de oameni, compatrioţii noştri, care veniseră aici, nădăjduind. Să trăiască zile mai puţin nefericite decât cele pe care le înduram în patria noastră.

Iată însă că se împlinesc cinci ani de la asediul care împresoară zidurile acestui oraş, şi de când fiecare din noi a fost pus să dea dovadă de resemnare şi de curaj; şi, graţie Providenţei şi vechiului spirit care încă ne înflăcărează, sângele italian, legiunea noastră a avut prilejul să se distingă, şi, de fiecare dată când s-a ivit acest prilej, ea nu l-a lăsat să-i scape; atât de bine, încât

— Cred că este îngăduit s-o spun fără vanitate —

pe drumul onoarei, ea a depăşit toate celelalte armate emule şi rivale.

Aşadar, dacă astăzi, braţele care au oarecare tradiţie a armelor sunt primite de Sanctitatea-sa, de prisos să spun că, mai bucuros decât oricând, noile vom pune în slujba celui ce face atâta pentru patrie şi pentru biserică.

Ne vom socoti, aşadar, fericiţi dacă putem veni în ajutor operei mântuitoare a lui Pius al IX-lea, noi şi tovarăşii noştri, în numele cărora vă vorbim şi nu vom. Socoti că. Vom plăti prea scump, vărsându-ne sângele. Pentru ea.

Dacă clomnia-voastră ilustră şi respectabilă socoteşte că oferta noastră ar putea să-i fie pe plac suveranului pontif, s-o aştearnă la picioarele tronului său.

Nu pretenţia puerilă că braţul nostru ar fi necesar este

aceea care ne face să-l oferim; ştim prea bine că tronul sfântului Petru se reazămă pe temelii pe care ajutoarele omeneşti nu le pot nici zdruncina, nici întări, şi că, de altfel, noua ordine a lucrurilor are numeroşi apărători care vor şti să respingă cu tărie atacurile nedrepte ale duşmanilor săi; dar, deoarece opera trebuie să fie împărţită între cei buni, şi munca grea dată celor puternici, faceţi-ne cinstea de a ne număra printre aceştia.

În aşteptare, noi mulţumim Providenţei de a o fi păzit pe Sanctitatea-sa de uneltirile celor răi, şi facem urări fierbinţi ca să-i dea ani mulţi spre fericirea creştinătăţii şi a Italiei.

Nu ne mai rămâne acum decât să rugăm pe domnia-voastră ilustră şi preavenerabilă să ne ierte deranjul pe care i-l pricinuim şi să binevoiască a primi sentimentele noastre de desăvârşită stimă şi de profund respect cu care suntem ai domnieisale preailustre şi respectabile, preaplecate slugi

G. Garibaldi

F. Anzani

Montevideo, 12 octombrie 1847”

Am aşteptat zadarnic: nu ne-a sosit nicio veste, nici de la nunţiu şi nici de la Sanctitatea-sa. Atunci am luat hotărârea să mergem în Italia cu o parte din legiunea noastră.

Intenţia mea era de a sprijini revoluţia acolo unde ea şi luase armele şi de a o trezi acolo unde era încă adormită, în munţii Abruzzi, de pildă.

Numai că niciunul din noi n-avea un ban pentru a traversa oceanul.

K

IVlă întorc în Europa.

— Moartea lui Anzani

Am recurs la un mijloc care a izbutit întotdeauna pe lângă inimile generoase: am deschis o listă de subscripţie printre compatrioţii mei.

Lucrul începu să prindă, până ce câţiva de reacredinţă încercară să ridice în rândul soldaţilor un protest împotriva mea, intimidându-i pe cei ce erau dispuşi să mă urmeze. Li

se băgă în cap acestor bieţi oameni că-i duceam spre o moarte sigură, că acţiunea pe care o visam era cu neputinţă şi că o soartă asemănătoare celei a fraţilor Bandiera le era rezervată şi lor. Rezultatul a fost că cei mai timizi se retraseră şi că eu am rămas doar cu optzeci şi cinci de oameni, şi chiar din aceşti optzeci şi cinci, douăzeci şi nouă o dată îmbarcaţi ne părăsiră.

Din fericire, cei care rămâneau cu mine erau cei mai viteji, aproape toţi supravieţuitori ai luptei noastre de la San-Antonio. În plus, aveam câţiva uruguayeni încrezători în norocul meu şi printre ei, pe bietul meu negru Aguyar, care fu ucis în 1849, la asediul Romei.

Am spus că deschisesem, printre italieni, o subscripţie spre a ne înlesni plecarea. Cea mai mare sumă a acestei subscripţii fusese dată de Stefano Antonini, un genovez stabilit la Montevideo.

Guvernul, la rândul lui, se oferi să ne sprijine din toate puterile; dar îl ştiam atât de sărac, încât n-am vrut să primesc de la el decât două tunuri şi opt sute de puşti, care am ordonat să fie transportate pe bricul nostru.

În momentul plecării ni se întâmplă, cu comandantul lui „Biponte-Gazzolo” de la Nervi, acelaşi lucru care li s-a întâmplat şi francezilor pe vremea cruciadei lui Baudouin cu veneţienii, care făgăduiseră să-i transporte pe pământul sfânt: pretenţia lui fu atât de mare, că a trebuit să vindem totul, până şi cămăşile de pe noi, pentru a-l satisface, astfel încât, în timpul traversării, câţiva dintre noi au stat culcaţi, nemaiavând haine cu care să se îmbrace.

Ne şi aflam la trei sute de leghe de ţărm, cam în dreptul gurilor Orinocului, şi eu mă distram împreună cu Orrigoni să prind de pe bompres, cu harponul, marsuini, când deodată am auzit răsunând strigătul: „Foc!”

Să sar de pe bompres pe punte şi să alunec pe capacul de la bocaport, a fost chestie de o secundă. Când a împărţit alimentele, distribuitorul făcuse imprudenţa să scoată rachiu dintr-un butoiaş în mână cu o luminare; rachiul luase foc, cel, ce-l scotea îşi pierduse capul şi, în loc să închidă

butoiaşul, lăsase rachiul să curgă în voie; magazia cu alimente, despărţită de o tăblie groasă doar de un deget, era un adevărat lac în flăcări.

Cu acest prilej am văzut că cei mai curajoşi oameni sunt cuprinşi de frică, atunci când primejdia li se înfăţişează sub un alt aspect decât cel cu care sunt obişnuiţi.

Toţi aceşti oameni, care erau eroi pe câmpul de luptă, se ciocneau, alergau, îşi pierdeau capul, tremurând şi speriaţi ca nişte copii.

După zece minute, ajutat de Anzani, care sărise din pat la primul strigăt de alarmă, am stins focul.

Într-adevăr, bietul Anzani stătea în pat, nu atât fiindcă era cu desăvârşire lipsit de îmbrăcăminte, ci pentru că era grav atins de boala de care avea să moară sosind la Genova, adică de tuberculoză pulmonară.

Acest om admirabil, căruia cel mai aprig duşman al lui, dacă ar fi putut să aibă vreun duşman, nu i-ar fi aflat un singur cusur, după ce şi-a consacrat viaţa cauzei libertăţii, voia ca şi ultimele lui momente, să le fie folositoare tovarăşilor de arme; În fiecare zi era ajutat să se urce pe punte; când nu se mai. Putu deplasa, ceru să fie dus pe punte, şi acolo, culcat pe o saltea, adesea sprijinindu-se de mine, dădea lecţii de strategie soldaţilor, strânşi în jurul lui, la pupa vasului.

Era un adevărat dicţionar bietul Anzani; tot atât de greu mi-ar fi să enumăr lucrurile pe care le ştia, precum mi-ar fi să găsesc unul pe care nu-l ştia.

La Palo, cam la cinci mile de Alicante, am coborit pe ţărm ca să cumpărăm o capră şi portocale pentru Anzani.

Acolo am aflat de la viceconsulul sardinian. O parte din evenimentele care se petreceau în Italia.

Am aflat că fusese proclamată constituţia piemonteză şi că avuseseră loc cele cinci zile glorioase de la Milano, lucruri pe care nu puteam să le cunoaştem la plecarea noastră din Montevideo, adică la 27 martie 1848.

Viceconsulul ne spuse că văzuse trecând vase italiene cu drapelul tricolor. N-a trebuit mai mult spre a mă hotărî să

arborez stindardul independenţei. Am coborât pavilionul Montevideoului, sub care navigam, şi am înălţat îndată, în vârful catargului nostru, drapelul sardinian, improvizat dintr-o jumătate de cearşaf de pat, o cazacă roşie şi ornamentele verzi ale uniformei noastre de bord

Să amintim că uniforma noastră era bluza roşie cu ornamente verzi, tivite cu alb.

La 24 iunie, în ziua de Sfântul Ioan, am ajuns în faţa Nişei. Mulţi erau de părere că nu trebuia să debarcăm fără să avem informaţii mai bogate.

Eu riscam mai mult decât oricine, deoarece mă aflam încă sub pedeapsa condamnării la moarte.

Totuşi n-am şovăit – sau, mai degrabă, n-aş fi şovăit, căci, fiind recunoscut de oamenii care montau o ambarcaţiune, numele meu se răspâncli îndată, şi cum se răspândi, Nisa întreagă se grăbi să se. Îndrepte spre port, ; a trebuit să primesc, î n mijlocul aclamaţiilor, să asist la serbările care se dădeau peste tot. De îndată ce se ştiu că mă aflam la Nisa, şi că trecusem Oceanul spre a veni în ajutor libertăţii italiene, voluntarii alergară din toate părţile. Dar eu aveam, pentru moment, vederi pe care le credeam mai bune.

După cum crezusem în Papa Pius al IX-lea, credeam acum în regele Carol-Albert; în loc să mă interesez de Mediei1, pe care îl trimisesem. Cum am spus, la Viareggio, spre a organiza acolo insurecţia, găsind insurecţia organizată şi pe regele Piemontului în fruntea ei, am crezut că tot ce aveam mai bun de făcut era să mă duc să-i ofer serviciile mele. 2

1 *Giacomo Medici* (1817—1882), patriot şi general italian, unul din colaboratorii cei mai apropiaţi ai lui Garibaldi. S-a evidenţiat în ultimele lupte, din America de Sud, din Lombardia, la asediul Romei. Şi în acţiunea de («liberare a Italiei meridionale.

— Gestul lui Garibaldi a dezamăgit pe prieteni şi pe admiratori: iluziile lui au fost însă în curând supiberate de desfăşurarea evenimentelor.

I-am spus adio bietului meu Anzani, un adio cu atât mai dureros, cu cât ştiam amândoi că n-aveam să ne mai revedem, şi m-am îmbarcat pentru Genova, de unde m-am dus la cartierul general al Suveranului.

Rezultatul îmi dovedi că mă înşelasem. Ne-am despărţit, regele şi cu mine, nemulţumiţi unul de celălalt, şi m-am întors la Torino, unde am aflat despre moartea lui Anzani.

Îmi pierdeam jumătate din inimă. Italia pierdea pe unul din cei mai distinşi fii ai ei. O, Italie ’ Italie! maică nefericită! ce doliu pentru tine în ziua când acest brav printre bravi, acest leal printre leali, a închis pentru totdeauna ochii la lumina frumosului tău soare!

La moartea unui om ca Anzani, ţi-am spus-o, o, Italie î naţiunea care i-a dat naştere ar trebui să scoată un ţipăt de durere din adâncul măruntaielor ei şi, dacă ea nu plânge, dacă nu se jeluie ca Rachel[32], în Rama, această naţiune nu este vrednică nici de simpatie, nici de milă, ea care n-a avut nici simpatie, nici milă pentru cei mai generoşi martiri ai ei. Oh! martir, de o sută de ori martir a fost scumpul nostru Anzani, şi chinui cel mai crud îndurat de acest viteaz a fost să atingă pământul natal, biet muribund, şi să nu sfârşească precum, trăise, luptându-se pentru el, pentru onoarea acestui pământ, pentru înnoirea lui. O, Anzani! dacă un geniu asemenea ţie ar fi. Vegheat asupra luptelor din Lombardia, asupra bătăliei de la Novara, asupra asediului Romei, străinul n-ar mai întina pământul natal şi n-ar mai călca în picioare, cu neruşinare, osemintele vitejilor noştri.

— Personaj biblic i soţia lui laeofo.

Legiunea italiană, după cum s-a văzut, realizase puţin înainte de venirea lui Anzani j dar după venirea lui, sub proteguirea sa, ea străbătu un drum atât de glorios încât ar fi putut să facă geloase până şi cele mai lăudate naţiuni.

Dintre toţi militarii, soldaţii, luptătorii, dintre toţi oamenii

---

32 Cititorul nu-i cunoaşte încă pe aceşti alţi trei martiri ai libertăţii italiene ; dar în curînd va face cunoştinţă cu ei. Garibaldi, care nu scria spre a fi tipărit, îşi vorbeşte întrucîtva lui însuşi, şi nu cititorilor (Al, Dumas).

pe care i-am cunoscut şi care poartă o muschetă sau o spadă, nu ştiu pe niciunul care să-l poată egala pe Anzani, ca avânt al curajului, ca punere în practică a ştiinţei. Era înzestrat cu îndrăzneala clocotitoare a lui Massena, cu sângele rece al lui Daverio, cu seninătatea, bravura şi temperamentul războinic al lui Manara.1

Cunoştinţele militare ale lui Anzani, ştiinţa sa despre toate lucrurile nu erau egalate de nimeni, înzestrat cu o memorie fără pereche, el vorbea cu o precizie nemaipomenită despre lucrurile trecute, chiar dacă aceste lucruri trecute ar fi ajuns până în antichitate.

În ultimii ani ai vieţii sale, caracterul i se schimbase mult; devenise aspru, supărăcios, intolerant, dar, bietul Anzani, nu se schimbase fără motiv! Chinuit aproape fără încetare de dureri, urmări ale numeroaselor lui răni şi ale vieţii furtunoase pe care o dusese atâţia ani, îşi târa existenţa de nesuportat, o existenţă de martir. Las unei mâini mai pricepute decât a mea, grija de a zugrăvi viaţa militară a lui Anzani, vrednică să umple nopţile de veghe ale unui scriitor de s. Eamă. În Italia, în Grecia, în Portugalia, în Spania, în America, se vor găsi, mergând pe urmele lui, documentele vieţii unui erou.

Ziarul legiunii italiene de la Montevideo, ţinut de Anzani, nu este decât un episod al vieţii sale. El a fost sufletul acestei legiuni, ridicată, condusă, administrată de el, şi cu care se identificase.

O, Italie! când Atotputernicul va pune capăt nenorocirilor tale, el îţi va dărui alţi Anzani spre a-i călăuzi pe fiii tăi la nimicirea celor ce te defăimează şi te tiranizează!,

G. Garibaldi

KI

Din nou Montevideo

Mai înainte de a începe povestirea campaniei din Lombardia, întreprinsă în 1848, să spunem, cu privire la Montevedio, tot ceea ce Garibaldi, în modestia lui, n-a putut să spună, să povestim tot ceea ce el n-a putut să povestească.

*

Ne amintim de lupta din 24 aprilie 1844, de trecerea primejdioasă a Boyadei; se ştie în cel fel s-au purtat acolo soldaţii italieni.

Ofiţerul care-i dădea raportul generalului Paz se mărgini să-i spună cu privire la soldaţii italieni:

— S-au bătut ca nişte tigri.

— Nu-i de mirare, răspunse generalul Paz, sunt comandaţi de un leu.

După bătălia de la San-Antonio, amiralul Laine, care comanda poziţia La Plata, cuprins de uimire faţă de acest minunat fapt de arme, îi scrise lui Garibaldi următoarea scrisoare, al cărei original se află în mâinile lui G.B. Cuneo, prieten cu Garibaldi. Amiralul Laine comanda fregata „L' Africainea.

„Vă felicit, scumpul meu general, de a fi contribuit cu atâta putere, prin purtarea dumneavoastră inteligentă şi neînfricată, la săvârşirea faptei războinice cu care s-ar fi mândrit soldaţii mărci armate care, pentru o clipă, a stăpânit Europa,

Vă felicit de asemenea pentru simplitatea şi modestia care fac şi mai preţioasăi lectura relatării în care daţi cele mai minuţioase amănunte despre o faptă războinică, pentru care vi se poate Ofribui, fără teamă, meritul în întregime.

De altfel, această modestie v-a câştigat simpatia persoanelor în stare să preţuiască e.um se cuvine ceea ce aţi izbutit să faceţi de şase luni încoace, persoane printre care trebuie să nuvmraţi, în primul rând, pe ministrul nostru plenipotenţiar, onorabilul baron Deffaudis, care poartă un adine respect caracterului dumneavoastră şi în care aveţi un calci apărător, mai ales când e vorba să se scrie la Paris spre a spulbera acolo părerile nefavorabile iscate de unele articole din ziare, redactate de persoane puţin obişnuite să spună adevărul chiar când povestesc fapte întâmplate sub ochii lor.

Primiţi, generale, asigurarea stimei mele

Laine"

Nu numai că-i scrise lui Garibaldi, dar amiralul Laine vru să-i prezinte personal omagiile sale: El ceru să fie debarcat la Montevideo şi se duse în strada Portone, unde locuia Garibaldi. Această locuinţă, la fel de sărăcăcioasă ca şi a celui din urmă soldat, nu se închidea niciodată, ci rămânea deschisă zi şi noapte pentru toată lumea „îndeosebi pentru vânt şi ploaie”, cum îmi spunea Garibaldi povestindu-mi această intâmplare.

Era miezul nopţii; amiralul împinse uşa şi, deoarece casa nu era luminată, se izbi de un scaun.

— Hei, zise el, trebuie neapărat să-ţi spargi capul când vii să-l vezi pe Garibaldi?

— Hei! femeie, strigă la rândul lui Garibaldi, fără a recunoaşte glasul amiralului, n-auzi că este cineva în anticameră? Fă lumină!

— Şi cu ce vrei să fac lumină? răspunse Anita. Nu ştii că n-am niciun ban în casă ca să cumpăr o luminare?

— E adevăi’at, răspunse filosofic Garibaldi.

El se ridică: şi ducându-se să deschidă uşa camerei în care se afla, zise:

— Pe aici, pe aici! pentru ca vocea lui, în lipsa luminii, să-l călăuzească pe vizitator.

Amiralul Laine intră; era atât de întuneric încât fu silit să-şi spună numele pentru ca Garibaldi să ştie cu cine avea de-a face.

— Amirale, zise el, o să mă scuzaţi, dar când am încheiat tratatul cu republica Montevideo, am uitat să specific şi o raţie de luminări printre raţiile ce ni se dau. Dar, după cum v-a spus Anita, neexistând nici im ban în casă pentru a cumpăra o luminare, stăm pe întuneric. Din fericire, presupun că dumneavoastră veniţi să vorbiţi cu mine şi nu să mă vedeţi.

Într-adevăr, amiralul vorbi cu Garibaldi, dar nu-l văzu.

După ce plecă, se duse la generalul Pacheco y Obes, ministrul de război, şi-i povesti cele întâmplate.

Ministrul de război, care tocmai dăduse decretul pe care îl vom citi, luă îndată o sută de patagoni (cinci sute de

franci) şi-i trimise lui Garibaldi.

Garibaldi nu vru să-l ofenseze pe prietenul său Pacheco, refuzândU-i; dar a doua zi, dis-de-dimineaţă, luând cei o sută de patagoni, se duse să-i împartă văduvelor şi orfanilor soldaţilor ucişi la Salto San-Antonio, nepăstrând pentru el decât atât cât trebuia spre a cumpăra o jumătate de kilogram de lumînări, şi o pofti pe soţia lui să facă economie, pentru cazul în care amiralul Laine ar mai veni să-i facă o a doua vizită.

Iată decretul pe care îl redacta Pacheco y Obes, când amiralul Laine venise să facă apel la dărnicia lui:

Ordin general

„Spre a da vitejilor noştri tovarăşi de arme care au devenit nemuritori pe câmpurile de la San-Antonio, o înaltă dovadă a stimei pe care o are faţă de ei armata pe care au făcut-o ilustră în această memorabilă luptă, ministrul de război hotărăşte:

1. La 15 curent, zi aleasă de autorităţi spre a remite legiunii italiene o copie după următorul decret, va avea loc o mare paradă a garnizoanei ce se va aduna în strada del Mercado, aşezându-şi flancul drept în mica piaţă cu acelaşi-nume şi în ordinea pe care o va indica statul-major.

2. Legiunea italiană se va aduna în piaţa Constitucion, în faţa catedralei, şi acojo ea va primi sus-zisa copie care îi va fi remisă de o deputăţie prezidată de colonelul Francesco Tages, şi compusă dintr-un şef, un ofiţer, un sergent şi un soldat, din fiecare corp.

3. Deputăţia, după revenirea la corpurile respective, se va îndrepta cu ele spre locul indicat, defilând în coloană de onoare prin faţa legiunii italiene, şi asta în vreme ce şefii de corpuri vor saluta cu strigătul de «Trăiască Patria! trăiască generalul Garibaldi şi bravii lui tovarăşi.'»

4. Regimentele vor trebui să fie aliniate la orele zece dimineaţa.

5. Se va da câte o copie autentică de pe acest ordin de zi legiunii italiene şi generalului Garibaldi. «

Pacheco y Obes”

Decretul menţiona:

1. Că următoarele cuvinte vor fi înscrise cu litere de aur pe drapelul legiunii italiene:

„ACŢIUNEA DIN 8 FEBRUARIE 184G A LEGIUNII ITALIENE DE SUB ORDINELE LUI GARIBALDI”

2. Că legiunea italiană va fi prezentă la toate parările;

3. Că numele morţilor căzuţi în această ciocnire vor fi înscrise, pe o placă aflată în sala guvernământului.

4. Că toţi soldaţii vor purta ca semn distinctiv, pe braţul stâng, o stemă şi pe ea o coroană înconjurată de inscripţia următoare:

„INVINCIBILI COMBATTERONO. 8 I EBBRAIS 1846” ’

Pe lângă asta, Garibaldi, vrând să dea dovada supremă a simpatiei şi recunoştinţei faţă de ostaşii care căzuseră luptând alături de el, în ziua de 8 februarie, puse să se înalţe pe câmpul de luptă o cruce mare ce purta pe una din feţele ei această inscripţie:

„AUS XXXVI ITALIENS MORTS LE 8 FEVRIER MDCCCXLVI” 2

Şi pe cealaltă parte:

„CLXXXIV ITALIENS DANS LE CHAMP SAN-ANTONIO *

★

Oricât de sărac era Garibaldi, găsi toâuşi într-o zi un soldat mai sărac decât el. Acesta n-avea nici cămaşă pe dânsul. Garibaldi îl duse într-un ungher, îşi scoase cămaşa şi i-o dădu. Întorcându-se acasă, el îi ceru Anitei altă cămaşă. Dar Anita, clătinând din cap, zise:

— Ştii bine că n-aveai decât una; ai dat-o, cu atât mai rău pentru tine!

Şi la rândul lui, Garibaldi, rămase fără cămaşă, până ce-i dădu Anzani una. Dar Garibaldi era incorigibil.

Într-o zi, după ce captură un vas duşman, împărţi prada cu tovarăşii lui. După ce făcu împărţeala, îşi chemă oamenii unii după alţii, şi-i întrebă despre starea familiilor lor.

Celor mai nevoiaşi le dădu o parte din prada sa, zicându-

le:

— Ia asta pentru copiii dumitale.

Printre altele, se mai afla pe bord şi o mare sumă de bani; dar Garibaldi o trimise vistieriei din Montevideo, nevoind să se atingă de niciun ban. După câtăva vreme, partea din pradă se topi, aşa încât nu mai rămase decât cu trei centime în casă. Aceşti bani formează obiectul unei întâmplări pe care mi-a povestit-o chiar Garibaldi.

Într-o zi, o auzi pe fetiţa lui, Teresita, scoţând nişte ţipete puternice. Cum îşi adora copilul, alergă să vadă despre ce era vorba.

Copilul, alunecând din vârful scării, venise grămadă până jos; faţa îi era plină de sânge. Garibaldi, neştiind cum s-o mângâie, se gândi la cele trei centime care alcătuiau toată averea lui şi pe care îi păstra pentru împrejurări grele. Luă aceste centime şi se duse să cumpere o jucărie cu care să-l încânte pe copil. La uşă, se întâlni cu un trimis al preşedintelui Joaquin Suarez, care-l căuta, din partea stăpânului său, pentru o comunicare importantă.

Garibaldi se duse imediat la preşedinte, uitând de motivul pentru care plecase de-acasă şi ţinând, în mod maşinal, cele trei centime în mână.

Conferinţa ţinu două ceasuri; într-adevăr, era vorba de lucruri importante.

După cele două ceasuri, Garibaldi se înapoie acasă; copilul se liniştise, dar Anita era foarte. Neliniştită.

— Punga a fost furată! îi zise ea îndată ce-l văzu.

Garibaldi îşi aminti de cele trei centime pe care le mai ţinea încă în mână. Hoţul era el.

Campania din Lombardia

Acuma vom relua povestirea noastră, cu ajutorul unui prieten al lui Garibaldi, a bravului colonel Medici – care poate fi judecat, de altfel, după simplitatea vorbelor sale – de acolo de unde a întrerupt-o Garibaldi.

Plecarea sa în Sicilia ne-ar sili să oprim aici *Memoriile* sale, dacă Medici nu şi-ar fi asumat sarcina să le continue.

Şi nouă, o mărturisim, acest fel de a vorbi despre

Garibaldi ne place mai mult decât să-l lăsăm pe Garibaldi să vorbească despre el însuşi. Intradevăr, când povesteşte Garibaldi, el uită neîncetat contribuţia sa la acţiunile pe care le istoriseşte, şi asta spr? a scoate în evidenţă faptele tovarăşilor săi; deoarece noi ne ocupăm îndeosebi de el, e preferabil, spre a-l vedea în adevărata sa lumină, să i se istorisească faptele de către altcineva decât de el însuşi.

Aşadar, îl vom lăsa pe colonelul Mediei să povestească el campania din Lombardia din 1848.

★

Am plecat de la Londra spre Montevideo, pe la jumătatea anului 1846. Niciun motiv politic sau comercial nu mă chema în America de Sud: mă duceam acolo pentru sănătatea mea.

Doctorii mă credeau atins de tuberculoză pulmonară; opiniile mele liberale m-au exilat din Italia; m-am hotărât deci să traversez marea.

Am ajuns la Montevideo la şapte sau opt luni după acţiunea de la Salto San-Antonio. Faima legiunii italiene se afla în plinătatea înfloririi ei. Garibaldi era pe atunci eroul momentului. Am căutat sa-l cunosc şi l-am rugat să mă primească în legiunea sa: a consimţit.

A doua zi îmbrăcam bluza roşie cu ornamente verzi, şi-mi ziceam cu mândrie: „Sunt soldatul lui Garibaldi!”

Curând, m-am legat mai strâns de el. El mi-a acordat prietenia, pe urmă încrederea sa şi, când totul a fost hotărât pentru plecare, cu o lună mai înainte ca el să părăsească Montevideo, m-am îmbarcat pe un pachebot ce pleca spre Le Hâvre.

Aveam instrucţiunile lui, instrucţiuni clare şi precise ca toate cele pe care le dădea Garibaldi. Eram însărcinat să mă duc în Piemont şi în Toscana şi să văd acolo mai mulţi oameni străluciţi, printre alţii pe Fanţi, pe Guerazzi şi pe Beluomini, fiul generalului. Aveam adresa lui Guerazzi, care stătea ascuns în apropiere de Pistoia.

Sprijinit de aceste puternice ajutoare, trebuia să organizez insurecţia: Garibaldi, debarcând la Viareggio, ar fi

găsit-o gata; am fi pus stăpânire pe Lucca şi am fi mers acolo unde ar fi existat speranţe.

Am străbătut Parisul pe vremea răscoalei din 15 mai; am trecut în Italia şi, după o lună, aveam trei sute de oameni gata să meargă oriunde i-aş fi condus, fie şi în iad. Atunci am aflat eu că Garibaldi debarcase la Nisa.

În primul moment m-am simţit adânc rănit pentru faptul că uitase de ceea ce fusese convenit între noi. După care aflai că Garibaldi părăsise Nisa şi că-l lăsase pe Anzani pe moarte. Îl iubeam mult pe Anzani; toată lumea îl iubea. Am alergat deci la Nisa; Anzani mai trăia încă. L-am transportat la Genova, unde, în timpul agoniei, primi ospitalitate în palatul marchizului Gavotto, în apartamentul pe care îl ocupa acolo pictorul Gallino. M-am aşezat la căpătâiul lui şi nu l-am mai părăsit. Anzani era îngrijorat, mai mult decât se cuvenea, de supărarea mea pe Garibaldi. Îmi vorbea adesea despre asta; într-o zi, îmi luă mâna şi, cu un accent profetic ce părea că-şi are inspiraţia într-o altă lume, îmi zise:

— Medici, să nu fii prea sever cu Garibaldi; el este un om care a primit din partea cerului o atare menire, încât e bine să-l sprijini şi să-l urmezi. Viitorul Italiei stă în mâinile lui; este un ales. M-am certat şi eu, nu o dată, cu el; dar, convins de misiunea sa, m-am întors totdeauna la el, fă când eu primul pas.

Aceste vorbe m-au impresionat cum ne impresionează ultimele cuvinte ale unui muribund şi, de atunci, le-am auzit foarte adesea răsunându-mi în urechi. Anzani era filosof şi practica prea puţin îndatoririle materiale ale religiei. Totuşi, în clipa morţii, şi deoarece a fost întrebat dacă nu vrea să vadă un preot, a răspuns: „Da, chemaţi unul”.

Şi, întrucât mă miram de acest act, pe care îl numeam slăbiciune, el îmi spuse:

— Prietene, Italia aşteaptă mult în acest moment de la doi oameni, de la Pius al IX-lea şi de la Garibaldi. Ei bine, oamenii care s-au întors aici cu Garibaldi nu trebuie să fie acuzaţi că sunt cretici.

După care, primi sfintele taine.

În aceeaşi noapte, spre orele trei dimineaţa, muri în braţele mele fără să-şi fi pierdut o clipă cunoştinţa, fără să fi avut un minut de delir. Ultimele lui cuvinte au fost:

— Nu uita recomandaţia mea cu privire la Garibaldi.

Şi îşi dădu ultima suflare.

Trupul şi hârtiile lui Anzani au fost încredinţate fratelui său, un om devotat cu trup şi suflet partidului austriac.

Trupul i-a fost dus la Alzate, patria lui Anzani, şi cadavrul acestui om, care cu şase luni mai înainte n-ar fi găsit, în întreaga Italie, o piatră unde să-şi pună capul, avu parte de un marş triumfal,

Când se află despre moartea lui, la Montevideo, fu un doliu general în legiune; i se cântă un requiem şi doctoruL Bartolomeo Udicine, medic şi chirurg al legiunii, rosti un discurs funebru.

Cât despre Garibaldi, pentru a face să retrăiască atât cât era cu putinţă, amintirea lui, organizând batalioanele de voluntari lombarzi, numi primul batalion, batalionul „Anzani1'.

După moartea lui Anzani, am plecat la Torino.

Într-o zi, întâmplarea a făcut ca, plimbându-mă pe sub arcade, să mă pomenesc faţă în faţă cu Garibaldi.

Văzându-l, îmi veni în minte recomandarea lui Anzani; este adevărat că era sprijinită şi pe adânca şi respectuoasa tandreţe pe care i-o purtam lui Garibaldi.

Ne aruncarăm unul în braţele celuilalt.

Apoi, după ce ne-am îmbrăţişat călduros, amintirea patriei ne veni amândurora, în acelaşi timp, în minte:

— Ei bine, ce-o să facem? ne-am întrebat noi.

— Dar dumneavoastră nu veniţi de la Roverbella? l-am întrebat eu. N-aţi fost să vă oferiţi sabia lui Carol-Albert?

Buza i se lăsă în jos în mod dispreţuitor.

— Oamenii ăştia nu sunt vrednici ca inimi de-ale noastre să li se supună. Nu oamenii, scumpul meu Medici: patria, totdeauna patria şi, nimic alta decât patria.

Deoarece nu părea dispus să-mi dea amănunte despre

întrevederea lui cu Carol-Albert, am încetat să-l mai întreb.

Mai târziu, am aflat că regele Carol-Albert îl primise cu o extremă răceală, trimiţându-l la Torino pentru ca el să aştepte acolo „ordinele” ministrului său de război, domnul Ricci.

Domnul Ricci, consimţind să-şi aducă aminte că Garibaldi aştepta ordinele lui, puse să-l cheme şi-i zise;

— – Te sfătuiesc serios să pleci la Veneţia; acolo o să iei comanda câtorva bărcuţe şi o să poţi, fiind corsar, să fii foarte folositor veneţienilor. Cred că locul dumitale este acolo şi nu în altă parte.

Garibaldi nu-i răspunse domnului Ricci, doar că în loc să se ducă la Veneţia, rămase la Torino.

Iată pentru ce l-am întâlnit pe sub arcade.

— Ei bine, ce-o să facem? ne întrebarăm din nou.

Cu oameni căliţi asemenea lui Garibaldi, hotărârile se iau repede.

Am hotărât deci să mergem la Milano, şi am şi plecat în aceeaşi seară.

Momentul era bun; tocmai se primise vestea primelor înfrângeri ale armatei piemonteze[33]. Guvernul provizoriu îi dădu lui Garibaldi titlul de general şi-l autoriză să organizeze batalioane de voluntari lombarzi. Garibaldi şi cu mine, care eram sub ordinele sale, ne-am pus de îndată pe lucru. Mai întâi am fost ajunşi de un batalion de voluntari din Vicenza, ce ne sosea gata organizat de la Pavia. Acesta era un nucleu. Garibaldi creă batalionul „Anzani”, pe care îl completă în curând.

Eu aveam sarcina să disciplinez tot acest tineret al baricadelor care, în timpul celor cinci zile[34], cu trei sute de puşti şi cu patru sau cinci sute de suflete, îl gonise din Milano pe Radetzky şi pe cei douăzeci de mii de soldaţi ai

---

33 E vorba de înfrângerea de la Custozza (aproape de Verona), din vara anului 1.848, cînd Carol Albert a fost silit să semneze armistiţiul.

34 Insurecţia din Milano, numită „a celor cinci zile“ ← deoarece luptele de stradă începute la 18 martie 1848 se sfîrşiră la 22 — a reuşit să scoată din metropola lombardă trupele austriece ale lui Radetzky.

lui. Dar întâmpinam aceleaşi greutăţi pe care le-a întâmpinat Garibaldi şi în 1859. Corpurile de voluntari, care reprezintă spiritul Revoluţiei, neliniştesc întotdeauna guvernele. Un singur cuvânt ne va da o idee despre spiritul voluntarilor noştri.

Mazzini era stegarul lor, şi una din companiile sale se numea compania „Medici”. Guvernul a început prin a ne refuza armele; un bărbat cu ochelari, care ocupa un loc important în minister, zise, foarte arogant, că astea erau arme pierdute şi că Garibaldi era un spadasin, şi nimic alta. Noi n-am răspuns decât: bine; cât despre arme, am spus că ni le vom procura singuri, dar cel puţin să binevoiască să ne dea uniforme. Ni s-a răspuns că nu existau uniforme; dar ni s-au deschis depozite în care se aflau haine austriece, ungureşti şi croate. Era o glumă bună faţă de nişte oameni care cereau să fie ucişi, mergând să lupte cu croaţii, cu ungurii şi cu austriecii. Toţi aceşti tineri care aparţineau primelor familii din Milano, dintre care câteva erau milionare, au refuzat cu indignare. Totuşi trebuia luată o hotărâre; nu se putea lupta, unii fiind în frac, ceilalţi în redingotă; am luat hainele de pânză ale soldaţilor austrieci, ale celor ce se numesc *ritters,* şi ne-am făcut din ele un fel de bluze.

Îţi venea să mori de râs, nu alta; aveam aerul unui regiment de bucătari. Trebuia să ai ochiul foarte pătrunzător spre a recunoaşte, sub această pânză grosolană, floarea tineretului din Milano.

În vreme ce ne croiam hainele, pe măsură, ne procuram puşti şi muniţii prin toate mijloacele posibile. În sfârşit, o dată înarmaţi şi îmbrăcaţi, o pornirăm, în marş, spre Bergamo, cântând imnuri patriotice.

Cât despre mine, aveam sub ordinele mele cam vreo sută optzeci de tineri, aproape toţi, am spus-o, aparţinând primelor familii din Milano.

Sosirăm la Bergamo, unde furăm ajunşi de Mazzini, care venea să-şi ia locul în rândurile noastre şi care fu primit cu aclamaţii.

Aici ni se alătură un regiment de locuitori din Bergamo, recruţi regulaţi ai armatei piemonteze, târând după ei două tunuri ce aparţineau gărzii naţionale.

De-abia sosirăm, că un ordin al comitetului din Milano ne şi rechemă; din comitet făceau parte: Fanţi, Maeştri şi Restelli.

Ordinul arăta că trebuie să ne întoarcem, în marş forţat. Am dat ascultare şi am luat-o îndărăt spre Milano. Dar, sosiţi la Monza, am aflat, totodată, că Milano capitulase şi că un corp de cavalerişti austrieci o pornise în urmărirea noastră. Garibaldi ordonă îndată retragerea spre Como; intenţia noastră era să ne apropiem cât mai mult cu putinţă de graniţa elveţiană. Garibaldi mă puse în ariergardă spre a-i acoperi retragerea. Eram foarte obosiţi de marşul forţat pe care-l făcusem. N-avusesem timp să mâncăm la Monza, eram morţi de foame şi de oboseală; oamenii noştri se retraseră în dezordine, dar cu totul demoralizaţi.

Rezultatul acestei demoralizări fu că, o dată ajunşi la Como, dezertarea se şi ivi printre noi. Din cinci mii de oameni pe care îi avea Garibaldi, patru mii două sute trecură în Elveţia; am rămas cu opt sute. Garibaldi, ca şi cum i-ar mai fi avut încă pe cei cinci mii de oameni ai lui, cu calmul său obişnuit, luă poziţie la Camerlata, punctul de încrucişare al mai multor drumuri, mai înainte de Como. Instală acolo cele două tunuri şi expedie curieri lui Manara, lui Griffini, lui Durando, lui Apice, în sfârşit tuturor şefilor de corpuri voluntare din Lombardia de sus, invitându-i să cadă de acord cu el asupra poziţiilor puternice pe care le ocupau, poziţii cu atât mai sigure şi lesne de menţinut până în ultimul moment, cu cât ele se sprijineau pe Elveţia. Invitaţia rămase însă fără rezultat. Atunci Garibaldi se retrase de la Camerlata, către acelaşi San-Fermo unde, în 1859, i-am bătut atât de rău pe austrieci.

Dar, mai înainte de a ocupa poziţia, el ne adună în piaţa din San-Fermo şi ne adresă o cuvântare. Cuvântările lui Garibaldi, vii, pitoreşti, captivante, aveau adevărata elocinţă a soldatului. Ne spuse că războiul de partizani

trebuia să continue, în grupuri, că războiul acesta era cel mai sigur şi mai puţin primejdios, că era vorba doar să ai încredere în şef şi să te bizui pe tovarăşii tăi.

Cu toată această cuvântare călduroasă, avură loc în timpul nopţii, noi dezertări şi, a doua zi, trupa noastră se redusese la patru sau cinci sute de oameni.

Garibaldi, spre marele său regret, se hotărî să se întoarcă în Piemont, dar, în momentul când să treacă graniţa, îl cuprinse ruşinea; se opri la Castelletto, pe Tessin, îmi ordonă să străbat împrejurimile şi să-i aduc înapoi cât mai mulţi dezertori cu putinţă. Mă dusei până la Lugano, adusei îndărăt trei sute de oameni, ne numărarăm, eram şapte sute cincizeci. Garibaldi găsi că numărul este suficient spre *a* merge împotriva austriecilor.

La 12 august, el dă faimoasa sa proclamaţie, în care îl declară pe Carol-Albert trădător, arătă că italienii nu mai pot şi nu mai trebuie să se încreadă în el şi că orice patriot trebuie să considere ca o datorie să facă războiul, fiecare pe seama lui.

După darea acestei proclamaţii, în momentul când din toate părţile se bătea în retragere, noi singuri o pornim înainte şi Garibaldi, cu şapte sute cincizeci de oameni, organizează o mişcare ofensivă împotriva armatei austriece. Ne îndreptăm spre Arona; punem stăpânire pe două vase cu aburi şi pe câteva ambarcaţiuni mici. Începem îmbarcarea care ţine până seara, iar a doua zi, în zori, sosim la Luino.

Garibaldi era bolnav; avea o febră intermitentă împotriva căreia încerca zadarnic să lupte.

Cuprins de unul din aceste accese, el intră în hanul „La Beccaccia”, o casă izolată, mai înainte de Luino, şi despărţită de sat printr-un râuleţ peste care este aruncat un pod; pe urmă trimise să mă cheme.

— Medici, îmi zise el, am absolută nevoie de două ceasuri de odihnă; înlocuieşte-mă şi veghează asupra noastră.

Hanul „La Beccaceia” era rău ales pentru un om cu febră, care voia să doarmă liniştit. Era sentinela înaintată de la

Luino, prima casă ce ar fi trebuit să fie atacată de duşman, presupunându-l pe duşman prin împrejurimi.

Noi nu aveam nicio ştire privitor la mişcările austriecilor, nu ştiam dacă ne aflam la zece leghe de ei sau la un kilometru. I-am spus totuşi lui Garibaldi să doarmă liniştit, asigurându-l că-mi voi lua toate precauţiile pentru ca somnul să nu-i fie tulburat. După ce i-am făgăduit asta, am ieşit; puştile se aflau grămadă, de partea cealaltă a podului, iar oamenii noştri campaţi între pod şi Luino.

Am aşezat sentinele în faţa, hanului „La Beccaccia" şi am trimis nişte ţărani să cerceteze împrejurimile.

După o jumătate de ceas, iscoadele mele se întoarseră speriate, strigând:

— Austriecii! austriecii!

Garibaldi în toiul febrei, sări jos din pat, ordonându-mi să pun să se sune adunarea şi să-i strâng pe oamenii noştri; de la fereastra sa, vedea câmpia şi urma să ne ajungă când va fi timpul.

Într-adevăr, după zece minute, se afla în mijlocul nostru.

Împărţi mica noastră trupă în două coloane; una, barând drumul, fu destinată să ţină piept austriecilor; cealaltă, luând o poziţie de flanc, ne împiedica să ne rotim şi putea chiar să şi atace.

Austriecii se iviră curând pe drumul mare; socotirăm că puteau să fie între o mie şi o mie două sute; ei puseră îndată mâna pe hanul „La Beccaccia".

Garibaldi dădu pe loc ordinul de atac coloanei care închidea drumul mare; această coloană, care se compunea din patru sute de oameni, atacă, în mod hotărât, o mie două sute.

Obiceiul lui Garibaldi era de a nu-şi număra niciodată nici duşmanii, nici proprii lui oameni; dacă te afli în faţa duşmanului, apoi trebuie să-l ataci.

Trebuie să mărturisesc că, aproape întotdeauna, această tactică i-a reuşit.

Totuşi, austriecii rezistând, Garibaldi socoti necesar să-şi

angajeze ţoate forţele; el chemă coloana din flanc şi reînnoi atacul.

Aveam dinainte-mi un zid, pe care îl escaladai împreună cu compania mea; mă pomenii în grădină; austriecii trăgeau prin toate deschizăturile hanului.

Dar noi ne aruncarăm în mijlocul gloanţelor, atacarăm la baionetă şi, prin toate aceste deschizături, care, cu o clipă mai înainte, vărsau foc, pătrunserăm noi. Austriecii se retraseră în mare dezordine.

Garibaldi condusese atacul călare, dinaintea podului, la cincizeci de paşi de han, în mijlocul focului; fusese o minune că, expus ca o ţintă tirului inamic, nu-l atinsese niciun glonţ. De îndată ce-i văzu pe austrieci puşi pe fugă, îmi strigă să-i urmăresc cu compania mea. Dezertarea o redusese cam la vreo sută de oameni, şi, cu cei o sută de oameni ai mei, am pornit în urmărirea a o mie o sută de oameni. Nu era în asta cine ştie ce mare merit, căci austriecii păreau cuprinşi de o adevărată panică; fugeau aruncând puşti, raniţe şi cartuşiere; alergară până la Varese. Lăsară, la hanul „La Beceaccia’\ vreo sută de morţi şi de răniţi, iar în mâinile noastre optzeci de prizonieri.

Am auzit spunându-se că se opriseră la Gereminiada; m-am dus până acolo, dar ei şi plecaseră. Am pornit-o pe urmele lor; dar, oricât de repede am alergat, nu i-am mai ajuns.

În timpul nopţii sosi vestea că un al doilea corp austriac, mai numeros decât primul, se îndrepta spre noi. Garibaldi îmi ordonă să rezist la Gereminiada; pusei, pe dată, să se ridice baricade şi să se facă creneluri pe case.

Eram atât de obişnuiţi cu astfel de fortificaţii, încât nu ne trebuia mai mult de un ceas pentru a face ca până şi ultima bojdeucă să fie în stare să reziste unui asediu. Ştirea era falsă. Garibaldi trimise două-trei companii în direcţii diferite; apoi, la întoarcerea lor, strângându-şi tot efectivul, dădu ordin să se mărşăluiască spre Guerla şi, de acolo, spre Varese, unde fu primit în triumf.

Noi înaintam drept spre Radetzky.

La Varese, ocuparăm înălţimea Buino di Sopra, care domină Varese şi oare ne asigura retragerea. Acolo, Garibaldi ordonă să fie împuşcat un spion al austriecilor. Spionul trebuia să furnizeze informaţii despre forţele noastre celor trei mari coloane austriece trimise împotriva noastră. Una pornea spre Como, alta spre Varese; a treia se despărţea de celelalte două şi se îndrepta spre Luino.

Apărea limpede că planul austriecilor era să se aşeze între Garibaldi şi Lugano şi să-i taie retragerea, fie spre Piemont, fie spre Elveţia, Atunci am plecat de la Buino la Arcisate.

De la Arcisate, Garibaldi mă trimise cu compania mea, care făcea mereu serviciul de avangardă, spre Viggia.

Ajuns acolo cu cei o sută de oameni ai mei, am primit ordinul să mă îndrept imediat împotriva austriecilor.

Prima coloană cu care am făcut cunoştinţă era divizia d'Aspre, care dispunea de cinci mii de oameni.

Acelaşi general d'Aspre a fost cel care a săvârşit mai apoi masacrele de la Livorno.

Dând ascultare ordinului primit, m-am pregătit de luptă şi, spre a o da în cele mai bune condiţii cu putinţă, am pus stăpânire pe trei sătuleţe ce formau un triunghi: Calzone, Ligurno şi Rodero.

Aceste trei sate păzeau toate drumurile ce veneau dinspre Como.

Îndărătul acestor sate se afla o poziţie puternică, San-Maffeo, o stâncă de necucerit, de pe care n-aveam, realmente, decât să mă rostogolesc ca să cobor în Elveţia, adică într-o ţară neutră.

Îi împărţisem pe cei o sută de oameni ai mei în trei detaşamente; fiecare detaşament ocupa un sat. Eu am ocupat Ligurno. Sosisem acolo cu patruzeci de oameni în timpul nopţii, şi mă fortificasem în el cât putusem mai bine.

În zori, austriecii mă atacară.

Mai întâi, puseră mâna pe Rodero, pe care îl găsiseră părăsit; în timpul nopţii, garnizoana lui se retrăsese în Elveţia. Eu am rămas cu şaizeci şi opt de oameni.

I-am rechemat pe cei treizeci de oameni pe care îi aveam la Catzone şi, în pas alergător, am ajuns ia San-Maffeo; aici puteam rezista.

Deabia mă instalasem, că am şi fost atacat; de la Rodero, tunul austriac ne trimetea ghiulele şi rachete tip Congreve.

Îmi aruncai privirea în jurul meu: muntele era, la poale, împresurat de cavalerie. Ne hotărârăm totuşi să ne apărăm cu dârzenie.

Austriecii porniră la asaltul muntelui; schimbul de focuri începu. Din nefericire, fiecare dintre noi n-aveam decât vreo douăzeci de cartuşe, şi puştile noastre erau mai mult decât mediocre.

La zgomotul salvei noastre, munţii Elveţiei, vecini cu San-Maffeo se umplură de curioşi. Cinci sau şase tessinezi, înarmaţi cu carabine, nu putură rezista ispitei; ei ni se alăturară şi traseră focuri de puşcă laolaltă eu noi, ea amatori.

Mi-am păstrat poziţia şi am susţinut lupta până ce oamenii mei au tras ultimele cartuşe.

Nădăjduiam mereu că Garibaldi va auzi tunul austriecilor şi ne va veni în ajutor; dar Garibaldi avea altceva de făcut decât să ne ajute; el aflase că austriecii înaintau spre Luino şi pornise în întâmpinarea lor.

După ce am tras toate cartuşele, am socotit că era vremea să mă gândesc la retragere. Conduşi de tessinezii noştri, am pornit-o de-a curmezişul stâncilor, pe un drum cunoscut numai de oamenii de prin partea locului.

După o oră ne aflam în Elveţia.

M-am retras cu oamenii mei într-o pădurice; locuitorii ne împrumutară lăzi în care am ascuns puştile spre a le scoate la iveală cu un alt prilej. Şaizeci şi opt de oameni, ţinusem piept împotriva **a** cinci mii, mai bine de patru ceasuri.

Generalul d’Asspre ceru să se scrie în toate ziarele că dătâuse o’”luptă. Îndârjită împotriva armatei lui Garibaldi, pe care o lăsase într-o debandadă absolută.

Numai austriecii sunt în stare să facă astfel de glume.

XIII

Urmarea campaniei din Lonibardia

Cum am spus, Garibaldi pornise spre Luino; dar mai înainte de a ajunge acolo, el primi vestea că Luino şi fusese ocupat de austrieci, în acelaşi timp în care coloana lui d'Aspre, după marea lui victorie asupra noastră, punea stăpânire pe Arcisate.

Din clipa aceea, retragerea lui Garibaldi prin Elveţia devenea foarte dificilă. El se hotărî deci să pornească drept spre Morazzone, o poziţie foarte bine întărită şi, prin urmare, foarte prielnică.

De altfel, zgomotul tunului pe care îl auzise, îl făcuse să-i lase gura apă.

Cum îşi întinse tabăra aici, se şi văzu înconjurat de cinci mii de austrieci. El n-avea decât cinci sute de oameni.

Timp de o zi întreagă, cu cei cinci sute de oameni, susţinu atacul celor cinci mii de austrieci. La căderea nopţii, îşi rândui oamenii în şiruri strânse, şi se năpusti asupra duşmanului cu baioneta. Favorizat de întuneric, el făcu o spărtură sângeroasă şi se trezi în şes. La o leghe de Morazzone, dădu drumul oamenilor, le dete întâlnire la Lugano şi, pe jos, cu o călăuză deghizată în ţăran, o porni spre Elveţia.

Într-o dimineaţă, am aflat, la Lugano, că Garibaldi, despre care se zicea că-i mort sau prins la Morazzone, sosise într-un sat vecin. Atunci mi-am reamintit vorbele profetice ale lui Anzani.

Am alergat într-un suflet la Garibaldi, l-am găsit în pat, zdrobit, sleit, de-abia vorbind. Făcuse un marş de şaisprezece ore şi nu scăpase de austrieci decât printr-o minune. Prima -lui întrebare, văzându-mă, a fost:

— Ai gata compania?

— Da, i-am răspuns.

— Ei bine, lasă-mă să dorm noaptea esta; mâine ne vom urji oamenii şi vom lua-o de la început.

Nu m-am putut abţine să nu râd; era limpede că, a doua zi va fi atât de istovit, incit nu va putea să-şi mişte nici

măcar un picior. Dar a doua zi, spre marea mea surprindere, Garibaldi era în picioare; sufletul şi trupul acestui om erau la fel; amândouă erau de bronz. Nu mai era însă nimic de făcut; campania lui Garibaldi în Lombardia se sfâx-şise. Atunci Garibaldi se întoarse în Piemont şi reveni la Genova. Acolo, el primi propunerile pe care i le făcu o delegaţie siciliană. Aceste propuneri erau să se îmbarce pentru Sicilia şi să susţină cauza Revoluţiei. La început, el primi şi se duse cu trei sute de oameni la Livorno; dar, aflând ce se petrecea la Roma, părăsi ideea expediţiei în Sicilia şi se îndreptă spre capitală unde îl vom şi regăsi în curând.

Cât despre mine, rămas la Lugano cu compania mea, care, după ce adunase c-îţiva dezertori, număra optzeci de oameni, mi se îngădui să stau cu ei, într-o magazie. Armele noastre continuau să rămână ascunse şi la îndemână.

În scurt timp, am organizat, pentru a nu ne pierde vremea, o insurecţie în Lombardia. Guvernul elveţian fu prevenit despre asta şi ocupă cantonul Tessin cu contingentele federale. Se hotărî atunci să fiu internat. Am fost într-adevăr internat, împreună cu două sute de oameni – majoritatea serviseră sub Garibaldi, ceilalţi fuseseră conduşi de mine – şi trimişi la Bellinzona, unde ne ţinură într-o cazarmă, ca fiind primejdioşi şi în stare să violăm frontiera. Proiectul continua totuşi să-şi facă drum. Generalii Ascioni şi d’Apice trebuiau să plece din Lugano şi să se îndrepte spre Como prin valea Intelvi.

Cât despre mine, urma să plec de la Bellinzona, să trec prin pasul Jorio, unul dintre cele mai înalte şi mai grele, de la graniţă, să cobor pe lacul Como şi să-i chem pe locuitorii de acolo la arme. După aceea, cu trupa mea, aveam să mă alătur celor doi generali.

Deoarece eram supravegheaţi, lucrul se arăta destul de greu de îndeplinit.

Pe o înălţime ce domină Bellinzona se află ruinele unui vechi castel care a aparţinut odinioară familiei Visconti. Acolo ne depozitasem armele şi muniţiile pe care izbutisem

să le mai procur.

Aveam în total două sute cincizeci de oameni. I-am împărţit în opt sau zece grupe ce trebuiau, pe mai multe drumuri şi evitând supravegherea trupelor elveţiene, să se adune la castel. Contrar oricărei aşteptări, planul izbuti pe deplin.

Fiecare grup sosi la întâlnire fără să se fi lovit de vreo piedică; am înarmat toată lumea şi tocmai eram gata s-o pornesc spre munţi, adică să trec graniţa. Deodată, am auzit sunând adunarea generală; trupele locale se pregăteau să plece în urmărirea mea. Atunci însă localnicii, care începuseră să manifeste o mare prietenie faţă de mine, se ridicară întru apărarea mea şi ameninţară că, dacă toboşarul nu tace, vor suna clopotul de alarmă şi vor înălţa baricade. Eliberat de această grijă, am ordonat oamenilor mei să pornească în marş; ne aflam la sfârşitul lui octombrie, bătea un vint rece dinspre nord, făgăduindu-ne o noapte furtunoasă. Am mers toată noaptea împotriva vântului, cu faţa biciuită de zăpadă. S-a luminat şi am mers, în aceleaşi condiţii, întreaga zi; trebuia să trecem cu orice preţ vârful Jorio, acoperit de zăpadă; iarna, însă, făcuse păsurile de nestrăbătut; noi le-am trecut totuşi, dar zăpada era aproape tot timpul până deasupra genunchilor, ba deseori chiar până la-subţiori. După nenumărate suferinţe, am ajuns în sfârşit pe culme, dar acolo ne aştepta un duşman şi mai cumplit decât toţi cei pe care îi biruisem până atunci: viforul. Intr-o clipă am fost orbiţi cu totul şi n-am mai văzut nici la zece paşi în jurul nostru. Le-am spus oamenilor mei să se strângă unii lângă alţii, să meargă pe un singur rând şi să mă urmeze, înaintând cât mai repede cu putinţă. Trei rămaseră totuşi în urmă, căzură spre a nu se mai ridica, au fost îngropaţi sub omăt şi dorm sau veghează poate şi acum pe creştetul Jorio.

Mergeam în frunte „fără să urmez niciun drum stabilit, fără să ştiu încotro mă îndrept, lăsându-mă în voia norocului; deodată m-am oprit; nu mai simţeam sub picioare stânca; încă un pas, şi aş fi căzut în prăpastie! Am

cerut oamenilor să se oprească, ordonând ca fiecare să. Rămână locului până la ziuă. Iar eu, de unul singur, însoţit de o călăuză, am căutat toată noaptea un drum; de nenumărate ori n-am mai simţit pământul sub tălpi sau mai degrabă zăpada; căci piciorul ne aluneca într-una şi numai printr-o minune niciunul din noi doi n-a fost îngropat sau ucis în cădere. În sfârşit, în zori am ajuns în apropierea unor cabane părăsite. Totuşi, fiindcă ele ne ofereau un adăpost, am vrut să mă întorc la oamenii mei. Dar în clipa aceea forţele m-au părăsit şi am căzut zdrobit de oboseală şi îngheţat de frig. Călăuza mea m-a transportat într-una din cabane, a izbutit să aprindă focul şi m-a adus în simţiri.

În vremea asta, norocul a vrut ca oamenii mei să urmeze aceeaşi cale pe care o urmasem şi eu, astfel încât, după două ceasuri, m-au ajuns. Am pornit-o iar la drum şi-am coborât la Gravedona, pe lacul Como. Sosit acolo, după un popas de o jumătate de zi, am plecat iar în marş spre a-i întâlni pe cei doi generali cu care aveam întâlnire şi care, în timpul traversării mele, trebuiau să angajeze o bătălie. Dar în loc să-i bată pe austrieci, cei doi generali fuseseră ei bătuţi, şi eu urmam să lupt împotriva diviziei Wohigemuth, care şi ocupase valea Intelvi, precum şi împotriva vaselor cu aburi ticsite de austrieci. Atunci am luat-o pe o scurtătură, am pătruns în valea Menaggio şi am ocupat, la marginea ei, Portezzo, pe lacul Lugano, păstrându-mi, pentru retragere, valea Cavarnia, ce ducea la graniţa elveţiană. Poziţia era strălucită; comunicam cu Lugano, de unde puteam să primesc oameni şi muniţii; dar nimeni nu veni să mi se alăture şi am stat acolo degeaba opt zile. La sfârşitul acestui interval, austriecii îşi concentrară forţele şi porniră spre Portezzo. Eu m-am retras în valea Cavarnia şi am făcut nn popas pe muntele San-Lucio, care des* parte Lombardia de Elveţia. Îmi ziceam că, dacă m-ar ataca, să procedez la fel ca la San-Maffeo.

Dar n-a avut loc decât un schimb de câteva focuri de armă. Doi din oamenii mei muriră de pe urma rănilor lor. Nu era nimic de făcut; toate trecătorile zăceau acoperite sub

zăpadă; iarna devenea tot mai aspră; m-am întors în Elveţia; am ascuns puştile, iar pe urmă m-am ascuns şi eu. Din nefericire, eu eram mai greu de ascuns decât o puşcă şi, cum eram foarte compromis, pentru mine nu era vorba numai de o simplă internare, ci de închisoare; trebuia să fiu fericit dacă, o dată arestat, autorităţile elveţiene nu m-ar fi predat austriecilor. Am hotărât deci să fac tot ce voi putea spre a mă reîntoarce în Piemont. Am luat cu împrumut o trăsură ca să pot pleca din Lugano. O dată plecat, aş fi ajuns la Magadino; de la Magadino, urma să trec prin Genova şi, de la Genova, Dumnezeu ştie încotro urma s-o apuc. Străbăteam, aşadar, Lugano în trăsură, când un car cu lemne, care închidea strada, mă opri. Trebuia să aştept să fie descărcat. Am aşteptat, stăpânindu-mă cu greu; dar, în momentul acela, trecu pe acolo comandantul batalionului federal. Mă recunoscu, chemă garda şi ordonă să fiu arestat. M-au băgat la închisoare; nu mă puteam aştepta la altceva mai uşor.

Totuşi mi s-a întâmplat şi ceva bun. Deoarece locuitorii de vază din Lugano îmi erau toţi prieteni, ei obţinură ca în loc să rămân la închisoare, să fiu dus la graniţa sardă. Nu făcui decât să traversez Piemontul. Toscana era republică; mă îmbarcai la Genova şi plecai la Florenţa. La Livomo, o telegramă ne vesti că marele duce, înşelându-l pe Montanelli sub pretextul unei boli, fugise de la Siena şi se refugiase la Porto-Ferrajo. .

Îndată Guerazzi porunci gărzii naţionale de la Livorno să se îmbarce, să-l urmărească pe duce şi să-l aresteze. În vreme ce semna acest ordin, i se spuse că sosisem la Livorno,

— Oferiţi-i comanda expediţiei, zise Guerazzi şi convingeţi-l să primească.

După cum e uşor de înţeles, n-a trebuit să fiu rugat prea mult; m-am pus de îndată la ordinele guvernului provizoriu. Ne-am îmbarcat pe bordul vasului „Giglio” şi-am navigat spre insula Elba. De-abia am pornit-o pe mare, că se şi semnală o fregată cu vapori. Era franceză, engleză,

austriacă? Habar n-aveam; dar prudenţa ne împiedica să ne apropiem prea mult de vas. Am ordonat, aşadar, ca „Giglio” să facă un ocol şi, în loc să acostez direct la Livorno, am acostat la Golfodi-Campo; am traversat insula fără oprire şi am sosit la Porto-Ferrajo. Marele duce nu fusese zărit. Expediţia luase sfârşit. Atunci m-am reîntors la Florenţa şi-am reorganizat aici, în voie, rămăşiţele coloanei mele, pe care am întărit-o cu noi voluntari; căci toţi cei ce se refugiaseră la Florenţa voiau să vină cu mine. În timpul şederii mele în acest oraş, reacţiunea a făcut două încercări, dar eu le-am înăbuşit. Într-o dimineaţă, se răspândi zvonul că austriecii intrau pe la graniţa cu Modena; am alergat într-acolo cu oamenii mei. Nici urmă de austrieci. O a treia încercare a reacţiunii a reuşit însă; guvernământul marelui duce fu restabilit şi eu, care fusesem însărcinat să-l arestez, firește că am fost constrâns să plec. În afară de legiunea mea, mai exista la Florenţa o legiune poloneză perfect organizată; am făcut apel la ea, şi ea mă urmă. Am trecut Apeninii şi am coborât la Bologna. Aici am fost primit destul de rău de guvernul republican, care mă consideră dezertor. Generalul Mezzacopo îşi organiza, în acest oraş, o divizie destinată să meargă în ajutorul Romei. El ne trecu în revistă, recunoscu că nu suntem dezertori şi făcu din noi avangarda lui. Pornirăm, pe drumul spre Foligno, către Narni şi Civita-Castellana. Ajunşi acolo, o luarăm spre Sabine ca să-i evităm pe francezi. Am intrat la Roma prin poarta San-Giovanni.

Să spunem în ce stare se afla Roma.

XIV

Roma în dimineaţa de 24 aprilie, avangarda diviziei franceze ajunsese în faţa portului Civita-Vecchia, şi un aghiotant al generalului Oudinot[35] coborâse pe uscat spre a parlamenta cu Manucci, prefectul Republicii romane. El îi spuse că scopul intervenţiei franceze era de a salva interesele materiale şi morale ale populaţiei romane; că

35 *Nicolas-Charles-Victor Oudinot,* duce de Reggio, general francez, care din ordinul lui Napoleon al III-lea a instituit asediul Romei în 1849.

Franţa voia, vrăjmaşă cum era a despotismului şi a anarhiei, să asigure Italiei o libertate înţeleaptă; că ea spera să găsească la poporul roman vechea simpatie ce-l unise cu poporul francez, dar că, în aşteptare, deoarece flota nu putea sta pe mare fără a fi primejduită, era necesar un permis imediat de debarcare; în cazul când acest permis ar fi refuzat, generalul francez ar fi silit, spre marele său regret, să folosească forţa. Pe lângă asta, el trebuia să prevină oraşul Civita-Vecchia că, în cazul când s-ar fi tras un singur foc de puşcă, oraşul ar fi fost obligat să plătească un milion.

Şi, zicând acestea, fără a mai aştepta răspunsul guvernului din Roma, căruia Manucci voia să-i relateze cele de mai sus, generalul Oudinot dezarmă batalionul Metara, ocupă fortul, închise tipografia oraşului, puse o sentinelă la poai'tă şi se împotrivi la debarcarea unui corp de cinci sute de lombarzi.

— Aceşti cinci sute de lombarzi formau batalionul de bersalieri comandat de Manara, care, izgonit din patria sa, respins de Piemont, venea să caute un mormânt la Roma. Acest batalion se compunea din aristocraţia lombardă şi venise să se unească cu apărătorii Republicii.

Dandolo o mărturiseşte el însuşi în cartea sa *Voluntari şi bersalieri:* nu din simpatie faţă de cauza romanilor făcea asta, ci pentru că nu mai ştia în ce loc din lume să ceară un azil.

Bersalierii sosiseră la două zile după generalul Oudinot; acuma generalul era cel ce dădea permisele de debarcare, de care el se lipsise. Enrico Dandolo, descendent al dogelui cu acelaşi nume, purtând, ca şi istoricul, fiul celebrului învingător al Constantinopolului, prenumele de Enrico, coborî de două ori pe uscat spre a-i cere generalului această permisiune; nu numai că îi fu refuzată, dar i se dădu ordinul precis să se întoarcă îndărăt. El raportă acest răspuns lui Manara, care, la rândul lui, coborî spre a vedea dacă n-avea să fie mai norocos decât locotenentul lui. Dar Manara nu fu mai norocos decât Enrico Dandolo.

— Eşti lombard? îl întrebă generalul.

— Fără îndoială, răspunse Manara.

— Ei bine, replică Oudinot, cum se face că, fiind lombard, te amesteci în treburile Romei?

— Dumneata, care eşti francez, te-amesteci şi mai mult, răspunse Manara.

Apoi, întorcându-i spatele generalului, se întoarse pe vas.

Dar când se află pe bord că generalul francez se opunea coborârii, exasperarea ajunse la culme. De la plecarea din Genova, oamenii suferiseră mult din pricina mării agitate şi a înghesuielii; bersalierii ca şi voluntarii voiau să sară în apă şi să ajungă cu orice risc înot la ţărm.

Când Manara văzu că oamenii săi sunt foarte hotărâţi să recurgă la acest mijloc extrem, se duse pentru a doua oară la generalul Oudinot, şi, după o lungă insistenţă, obţinu ca batalionul să debarce la Porto-d'Anzio. Generalul francez pretinse mai întâi ca Manara să rămână departe de Roma şi cu desăvârşire neutru până la 4 mai, dată la care, zicea el, totul s-ar fi sfârşit. Dar Manara refuză.

— Generale, răspunse el, eu nu sunt decât un maior în serviciul Republicii romane, subordonat eu însumi ministrului şi generalului meu. Depinzând de ei, eu nu pot să-mi iau un astfel de angajament.

Domnul Manucci crezu atunci, acţionând în numele ministrului de război, că trebuie să se supună condiţiilor puse de generalul Oudinot şi, în schimbul acestei făgăduieli, voluntarii şi bersalierii lombarzi putură a doua zi, 27 aprilie, de dimineaţă, să debarce la Porto d'Anzio; ei plecară, la 28, spre Albano şi-şi instalară bivuacul în câmpia Romei.

În timpul nopţii sosi un ordin al generalului Giuseppe Avezzana, ministrul de război care, fie că ignora angajamentul luat de domnul Manucci în numele lui Manara, fie că nu ţinu seama de el, ordonă bersalierilor să pornească îndată, în marş» spre Roma. În cursul dimineţii de 29, în mijlocul aplauzelor unei mulţimi imense, ei îşi făcură intrarea în Roma. La vestea sosirii francezilor la

(’ivita-Vecchia, adunarea romană se declară permanentă. Atunci s-a pus această gravă chestiune: li se vor deschide francezilor porţile, sau forţa se va opune forţei?

Triumvirul Armellini şi mulţi alţii fură de părere ca francezii să fie primiţi ca prieteni.

Mazzini, Cernuschi, Sterbini şi majoritatea voiau să se apere cu îndârjire şi până la capătul puterilor. ”

Mai înainte de orice, trebuia să se salveze onoarea, ziceau ei.

Adunarea nu şovăi: la 26 aprilie, la orele două după-amiază, următorul decret fu votat în aplauzele întregii Rome:

În numele lui Dumnezeu şi al poporului,

După comunicarea primită de triumvirat, Adunarea îi încredinţează onoarea Republicii şi-l însărcinează să respingă forţa prin forţă:1

După decretarea rezistenţei, Cernuschi, care înălţase baricadele de la Milano, fu numit inspector al baricadelor din Roma; punctele întărite fură prevăzute cu tunuri, iar poporul se agită fremătând, în aşteptarea unui mare eveniment. Atunci se ivi omul providenţial. Lfn strigăt puternic răsună pe străzile Romei: „Garibaldi! Garibaldi!” Apoi o mulţime imensă, mergând înaintea lui, începu să strige aruncându-şi pălăriile în aer şi fluturându-şi batistele: „Iată-l! Iată-l!”

Ar fi cu neputinţă de zugrăvit entuziasmul ce cuprinse mulţimea la vederea lui; s-ar fi zis că mântuitorul Republicii venea întru apărarea Romei; curajul poporului spori datorită încrederii în el, şi se părea că Adunarea decretase nu numai apărarea, dar şi victoria.

Câteva rânduri din *Istoria revoluţiei din Roma* de Biagio Miraglia vor da o idee despre acest entuziasm:

„Acest învingător misterios, înconjurat de o atât de strălucitoare aureolă de glorie, care, străin de discuţiile Adunării şi ignorându-le, intra în Roma chiar în ajunul zilei în care Republica avea să fie atacată, era, în mintea poporului roman, singurul om în stare să susţină decretul

rezistenţei. De aceea, pe dată, mulţimile se strânseră în jurul celui care întruchipa necesitatea momentului şi care era nădejdea tuturor."

Astfel, necesitatea publică îi dădea lui Garibaldi titlul de general contestat în ultimul război chiar de cei pentru care el se bătuse.

★

Iată acum câteva amănunte, căci, în situaţia în care se afla, fiind pe punctul de a pleca în Sicilia, n-au putut să ne fie furnizate chiar de Garibaldi; dar ele ne-au fost date de către prietenul său, domnul Vecchi, istoric al războiului de la 1848, membru al adunării constituante romane, soldatul de la 30 aprilie, de la 3 şi 30 iunie; cel, în sfârşit, la care Garibaldi îşi petrecu ultima sa lună de şedere la Genova şi din casa căruia plecă spre a se îmbarca.

Să-l lăsăm pe domnul Vecchi să vorbească, sau mai degrabă să dăm notele sale originale. Domnul

Vecchi vorbeşte la fel de bine franceza ca şi italiana.

*

Moartea lui Rossi[36] şi fuga papei2 îl aflară pe Garibaldi la Ravenna, unde el înrolase o puternică legiune de voluntari.

Se hotărî să meargă singur la Roma spre a se înţelege cu guvernul provizoriu, al cărui factotum era Sterbini; dar i se dădu să înţeleagă că prezenţa sa la Roma era la fel de primejdioasă ca şi cantonările soldaţilor săi pe teritoriul legatelor;

i se ordonă să se încazarmeze la Macerata, un oraş calm şi liniştit, unde răspmdiseră zvonul că el ar fi un hoţ de drumul mare.

Astfel, de-abia instalat, primi ordinul să treacă cu legiunea sa la Rieti. Soldaţii o porniră prin Tolentino, Foligno şi Spoleto.

El veni la Ascoli, deoarece aflase că poliţia burbonică şi papistă, folosindu-se de bani, intimidare şi anatemă, începea să ridice populaţiile Apeninilor împotriva guvernului

36 *Pellegrino Rossi* (1787—1848), prim-ministru ai Statului papal, asasinat la Roma în timpul unei răscoale populare.

de la Roma.

Pe atunci, eram căpitan în regimentul 23 de linie în armata piemonteză şi mă bucuram de permisia mea de două luni la Ascoli, când concetăţenii mei mă numiră deputat în constituanta romană.

La 20 ianuarie, am primit vizita lui Garibaldi; a doua zi el vru să plece la Rieti trecâhd muntele acoperit de zăpadă şi mişunând de tâlhari; sfaturile de prudenţă, împotrivirea patrioţilor nu făcură decât să-i sporească la culme dorinţa de turist militar; mai bine de o leghe, am fost întovărăşiţi de mulţimea care plingea şi se jeluia; mulţi mă îmbrăţişară, crezând că n-aveau să mă mai revadă.

Generalul era însoţit de Nino Bixio[37], aghiotantul lui, de căpitanul Sacchi, tovarăşul lui de arme din lumea nouă şi de Aguyar, negrul său.

Restul suitei se compunea din subsemnatul şi dintr-un căţeluş care, rănit la o labă în ziua bătăliei de la San-Antonio, dezertă de sub drapelul armatei din Buenos Aires, sub care mersese până atunci, spre a se înrola sub flamura lui Garibaldi.

Micul animal inteligent mergea întotdeauna şchiopătând între picioarele calului lui Garibaldi. Câinele se numea Guerillo.

În prima noapte furăm găzduiţi la guvernatorul din Arguata, Gaetano Rinaldi, şeful reacţiunii clericale, care apărea după noi pe măsură ce înaintam.

Am rămas într-o cameră de la parter, neluminată, până la ora zece seara, cu lume care intra, ieşea, şuşotea. L-am făcut atent pe general, care îmi răspunse în franceză, cu obişnuitul lui calm:

— Nu te alarma, se alcătuieşte meniul cinei.

Nici nu ştia ce bine ghicise; ne-am sculat de la masă la miezul nopţii şi am fost trataţi ca nişte cardinali. La plecare, am primit de la guvernator două kilograme de trufe pentru

37 *Nino Bixio* (1821—1873), general italian, unul din cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Garibaldi, faimos prin îndrăzneala şi bravura sa. A participat la toate momentele importante ale făuririi unităţii italiene.

drum. La ora patru dimineaţa încălecam, şi fiul domnului Rinaldi ne întovărăşi până pe creştetul muntelui, cu un drapel tricolor de mătase. La amiază am înfulecat un miel.pe care generalul puse să-l frigă în ciozvârte la flacăra unor mănunchiuri de vreascuri; seara, am intrat într-un han izolat, plin de ţărani înarmaţi. Poate că ei primiseră cuvântul de ordine de la Arguata; aveau nişte figuri sinistre; toată lumea fu invitată de noi să bea, dar toţi refuzară. Ne-am retras să ne culcăm şi am dormit cu sabia alături, cu degetul pe trăgaciul pistolului.

Garibaldi se sculă, cu genunchiul drept umflat şi văietându-se de dureri în cotul stâng din pricina reumatismelor căpătate în America; nu-şi putu încălţa cizma dreaptă şi-şi vârî braţul într-o eşarfă.

După o jumătate de ceas de drum, caii noştri refuzară să meargă mai departe. Suiam, într-adevăr, un urcuş abrupt, pe care îngheţul de peste noapte îl făcuse lunecos ca oglinda.

O leghe, animalele merseră pe mantăile noastre, pe care le întindeam dinaintea lor; străbăturăm apoi o câmpie acoperită de zăpadă, având necazuri până peste cap din pricina cailor; spre a mă încălzi, am coborit de pe cal şi m-am dus să mă informez despre sănătatea generalului, care călărea înaintea mea, numai cu un picior încălţat; celălalt era acoperit doar cu un ciorap de bumbac.

— Ei bine, cum ne simţim, generale? l-am întrebat.

El mă saluta cu acel surâs blajin, ce-i stătea în firea-i puternică şi liniştită, şi-mi zise:

— Mulţumesc, mă simt minunat.

Cum mergeam alături de el, fără îndoială ca să se sustragă durerilor crâncene care-i muşcau carnea fără a-i afecta sensibilitatea, îmi arătă cu mâna grandioasa privelişte a acestei naturi sălbatice. Intr-adevăr, ne aflam în mijlocul munţilor ciudaţi ale căror creste stâncoase semănau cu nişte cetăţui durate de uriaşi.

Peste tot, grămezi de stânci roase de veacuri şi desprinse de pe culmi, care se prăvăliseră în văile strimte şi

povârnite, precum şi în albia unui şuvoi ce spumega înspăimântător, zgomotos şi milos; ici şi colo, câteva case răzleţe, ascunse de pilcuri de stejari, de fagi, de castani, de brazi, dezvăluindu-se doar prin fumul alburiu ce ieşea din hornurile lor.

Acest peisaj, parcă de Salvador Rosa *, întunecat de răscoală şi devenit şi mai ameninţător din pricina şuieratului cumplit al vântului, exaltă sufletul lui Garibaldi.

— Aici, zise el, aş vrea să întâlnesc întreaga armată a lui Radetzky; bravii noştri ostaşi n-ar lăsa să se întoarcă la Viena nici măcar unul din soldaţii lui; aici i-am răzbuna şi pe Varus şi pe fraţii noştri morţi în pădurea de la Teutberg.

Cam pe la ora cinci ne aflam aproape de Cascia, un mic pâlc de case strânse ciopor pe creştetul unei coline înverzite; vântul gonise norii, soarele strălucea pe culmile înzăpezite, făcând din ele munţi de argint zugrăviţi pe un fundal de azur ce se preschimba spre asfinţit, în trandafiriu aprins.

Ne odihneam în apropierea unei colibe de paie, când patra tineri veniră să ne întrebe cine eram. La numele lui Garibaldi, o luară la fugă şi, după un sfert de ceas, gonfalonierul, notabilităţile, garda naţională, mulţimea cu muzica în frunte, alergară în întâmpinarea noastră spre a-l invita pe general să poftească în sat.

Ca la semnul unei baghete magice, se înălţă un arc de triumf din frunziş; teatral fu iluminat; avu loc un dineu şi un bal în casa guvernatorului, care totuşi era un clerical mândru. Îmi amintesc că acolo îi fu prezentat lui Garibaldi un ţăranpoet care rostise – el nu ştia nici să citească şi nici să scrie – un întreg poem asupra vieţii pastorale.

Pe la ora nouă, un vecin îmi şopti încet, la ureche, că un băiat de cincisprezece ani zăcea în închisoarea comunală, îndobitocit de loviturile şi de maltratările tatălui său, care, recăsătorindu-se la vârsta de şaizeci de ani cu o tânără ţărancă, aţâţat de aceasta, îşi învinuise fiul că n-o respectase. Guvernatorul primise vreo douăzeci de scuzi şi-l aruncase pe copil în închisoare. I-am vorbit despre asta

generalului.

Fu adus tatăl, apoi nefericitul copil. A fost o scenă comică şi hidoasă totdeodată. Tatăl era de acord ca fiul său să iasă din închisoare; dar reclama, cu naivitate, suma pe care o dăduse spre a fi băgat acolo. Copilul plângea cu lacrimi fierbinţi şi-l îmbrăţişa pe Garibaldi; cât despre guvernator, el nu ştia ce atitudine să ia. Până la sfârşit, vorbi poporului, de sus, din balcon şi copilul fu purtat în triumf de toţi ştrengarii din sat.

A doua zi, la ora cinci de dimineaţă, un detaşament din garda naţională plecă cu noi, pe o ploaie măruntă şi pătrunzătoare.

Detaşamentul ne însoţi până la Rieti şi escortă un funcţionar financiar, închis în locul unde am prânzit, care era un spion plătit de generalul burbonic Landi ce comanda coloana mobilă de la graniţa Statelor romane.

Legiunea italiană, încazarmată la Rieti, se compunea din trei batalioane (în total o mie cinci sute de oameni) cărora li se adăugaseră nouăzeci de lăncieri îmbrăcaţi şi prevăzuţi cu cai pe cheltuiala comandantului lor, contele Angelo Maşina, din Bologna.

Cu ei a pornit contele în ajutorul Romei.

La debarcarea francezilor la Civita-Vecchia, legiunea se afla la Anagni, leagănul şi mormântul lui Bonifaciu al VITI-lea.

Aug. Vecchi

★

Dar acestui general, care avea tot poporul în alaiul lui, îi mai trebuiau soldaţi.

I se improviză o brigadă din elemente străine unele de altele, din oameni ce nu se cunoşteau între ei şi care trebuiau să se unească, să se contopească, să devină un amalgam, ca urmare a entuziasmului pe care îi inspira generalul.

Această brigadă fu alcătuită: din două batalioane ale propriei sale legiuni, printre care vreo patruzeci de oameni veniţi cu el din Montevideo, purtând bluza roşie cu

pasmanterie verde; din trei sute de oameni întorşi de la Veneţia; din patru sute de tineri de la Universitate; din trei sute de vameşi mobilizaţi; în sfârşit, din trei sute de emigranţi; în total, două mii cinci sute de oameni care fură însărcinaţi cu apărarea zidurilor de la poarta Portese până la porţile San-Pancrazio şi Cavallegieri, şi oeupând toate punctele înalte din afara zidurilor vilei Corsini, cunoscute sub numele de Quatro-Venti, până la vila Pamfili.

După toate probabilităţile, asupra acestui punct aveau să se îndrepte toate sforţările francezilor, care voiau să păstreze Civita-Vecchia ca bază a operaţiunilor lor.

La 28 aprilie, avangarda franceză se afla la Palo, unde, din ajun, sosise, deschizând drumul, un batalion de vânători.

La 29, ea se afla la Castel-di-Guido, adică la cinci leghe de Roma. Atunci generalul-comandant il trimise în recunoaştere pe fratele său, căpitanul Oudinot, şi pe un aghiotant, împreună cu cincisprezece soldaţi din cavaleria uşoară.

Această recunoaştere înainta până la punctul unde se despart cele două drumuri aureliene, cel vechi şi cel nou, şi la o leghe de Roma întâlni avanposturile romane.

Ofiţerul care comanda avanposturile înainta şi adresându-se francezilor, îi întrebă:

— Ce vreţi?

— Să mergem la Roma, răspunseră francezii.

— Asta nu se poate, zise ofiţerul italian.

— Noi vorbim în numele Republicii franceze.

— Şi noi, în numele Republicii romane; aşadar, îndărăt, domnilor!

— Şi dacă noi nu vrem să ne întoarcem îndărăt?

— Vom încerca să vă facem să plecaţi fără voia dumneavoastră.

— Prin ce mijloc?

— Cu forţa.

— Atunci, zise ofiţerul francez, întorcându-se spre ai săi, dacă-i aşa, deschideţi focul.

Şi, în acelaşi timp, el însuşi descărcă un pistol pe care-l scoase din coburii şeii.

— Foc! răspunse ofiţerul care comanda avanposturile romane.

Cei trimişi în recunoaştere, prea slabi spre a rezista, se retraseră în galop, lăsind în mâinile noastre un vânător francez prins sub calul lui mort. Fu luat şi dus la Roma.

Buletinul francez spune că noi am rupt-o la fugă şi că am fost urmăriţi; dar, dacă lucrul acesta era adevărat, cum ar fi fost cu putinţă să facem un prizonier şi să-l aducem la Roma, noi care eram pe jos, în vreme ce francezii erau călări?

De altfel, vom arăta mai multe erori de acest fel.

Cei plecaţi în recunoaştere raportară generalului Oudinot ştirea că Roma era gata să se apere şi că nu trebuia să se bizuie că va intra în oraş, aşa cum se aştepta, fără a recurge la violenţă şi în mijlocul aclamaţiilor poporului.

Generalul comandant francez nu-şi întrerupse însă marşul.

În ziua următoare, adică la 30 aprilie, lăsând la Maglianilla raniţele soldaţilor, înaintă în pas alergător.

Să relevăm o nouă eroare-privitoare la 30 aprilie, după cum am relevat-o şi pe cea referitoare la 29.

Anumiţi scriitori francezi au spus că, victime ale unei intrigi josnice, soldaţii fuseseră atraşi în oraş în urma unei simple recunoaşteri şi căzuseră într-o cursă.

Afacerea din 30 aprilie n-a fost o recunoaştere şi francezii n-au fost atraşi într-o cursă. Afacerea din 30 aprilie a fost o luptă la care se aştepta, desigur, generalul francez, şi dovadă este planul bătăliei găsit asupra unui ofiţer francez mort şi transmis de colonelul Masi, generalului ministru de război[38]:

„Un îndoit atac va trebui dat prin porţile Angelica şi Cavallegieri spre a distrage atenţia duşmanului.

---

38 Eu nu fac aici un roman, eu public *Memorii.* Sînt, aşadar, silit să traduc textual. Eu nu dezmint, nici nu afirm : eu instruiesc un proces înaintea acestui mare şi ultim judecător care se numeşte *Adevărul* (Al, Dumas).

Prin cel dintâi se vor lua cu forţa trupele duşmane care sunt postate pe Monte-Mario, şi apoi se va putea ocupa poarta Angelica.

După ce trupele noastre vor fi ocupat aceste două puncte, noi vom respinge inamicul, cu toată forţa posibilă, în toate direcţiile, şi punctul adunării generale va fi piaţa San Pietro.

Se recomandă îndeosebi să fie cruţat sângele francez"

Ideea generalului francez nu numai că era proastă, dar a fost şi rău îndeplinită; vom încerca s-o dovedim.

Drumul care duce de la Civita-Vecchia la Roma, se desparte, cam la o mie cinci sute de metri de ziduri, în două: spre dreapta el duce la poarta San-Pancrazio; spre stingă, la poarta Cavallegieri, vecină cu colţul ieşit în afară al Vaticanului.

Vrând să urmeze planul stabilit şi să atace prin spate Monte-Mario, apoi să asedieze poarta Angelica, armata franceză, ajunsă la bifurcaţie, trebuia s-o cotească, cu o brigadă, spre stânga, în direcţia apeductului Paolo, şi cu cealaltă s-o ia la dreapta, spre sătuleţul San-Pio şi să încerce a pune stăpânire pe poarta Cavallegieri.

Asta a fost grava eroare pe care o săvârşiră francezii. Ei aruncară în dreapta infanteria uşoară din regimentul 20 de linie, care găsi un teren aspru, brăzdat de păduri şi greu accesibil, iar pe înălţimile din stânga, îi plasă pe vânătorii din Vincennes; la vreo sută cincizeci de metri de ziduri, aceşti bravi rătăciţi ai armatei duşmane fură trăsniţi de grindina de mitralii pe care o scuipa bateria bastionului San-Mario.

Totuşi răul a fost mai mic pentru ei decât ar fi putut să fie, datorită îndemânării dobândite în războiul împotriva arabilor, de a-şi face metereze din toate accidentele terenului.

La rându-le, tirul lor, admirabil condus, ne pricinui pierderi mari. Aici au fost ucişi: locotenentul Marducoi, un tânăr de mare nădejde, a cărui mamă, după reîntoarcerea papei Pius al IX-lea, a fost condamnată la opt zile închisoare

pentru că a depus flori pe mormântul fiului ei; adjutantul-maior Enrico Pallini, brigadierul della Ridova, căpitanul Pifferi, locotenentul Belii şi alţi câţiva, necunoscuţi pentru ceilalţi, dar1” scumpi nouă, ca de pildă de Stephanis, Ludovic şi căpitanul Leduc, un belgian curajos care a luptat pentru noi în războiul de independenţă.

Dar cei vii nu lipseau ca să ia locul celor dispăruţi.

Încă de dimineaţă, bubuitul tobelor îi vesti pe romani de apropierea francezilor, şi, într-o clipă, zidurile şi bastioanele se umplură de oameni.

În vreme ce focul infanteriştilor din regimentul 20 de linie şi cel al vânătorilor din Vincennes răspundeau focului nostru, grosul coloanei franceze continua să înainteze.

În momentul în care apăru coloana, o baterie alcătuită din patru tunuri, instalată pe un bastion, începu să o mitralieze.

Generalul francez aşează îndată pe apeducte o baterie cu misiunea de a răspunde focului nostru şi ordonă să fie urcate pe un deal alte două tunuri care fură aşezate cu faţa spre grădinile Vaticanului, unde se aflau puţini soldaţi, dar o mulţime imensă de popor înarmat.

Deoarece focul nostru se domolise o clipă din pricina preciziei tirului vânătorilor din Vincennes, generalul francez aruncă în luptă brigada „Moliere”, care înaintă curajos, până sub ziduri; dar, cum am spus-o morţii fuseseră repede înlocuiţi, şi focul se aprinse iar, şi mai puternic, zdrobind capul coloanelor Marulaz şi Bout, care fură silite aşadar să bată în retragere şi să-şi caute un adăpost prin scobiturile terenului.

Garibaldi urmărea toate aceste mişcări din grădinile vilei Pamfili. El socoti că sosise momentul să lovească la rându-i şi îşi strecură mai multe detaşamente mici printre butucii de viţă; dar această manevră fu descoperită şi regimentul 20 de linie trimise întăriri vânătorilor din Vincennes ca să împiedice să fie luaţi prin surprindere şi ca să-i ocrotească. Garibaldi trimise atunci vorbă că, dacă i s-ar da, ca întăriri, o mie de oameni, ar răspunde de succesul din acea zi.

Ise trimise îndată batalionul colonelului Galleti şi primul batalion din legiunea romană, comandat de coloeielul Morelli. El rândui mai multe companii spre a apăra trecerile ameninţate; altele fură însărcinate să apere flancurile şi spatele în această operaţie, iar el, mergând în fruntea oamenilor care îi mai rămăseseră, se aruncă asupra francezilor.

Din nenorocire, de la înălţimea meterezelor, ai noştri i-au luat pe oamenii lui Garibaldi drept soldaţii generalului Oudinot şi au deschis focul asupra lor. Garibaldi se opri până ce greşeala a fost băgată de seamă şi atunci, atacând la baionetă, se năpusti drept în mijlocul armatei franceze. Se încinse o luptă groaznică între „tigrii de la Montevideo11, cum erau numiţi oamenii lui Garibaldi şi leii din Africa. Francezi şi romani se luptau corp la corp, se înjunghiau cu baionetele, se încleştau, se răsturnau, se ridicau. Garibaldi găsise, în sfârşit, duşmani vrednici de el.

Acolo fură ucişi, dintre ai noştri, căpitanul Montaldi, locotenenţii Rigli şi Zamboni; acolo au fost răniţi maiorul Marochetti, chirurgul Schienda, ofiţerul Ghiglioni, capelanul Ugo Bassi, care, fără arme, în mijlocul luptătorilor, înfrunta rănile şi moartea spre a-i ajuta pe răniţi şi a-i mângâia pe muribunzi; inimă cucernică, suflet milos, din care preoţii au făcut un martir; în sfârşit, locotenenţii d'Airoro, Tressoldi, Rolla şi tânărul Stadella, fiul generalului napolitan.

După o luptă de o oră, francezii fură siliţi să cedeze; o parte se împrăştie în dezordine pe câmpie, iar altă parte bătu în retragere spre corpul principal.

Două sute şaizeci rămaseră prizonierii noştri.

În acel moment căpitanul de artilerie Faby aghiotantul generalului-comandant văzând eşecul atacului, plănuit atât de prost de general, şi crezând că mai poate îndrepta lucrurile, îi propuse şefului său să pornească un nou atac, pe un drum pe care-l cunoştea, zicea el, şi care l-ar fi condus, neobservat, până sub zidurile Romei, în faţa grădinilor Vaticanului.

Drumul era mărginit de patru sau cinci case ascunse în

mijlocul viilor, unde puteau fi lăsate detaşamentele.

Generalul-comandant fu de acord, îi dădu o brigadă din corpul Levaillant, şi căpitanul Faby plecăi

La început, operaţiunea a fost uşoară şi marşul coloanei, ce-i drept, trecu neobservat de către apărătorii Romei până la drumul consular al porţii Angelica; dar, acolo, la prima fulgerare pe care soarele o smulse armelor franceze, un foc năprasnic, pornit de pe tot cuprinsul grădinilor pontificale, întâmpină coloana, şi unul din primele gloanţe îl răni pe căpitanul Faby, care o conducea.

Deşi lipsită de conducătorul ei, coloana se apără vitejeşte şi, câtăva vreme, răspunse focului de pe ziduri; dar, decimaţi, striviţi, zdrobiţi, având în spatele lor trupele noastre de la Monte-Mario, iar în faţă tirul castelului Sant-Angelo, care le închidea drumul spre poarta Angelica, expuşi fără apărare grindinei de gloanţe şi de mitralii ce ploua din grădinile Vaticanului şi care nu le îngăduia să-şi reia vechile poziţii, francezii fură siliţi să se refugieze în căsuţele răspândite prin vii şi risipite de-a lungul drumului, unde artileria noastră continuă să-i secere fulgerător.

Astfel, o brigadă întreagă care era aripa stingă a corpului de armată francez, se află despărţită de centrul ei şi în primejdie de a fi făcută prizonieră.

Din fericire pentru generalul Levaillant, trupele noastre de la Monte-Mario n-au coborât, şi două mii de oameni, masaţi îndărătul porţii Angelica, nu s-au clintit din loc.

Generalul-comandant nu fusese mai norocos nici în sectorul din dreapta, adică în punctul unde luptase Garibaldi; o clipă, focul şi lupta încetaseră prin retragerea francezilor; dar, văzându-şi oamenii respinşi, generalul Oudinot, temându-se să nu i se taie comunicaţiile cu Civita-Vecchia, împinse înainte resturile brigăzii „Moliere” şi lupta, potolită o clipă, reîncepuse cu un nou avânt. Dar toată ştiinţa războiului, disciplina, curajul, atacul năvalnic, totul dădu greş în faţa soldaţilor noştri, oricât de tineri, oricât de fără experienţă erau ei.

Căci Garibaldi se afla acolo, călare, înălţat în scări, cu

părul în vânt, asemenea unei statui de bronz a zeului bătăliilor.

La vederea neînvinsului, fiecare îşi aminti de vitejiile strămoşilor şi de acei cuceritori ai lumii, ale căror morminte le aveau sub picioare; s-ar fi zis că toţi ştiau că umbra Camillilor, Cincinatilor şi Cezarilor îl priveau de pe Capitoliu. Violenţei, furiei franceze, ei le opuseră calmul roman, voinţa supremă a deznădejdei.

După patru ore de luptă mdârjită, şeful unui batalion din regimentul 20 de linie, astăzi generalul Pieard, graţie unor sforţări nemaipomenite şi unui admirabil curaj, puse stăpânire, cu trei sute de oameni, pe o poziţie bună, silincâu-i pe tinerii de la Universitate să o părăsească; dar imediat, Garibaldi, primind un batalion de exilaţi comandat de Arcioni şi un detaşament al legiunii romane, cu două companii din aceeaşi legiune, se avântă ferindu-şi capul, cu baioneta la piept, reluând la rândul său ofensiva; cu o înflăcărare de nebiruit, doborând orice piedică, el încercui în casa din cax-e îşi făcuse o fortăreaţă, pe şeful de batalion Picard, care atacat de pe lături de oamenii noştri, iar din faţă de Nino Bixio, care luptă corp la corp cu el, fu, în sfârşit, silit să se predea împreună cu cei trei sute de oameni ai lui. Această uriaşă luptă a hotărât soarta acelei zile şi a schimbat cu desăvârşire faţa lucrurilor. Nu se mai punea chestiunea de a se şti dacă Oudinot avea să intre în Roma, ci dacă avea să se mai poată întoarce la Civita-Vecchia.

Într-adevăr, Garibaldi, o dată stăpân pe vila Pamfili şi pe poziţiile apeductelor, domina calea Aureliană şi printr-o manevră rapidă, putea să le-o ia înainte francezilor la Castel-di-Guido şi să le închidă drumul.

Rezultatul acestei manevre era sigur; aripa stingă a francezilor strivită sub grădinile Vaticanului şi refugiată, cum am spus, în căsuţele răzleţe de acolo, nu putea să se retragă fără să nu se expună tirului ucigător al artileriei şi salvei de focuri de pe ziduri.

Aripa dreaptă, bătută şi împrăştiată sub cerul liber de

Garibaldi, se afla intr-unui din acele momente de descurajare fatală ce urmează unei înfrângeri neaşteptate şi nu putea opune decât o slabă rezistenţă. Mai mult încă, francezii erau istoviţi după o luptă de zece ore şi lipsiţi de orice detaşament* de cavalerie care să le acopere retragerea.

Noi aveam două regimente de linie de rezervă, două regimente de dragoni călări, două escadroane de carabinieri, batalionul de lombarzi comandat de Manara, legat, ce-i drept, de cuvântul dat de Manucci şi, în spatele lor, un întreg popor.

Garibaldi şi judecase situaţia, căci, de pe câmpul de luptă, el îi scria ministrului de război Avezzana:

„Trimiteţi-mi noi trupe şi, aşa cum v-am făgăduit să-i bat pe frajicezi, cuvânt pe care mi l-am ţinut, vă făgăduiesc să-i împiedic ca nici măcar unul singur să nu se urce pe vasele lor”

Dar se zice că atunci triumvirul Mazzini îşi rosti hotărât cuvântul împotriva acestui proiect.

— Să nu ne facem, spuse el, din Franţa un duşman de moarte printr-o înfrângere totală, şi să nu-i expunem pe tinerii noştri soldaţi de rezervă, în câmp deschis, împotriva unui duşman înfrânt, dar valoros.

Această gravă eroare a lui Mazzini îi răpi lui Garibaldi gloria unei zile asemenea celei a lui Napoleon, şi făcu de prisos victoria din 30; o eroare fatală, şi totuşi scuzabilă la un om ce-şi pusese toate speranţele în partidul democratic francez al cărui şef era Ledru-Rollin[39], o eroare cu urmări incalculabile pentru Italia.

Planul lui Garibaldi, dacă ar fi fpst adoptat, putea să schimbe destinele Italiei.

Într-adevăr, poziţia era dintre cele mai simple, şi voi face apel, astăzi când urile s-au potolit şi când un soare nou răsare pentru Italia, chiar la lealitatea adversarilor noştri.

Oudinot atacase Roma cu două brigăzi, una sub ordinele

39 *Alexandre-Auguste Ledru-Rollin* (1807—1874), avocat şi om politic francez, membru al guvernului provizoriu. din 1848. A fost unul din promotorii sufragiului universal.

generalului Levaillant, cealaltă sub ordinele generalului Moliere; un batalion de vânători pedeştri, douăsprezece tunuri de câmp şi cincizeci de cai, completau divizia; am văzut în ce stare grea ajunsese, în seara de 30 aprilie, acest corp de armată, a cărui aripă stingă fusese prelungită în mod nepotrivit, iar aripa dreaptă zvârlită spre centrul lui de către Garibaldi, stăpân al vilei Pamfili, al apeductelor şi al străvechii căi Aureliene; trebuia fără a se pierde nicio clipă şi cu toate trupele disponibile, să se înainteze şi francezii să fie siliţi fie s-o rupă la fugă, lucru necesar dacă voiau să ajungă la Civita-Vecchia, fie la o nouă luptă, care s-ar fi sfârşit prin absoluta lor distragere în situaţia neprielnică în care se aflau.

Armata franceză ar fi fost zdrobită sau silită să depună armele.

Ceea ce e curios, este că, în tot timpul acestei zile, muzicile militare romane au cântat *Marsilieza,* luptând împotriva celor care, însufleţiţi de acest cântec, biruiseră Europa.

Este adevărat că francezii n-o mai cântau.

În afară de morţii şi de răniţii pe care i-am avut, gloanţele şi ghiulelele au pricinuit, în acea zi, mari pagube monumentelor noastre, şi nu ne-am putut opri să nu surâdem cu tristeţe, când am citit, în ziarele franceze, că asediul avea să dureze probabil mult din cauza grijii inginerilor de a apăra monumentele artistice.

Gloanţele şi ghiulelele loveau, intr-adevăr, şi răsunau ca grindina pe cupola de la San-Pietro şi pe Vatican.

În capela Paulina, bogată în frescele lui Michelangelo, ale lui Zuceari şi ale lui Lorenzo Sabati, una dintre picturi a fost atinsă transversal de un proiectil.

În Capela Sixtină, un altul a deteriorat un panou pictat de Buonarotti.

În sfârşit, francezii au pierdut în acea zi o mie trei sute de oameni, răniţi şi prizonieri. Noi am avut o sută de oameni ucişi sau scoşi din luptă, şi un prizonier.

Acest prizonier era capelanul nostru Ugo Bassi, care, într-

una din manevrele noastre de retragere, ţinând pe genunchi capul unui muribund alături de care se aşezase spre a-l mângâia, n-a vrut să plece de lângă rănit decât după ce acesta şi-a dat ultima suflare.

E uşor de ghicit bucuria care cuprinse Roma în seara şi în noaptea următoare acestei prime lupte. Orice întorsătură ar fi luat de acum încolo lucrurile, istoria, cel puţin aşa se credea, n-ar mai putea tăgădui că noi, nu numai c-am ţinut piept o zi întreagă primilor soldaţi din lume, dar căi-am şi silit să dea îndărăt.

Întregul oraş a fost iluminat şi a luat înfăţişarea unei zile de sărbătoare naţională; de pretutindeni se auzeau cântece şi orchestre. La cartierul general răsunau cântece şi o muzică ce le strângea inima de durere soldaţilor şi ofiţerilor francezi.

Căpitanul Faby. Se întoarse către un ofiţer roman, care era istoricul Vecchi şi-l întrebă:

— Bucuria şi cântecele astea vor să ne insulte?

— Nu, îi răspunse Vecchi, să nu credeţi asta; poporul nostru este generos şi nu insultă în nenorocire; dar el îşi sărbătoreşte botezul de sânge şi de foc.

— Noi i-am învins astăzi pe primii soldaţi din lume; vreţi să-l împiedicaţi să aplaude în memoria morţilor şi pentru reînvierea bătrânei noastre Rome?

Căpitanul Faby fu adânc mişcat de acest răspuns, care fusese rostit într-o franceză fără cusur, atât de mişcat încât, cu lacrimi în ochi, strigă:

— Ei bine, dacă-i aşa, trăiască Roma! Trăiască Italia!

Niciun soldat prizonier n-a fost trimis în tabăra ce-i fusese destinată, fără să nu primească hrană şi fără să nu i se dea tot ceea ce avea nevoie. Cât despre ofiţerii care îşi pierduseră sabia, pe ioc, li se dădu o alta.

A doua zi, 1 mai, în zori, neobositul Garibaldi, primind de la ministerul de război autorizaţia de a-i ataca pe francezi, cu legiunea sa, adică cu o mie două sute de oameni, o împărţi în două coloane, dintre care o parte ieşi cu Maşina, pe poarta Cavallegieri, iar cealaltă, sub ordinele sale, pe

poarta San-Pancrazio. Puţina cavalerie pe care o avea fu sporită cu un escadron de dragoni.

Scopul lui Garibaldi era de a-i surprinde pe francezi pe câmpul lor şi de a-i provoca la luptă, deşi erau de şase ori mai numeroşi decât el; spera, de altfel, ca la zgomotul focurilor de armă şi al tunului, întreg poporul să-i sară în ajutor.

Dar, o dată ajuns pe câmp, află că francezii plecaseră în timpul nopţii, retrăgânduse spre Castel-di-Guido, şi că Maşina, care apucase pe drumul cel mai scurt, ajunsese din urmă ariergarda lor şi se încăierase cu ea.

Garibaldi îşi grăbi atunci marşul şi-l ajunse pe Maşina în apropiere de hanul Malagrotta, unde francezii, adunându-se, păreau să se pregătească de luptă. Ocupă îndată, pe o înălţime, o poziţie avantajoasă în flancul armatei franceze; dar, în momentul în care ai noştri urmau să atace, un ofiţer se desprinse din corpul de armată, înaintă pe drumul cel mare şi ceru să discute cu Garibaldi.

Garibaldi ordonă să fie adus în faţa sa.

Solul zise că fusese trimis de generalul-comandant al armatei franceze spre a trata încheierea unui armistiţiu şi a se încredinţa dacă, într-adevăr, poporul Romei primea guvernarea republicană şi voia să-i apere drepturile. Ca dovadă a intenţiilor leale ale generalului, acesta ne propunea să ni-l înapoieze pe părintele Ugo Bassi, făcut prizonier, în ajun, cum am mai povestit.

În timpul acestei discuţii, sosi şi un ordin al ministrului, impunându-i lui Garibaldi să reintre în Roma.

Legiunea reintră în oraş către ora patru dupăamiază, aducându-l cu ea pe parlamentar.

Armistiţiul cerut de generalul Oudinot îi fu acordat.

XV

Expediţia împotriva armatei napolitane

În vreme ce se petreceau întâmplările pe care le-am povestit acum, armata napolitană, dispunând de aproape douăzeci de mii de oameni, avându-l pe rege în fruntea ei, trăgând după ea treizeci şi şase de guri de foc, flancată de

o minunată cavalerie, mândră de recentele ei triumfuri din Calabria şi Sicilia, înainta pe malul stâng al Tibrului, cu scopul de a asedia oraşul. Ea ocupase milităreşte Velletri, apoi Albano şi Frascati, apărată la dreapta de Apenini, la stânga de mare, şi împingându-şi avanposturile până la câteva leghe de zidurile noastre.

Văzând toate astea, Garibaldi, pe care armistiţiul îl lăsa inactiv, ceru să folosească răgazul pe care îl avea spre a purta război împotriva regelui Neapolului. I s-a acordat această îngăduinţă.

În seara de 4 mai, Garibaldi ieşi cu legiunea sa, care număra două mii cinci sute de oameni.

Printre aceşti două mii cinci sute de oameni se aflau batalionul de bersalieri al lui Manara, repus în deplinătatea drepturilor sale (care, de altfel, nu-i fuseseră luate cu privire la regele Neapolului), vameşii, legiunea universitară, două companii din garda naţională mobilă şi alte câteva corpuri de voluntari.

Întâlnirea fusese fixată în Piaţa poporului. La ora şase, Garibaldi sosise.

Un tânăr elveţian, din Elveţia germană, care a scris o excelentă istorie a asediului Romei, Gustav de Hoffstetter, descrie astfel impresia produsă asupra lui la vederea lui Garibaldi:

„în momentul când batea ora şase, generalul apăru însoţit de statul său major şi fu primit cu un tunet de «vivat»; eu îl vedeam pentru prima oară: un om de statură mijlocie, cu obrazul ars de soare, dar cu linii de o puritate antică; stătea pe calul lui, aşa de calm şi de sigur, de parcă s-ar fi născut călare; de sub pălăria cu boruri mari, cu un găitan îngust, împodobită cu o pană neagră de struţ, i se revărsa o claie de păr; o barbă roşie îi acoperea toată partea de jos a feţei; peste cămaşa roşie avea aruncat un puncho american alb, căptuşit cu roşu ca şi cămaşa. Statul său ma jor purta bluză roşie; mai târziu, toată legiunea italiană adoptă această culoare.

În spatele său, galopa soldatul care avea grijă de calul

lui, un negru vinjos care-l urmase din America; negrul era îmbrăcat cu o manta roşie şi era înarmat cu o lancie cu fanion roşu.

Toţi cei care veniseră cu el din America purtau la cingătoare pistoale şi pumnale frumos lucrate; fiecare avea în mână un bici din curele de piele de bivol."

Să continuăm descrierea: de data asta, vorbeşte Emilio Dandolo; şi el – biet tânăr, rănit la asediul Romei, asediu în care fratele lui fusese ucis – mort în urmă de o boală de piept, la Milano, a lăsat o expunere a evenimentelor la care a luat parte.

„Urmaţi de ordonanţele lor, toţi aceşti ofiţeri veniţi din America se împrăştie, se adună, aleargă în dezordine, merg de colo-colo., activi, grijulii, neobosiţi; când trupa se opreşte în bivuac spre a se odihni câtăva vreme, pare un spectacol ciudat să-i vezi pe aceşti soldaţi sărind jos de pe cai şi după ce-şi aşază armele în grămezi, să se îngrijească fiecare personal, ca şi generalul, de bidiviii lor.

Treaba o dată sfârşită, abia atunci călăreţii se gindesc şi la ei, şi dacă, nu pot obţine merinde din localităţile vecine, trei sau patru colonei sau maiori sar pe cai şi, înarmaţi cu lassoul, se aventurează în câmpie pe urmele oilor sau ale boilor. Când au adunat atâtea animale câte poftesc, se întorc, împingând înaintea lor cireada; distribuie un anumit număr din ele fiecărei companii şi toţi câţi sunt, soldaţi şi ofiţeri, se apucă să ucidă animalele, să taie ciozvârte şi, la nişte focuri uriaşe să frigă enorme bucăţi de bou, de porc sau de miel, fără a mai socoti păsările, precum curcani, pui de găină, raţe etc.

În vremea asta, dacă primejdia este departe, Garibaldi stă culcat în cortul lui; dacă, dimpotrivă, duşmanul este pe aproape, el nu coboară de pe cal, dă ordine şi vizitează avanposturile; adesea îşi leapădă ciudata uniformă, se îmbracă ţărăneşte şi porneşte chiar el în cele mai primejdioase explorări; aşezat pe vreo culme înaltă ce domină împrejurimile, îşi petrece mai tot timpul scrutând adâncimile orizontului cu luneta; când. Trompeta

generalului dă semnalul de plecare, aceleaşi lassouri slujesc la prinderea şi strângerea cailor ce pasc răspândiţi pe pajişti; ordinul de marş este stabilit ca şi în ajun, şi corpul de armată porneşte la drum fără ca nimeni să ştie sau să-şi facă griji încotro merge.

Legiunea personală a lui Garibaldi numără cam peste o mie de suflete; ea este alcătuită din cei mai pestriţi oameni ce s-au văzut vreodată; o lume de tot soiul, de toate vârstele, copii între doisprezece şi paisprezece ani, atraşi spre această vtaţă de independenţă fie dintr-un sentiment nobil, fie dintr-o nelinişte a vârstei, soldaţi bătrâni aduşi de numele şi de faima ilustrului condotier al lumii noi, şi, în mijlocul tuturor acestora, mulţi care nu se pot lăuda decât cu jumătate din deviza lui Bayard – „Fără frică" – şi care caută, în învălmăşeala războiului, desfrâul şi fuga de pedeapsă.

Ofiţerii sunt aleşi dintre cei mai curajoşi şi sunt înălţaţi la gradele superioare, fără a se ţine seamă de vechime, nici de regulele obişnuite de avansare. Astăzi îl vezi pe unul, cu sabia la şold, că e căpitan; mâine, din dorinţa de variaţie, va lua muscheta, va intra în rânduri şi iată-l redevenit soldat. Solda nu lipseşte: ea este adusă de hârtia triumvirilor, care nu cere decât oboseala de a o tipări; proporţional, numărul ofiţerilor este mai mare decât cel al soldaţilor.

Vagmistrul, adică omul însărcinat cu bagajele, e căpitan; bucătarul generalului e locotenent; ordonanţa are acelaşi grad; statul-major e alcătuit din maiori şi din colonei.

De o simplitate patriarhală atât de mare, încât ai zice că-i prefăcută, Garibaldi seamănă mai degrabă cu şefid unui trib indian decât cu un general; dar când se apropie primejdia sau când se şi declară, atunci el este cu adevărat admirabil în ce priveşte curajul şi agerimea ochiului; ceea ce ar putea să-i lipsească doar ca ştiinţă strategică, în calitate de general după regulile artei militare, este înlocuit la el printr-o activitate uluitoare"

După cum vedeţi, acest om extraordinar face aceeaşi

impresie asupra tuturor temperamentelor.

Să ne reîntoarcem, la expediţia împotriva napolitanilor.

Trupa se puse în marş la sfârşitul zilei, spre ora opt seara. Unde mergeau? Nimeni nu ştia nimic. O apucară la dreapta unde după ce descriseseră un cerc imens, se pomeniră pe drumul Palestrina.

Noaptea era limpede şi răcoroasă; mergeau în tăcere şi cu pas iuţit. Statul-major asigura el însuşi serviciul de siguranţă. Ofiţerii, însoţiţi de câţiva oameni călare, dădeau raite mari pe câmpie; când terenul era prea accidentat, coloana se oprea şi adjutanţii, cercetând pământul ce se întindea dinaintea lor, se întorceau să dea veşti, care puneau iarăşi expediţia în mişcare.

Aceste popasuri aveau, pe lângă avantajul securităţii, pe acela de a da răgaz tuturor să se odihnească, marşul prelungindu-se astfel fără prea mare oboseală până la ora opt dimineaţă. La depărtare de o leghe de Tivoli, se opriră; după câtăva vreme părăsiră drumul Preneste care duce spre drumul Palestrina, şi se îndreptară spre Tivoli urmând o cale veche romană.

Datorită acestui marş nocturn, executat la repezeală, generalul câştigase un întreit avantaj:

1. Indusese în eroare pe spionii, care, văzându-l ieşind pe poarta Poporului, vor fi crezut că expediţia se îndrepta împotriva francezilor; aceştia, oprindu-se atunci la Palo, începuseră un fel de congres cu triumviratul.
2. La Tivoli, Garibaldi se afla pe flancul drept al liniei de operaţii a napolitanilor, care-şi aveau tabăra la Velletri şi care îşi trimiteau cercetaşii spre Roma până pe înălţimile acestei localităţi.
3. Marşul nocturn printr-o landă pustie, lipsită de umbră şi de apă, era, datorită nopţii răcoroase, o adevărată binefacere pentru trupe.

La ora cinci seara, oamenii au strâns rândurile şi au mărşăluit spre ruinele vilei Adriana, la distanţă de aproape o leghe de locul unde făcuseră popas, loc ce se află la poalele muntelui pe care se înalţă Tivoli.

În primul moment generalul avusese intenţia să rămână cu trupa acolo; dar îşi schimbă hotărârea şi ceru mai întâi să se cerceteze locurile în amănunţime. El nu duse trupe la Tivoli, deoarece nu voia să intre în oraş decât în cazuri extreme.: „r;

În mijlocul ruinelor vilei Adriana, ce alcătuiesc o adevărată fortăreaţă, întreaga brigadă îşi aşează tabăra, oameni şi cai – odăile subterane ale acestui imens edificiu fiind destul de bine păstrate pentru ca să se poată locui în ele. Vila aceasta a fost ridicată chiar de Adrian; ea măsoară două mile în lungime şi o milă în lăţime. O pădurice de portocali şi de smochini a crescut pe locul vechiului palat.

La 6 mai, am plecat la ora opt dimineaţa, cu bersalierii în frunte; pentru a ajunge pe marea cale Palestrina, am fost siliţi să trecem prin strâmtoarea San-Vetorino. Ne-a trebuit un ceas ca să străbatem acest defileu; la amiază am poposit pe o altă vale, unde am găsit apă rece şi umbră. Nu se zărea nicio casă, dar înotam prin verdeaţă.

La ora cinci şi jumătate, am reluat marşul şi am urcat muntele. Soldaţii aveau în faţa lor animalele de povară care cărau muniţiile de război. Cât despre soldaţi, fiecare din ei îşi ducea pâinea; de carne nu se îngrijeau, ea se găsea la toate popasurile; numai bersalierii aveau erătiţi. Ajunsă pe vârful muntelui, expediţia dădu peste o cale romană veche, admirabil păstrată, care ducea la Palestrina, unde şi sosi la ora unu dimineaţa.

A fost o binecuvântare descoperirea acestei căi romane, atât de bine păstrată, încât niciun animal de povară nu făcu vreun pas greşit şi nici vântul nu stârni vreun fir de praf.

Totuşi, s-au făcut dese popasuri spre a-i da soldatului repaus. Avea, într-adevăr, nevoie, dată fiind treaba ce-l aştepta, să n-ajungă prea obosit. Generalul trimise patrule în toate părţile. Una din patrule, alcătuită din şaizeci de oameni şi comandată de locotenentul Bronzelli, acelaşi care, zece ani mai târziu a fost lovit de moarte pe câmpul de luptă de la Treponti, a obţinut cele mai bune rezultate; ea a atacat un sat ocupat de napolitani, i-a pus pe fugă şi a

făcut câţiva prizonieri.

Doi dintre ei, care nu voiau să se predea, au fost omorâţi şi sfârtecaţi în bucăţi.

La nouă, s-a primit înştiinţarea că un corp considerabil de napolitani înainta spre Palestrina; şi, într-adevăr, pe la ora două după-amiază, dinspre vârful muntelui San Pietro, care domină oraşul şi care era ocupat de compania a doua, a noastră, s-a văzut înaintând în ordine perfectă, pe cele două căi ce se întâlnesc la poarta del Sole, coloana duşmană. Erau două regimente de infanterie din garda regală şi o divizie de cavalerie.

Garibaldi trimise în întâmpinarea lor, ca tiraliori, două companii din legiunea sa, una din garda naţională mobilă şi compania a patra de bersalieri.

Aceasta din urmă ocupa partea stângă a lungului şir de munţi ce se pierde în vale.

De pe platforma porţii, Manara domina de pe cal această măreaţă privelişte şi, cu ajutorul unei trompete, indica mişcările ce trebuiau executate. Te-ai fi putut crede la o trecere în revistă, într-atât de liniştit se desfăşurau lucrurile şi într-atât de bine răspundeau manevrele semnalelor trompetei.

Când ne-am aflat aproape de napolitani, a început un foc foarte viu, şi celelalte corpuri ale expediţiei, strânse în coloană, se prezentară dincolo de poartă.

Căpetenia duşmană vru atunci să-şi desfăşoare în tiraliori primele plutoane; dar soldaţii, înspăimântaţi, refuzară să se îndepărteze unii de alţii. Cât despre noi, înaintam într-una, continuându-ne focul. Atunci extrema noastră dreaptă, comandată de căpitanul Rozat, ocoli un zid ce-l împiedica să înainteze şi aleargă repede răspândindu-se spre flancui’ile duşmanului. Napolitanii şovăiră o clipă; apoi, rupând deodată rândurile, o luară la fugă aproape fără să-şi descarce puştile. Atunci câţiva oameni din batalionul lui Manara pătrunseră până în rândurile lor şi ieşiră de acolo aducând cinci sau şase prizonieri.

În flancul drept, deşi mergând mai lent, lucrurile se

desfăşurară în acelaşi fel; prima companie de bersalieri i-a lăsat pe napolitani să se apropie până la distanţa unui foc de pistol, şi printr-o şarjă năvalnică şi neaşteptată, cu un puternic atac la baionetă, i-a pus lesne pe fugă, izgonindu-i pe rând din cele trei case pe care le ocupau şi susţinând, cu cel mai mare calm, un atac de cavalerie ce i-a costat viaţa pe mulţi cavalerişti napolitani.

Acesta era momentul aşteptat de Garibaldi; el trimise un batalion de întărire lui Manara, ordonându-i să atace pe toată linia, la baionetă. Trăsniţi, pe flancul lor, de către lombarzi, respinşi din faţă de legiuni şi de exilaţi, soldaţii regali o luară repede şi peste tot la fugă, lăsând trei tunuri pe câmpul de bătaie.

Lupta dură trei ore şi fu dusă la bun sfârşit fără mare greutate. Duşmanii opuseră o atât de slabă rezistenţă, încât ne-a surprins şi pe noi.

Dacă am fi avut cavalerie ca s-o trimitem în urmărirea fugarilor, pierderile lor ar fi fost considerabile.

Dar, când Garibaldi îl văzu pe duşman retrăgându-se atât de grăbit şi pe ai noştri urmărindu-l în dezordine, se temu de o ambuscadă şi ordonă să se sune retragerea.

Noi am avut o duzină de morţi şi douăzeci de răniţi, printre care pe viteazul căpitan Ferrari, care a primit o lovitură de baionetă în picior.

Pierderile napolitanilor au fost de o sută de oameni.

Rezultatul material, după cum se vede, era neînsemnat, dar efectul moral era mare.

Două mii cinci sute de soldaţi ai lui Garibaldi puseseră în totală derută şase mii de napolitani.

Cam vreo douăzeci de bieţi prizonieri, aproape toţi din rezervă şi, prin urmare, smulşi familiilor şi siliţi să lupte pentru o cauză ce nu era a lor, fură aduşi în faţa lui Garibaldi. Tremurând, cu mâiniie împreunate, ei implorară să li se lase viaţa. Erau bărbaţi frumoşi, bine îmbrăcaţi, dar înarmaţi groaznic de prost, cu puşti grele cu cremene, cu raniţele pline de iconiţe cu sfinţi şi cu madone, de relicve şi de amulete. Le purtau la gât, în buzunare, peste tot.

Spuseră că regele se afla la Albano cu două regimente elveţiene, cu trei de cavalerie şi cu patru baterii; se aşteptau alte întăriri de la Neapole.

Fuseseră trimişi sub ordinele generalului Zucehi să ia Palestrina şi să pună mâna pe Garibaldi, care le inspira o groază de neînchipuit.

Ne-am instalat tabăra peste noapte în afara PaLestrinei.

În ziua următoare, am înaintat cu două mile mai departe, spre a ocupa avanposturile; patrulele noastre s-au aventurat chiar până în liniile duşmane, care-şi aveau pichetele la distanţă de patru mile.

Spre a nu sta degeaba, îi puneam pe soldaţii noştri să facă manevre, căci, de la Solaro, nu mai făcuseră nici măcar o singură dată exerciţii. Era un spectacol frumos şi încurajator pentru cauza noastră republicană să-i vezi pe aceşti bărbaţi care, la un sfert de leghe depărtare de duşman, învăţau mânuirea armelor de care aveau să se servească împotriva lui, şi care, la sunetul trompetei şi al tobei, studiau şcoala plutonului şi focul tiraliorilor.

Am revenit seara în oraş; dar am revenit pentru un nou asalt.

Am sosit la 7 mai, la miezul nopţii, pe o ploaie torenţială. Batalionul Manara primise drept locuinţă o mânăstire de augustini, dar călugării nu voiseră să-i deschidă; obosiţi şi uzi leoarcă, republicanii au bătut zadarnic în poartă, timp de o oră şi pe un vânt rece ca gheaţa. În sfârşit, bersalierii şi-au pierdut răbdarea, oricât de mare le-ar fi fost; i-au chemat pe genişti şi poarta mânăstirii a fost spartă.

Deşi, în seara aceea, soldaţii, cumplit de obosiţi, erau furioşi de o astfel de primire, deşi generalul le-o spusese desluşit şi nu le ascunsese oamenilor săi că ducea războiul atât împotriva călugărilor duşmani republicii cât şi împotriva napolitanilor, îndemnurile lui Manara şi ale ofiţerilor lui au izbutit să-i potolească pe soldaţii noştri şi să împiedice răfuiala la care te puteai aştepta într-un astfel de prilej. S-au culcat în linişte pe pardoseala coridoarelor şi au căutat, într-o scurtă odihnă, puterea de a îndura noi

oboseli. Din fericire, oboseala pe care ne-au pricinuit-o napolitanii n-a fost mare. Însă, în seara luptei, bersalierii s-au reîntors la mânăstirea lor şi din nou au găsit-o închisă. Din nou a trebuit să se recurgă la securea geniştilor. De data asta însă, fraţii fugiseră. Ei nu putuseră să creadă că nişte republicani ar fi atât de puţin ranehiunoşi şi se temeau ca nu cumva blindeţea de care dăduseră dovadă să nu fie o cursă şi să nu ascund't o cumplită schimbare de atitudine.

Fugind, fraţii luaseră cu ei cheile chiliilor. Pentru a obţine păturі şi obiectele necesare unei instalări, oricât de modestă ar fi fost ea, a trebuit să fie sparte câteva uşi. Din fericire, genişтii nu erau departe. După ce au fost sparte uşile, exemplul a fost molipsitor; în loc să se mai mulţumească, ca prima dată, cu pardoseala coridoarelor, soldaţii au vrut să aibă unii saltele, alţii paturi; şefii, obosiţi să mai facă morală, au urmat pilda rea şi au luat cu asalt chiliile. În mai puţin de o jumătate de oră, mânăstirea a fost dată peste cap; de-abia a mai fost timp să se pună sentinele la uşa bisericii, la pivniţă şi la bibliotecă. De altfel, nici nu prea aveai ce să iei; fraţii nu lăsaseră decât mobilele, dintre care niciuna nu putea fi vârâtă într-o raniţă; dar un mare număr de ţărani, care îi aţâţaseră pe soldaţii noştri la această devastare, profitară de dezordine şi, ca furnicile, se strângeau câte trei, patru, spre a căra obiectele prea grele pentru unul singur.

Mulţi dintre ai noştri, prea puţin evlavioşi, alergau de colo-colo prin toată mânăstirea, fericiţi, măcar o dată în viaţă că au de-a face cu călugării. Unul ieşea dintr-o chilie cu o pălărie mare de dominican pe cap, altul se plimba cu gravitate pe coridoare, îmbrăcat într-un lung anteriu alb peste uniforma lui. Cu toţii s-au înfăţişat la apel, având în mâini o enormă luminare aprinsă şi, în tot cursul nopţii de 9 spre 10, în onoarea victoriei noastre asupra napolitanilor, mânăstirea a fost splendid iluminată.

Corespondenta bieţilor fraţi n-a fost mai respectată decât restul, şi aproape toate scrisorile au fost aduse în triumf şi

citite cu glas tare de către soldaţi, scrisori ce i-ar fi făcut să roşească până la urechi pe căştii fondatori ai ordinului.[40]

La zece, ne-am oprit la Palestrina şi ne-am instalat bivuacul pe pajişti. Napolitanilor se părea că le pierise pofta să ne mai atace şi, ocolind colinele de la Albano şi de la Frascati, se apropiau încet-încet de Roma.

Garibaldi, care se temea de un atac comun al napolitanilor şi al francezilor, o porni în marş chiar în aceeaşi seară, spre a se întoarce la Roma; am trecut în tăcere şi într-o ordine desăvârşită, la o depărtare de două mile de eâmpul duşman, pe poteci aproape impracticabile, fără ca vreun accident să tulbure liniştea unui marş măreţ.

În sfârşit, în dimineaţa de 12, am ajuns la Roma, după ce am făcut în timpul nopţii douăzeci şi opt de mile fără să ne oprim o clipă; aveam absolută nevoie de odihnă; mulţi dintre noi, crezând că plecăm într-o campanie de câteva ceasuri, nu-şi luaseră, ca să le fie mai uşor, nici cratiţă, nici raniţă, nici rufe.

Dar la căderea nopţii, în loc să ne odihnim, am fost siliţi să ne luăm iar puştile; s-a dat o alarmă în oraş; s-a răspândit zvonul că francezii atacau Monte-Mario; am ieşit în mare grabă pe poarta Angelica, am schimbat câteva focuri de armă cu francezii şi am dormit pe marginea unui şanţ, cu mâna pe armă.

1 Intrucât Medici n-a luat parte la expediţia de la Palestrina, cea mai mare parte din aceste amănunte sunt împrumutate de la Emilio Dandolo. (Al. Dumas).

Lupta de la Velletri

Incepând din acest moment, notele lăsate pentru noi de Garibaldi, în clipa plecării sale spre Sicilia, ne îngăduie să-i dăm iar cuvântul şi să-i punem pana în mână.

★

La 12 mai, Adunarea constituantă romană, la vestea apărării eroice a Bolognei, dădea acest decret:

---

40 *Ferdinand de Lesseps* (1805—1894), diplomat francez, ambasador la Roma în momentul proclamării Republicii romane. Ulterior, a condus lucrările de forare ale Canalului de Suez şi a început lucrările Canalului Panama.

„Roma, 12 mai 1849

Adunarea constituantă, în numele lui Dumnezeu şi al poporului,

Decretează:

Articol unic

Se declară că eroicul popor al Bolognei a binemeritat de la patrie şi că este demnul emul al fratelui său, poporul roman.”

În aceeaşi zi când Bologna cădea, ambasadorul extraordinar al republicii franceze, Ferdinand de Lesseps 1, intra în Roma cu Michele Accursi, trimisul republicii romane la Paris.-

Graţie bunelor oficii ale ambasadorului francez, armistiţiul, în care era vorba de cincisprezece zile şi împotriva căruia mă ridicasem cu atâta tărie în ziua de 1 mai, se încheiase.

Guvernul roman hotărî să profite de acest armistiţiu spre a se descotorosi de armata napolitană; fără ca ea să fie cu adevărat de temut, era destul de supărător să ai douăzeci de mii de oameni şi treizeci şi şase de tunuri pe umerii tăi.

Greşesc, căci nu mai avea decât treizeci şi trei, întrucât noi adusesem trei din ele de la Palestrina.

Cu acest prilej, guvernul din Roma socoti nimerit să facă doi generali de divizie, unul, dintr-un colonel, celălalt, dintr-un general de brigadă; primul fu Roselli, al doilea, eu.

Guvernul îl numi pe Roselli general al expediţiei.

Câţiva prieteni mă îndemnau să nu primesc această poziţie secundară, sub ordinele unui om care, nu mai departe decât în ajun, fusese inferiorul meu. Dar mărturisesc că totdeauna am fost insensibil la aceste chestiuni de amor-propriu; de mi s-ar fi dat prilejul, fie şi ca simplu soldat, să scot sabia împotriva duşmanului ţării mele, aş fi slujit şi ca bersalier. Am primit deci, cu recunoştinţă, să slujesc ca general de divizie.

La 16 mai, seara, toată armata Republicii, adică zece mii de oameni şi douăsprezece tunuri, ieşi dintre zidurile Romei pe poarta San-Giovannj. Printre aceşti zece mii de oameni,

trei mii erau din cavalerie.

Pe drum, au băgat de seamă că lipsea corpul de armată al lui Manara, care fusese desemnat să ia parte la expediţie. S-a trimis un ofiţer de statmajor spre a se informa cum se făcea că Manara, de obicei primul când era vorba să meargă împotriva duşmanului, era de data asta ultimul. Uitaseră un singur lucru: să-l prevină. L-au găsit furios; credea că el singur fusese exclus din expediţie.

Trecurăm Tibrul, în drum spre Tivoli; acolo, am luat-o la dreapta şi am ajuns, cam pe la ora unsprezece dimineaţa, la Zagarola, după un marş dintre cele mai obositoare pentru oamenii noştri. Deşi nu ajunsesem departe, mersesem şaisprezece ceasuri încheiate. Asta din pricina lungimii coloanei. Era un praf insuportabil. Pe lângă asta, în unele locuri, drumul era atât de îngust, încât a trebuit să trecem unul câte unul.

Când am sosit la Zagarola, n-am găsit nici pâine, nici carne; divizia napolitană avusese grijă să facă ordine: mâncase totul şi băuse aproape totul. Statul-major uitase să prevadă această împrejurare.

Din fericire, luasem cu mine câteva vite; oamenii mei au prins altele cu lasso-ul; au fost tăiate, împărţite în bucăţi, fripte şi mâncate.

Este adevărat că, atunci când m-am plâns de această lipsă de prevedere care era cât pe-aci să rateze expediţia din pricina foametei, mi s-a răspuns că se temuseră, adunând merinde, să nu trezească atenţia duşmanului. Foarte bine!

Am stat aproape treizeci de ore în acest târguşor, de unde am pornit la drum tot fără pâine, la fel cum veniserăm acolo.

Ordinul de plecare a fost dat la 18 mai, la ora unu după-amiază; dar n-am pornit cu adevărat în marş decât la ora şase seara. Astfel de opriri sunt mai obositoare decât marşurile forţate.

În sfârşit, la ora şase, am putut să mă pun iarăşi în fruntea brigăzii de avangardă, şi am pornit spre

Valmontone. Celelalte brigăzi mă urmau. Ordonasem să se păstreze linişte desăvârşită în rânduri, capul coloanei şi flancurile să vegheze cu cea mai mare atenţie. Primisem înştiinţarea că armata napolitană se instalase la Velletri cu nouăsprezece sau douăzeci de mii de oameni dintre care două regimente elveţiene şi treizeci de tunuri.

Se spunea că s-ar afla în oraş regele Neapolului în persoană.

Într-adevăr, regalii ocupau Velletri, Albano şi Frascati; avanposturile lor ajungeau până la Fratocchi. Aripa stângă le era ocrotită de mare, aripa dreaptă apărată de Apenini; cum părăsisem Palestrina, o ocupaseră ei, dominând astfel valea unde se afla singurul drum practicabil pentru o armată, venind dinspre Roma, care i-ar fi putut ataca. Puteau, aşadar, să ne opună o rezistenţă serioasă; apoi, ei mai aveau faţă de noi avantajul poziţiei, avantajul numărului, avantajul tunurilor şi pe cel al cavaleriei.

Dar fericitul rezultat al primei acţiuni era o făgăduială a soartei pentru cea de-a doua. Trupele regelui Neapolului, erau, de altfel, cu desăvârşire demoralizate şi, după cum se ştie, în război, moralul este totul.

Pentru a-l constrânge pe duşman la o retragere sau la o luptă, ne-am gândit să punem, vremelnic, stăpânire pe vale, să ocupăm o poziţie de flanc care să ameninţe comunicaţiile armatei napolitane cu Neapolul. Monte-Fortino a fost ales să devină acest punct strategic. O dată stăpâni pe el, puteam să ne aruncăm asupra Citernei şi să le închidem regalilor drumul spre graniţa lor, să punem stăpânire pe Velletri, dacă, din întâmplare, ei l-ar fi părăsit pentru a ne ocoli, sau, în sfârşit, să ne aruncăm cu toate forţele noastre asupra celui mai slab corp al inamicului, dacă inamicul săvârşea greşeala de a se împărţi.

Pe înserat, am ajuns la o trecătoare foarte strimtă care duce până aproape de Valmontone;

am avut de furcă două ceasuri. Regimentul Manara, ajutat de un escadron de dragon! şi de două tunuri, a fost însărcinat să apere avangarda.

Am sosit la ora zece; era întuneric beznă, iar locul de campare prost; am fost siliţi să trimitem după apă la depărtare de o milă.

La 18, ne-am continuat marşul cu aceeaşi iuţeală; la fel ca în ajun, am găsit Palestrina şi Valmontone părăsite de către duşman, şi de asemenea liber Monte-Fortino, pe care era atât de uşor să ni-l dispute.

Toată armata burbonică era în plină retragere spre Valletri.

În dimineaţa de 19, eu am părăsit poziţia de la Monte-Fortino ca să mărşăluirii spre Velletri cu legiunea italiană, cu al treilea batalion din regimentul trei de infanterie romană şi cu câţiva cavalerişti comandaţi de curajosul Maşina; în total, aproape o mie cinci sute de oameni. Aveam alături de mine pe Ugo Bassi care, totdeauna fără arme, dar călăreţ excelent-, slujindu-mi drept aghiotant, îmi repeta neîncetat în mijlocul focului:

— Generale! Vă implor, trimiteţi-mă pe mine unde e primejdie în loc să trimiteţi acolo pe un altul mai folositor decât mine.

Când am ajuns aproape de Velletri, am trimis un detaşament cu ordinul să înainteze pe sub zidurile oraşului spre a recunoaşte locurile şi, atrăgându-l pe duşman, să-l facă, dacă era cu putinţă, să treacă la ofensivă. Nu speram, desigur, cu cei o mie cinci sute de oameni ai mei, să-i bat pe cei douăzeci de mii de oameni ai regelui Neapolului; dar speram, o dată lupta angajată, să-i atrag spre mine şi, dându-le de furcă, grosul armatei noastre să aibă astfel timp să ajungă spre a lua parte la bătălie.

Pe înălţimile ee mărginesc drumul care duce la Velletri, mi-am aşezat jumătate din legiune, două sau trei sute de oameni în centru, jumătate din batalion la dreapta, iar grupul de cavalerişti, comandaţi de Marina, chiar pe drum.

Am păstrat restul oamenilor în linia a doua ca rezervă.

Duşmanul, văzându-ne într-un număr aşa de mic, n-a zăbovit să ne atace; primul, un regiment de vânători pedeştri ieşi dintre ziduri şi, răspândindu-se, deschise un

foc de tiraliori împotriva avanposturilor noastre.

Avanposturile, conform ordinului pe care îl primiseră, bătură în retragere. Vâhătorii napolie tani au fost urmaţi de câteva batalioane de linie şi de un corp numeros de cavalerie. Ciocnirea a fost violentă, dar n-a ţinut mult. Ajunşi la o jumătate de bătaie de puşcă de oamenii noştri, focul cu desăvârşire calm şi bine dirijat de aceştia i-a oprit îndată. Bătălia începuse de o jumătate de ceas. În acest moment, duşmanul şi-a aruncat» două eseadroane de vânători călări pe drumul către noi; o şarjă deznădăjduită a acestora trebuia să hotărască victoria. M-am pus atunci în fruntea celor cincizeci-şaizeei de călăreţi ai mei şi am atacat cinci sute de oameni. Napolitanii, mânaţi de avântul lor, au trecut peste trupurile noastre. Eu am fost răsturnat din şa şi aruncat la zece paşi de calul meu; m-am ridicat şi am rămas în mijlocul învălmăşelii, lovind din răsputeri ca să nu fiu lovit.

Calul meu a făcut la fel ca mine; s-a ridicăt de jos. M-am zvârlit în spinarea lui, şi punându-mi pălăria în vârful săbiei şi agitând-o, m-am arătat oamenilor noştri, care puteau să mă creadă mort. De altfel, eram uşor de recunoscut, fiind singurul îmbrăcat într-un puneho alb, cu căptuşeală roşie.

Strigăte puternice răsunară, văzându-mă înviat din morţi.

În iureşul ei, şarja cavaleriştilor napolitani pătrunsese până la rezerva noastră, în vreme ce batalioanele de linie, strânse în coloană, îi urmau. Tocmai această înflăcărare îi pierdu; căci, flancurile lor nemaifiind apărate de regimentul de vânători pedeştri, întâlnindu-i pe-ai noştri ascunşi pe toate dealurile, în dreapta şi-n stânga, cu rezerva noastră în frunte, deveniră o adevărată ţintă pentru loviturile soldaţilor noşM.

În acel moment am trimis să se cearíftntăriri generalului-comandant, spunându-i că socoteam bătălia angajată de-a binelea.

Mi s-a răspuns că nu mi se puteau trimite ajutoare, deoarece soldaţii nu-şi mâncaseră încă supa. Am hotărât atunci să fac ce voi putea cu propriile mele forţe, din

nenorocire întotdeauna insuficiente în împrejurări decisive, i Am ordonat să se sune atacul pe toată linia; eram o mie cinci sute împotriva a cinci mii.

În aceeaşi clipă, cele două tunuri ale noastre fură puse în baterie şi bubuiră; focul tiraliorilor s-a înteţit şi cei patruzeci sau cincizeci de lăncieri ai mei, conduşi de Marina, se năpustiră peste trei sau patru mii de infanterişti.

În vremea asta, Manara, care se afla cam la vreo două mile de noi, auzind focul, îi ceru generalului-comandant permisiunea de a se duce la tun. După o oră, această permisiune îi fu acordată. Curajoşii tineri au pornit în pas alergător, pe drumul mare, sub focul artileriei duşmane. Când au ajuns la ariergarda noastră, aceasta se deschise spre a-i lăsa să treacă. Ei defilară în sunetul trompetelor şi în mijlocul unui admirabil entuziasm. La vederea acestor tineri, mici, bruneţi, viguroşi, a panaşurilor lor negre fluturând în vânt, strigătul de „Trăiască bersalierii!”, ţâşni de pe toate buzele. Ei răspunseră prin strigătul de „Trăiască Garibaldi!” şi intrară în linie.

În timpul acesta, duşmanul fusese respins de pe o poziţie pe alta şi se retrăgea sub protecţia tunurilor din piaţă, din care cea mai mare parte, aşezate în dreapta porţii, aveau în spate o mănăstire; două din ele bateau în anfiladă drumul mare, ’ celelalte trăgeau în flancul stâng al coloanei noastre, unde erau răspândiţi tiraliorii; dar, dată fiind natura terenubh, care le oferea oamenilor mei numeroase ridicături îndărătul cărora se puteau ascunde, ele nu le pricinuiau prea mult rău. De-abia ajuns pe câmpul de luptă, Manara mă căută cu privirea.

Mă recunoscu îndată după puncho-ul meu alb; şi o porni în galop ca să ajungă la mine dar, în drum, fu oprit de un incident pe care îl redau aici, deoarece zugrăveşte admirabil spiritul oamenilor noştri.

Trecând prin faţa muzicii, care citita un cântec vesel, vreo douăzeci de oameni de-aî lui nu putuseră rezista ritmului şi, în iureşul gloanţelor şi al mitraliilor napolitanilor, se apucară să danseze.

În clipa când însuşi Manara, sub o ploaie de gloanţe, îi privea râzând, o ghiulea de tun răpuse doi dansatori.

După acest accident, se produse o scurtă pauză. Dar Manara strigă:

— Eî bine, muzica?

Muzica răsună iar şi dansul se porni din nou şt mai aprins ca înainte. În ce mă priveşte, când i-am văzut sosind pe bersalieri, l-am trimis pe Ugo Bassi ca să-i spună lui Manara să vină să-mu vorbească.

Primul său cuvânt a fost să întrebe dacă nu eram cumva rănit.

— Cred că generalul a primit două gloanţe, unul în mână şi celălalt în picior, răspunse Ugo Bassi; dar, cum nu se plânge, probabil că rănile nu sunt primejdioase.

— Într-adevăr, avusesem două zgârieturi, de care nu m-am ocupat decât seara, când n-am mai avut altceva de făcut.

Manara îmi povesti scena la care tocmai asistase.

— Oare cu astfel de oameni, mă întrebă. Eî, nu. Putem să încercăm să luăm cu asalt Velletri?

Am început să râd. Să luăm cu asalt, cu două mii de oameni şi cu două tunuri, un oraş cocoţat, ca un cuib de vulturi, pe vârf de munte şi apărat de douăzeci de mii de oameni şi de treizeci de tunuri!

Dar acesta era spiritul ce însufleţea acest tineret viteaz, căruia nimic nu i se părea cu neputinţă.

Am trimis noi mesageri la cartierul general. Dacă aş fi avut măcar cinci mii de oameni, aş îi încercat isprava, într-atât de mare era entuziasmul oamenilor mei şi descurajarea napolitanilor.

În dreapta porţii, se vedea cu ochiul liber un fel de spărtură în-zid; această spărtură era astupată cu fascine, dar câteva ghiulele de tun’ar fi deschis-o; coloanele de atac, puteau ajunge adăpostite de nenumăraţii copaci presăraţi pe coastele colinelor, la această spărtură; iar geniştii tuturor corpurilor, după înlăturarea obstacolelor, ar fi făcut restul. Două atacuri simulate ar fi apă rat atacul

principal.

În loc de asta, a trebuit să ne mulţumim să-i lăsăm pe bersalierii noştri să se distreze cu oamenii de pe metereze, în vrem e ce, din mânăstirea capucinilor, două regimente elveţiene deschideau asupra lor un groaznic foc de artilerie.

În sfârşit, generalul-comandant se hotărî să-mi vină în ajutor cu toată armata; dar când sosi, momentul prielnic trecuse. Cum nu mă îndoiam că duşmanul va evacua oraşul peste noapte, şi fiind infdrmat că regele şi plecase cu şase mii cie oameni, am propus să se trimită un detaşament puternic spre poarta Neapolului şi să se preseze flancul duşmanului, în momentul când s-ar retrage în dezordine; teama de a ne slăbi forţele peste măsură împiedică executarea acestui plan.

Pe la miezul nopţii, vrând să ştiu pe ce mă bizui, i-am ordonat lui Manara să trimită un ofiţer, cu patruzeci de oameni de care să fie sigur, până sub zidurile oraşului Velletri, ba chiar până în Velletri, dacă era cu putinţă.

Manara transmise ordinul meu sublocgtenentului Emilio Dandolo, care luă patruzeci de oameni şi înaintă, pe întuneric, spre oraş.

Doi ţărani pe care-i întâlni îl asigurară că oraşul fusese părăsit.

Dandolo şi cu oamenii lui înaintară atunci până ia poartă; n-o păzea nicio sentinelă.

Sfărâmată de ghiulelele noastre, poarta fusese baricadată. Bersalierii escaladară baricada şi se pomeniră în oraş.

Oraşul era într-adevăr pustiu. Dandolo făcu cîţiva prizonieri care întârziaseră şi, de la ei şi de la lumea din oraş pe care o trezi, află tot ceea ce avea nevoie să ştie, şi anume că îndată după venirea nopţii, napolitanii începuseră să se retragă, dar atât de grăbiţi şi într-o asemenea dezordine, încât îşi părăsiseră cea mai mare parte din răniţi.

În zori am pornit în urmărirea lor; dar mi-a fost cu neputinţă să-i mai ajung. De altfel, în vreme ce eu mă

aflam pe drumul mare de la Terracina, am primit ordin să mă alătur coloanei, din care jumătate se întorcea la Roma, în timp ce jumătatea cealaltă era destinată să elibereze localitatea Frosinone de voluntarii lui Zucchi, care o devastau.

În felul acesta duşmanul ne scăpă şi o zi care putea să fie decisivă însemnă doar un simplu succes tactic.

În ziua aceea patru au fost lucrurile pe care generalul-comandant şi armata nu se pricepuseră să le facă:

1. N-au ştiut să-mi trimită întăriri când le-am cerut.
2. N-au ştiut să dea asaltul când m-au ajuns din urmă.
3. N-au ştiut să împiedice retragerea napolitanilor.
4. N-au ştiut să-i hărţuiaseă pe fugari.

XVII

3 iunie

M-am întors Ia Roma la 24 mai, în mijlocul unei mulţimi imense, care mă saluta cu strigăte de bucurie nebună.

În timpul acesta, austriecii ameninţau Aneona; un prim corp de patru mii de oameni şi plecase de ia Roma spre a merge să apere teritoriile legalelor şi provincia Marche.

Era vorba să fie trimis şi ’ un al doilea corp; dar mai înainte de a-l face să părăsească Roma, generalul Roselli crezu de datoria sa şi pentru siguranţa Romei, să-i scrie ducelui de Reggio următoarea scrisoare:

„Cetăţene general,

Convingerea mea adâncă este că armata Republicii romane va lupta într-o zi alături de cea a Republicii franceze spre a susţine cele mai sfinte drepturi ale popoarelor. Această convingere mă îndeamnă să vă fac propuneri pe care nădăjduiesc că le veţi primi. Am cunoştinţa că între guvernământ şi ministrul plenipotenţiar al Franţei, a fost semnat un tratat care n-a primit aprobarea dumneavoastră.

Eu nu intru în misterele politicii, ci mă adresez dumneavoastră în calitate de general suprem dl armatei, comandant suprem al trupelor franceze care operează în regiunea Romei. Austriecii sunt în marş; ei încearcă să-şi

concentreze forţele la Foligno, de acolo, sprijinindu-şi aripa dreaptă ps teritoriul Toscanei, au intenţia să înainteze pe valea Tibrului şi să opereze, prin Abruzzi, joncţiunea, lor cu napolitanii. Nu cred că dumneavoastră aţi putea privi cu indiferenţă realizându-se un asemenea plan.

Cred că trebuie să vă comunic presupunerile mele cu privire la mişcările austriecilor, mai ales în momentul în care atitudinea dumneavoastră nekotărâiă ne paralizează forţele şi poate să-i asi-

p

gure o îzbândă duşmanului. Aceste motive mi se par îndeajuns de puternice pentru a vă cere un armistiţiu nelimitat şi notificarea ostilităţilor cu cincisprezece zile mai înainte de reluarea lor.

Generale, acest armistiţiu eu îl cred necesar pentru a-mi salva patria şi îl cer în numele onoarei, armatei şi a Republicii franceze.

În cazul când capul coloanelor austriece s-ar ivi la Civita-Castellana, răspunderea de a ne fi silit să ne împărţim forţele într-un moment când ele ne sunt atât de preţioase şi de a fi asigurat astfel succesele duşmanilor Franţei, ar cădea, în faţa istoriei, asupra armatei franceze.

Am onoarea de a vă cere, generale, un răspuns 'grabnic, rugându-vă să, primiţi salutul fraternităţii.

Roseui

Generalul francez răspunse:

„Generale,

Ordinele guvemământului meu sunt pozitive; ele îmi impun să intru în Roma cât mai curind cu putinţă. Ara denunţat autorităţii romane armistiţiul verbal pe care, la insistenţele domnului de Lesseps, consimţisem să-l acord momentan. Am ordonat să se prevină în scris avanposturile noastre, că cele două armate erau în drept să reînceapă ostilităţile.

Dar, pentru a da conaţionalilor dumneavoastră care ar vrea să părăsească Roma, şi la cererea domnului cancelar al ambasadei Franţei, putinţa s-o facă eu uşurinţă, amin

atacul pieţei până luni dimineaţă...

Primiţi, generale, asigurarea înaltei mele consider aţiuni.

Generalul-comandant al corpului de armată al Mediteranei, Oudinot, duce de Reggio.”

După această asigurare, atacul nu trebuia să înceapă decât la 4 iunie.

Este adevărat că un autor francez, Fol ard, a spus în comentariile sale asupra lui Polvb:

„Un general care se culcă pe încrederea într-un tratat se trezeşte înşelat”.

La 3 iunie, către orele trei, m-am deşteptat în bubuitul tunului.

Eu locuiam în via Carroze nr. 59 cu doi prieteni ai mei: Orrigoni, despre care am mai sp-us un cuvânt, cred, şi Daverio, despre care, de asemenea, am avut prilejul să vorbesc, acelaşi care, la Velletri, comanda compania de copii.

Amândoi, la acest zgomot neaşteptat, săriră din pat în acelaşi timp cu mine. Daverio suferea foarte mult din pricina unui abces; i-am ordonat să rămână acasă. Cât despre Orrigoni, n-aveam niciun motiv să-l împiedic să vină cu mine. Am sărit pe cal, iăsându-i libertatea de a mă ajunge unde şi când va voi, şi am pornit-o în galop spre poarte San-Pancrazio. Am găsit focul în toi. Iată ce se întâmplase:

Avanposturile noastre de la vila Pamfili constau din două companii de bersalieri bolognezi şi din două sute de oameni din regimentul şase. În clipa când suna miezul nopţii şi când, prin urmare, tocmai intram în ziua de 3 iunie, o coloană franceză se strecură prin bezna cea mai deasă spre vila Pamfili.

— Cine-i? strigă sentinela, avertizată de zgomotele paşilor.

— Viva l’Italia! răspunse o voce.

Sentinela crezu că are de-a face cu nişte compatrioţi; îi lăsă să se apropie şi fu dezarmată.

Câţiva bărbaţi săriră pe ferestre în grădină, apoi, o dată

în grădină, de pe ziduri, jos.

Cei mai iuţi se retraseră în dosul mânăstirii SanPancrazio, strigând: „La arme!”

Ceilalţi alergară în direcţia vilelor Valentini şi Corsini.

Ca şi vila Pamfili, ele fură luate prin surprindere, nu totuşi fără a opune oarecare rezistenţă

Strigătele celor ce se refugiaseră. În spatele mânăstirii San-Pancrazio, împuşcăturile trase de apărătorii vilei Corsini şi ai vilei Valentini îi treziseră pe tunari.

În momentul când aceştia văzură vila Corsini şi vila Valentini ocupate de francezi, îşi îndreptară focul spre aceste două case de ţară.

Bubuitul tunului îl deşteptă pe toboşar şi stârni clopotele.

Să dăm o idee despre câmpul de luptă pe care se va juca destinul acestei zile înfricoşătoare.

De la poarta San-Pancrazio pleacă un drum ce duce direct la Vascello; acest drum e lung cam de două sute cincizeci de paşi.

Apoi drumul se împarte. Drumul principal coboară la dreapta, de-a lungul grădinilor vilei Corsini, înconjurată de ziduri, şi merge să întâlnească drumul mare dinspre Civita-Vecchia. Drumul secundar, începând de a mai fi un drum public şi devenind o alee de grădină, conduce direct la vila Coi’sini, la o depărtare de trei sute de metri.

Această alee este mărginită, de fiecare parte, de garduri vii de mirt, înalte şi dese.

Un al treilea drum coteşte la stânga, şi, ca şi primul, în partea opusă merge de-a lungul zidului înalt al grădinii Corsini.

Vila Vascello este o clădire mare şi masivă cu trei etaje, înconjurată de grădini şi de ziduri. La cincizeci de paşi de ea se află o căsuţă, din care se poate trage în ferestrele vilei Corsini.

Pe drumul din stânga, 3a o sută de paşi de locul unde se separă de drumul mare, se înalţă două căsuţe, una chiar în spatele grădinii vilei Corsini, cealaltă la douăzeci de paşi mai sus.

Vila Corsini, situată pe o înălţime, domină toate împrejurimile: poziţia este foarte puternică, întrucât, dacă ataci direct şi fără să faci unele lucrări pregătitoare, eşti silit să treci peste grilajul care se găseşte la extremitatea grădinii şi să suporţi, mai înainte de a ajunge îa vilă, focul concentrat al duşmanului, adăpostit de gardurile vii, de vase, de parapete, de statui şi chiar de casă, foc deschis în punctul în care zidurile grădinii se închid într-un unghi ascuţit, nelăsând între ele o altă deschizătură decât cea a porţii.

Acest teren este pretutindeni foarte accidentat şi, dincolo de vila Corsini, prezintă multe puncte favorabile duşmanului, care, culcat între neregularităţile lui sau mascat de pădurici, poate să-şi aşeze rezerve la. Adăpost de focul asediatorilor, presupunând că ar fi silit să părăsească locuinţa.

Când am ajuns la poarta San-Pancrazio, vila Pamfili, vila Corsini şi vila Valentini fuseseră luate. Singură Vascello rămăsese în puterea noastră. Dar, vila Corsini luată, însemna pentru noi o pierdere uriaşă; atâta vreme cât eram stăpâni pe vila Corsini, francezii nu puteau să-şi sape tranşoe. Cu orice preţ, trebuia deci s-o recucerim, pentru Roma, asta era o chestiune de viaţă şi de moarte. Focurile se încrucişau între tunarii de pe metereze, între oamenii de la Vascello şi francezii de la vila Corsini şi de la Vila Valentini.

Dar nu putea fi vorba nici de schimb de focuri, nici de salve de tun, ci era necesar un asalt, un asalt teribil şi victorios, care să ne redea vila Corsini. M-am repezit în mijlocul drumului, fără să-mi pese dacă puncho-ul meu alb şi pălăria mea cu pene aveau să slujească drept ţintă tiraliorilor francezi, şi, cu glasul şi cu gestul, i-am chemat pe toţi bărbaţii gata să mă urmeze. Ofiţeri şi soldaţi ieşiră parcă din pământ.

Într-o clipă, i-am avut lângă mine pe aghiotantul meu Nino Bixio, pe Daverio, pe care-l cre\ deam rămas conform ordinului meu, în via Carroze, pe Marina, comandantul

obişnuit ai lăncierilor mei, în sfârşit pe Sacchi şi pe Marochetti, vechii mei. Tovarăşi de război din Montevideo. Ei adunară restul bersalierilor bolognezi, se puseră în fruntea legiunii italiene şi se avântară primii, atrăgându-i după ei şi pe ceilalţi. Nimic n-a putut să le stăvilească avântul: vila Corsini a fost luată; dar, mai înainte de a ajunge la ea, atâţia oameni rămăseseră pe drumul care trebuise să fie străbătut, încât cei ce intraseră acolo n-au putut rezista numeroaselor coloane venite să-i asedieze. Au fost siliţi să dea înapoi.

Dar, în timpul acestui atac, sosiră alţii, alţii li se adăugară; comandanţii, furioşi de eşecul lor, cereau să se atace din nou. Marina, căruia un glonţ îi străbătuse braţul, îşi ridică acest braţ însângerat, strigind: „înainte!”

’ Spre a-i ajuta pe aceşti soldaţi viteji, i-am dat mai mulţi dintre oamenii de la Vascello; sună atacul şi vila Corsini a fost din nou luată. Un sfert de ceas mai târziu, era iarăşi pierdută şi ne costase un sânge preţios. Marina, după cum am spus, fusese rănit la braţ; Nino Bixio primise un glonţ în şold; Daverio fusese ucis. În momentul când îi ceream lui Marina să se ducă să-şi lege rana şi când ordonam să fie transportat Bixio, Manara, care alergase de pe câmpul Vaccino, cu toate ordinele contradictorii pe care le primise, veni lângă mine.

— Scoate-ţi oamenii la atac, i-am zis; vezi prea bine că trebuie să luăm înapoi cetăţuia asta.

Prima lui companie, comandată de căpitanul Ferrari, fost aghiotantul generalului Durando, se şi desfăşurase în tiraliori dincolo de poarta SanPamerazio. Ferrari era un viteaz, care făcuse cu noi dubla campanie de la Palestrina şi de la Velletri; la Palestrina fusese rănit la picior de o lovitură de baionetă, dar se vindecase.

Manara spuse trompetului să sune adunarea; Ferrari îşi - strânse oamenii şi veni să primească ordinele colonelului său. El ordonă să se înfigă baioneta în vârful puştii, ceru să se sune atacul şi se avântă. În clipa când ajunse la grilaj, adică la trei sute de metri de casă, o grindină de gloanţe se

abătu asupra lui şi a oamenilor săi.

Totuşi el merse înainte, cu capul în piept, îndreptându-se spre vilă, care bubuia şi scotea flăcări ca un vulcan, până ce locotenentul său Mangiagalli, trăgându-l de pulpana hainei, îi strigă:

— Căpitane! Păi bine, căpitane, nu vedeţi că n-am mai rămas decât noi doi?

Ferrari privi îndărăt pentru prima oară: dintre oamenii lui, douăzeci şi opt din optzeci zăceau lungiţi în juru-i, morţi sau răniţi. Ceilalţi bătuseră în retragere. Magiagalli şi el făcură la fel. Manara era furios că, sub ochii mei, restul companiei îi părăsise pe cei doi ofiţeri. El chemă compania a doua, comandată de căpitanul Enrico Dandolo, un milanez nobil şi bogat, de origine veneţiană, după cum o indică numele său ducal. Strânse resturile primei companii şi strigă:

— Înainte, lombarzi! Trebuie să murim sau să luăm înapoi clădirea. Gândiţi-vă că Garibaldi vă priveşte.

Ferrari făcu semn că are de spus ceva.

— Haide, vorbeşte! zise Manara.

— Generale, îmi zise Ferrari, ceea ee o să vă spun n-o fac cu speranţa de a micşora primejdia, ci cu speranţa de a izbândi. Eu cunosc locurile, viu de acolo, şi aţi văzut că am şovăit mai mult să ies decât să intru acolo.

Am dat din cap în semn de aprobare.

— Ei, bine, iată ceea ce vă propun: în loc de a o lua pe alee şi de a ataca frontal, ne vom strecura îndărătul gardurilor de mirt, compania Dandolo la stânga, a mea la dreapta. O piatră aruncată de mine companiei Dandolo îi va da de ştire că oamenii mei sunt gata; o altă piatră, zvârlită din partea lui, va fi răspunsul; atunci cei opt trompeţi ai noştri vor suna atacul toţi în acelaşi timp, şi noi vom da năvală la asalt, chiar de pe marginea terasei.

— Faceţi cum ştiţi, i-am răspuns, dar luaţi înapoi prăpădita asta de fortăreaţă.

Ferrari plecă în fruntea companiei sale. Şi Dandolo în fruntea companiei lui. Am cerut să fie urmaţi de căpitanul Hoffstetter şi de vreo cincizeci de studenţi, însărcinaţi să

ocupe casa din stânga despre care am mai vorbit, şi care a fost cunoscută mai târziu sub numele de „Casa arsă”.

După zece minute, am auzit trompeţii şi, aproape îndată, schimbul de focuri de armă. Iată ce se petrecea:

Cele două companii, apărate de gardurile de mirt şi de vii, pătrunseseră într-adevăr aşa cum nădăjduise Ferrari, fără să fie văzute sau auzite, ajungând cam la patruzeci de paşi de terasă.

Acolo, semnalele fuseseră schimbate, trompetele răsunaseră, şi vitejii mei bersalieri o porniseră 3a asalt. Dar, de pe terasă, din salonul mare al primului etaj, de pe scara circulară care ducea la el, de la toate ferestrele, în sfârşit, se dezlănţuise un tir îngrozitor. Dandolo fusese răsturnat, cu trupul străpuns de un glonţ; locotenentul Sylva era şi el rănit nu departe de căpitanul Ferrari; sublocotenentul Mancini primise, aproape simultan, două gloanţe, unul în fesă, celălalt în braţ. Şi totuşi, conduşi de căpitanul Ferrari, Dandolo fiind ucis, bersalierii, într-o ultimă sforţare, eontinuară să înainteze; escaladară terasa şi-i respinseră pe francezi până la scara circulară a vilei.

Acolo, sforţările lor încetară; îi aveau pe francezi în acelaşi timp şi în faţă şi în flancuri; se trăgea asupra lor de aproape, şi fiece glonţ dădea peste cap un om. Îi vedeam înverşunându-se şi căzând zadarnic; am înţeles că s-ar fi lăsat ucişi până la ultimul fără niciun rezultat. Am ordonat să se sune retragerea. Eu aveam două mii de oameni, în vreme ce francezii aveau douăzeci de mii; eu ocupam vila Corsini cu o companie, ei o luau înapoi cu un regiment. Căci, ca şi mine, francezii îşi dădeau perfect de bine seama de importanţa poziţiei. Bersalierii mei se întoarseră; lăsaseră patruzeci de morţi în grădina vilei; aproape toţi ceilalţi erau răniţi,

Trebuia să aşteptăm noi trupe.

I-am trimis pe Orrigoni şi pe Ugo Bassi în oraş, cu însărcinarea de a-mi aduce pe oricine ar fi întâlnit; pentru liniştirea conştiinţei mele, vroiam să fac o ultimă, o supremă încercare.

I-am pus pe oameni la adăpost, îndărătul vilei Vascello.

Cam după vreo oră, mi-au sosit, amestecate, companii de linie, studenţi, vameşi, restul de bersalieri lombarzi, şi rămăşiţe din diferite corpuri de armată. În mijlocul lor se afla Marina, călare, cu vreo douăzeci de lăncieri pe care mi-i aducea. Fusese bandajat şi se întorcea să ia parte la acţiune.

Atunci am ieşit din Vascello cu un mic grup de dragoni; la vederea mea, strigătele de „Trăiască Italia! i! „Trăiască Republica romană!" izbucniră, tunul bubui de pe ziduri şi ghiulelele, trecând pe deasupra capului nostru, îi vestiră pe francezi că a început un nou atac; şi, cu toţii împreună, în dezordine, amestecaţi Marina în fruntea lăncierilor săi, Manara în fruntea bersalierilor, eu în fruntea tuturor, ne-am năpustit asupra, nu voi spune a vilei cu neputinţă de luat, ci cu neputinţă de ţinut. Ajunşi la poartă, n-au putut să intre toţi; şuvoiul se scurse în dreapta şi în stânga; cei ce au fost astfel îndepărtaţi s-au răspândit ca tiraliori pe cele două laturi ale casei; alţii au escaladat zidurile şi-au sărit în grădina vilei; alţii, în sfârşit, au înaintat până la vila Valentini, au luat-o şi au făcut prizonieri.

Acolo, am văzut petrecându-se sub ochii mei un lucru de necrezut: Marina, urmat de lăncierii lui, se afla în fruntea coloanei; neînfricatul călăreţ trecu în zbor, străbătu terasa şi, o dată ajuns la capătul scării, dând pinteni calului, îl sili să sară treptele în galop, astfel îneât după o clipă apăru pe palierul ce ducea în salonul mare, asemenea unei statui ecvestre.

Această apoteoză nu dură decât un minut; o salvă, de la o mică distanţă, îl răsturnă pe călăreţ; calul se prăbuşi peste el, străpuns de nouă gloanţe. Manara venea din spate, conducând un atac de baionetă, căruia nimic nu i-a rezistat; într-o clipă, vila Corsini a fost a noastră. Clipa a fost scurtă, dar sublimă. Francezii, reunindu-şi toate rezervele, au pornit cu toţii laolaltă; mai înainte chiar de a fi putut să stăvilesc dezordinea ce urmează întotdeauna după victorie, lupta a reînceput şi mai îndârjită, şi mai

sângeroasă, şi mai ucigătoare: i-am văzut trecând din nou pe lângă mine, respinşi de cele două puteri irezistibile ale războiului, fierul şi focul, pe cei pe care îi văzusem trecând o clipa mai înainte. Îi duceau pe răniţi, printre care se afla şi viteazul căpitan llozat.

— Am eu socotelile mele, îmi zise el trecând prin faţa mea.

Şi îmi arătă pieptul însângerat. Am văzut multe lupte cumplite, am văzut luptele noastre de la Rio-Grande, am văzut-o pe cea de la Bo' vada, pe cea de la Salto San-Antonio, dar n-am văzut nimic asemănător măcelului de la vila Corsini.

Am ieşit cel din urmă, cu puncho-ul ciuruit de gloanţe, dar fără o singură rană. După zece minute, reintram în Vascello, în şirul de case ce ne aparţineau, şi focul începu din nou de la toate ferestrele asupra vilei Corsini. Nu mai era nimic de făcut.

Cu toate acestea, seara, vreo sută de oameni, conduşi de Emilio Dandolo, fratele celui ucis, şi ele Goffredo Mameli, un tânăr poet genovez, ce promitea mult, veniră să-mi ceară să mai facă o ultimă tentativă.

— Faceţi-o, le-am zis, bieţi copii; poate veă Dumnezeu vă îndeamnă.

Au plecat şi s-au reîntors după ce pierduseră jumătate din oamenii lor. Emilio Dandolo avea coapsa străpunsă; Mameli era rănit la gambă. Suferisem pierderi cumplite. Legiunea italiană avea, morţi şi răniţi, cinci sute de oameni scoşi din luptă. Bersalierii care nu angajaseră în luptă decât şase sute de oameni, au avut o sută cincizeci de morţi. Toate celelalte pierderi au fost în aceeaşi proporţie. Divizia mea de patru mii de oameni a pierdut în total o mie de oameni, dintre care o sută de ofiţeri. Seara. Bertani ', în raportul lui, mi-a numărat o sută optzeci de ofiţeri răniţi, atât la vila Corsini, cât şi la poarta Poporului; numai bersalierii au avut doi ofiţeri ucişi şi unsprezece răniţi.

Ofiţerii ucişi au fost: colonelul Daverio, colonelul Marina, colonelul Pollini, maiorul Ramorino, adjutantul-maior

Peralta, locotenentul Bonnet, locotenentul Cavalleri, Emanuele, sublocotenentul Grani, căpitanul Dandolo, locotenentul Scarani, căpitanul Davio, locotenentul Şarete, locotenentul Cazzaniga. În acea zi, s-au putut vedea admirabile acte de curaj, şi de devotament.

La ultimul atac, Ferrari şi Mangiagalli, care nu putuseră să intre o dată cu noi, s-au năpustit cu cei câţiva oameni care îi urmau, asupra vilei va lentini, Acolo, au avut de înfruntat cea mai în~

dirjită rezistenţă: s-au luptat de pe o scară pe alta, dintr-o cameră într-altă cameră, nu însă cu puştile, care deveniseră inutile, ci cu sabia. Cea a lui Mangiagalli se rupsese în două, dar a continuat să lovească cu ciotul ei, şi a lovit atât de bine, Ferrari făcând la rândul său acelaşi lucru, încât au rămas stăpânii vilei Valentini.

O lovitură de baionetă îi străpunsese sergentului-furier Monfrini, în vârstă de optsprezece ani, inâna dreaptă; băiatul s-a dus să se panseze şi, după o clipă, s-a întors să-şi reia locul.

— Ce cauţi aici? i-a strigat Manara. Rănit cum eşti, nu poţi fi bun de nimic.

— Vă cer iertare, domnule colonel „a răspuns Monfrini dar sporesc şi eu numărul. Viteazul tînăr a fost ucis. Locotenentul Bronzelli, aflând că ordonanţa sa, pentru care avea o mare afecţiune „murise la vila Corsini, luă patru oameni hotărâţi, intră noaptea în vilă şi luă cadavrul prietenului său, pe care-l îngropă după datina creştinească. Un soldat milanez, d'Alla Longa, îl văzuse căzând, lovit de moarte, pe caporalul Fiorini; asta se întâmplase în momentul în care fusesem respinşi. Longa nu voia să lase trupul prietenului său în mâinile francezilor, Il luă deci pe muribund pe umerii săi. Dai' după douăzeci de paşi, îl lovi un glonţ şi pe el, şi se prăbuşi mort lângă Fiorini.

Durerea locotenentului Emilio Dandolo a întristat întreaga armată. Am spus că venise, împreună cu Mameli, să-mi ceară voie să mai dea un ultim atac, iar eu le aprobasem cererea. Dandolo pătrunse în vila Corsini, dar nu se ocupă

decţt de soarta fratelui său, pe care-l credea rănit şi? u prizonier. În toiul focului, le striga tovarăşilor săi: „Nu l-aţi văzut pe fratele meu?” şi, fără să-i pese de el însuşi, se apropia de răniţi şi de morţi, întrebându-i pe primii şi cercetindu-i pe ceilalţi. Iatăînsă că primi un glonţ în coapsă şi căzu. Ridicat de tovarăşii săi, a fost dus la ambulanţă şi pansat; după ce l-au bandajat, a pus mâna pe un baston ca să se sprijine şi, şchiopătând, o porni din nou în căutarea fratelui său. Intră în casa unde se afla Ferrari; tot acolo se afla şi cadavrul lui Enrico Dandoio. Ferrari, simţindu-se prea slăbit ca să mai asiste la izbucnirea unei dureri ca cea pe care o presimţea, aruncă o manta peste mort. Emilio intră, întrebă, stărui; cu toţii răspunseră că Enrico Dandolo fusese rănit; că, după toate probabilităţile, era prizonier; dar niciunul nu vru să-i spună că murise. În sfârşit, fiindcă, mai devreme sau mai târziu, Emilio Dandolo tot trebuia să afle ştirea fatală, botărâră, ca Manara să-i spună tot. În momentul când tânărul locotenent trecu prin faţa uneia din căsuţele luate de francezi, Manara îi făcu semn să intre. Toţi cei care se aflau în cameră ieşiră.

— Nu-ţi mai căuta fratele, sărman prieten, îi zise Manara, apucându-l de mână; de acum înainte eu îţi voi fi frate.

Emilio se prăbuşi grămadă, la pământ, trăsnit mai curând de groaznica veste decât din pricina slăbiciunii survenite de pe urma sângelui pierdut şi a rănii sale dureroase. În acelaşi timp, două tinere fete se pomeniră dintr-o dată în faţa tatălui lor mort pe care-l aduceau nişte soldaţi; una din ele căzu leşinată peste cadavru, iar când sex ridică se constată că înnebunise.

O mamă, văzându-şi fiul dându-şi sufletul, nu putu să verse nicio lacrimă; dar după trei zile se prăpădi şi ea. Dimpotrivă, un tată, căruia îi voi ascunde numele spre a nu-l expune urii preoţilor, după ce-i căzuse primul lui fecior şi trăgea să moară, mi-l aduse pe al doilea, în vârstă dg treisprezece ani, spunându-mi:

— Invaţă-l să-şi răzbune fratele!

Nici străbunul său, bătrânul Horaţiu, n-ar fi făcut altfel.

XVIII

Asediul

9 «

Temându-mă de un asalt pentru a doua zi, l-am însărcinat pe Giacomo Medici cu apărarea întregii noastre linii înaintate. Care se compunea acum din Vascello şi din trei sau patru7 baraci luate înapoi de la francezi. Apoi mi-am petrecut noaptea ca să ne organizăm mijloacele de apărare. Nu mai era vorba doar să salvăm Roma. Din moment ce o armată de patruzeci de mii de oameni, târând treizeci şi şase de tunuri de asediu, e capabilă să-şi facă lucrările pregătitoare, cucerirea unui oias nu mai este decât o chestiune de timp. Intr-o zi sau alta, trebuie să cadă; singura speranţă ce-i mai rămâne este să cadă glorios.

Mi-am stabilit, chiar în seara aceea, cartierul general în casa Savorelli, care, înălţându-se pe deasupra meterezelor, domină poarta San-Pancrazio şi îngăduie să vezi tot ceea ce se petrece la Vascello, în vila Corsini şi în vila Valentini.

Este adevărat că mă aflam la o distanţă de numai jumătate de bătaie de carabină de tiraliorii francezi. Dar cine nu riscă, nu câştigă.

L-am însărcinat pe un căruţaş de treabă să-mi găsească lucrători şi să se ocupe de acele plăceri mărunte care i-ar fi putut bucura pe oamenii mei în timpul oboselii: un pahar de vin sau un strop de rachiu. Exista printre ei un brav patriot care, mai târziu, şi-a plătit scump patriotismul; îl chema Ciceruacchio după poreclă, şi Angelo Brunetto după nume. N-a vrut să primească niciodată vreun ban, nici pentru munca lui, nici pentru ceea ce ne furniza. Există pe lumea asta oameni în sufletul cărora Dumnezeu sădeşte o doză mai mare de perfecţiune. În zile de linişte, ei îşi dau obolul la mersul înainte al omenirii şi se străduiesc să faciliteze progresul: atunci ei se numesc Gutenberg, Vincent de Paul, Galileo, Vico, Rousseau, Volta, Filangieri, Franklin.

În vreme de nenorocire, îi vezi ivindu-se deodată, conducând masele şi expunându-se cu hotărâre loviturii soartei potrivnice. Atunci recunoştinţa omenirii le face

populare numele: Arnoldo da Mescia, Savonarola, Cola di Rienzo, Masaniello, Joseph de Lesi şi Ciceravacchio. Aceşti oameni se nasc de obicei din pătura săracă, de jos, din această pătură care, în epocile de dezastru are totdeauna privilegiul suferinţei; dar, gemând, ea meditează; visând, speră; suferind, munceşte.

Angelo Brunetto, după cum am mai spus-o, era unul dintre aceştia; nu s-a dat înapoi de la nimic pentru împlinirea misiunii, nici chiar de la martiriu. În tot timpul asediului Romei, el a fost drapelul viu al poporului. Aplaudat, căutat, privit de tovarăşii săi ca o autoritate, el era adevăratul *primus inter pares*; dar, cu toate triumfurile lui, a rămas totuşi modest, trăind aşa cum trăise întotdeauna; sincer, leal, cinstit, el îşi da tora belşugul doar muncii lui, afecţiunea concetăţenilor săi o datora cinstei sale plină de prietenie, iar stima papei însuşi, căruia el i-a adus mari servicii în cazurile de răzmeriţă, o datora caritătii sale faţă de cei puternici, o virtute dintre cele mai rare la cei slabi, când sunt chemaţi să ia locul celor puternici.

Se născuse la Roma în 1802, în cartierul Rijutta. Cum era mare, gras şi rotofei în copilărie, maică-sa îi dăduse porecla de Ciceruacchio, ceea ce în jargonul poporului roman, înseamnă înfloritor, plin de sănătate. Crescând, această vigoare făgăduită de copil, s-a dezvoltat la bărbat. Aceasta era deci porecla pe care Brunetto o repeta cel mai adesea. În 1849, când l-am cunoscut, avea o barbă blondă de toată frumuseţea ce începea să încărunţească, plete lungi şi buclate, gâtul scurt şi plin, pieptul lat, statura înaltă, mersul sigur. Niciodată vreun nenorocit care a intrat la el cu mâna întinsă, n-a ieşit cu mâna goală; de asemenea numele său n-a fost văzut niciodată pe acele liste de subscripţie destinate mai mult să-i glorifice pe cei ce subscriu decât să-i ajute pe nenorociţi.

Când se revărsa Tibrul, fapt de altfel foarte frecvent la Roma, era primul care se transforma în barcagiu ca să le ducă hrană şi cuvinte de îmbărbătare compatrioţilor săi izolaţi de ape. Acest viteaz bărbat mă adora. Când aveam

nevoie de lucrători pentru ofiţerii de geniu, nu trebuia decât să-i fac un semn: sosea cu două, cu trei, cu patru sute de oameni; îi dădeam bonuri către minister, dar el nu s-a atins niciodată măcar de unul singur. ’La plecarea mea din Roma, Brunetto m-a urmat cu cei doi copii ai săi, a acostat împreună cu Ugo Bassi la Messola, apoi s-a îndreptat cu fiii săi într-o direcţie opusă.

La timpul potrivit, voi povesti îndoitul său martiriu ca tată şi ca cetăţean.

L-am pomenit de două sau de trei ori pe capelanul nostru, Ugo Bassi. Să-i consacram câteva pagini şi acestuia. Ele îşi găsesc locul în seara şi în noaptea unei bătălii în care mila sa plină de duioşie a fost pusă la grea sarcină. Pentru răniţii noştri, Ugo Bassi, tânăr, frumos, elocvent, era cu adevărat un înger ai morţii. Avea naivitatea unui copil şi totodată credinţa unui martir, ştiinţa unui erudit, curajul liniştit al unui erou.

Se născuse la Cento, dintr-un tată bolognez, dar, ca şi Andrea Chenier, dintr-o mamă grecoaică. Prenumele său era Giuseppe; dar, devenind harnab.it, şi-l luase pe cel de Ugo, în amintirea, fără îndoială, a, poetului nostru patriot Ugo Foscolo.

Era, aşadar, de rasă latină şi elenică totdeodată, două din cele mai frumoase şi mai plăcute rase din lume. Avea părul negru şi eârlionţat de la natură, ochii strălucitori ca soarele, când potoliţi, când scăpărători, gura zâmbitoare, gâtul lung şi alb, membrele suple, dar puternice, inima înflăcărată de glorie şi de primejdie, pornirile blânde şi cinstite, spiritul înalt, cald, iute, făcut şi pentru contemplările cucernice ale anahoretu-. lui, dar şi pentru avânturile nestăpânite ale apostolatului.

Studiile i-au fost nu o muncă anevoioasă, ci o cucerire. Învăţă foarte repede literatura, artele şi, ca o răsfrângere a ştiinţei, ştia pe dinafară întregul poem al lui Dante. Şase luni i-au fosb de-ajuns ca să înveţe greceşte; cât despre latină, o vorbea ca pe limba sa maternă şi făcea versuri în felul celor ale lui Horaţiu; scria din fuga condeiului, în

engleză şi franceză şi, când evenimentele îl aduceau în mijlocul luptelor noastre, purta întotdeauna la el pe Shakespeare şi pe Byron. Tragicul englez şi poetul care a murit la Missolonghi îi auzeau bătăile inimii sale patriotice. Pe lângă asta, mai era şi pictor şi muzician.

După cum crezusem eu în papa Pius al IX-lea, tot aşa crezuse şi Ugo Bassi în el.

Pius al IX-lea îi urmă lui Grigore al XVI-lea, Pius al IX-lea hotărî amnistia, Pius al IX-lea făgădui reforme, Pius al IX-lea era ridicat în slăvi de toţi italienii, admiiat de toţi străinii, imitat de către ceilalţi principi ai Italiei.

La 25 martie 1848, cruciada porni din Roma; toate semnele păreau să prevestească unificarea Italiei. /

Drumul a fost un triumf neîntrerupt. Aspra rasă latină alerga de pe cele mai îndepărtate plaiuri. Venea să afle şi să ducă mai departe vestea fericită că în Italia sosise ziua învierii şi că poporul ei, cu fruntea scăldată în sudori şi-n sânge, avea să fie, în sfârşit, liber.

Ugo Bassi se afla la Ancona, unde predica pentru postul Paştelui. Prima legiune de voluntari sosi deci acolo; Ugo le vorbi, în piaţă, şi comentând starea nenorocită a armelor şi hainelor lor, idealiză în cuvântul său avântat mizeria trupelor noastre de care duşmanii îşi băteau joc. Două zile mai târziu, se alătură şi el cruciadei şi porni laolaltă cu toţi ca al doilea capelan al voluntarilor romani.

Bassi, ca şi prietenul său Gavazzi, era socotit providenţa armatei. Nu numai că elocinţa lui tre/ea în italieni dragostea pentru Italia şi devotamentul faţă de ea, dar mai avea darul să scoată din lăzile cele mai îndărătnice ofrande numeroase şi bogate. La Bologna, el a făcut minuni: cei bogaţi dădeau banii cu grămada; femeile, bijuterii, cercei, inele. O fată tânără, neavând nimic de dat, îşi reteză frumoasele-i plete şi i le oferi.

Asistase la toate luptele şi la toate sacrificiile noastre, la Cornuda, la Treviso, la Veneţia.

Soră de caritate, apostol, soldat neînfricat, pretutindeni, în lupta de la Treviso, unde a murit prietenul şi compatriotul

său, generalul Guidotti, Bassi şi-a dezvăluit toate virtuţile inimii sale. Un glonţ i-a sfârtecat braţul stâng şi i-a provocat o rană mare în piept. Palid încă şi suferind de pe urma acestei răni dureroase, a fost văzut, în lupta de la Mestre, cu un drapel în mână, luând parte primul şi fără arme ia asediul palatului Bianchini.

Bassi a întovărăşit legiunea italiană în toate peregrinările ei. Cuvântul său puternic fascina masele, şi. Dacă Dumnezeu ar fi hotărât un soroc nenorocirilor Italiei, vocea lui Bassi, ca şi cea a sfântului Bernard, ar fi chemat popoarele pe câmpurile de luptă. Dacă Italia ajunge vreodată să se unească, să-i dea Dumnezeu cuvântul unui Ugo Bassi! Când Roma a căzut, când nu-i mai rămăsese decât surghiunul, foamea, mizeria. Ugo n-a şovăit o clipă să mă întovărăşească. L-am primit pe corabia mea „La C'esenatia", şi el a împărţit cu mine ultimul surâs al destinului, surâsul lui de adio!

În această corabie, pe care ani condus-o eu însumi, se aflau Anita, Ugo Bassi, Ciceravacchio şi cei doi fii ai lui. Au murit cu toţii, şi în ce fel!

O, morţi sfinţi, voi povesti tuturor martiriu vostru!

Numele lui Ugo Bassi va fi cuvântul de ordine al italienilor în ziua eliberării.

Dar m-am lăsat purtat prea departe de ţinta mea.

Să ne reîntoarcem deci la asediul Romei.

În noaptea de 4 iunie, în timp ee adversarii noştri simulau un atac asupra porţii San-Pancrazio, s-a săpat o tranşee la trei sute de metri de piaţă, şi au fost instalate două baterii de asediu, una la o sută de metri în spatele tranşeii, cu scopul de a stinge focul bastionului nr. 6, iar alta în dreapta, ea să ţină piept bateriei romane de la Vestaccio şi de la San-Alexis. Tranşeea se sprijin nea, în dreapta, pe înălţimi ce nu puteau fi atacate, iar în stânga pe vila Pamfili.

Încă din zori, ordonasem să fie chemat Manara şi-l rugasem să renunţe la titlul lui de colonel de bersalieri pentru a primi gradul de şef al statului meu major. Îi ceream, şi ştiam asta, un mare sacrificiu; dar Manara era

cel mai potrivit pentru această funcţie. Valoarea lui putea îi dată drept pildă, era înzestrat cu un desăvârşii calm sufletesc în mijlocul primejdiei, cu un ochi sigur în luptă; făcuse din bersalierii lui trupe în rândul cărora domnea cea mai admirabilă disciplină. Vorbea patru limbi; în sfârşit, înfăţişarea lui avea acea demnitate care se potriveşte gradelor superioare. Manara primi propunerea mea.

Restul statului major se compunea din: maiorii Cenni şi Bueno, căpitanii Carpni şi Davio, doi francezi, ofiţeri excelenţi, Pilhes şi Laviron; căpitanul Ceccadi care, în timpul serviciului său în Spania şi în Africa dobândise crucea Spaniei şi crucea Legiunii de onoare, Silco şi Stagnetti, care, la Palestrina, i-au comandat pe emigraţi, locotenentul de cavalerie Gili, curierul GianTiuzzi şi, în sfârşit, un membru al Adunării, căpitanul Cessi.

Manara organiză mai întâi statul major în interior; toată lumea voia să rămână cu mine, la vila Savorelli; vila avea vedere spre câmpie, şi nu se putea petrece nimic care să scape ochilor noştri.

Este adevărat că această distracţie nu era lipsită de primejdie. Cum se ştia că vila Savorelli era cartierul meu general, ghiulelele, obuzele şi gloanţele, toate îmi erau destinate. Mai ales când mă urcam, ca să văd mai bine, pe micul belvedere ce domina casa, lucrul devenea aproape ciudat. Se dezlănţuia o adevărată grindină de gloanţe, şi niciodată n-am mai auzit o furtună cu astfel de şuierături. Casa, zguduită de ghiulele, se clătina ca în toiul unui cutremur de pământ. Adesea, ca să le dau de lucru artileriştilor şi tiraliorilor francezi, ceream să mi se servească prânzul pe acest mic belvedere, care nu era apărat decât de un parapet de lemn. Atunci aveam, vă asigur, o muzică ce mă scutea s-o mai solicit pe cea a regimentului.

A fost însă cu mult mai rău atunci când nu mai ştiu ce glumeţ deplasat, de la statul-major, s-a distrat arborând pe paratrăsnetul ce domina mica terasă, un drapel, pe care erau scrise, cu litere groase, aceste cuvinte:

„Bună ziua, cardinale Oudinot!”

În a patra sau a cincea zi de când le tot oferisem tiralioriior şi artileriştilor francezi această distracţie, generalul Avezzana a venit să mă vadă şi, băgând de seamă că ferestrele salonului nu se aflau la o înălţime corespunzătoare, m-a întrebat dacă nu cumva aveam vreun loc mai ridicat de unde să poată privi spre câmp. L-am condus pe belvederele meu. Desigur că francezii au vrut să fie la înălţime, căci, de-abia am sosit acolo, că a şi început muzica.

Generalul a privit foarte calm avanposturile inamice, apoi a coborât fără să zică nimic.

A doua zi mi-am găsit belvederele blindat cu saci de pământ. Am întrebat cine dădu acest ordin.

.

— Ministrul de război, mi s-a răspuns.

Nu exista niciun mijloc de a contrazice un ordin al ministrului de război.

Această turbată îndârjire a artileriştilor francezi de a-mi ciurui bietul meu cartier-general cu ghiulele, cu gloanţe şi cu obuze, dădea loc uneori chiar la scene distractive.

Într-o zi, cred că în 6 sau 7 iunie, prietenul meu Vecchi, actor şi totodată istoric al dramei pe care o reprezentăm, a venit pe la ora cinci să mă vadă; fiindcă aveam lume la masă, cerusem vsă mi se trimită de la Roma o cină gata pregătită, într-o cutie de tablă. Cum am băgat de seamă că aspectul meniului nostru îl ispitea pe Vecchi, i-am propus să-l împartă cu noi. Generalul Avezzana şi Constantino Rita erau şi ei de faţă. Ne-am aşezat deci jos, pe pământ, în grădină. Ghiulelele zguduiau atât de tare casa, încât, ca să putem mânca pe o masă ca lumea ne-ar fi trebuit unul din acele aparate care se fixează pe mesele vaselor, în zilele de furtună pe mare. În toiul cinei, la un metru de noi, căzu o bombă. Toată lumea o luă la sănătoasa; Vecchi fu gata să facă la fel ca ceilalţi, dar eu îl ţinui zdravăn de mână; era doar membru al Adunării.

— Senator roman, i-am zis râzând, rămâi pe scaunul

curul!

Bomba explodă aşa cum era şi de aşteptat, adică în partea opusă celei în care ne aflam; ne-am ales doar cu neplăcerea de a fi acoperiţi de praf atât noi cât şi cina noastră.

Vecchi făcuse bine profitând de masa pe care i-o oferisem, căci nu prea mâncam în toate zilele. Uneori ajutorii de bucătar ai restaurantului nostru. Înspăimântaţi de zgomotul mortierelor franceze, de tirul vânătorilor de la Vincennes şi mai ales de cadavrele pe care le întâlneam în cale, se opreau din drum, neîndrăznind să meargă mai departe; atunci primul venit punea mâna pe ospăţul nostru şi şi-l însuşea. Într-o zi. Un soldat de-al meu, cu numele de Casanova, îmi pregăti la ora trei dimineaţa nişte macaroane. Patruzeci şi opt de ore nu trăisem decât cu câte o ceaşcă de cafea cu lapte şi cu două sau trei sticle de bere.

De altfel, lui Vecchi i se întâmplau mereu păţanii de felul celei pe care am povestit-o. Într-o altă zi. Când veni să-mi dea raportul – de două zile era de gardă, departe, tocmai pe via Costabili, aşa se numea una din căsuţele pe care le aveam în împrejurimile vilei Corsini – mă găsi la masă, mâncând. De data asta domnii artilerişti avuseseră bunătatea să-mi acorde un mic răgaz. Dinaintea mea se afla un risoto din cele mai gustoase. I-am făcut loc lui Vecchi lângă mine şi l-am poftit să împărţim cina. Dar, când să se aşeze la masă, Manara îl opri.

— Nu face asta, Vecchi, îi zise el. De trei zile în şir ofiţerii poftiţi de general la masă au fost omorâţi fără a mai avea vreme să-şi facă digestia.

Într-adevăr, Davio, Rozat şi Panizzi fuseseră ucişi în condiţiile arătate de Manara. Dar aroma risoto-uâui a fost mai puternică decât opreliştea lui Manara.

— Foarte bine! răspunse Vecchi. Asta se potriveşte’ de minune cu prezicerea’ care mi s-a făcut.

— Ce prezicere? întrebă Manara.

— În copilărie, o ţigancă mi-a făcut horoscopul. Mi-a

prezis că o să mor la Roma, 3a vârsta câe. Treizeci şi şase de ani şi foarte bogat. În 3838, într-o călătorie pe oare am făcut-o pe jos de la Neapole la Salerno, în apropiere de Sarno, am fugărit pe un câmp cu bumbac, o ţigancă de optsprezece ani, căreia voiam cu tot dinadinsul să-i sărut ochii frumoşi. Ea s-a apărat cu cuţitul eu i-am opus armei sale ofensive, una defensivă: un scud nou-nouţ. Luând scudul, ea mi-a apucat mâna şi mi-a prevestit că voi muri la Roma, la vârsta de treizeci şi şase de ani şi foarte bogat. Sunt în al treizeci şi şaselea an al vieţii: fără să fiu foarte bogat, sunt totuşi destul de bogat pentru un om care urmează să moară. Dar sunt fatalist ca un mahomedan. Ce. Ţi-e scris, în frunte ţi-e pus. Deci daţi-mi risoto-ul, domnule general.

Am râs de povestea lui Vecchi. Dar Manara rămase serios şi zise:

— -Totuşi, Vecchi, n-am să fiu liniştit decât la sfârşitul zilei. Apoi, întorcându-se spre mine: Pentru numele lui Dumnezeu, domnule general, zise el, să nu-l trimiteţi nicăieri astăzi.

Asta îi şi convenea lui Vecchi care era frânt de oboseală, căci stătuse de veghe nouă nopţi la rând, şi, după cină, mî-a cerut să-i îngădui să se ’retragă, spre a se odihni puţin.

— Culcă-te în patul meu, dacă vrei, zise Manara, fie că vorbea serios, fie că-şi continua gluma. Pentru numele lui Dumnezeu, te rog să nu ieşi afară!

Vecchi se aruncă pe patul lui Manara.

După o oră, i-am văzut pe ofiţerii francezi aşezându-şi gabioanele în tranşeea săpată în faţa bastionului nostru. Am căutat în jurul meu un ofiţer ca să îndrept împotriva lor focul unei duzini de tiraliori. Nu ştiu unde trimisesem toată lumea, dar eram singur.

M-am gândit la bietul Vecchi, care dormea cu pumnii strânşi. Aveam de gând să-l trezesc, dar ghiulelele făceau un zgomot îngrozitor. L-am tras de un picior; a deschis ochii.

— Haide, i-am zis, dormi de douăzeci şi patru de ore, nu

mai ai de ce să te temi de prezicerea lui Manara. Ia o duzină din cei mai buni tiraliori şi curăţă-mi dealul de aceşti voinici.

Vecchi, care este foarte curajos, nu aşteptă să i se spună de două ori. Luă doisprezece bersalieri voluntari şi se ascunse cu ei îndărătul unei baricade gabionate pe care o ridicase, cu ajutorul geniştilor, un oarecare aghiotant numit Po/zio. De acolo, el îndreptă un foc atât de ucigător asupra francezilor, încât aceştia au început să răspundă cu ghiulele de tun la gloanţele lui sau mai degrabă ia cele ale bersalieri lor. După o jumătate de ceas, au venit să-mi spună:

— Ştiţi, domnule general, bietul Vecchi a fost ucis !

Am simţit un cuţit în inimă. Eram vinovat de moartea lui, şi-mi făceam aspre mustrări. Dar, după un alt ceas, spre marea mea bucurie, l-am văzut întorcându-se.

— Ah! Ia te uită! i-am zis. Lasă-mă să te îmbrăţişez, '. Te credeam mort!

— Am fost doar îngropat, îmi. Răspunse el;

— Cum?

Îmi povesti cum o ghiulea rupsese un sac de pământ, care se revărsase peste el; cum în aceeaşi clipă, acel sac cu pământ golindu-se, ceilalţi îşi pierduseră echilibrul şi vreo zece sau doisprezece saci căzuseră grămadă peste el îngropându-l de-a binelea. Dar se întâmplă un alt lucru şi mai neobişnuit decât presupusa moarte a lui Vecchi. Aceeaşi ghiulea care îl îngropase pe el lovise un zid şi, ricoşând, zdrobise şalele unui soldat tânăr. Soldatul, aşezat pe o targă, îşi încrucişase mâinile pe piept, ridicase ochii la cer şi-şi dăduse ultima suflare. Tocmai se pregăteau să-l ducă la ambulanţă, când un ofiţer se aruncă deasupra cadavrului şi-l acoperi cu sărutări.

Acest ofiţer era Pozzio. Tânărul soldat nu era altul decât Colomba Antonietti, soţia lui, care, îmbrăcată astfel, îşi urmase bărbatul la Velletri şi luptase alături de el la 3 iunie. Întâmplarea îmi aminti de biata mea Anita, care, şi ea, era tot atât de calmă în toiul focului, şi pe care, de voie de

nevoie, o lăsasem la Rieti. Era însărcinată şi, în numele copilului pe care îl purta în pântece, o hotărâsem, deşi cu greu, să se despartă de mine.

În ziua de 7, s-a încheiat de ambele părţi un armistiţiu; era sărbătoarea Zilei Domnului. În 9 am ordonat o mare ieşire spre a întrerupe lucrările înaintate ale francezilor, lucrări care se prelungeau spre al doilea bastion din stânga. La această operaţie au fost chemaţi vameşii şi un batalion din regimentul 5. În acel moment bersalierii făceau de serviciu la căsuţe în stânga străzii Visellia, şi erau de pază la bastioane.

Căpitanul Rozat, acelaşi pe care îl luaseră de la vila Corsini şi care, trecând pe lângă mine, îmi strigase: „Domnule general, am eu socotelile mele! căpitanul Rozat, zic, nu primise decât un glonte neexplodat care i se oprise într-o coastă. Deşi, la drept vorbind, contuzia era destul de serioasă pentru ca să rămână la pat, el se sculase chiar a treia zi şi, în ziua aceea, voise cu orice preţ să ia comanda companiei 4, destinată bastionului al doilea. Văzând că paza din tranşee îi hărţuia pe asediatori, Rozat luă o carabină şi, cum era un excelent trăgător, trase vreo cincisprezece focuri de armă, dintre care mai mult de jumătate îşi nimeriră ţinta. Oamenii săi atacau, iar el trăgea. Priceperea lui trezi rivalitatea cîtorva vânători din Africa, care începură să-i răspundă cu foc după foc. Un prim glonte îi zbură pălăria; atunci el, ridicând-o, o flutură în aer, strigând:

— Trăiască Italia!

Dar chiar în acel moment, un glonţ îi intiă în gură şi ieşindu-i prin ceafă, puse capăt acestui strigăt. După două zile de agonie, se sfârşi.

În ziua de 10 iunie, am primit o înştiinţare de la generalul Roselli că trebuie să preiau comanda unei mari ieşiri, la care participă jumătate din armata romană. Această ieşire trebuia să aibă loc prin poarta Cavallegieri şi avea drept scop să ia înapoi fie vila Pamfili, fie vila Valentini.

În consecinţă, ministrul de război Avezzana mi-a

încredinţat comanda liniei San-Pancrazio şi, cu legiunea italiană şi cu regimentul de bersalieri, m-am dus în piaţa Vaticanului, unde corpul destinat acestei importante operaţiuni trebuia să fie completat cu regimentele Passi şi Masi, precum şi cu legiunea poloneză. Am trecut călare pe dinaintea fiecărui corp, i-am chemat pe comandanţi la raport şi le-am comunicat scopul misiunii şi felul cum înţelegeam eu atacul. Am făcut apoi să circule cuvântul de ordine, să se distribuie muniţiile, pregătind totul pentru ora arătată, în vreme ee soldaţii, cu ochii aţintiţi la lună, o luau în zeflemea şi o ocărau pentru încetineala cu care se mişca. Spre a evita una din acele greşeli nocturne atât de obişnuite în astfel de expediţii, când, luându-i pe prieteni drept duşmani încep să tragă unii asupra altora, le-am ordonat solda ţilor să-şi pună cămăşile peste uniformă. Această manevră a produs o mare veselie printre soldaţi, din pricina stării în care se afla la mulţi dintre ei îmbrăcămintea de corp din care eu cutezam să fac un veşrnânt exterior.

La ora zece seara s-a deschis poarta, şi legiunea I poloneză, comandată de Hoffstetter, care a lăsat un excelent jurnal al asediului Romei, a ieşit ca avangardă; după ea venea legiunea italiană în fruntea căreia se afla colonelul Manara. Aceasta, la rândul ei era urmată de regimentele de bersalieri Passi şi Masi. Masi comanda ariergarda.

De îndată ce m-am aflat pe câmp, mi-am dat seama că am procedat greşit ordonând soldaţilor să-şi pună cămăşile peste uniforme. Oamenii noştri se vedeau ea în plină zi; n-ar fi apucat să facă nicio sută de paşi, şi francezii ar fi băgat de seamă că sunt atacaţi de o armată de năluci. Am ordonat deci să-şi scoată cămăşile. Se înţelege de la sine că niciun soldat nu şi-a dat osteneala să şi-o pună la loc, acolo de unde şi-o scosese.

Călăream în flancul legiunii italiene, când nişte ostaşi care duceau o scară, trecând pe lângă o vilă, au vrut să se asigure dacă într-adevăr era părăsită, aşa după cum părea.

Şi-au sprijinit deci scara de o fereastră de la primul etaj. Regimentul s-a oprit să vadă rezultatul investigaţiei, lăsând avangarda să-şi continue drumul. Cinci sau şase oameni se urcară pe scară. Deodată, unul alunecă sub picioarele celui care era cocoţat în virf căzu peste al doilea, al doilea peste al treilea, şi toţi, cu un zgomot înspăimântător, se prăvăliră cu seara cu tot la pământ.

În cădere, se descărcată două puşti.

Avangarda, comandată de Hoffstetter şi de Sacclii, doi din cei mai bravi ofiţeri ai mei, se crezu surprinsă de către francezii pe care se ducea să-i surprindă. O spaimă cumplită puse stăpânire pe soldaţii care se despărţiră de Hoffstetter şi de Sacchi; aceştia, rămânând doar cu vreo douăzeci Ue oameni se năpustiră spre noi într-o goană nebună, dând peste cap, în ciocnire, tot ce întâluiră în cale. Manara încercă să-i oprească, dar în zadar. Mă aruncai în mijlocul lor şi-i lovi, izbind în dreapta şi-n stânga, cu biciul meu de gaucho. Degeaba, loviturile nu folosiră la nimic, şi sunt încredinţat că toţi voinicii mei ar fi reintrat în aceeaşi goană turbată în Koma, dacă bersalierii, în fruntea cărora erau doi şefi de batalion şi căpitanul Ferrari, nu le-ar fi tăiat calea cu baioneta.

După zgomotul produs de toată această încăierare, nu mai era de presupus ca francezii să nu se fi alarmat. A trebuit deci să se renunţe la acţiune. Cât despre mine, obosisem să tot lovesc în aceşti ticăloşi aşa că m-am întors spunându-i lui Manara:

— Dragă prietene, am făcut greşeala că nu i-am pus pe bravii bersalieri ca avangardă.

Într-adevăr, bersalierii, erau oameni minunaţi, de care Manara trebuia să fie şi era pe bună dreptate mândru. Când îi ceream câte un detaşament de soldaţi de ai lui, Manara obişnuia să spună:

— Haideţi, patruzeci de oameni voluntari pentru o expediţie dintre care un sfert vor fi omorâţi, şi un-sfert răniţi.

Şi, cu tot acest pronostic, la o asemenea cerere se

înfăţişa tot regimentul aşa încât spre a nu-i face pe unii geloşi, trebuia să se tragă la sorţi.

În ziua de 12, la amiază, un batalion din regimentul Uniunii începu să trudească la efectuarea unei lucrări pregătitoare în via din stânga străzii Vitellia, când iată că francezii încercară să-i împiedice în munca lor. Îndată maiorii Lanzi şi Panizzi ordonară muncitorilor, adică corpului de gardă, să ia armele şi, cu o temeritate de necrezut, se aruncară asupra parapetului tranşeii franceze. Au fost întâmpinaţi de un foc teribil. Panizzi căzu lovit de moarte. Pietro Lanzi preluă comanda bolognezilor săi, dar într-o clipă avu aceeaşi soartă ca şi tovarăşul lui, şi se prăbuşi lovit la braţ şi în piept. Totuşi, ceilalţi, conduşi de ofiţerul Meloni, ţineau încă terenul, neputincioşi să mai continue atacul, dar strigând din răsputeri: „Trăiască Italia!” şi dându-le astfel curaj tovarăşilor lor. În ziua aceea, regimentul Uniunii luptă cu un curaj admirabil: ca să nu-şi piardă timpul încărcându-şi mereu armele, ei loveau când cu baioneta, când cu patul puştii. Alţii, asemenea lui Aiax şi Diomede din *Iliada,* înşfăcau pietre de pe drum şi le azvârleau în adversarii lor.

Înverşunarea era atât de cumplită, încât căpitanul polonez Vern, care avea pe piept mai multe cruci, şi, printre ele şi pe cea a Legiunii de onoare câştigată în Africa, stând în picioare pe baricadă şi lovindu-se peste piept cu palma, striga:

— Aici, aici, trageţi aici, în crucea Legiunii de onoare!

Un glonţ îl lovi în cap.

— Mai jos, strigă el, mai jos, neghiobilor!

Îl atinse şi un al doilea glonţ; fu scos repede din învălmăşeală. S-a reîntors şi, mai târziu, a plecat să moară în Grecia.

Asistam, de pe belvederele meu, la această ispravă. Deşi zgârcit cu elogiile – cei ce mă cunosc îmi vor da dreptate – am socotit de datoria mea să fac un raport guvernământului.

În ziua de 14 mai, dimineaţă, cel puţin aşa cred

— Scriu fără niciun punct de reper şi pot să mă înşel asupra datei – luam masa la vila Spada, într-o cameră de la etajul al treilea, cu Sacchi, Bueno şi Corcelli; eram cu toţii numai în cămaşă, eu, oarecum îngrijorat, căci îl condamnasem la moarte pe unul din ofiţerii noştri, un napolitan care, cuprins de groază, îşi părăsise noaptea postul, când deodată auzirăm paşi grăbiţi pe coridor. Uşa se deschise, iar eu scosei un strigăt: era Anita, care venea la mine, condusă de Orrigoni. Cei de faţă, recunoscându-mi soţia, îşi îmbrăcară hainele şi ne lăsară singuri.

— Ştiţi cu ce s-a distrat soţia dumneavoastră, venind din strada della Corrizzi, aici, domnule general? mă întrebă Orrigoni.

— Nu. Cu ce?

— S-a oprit de-a lungul străzii San-Pietro, în Montorio, ca să se uite la bateria franceză. Priviţi colbul care ne acoperă pe amândoi: e datorit ghiulelelor care au izbit în zid. Şi când i-am spus: „Haideţi o dată, dar haideţi o dată, doamnă 1 E inutil să vă lăsaţi ucisă aici”, dânsa mi-a răspuns: „Dragul meu, cum găseşti că tratează francezii ca nişte catolici ce sunt, bisericile?”

Scumpa Anita! O strângeam la piept. Mi se părea că de-acum totul avea să se petreacă după dorinţa mea. Îngerul meu bun se întorsese lângă mine.

mm

Am regretat că n-am putut să-i îndeplinesc Anitei prima rugăminte pe care mi-a făcut-o, aceea a graţierii ofiţerului napolitan; dar trebuia dat un exemplu. Nu-l puteam răsplăti pe Medici pentru admirabila lui comportare de la Vascello; a trebuit să-i dau laşului o pedeapsă pentru laşitatea. Sa. A fost împuşcat.

XIX

Surpriza

La 13 iunie, francezii au început un bombardament teribil. Şapte baterii, scuipând neîncetat foc, atacau cu tunul partea dreaptă a celui de al treilea bastion din stânga, curtina1 şi partea stângă a celui de al doilea bastion.

Ceilalţi se ocupau îndeosebi de vila Spada şi de vila Savorelli, cartameninţa în fiece clipă să ne cadă în cap, astfel încât, spre marele meu regret, m-am văzut silit, în ziua de 20, să-mi mut cartierul general în palatul Corsini.

Era cu neputinţă să rămân însă acolo; mă aflam prea departe de ziduri.

Socoteam, este adevărat, că pot.fi liniştit. Ata cat, zi de zi. Medici, pe care noi îl numeam „neobositul", respingea atacurile şi-şi păstra Vas cello şi căsuţele lui. Spre cinstea sa, n-aş pute spune că ştiu cum a izbutit să facă acest lucri

' 'Termen. Tehnic militar i zid ca.e uneşte două bastioane vecine.

La 20 iunie, fură făcute trei spărturi de care duşmanul se putea folosi, în ciuda tuturor sforţărilor mele şi ale lui Manara pentru a ne împotrivi efectului proiectilelor. De altfel, asaltul era pentru mine o sărbătoare. Cei pe care îi aveam în faţa noastră erau adversari demni de noi. Le arătasem că italienii ştiau să se bată. Nădăjduiam să le arăt acum ce înseamnă o luptă cu cuţitul şi cu pumnalul.

— În seara de 21 iunie, erau de gardă la bastionul din stânga şi la apărarea spărturii, al doilea batalion al Uniunii precum şi două companii din r regimentul 1 care trebuiau să fie schimbate. Ele îşi prelungiră totuşi serviciul până la ziuă, spre o mai bună apărare a bastionului al treilea din
i stânga.

Prima şi a cincea companie a bersalierilor erau de serviciu la Vascello; a şasea şi a şaptea, de P gardă în apropiere, spre stânga, dincolo de poarta
I San-Pancrazio de unde începeau să se înşire sentinelele noastre, spre dreapta, până la zidurile casei şi la câţiva paşi de tranşeea franceză.

Acest serviciu era cumplit de primejdios. Nu se făcea decât noaptea şi, cu puţin înainte de ziuă, toate posturile erau retrase, iar garda de noapte reintra între ziduri.

Maiorul Calvandro avea în sarcină. Suprave gherca exterioară a acestei linii; colonelul Rossi, î serviciul de rond interior.

După ce îşi rânduise toate avanposturile, maiorul începu să dea instrucţiuni căpitanilor Ştambio şi Morandoli când, spre ora unsprezece noaptea, un anumit zgomot, parcă de zid spart, se auzi dinspre bastioanele 2 şi 3. După acest zgomot răsunară câteva împuşcături şi totul se cufundă iar în noapte şi în tăcere. Ce se întâmplase?

Se întâmplase că francezii se înfăţişaseră deodată dinaintea spărturii, nu ca un duşman ce porneşte la asalt, ci ca nişte soldaţi care schimbă o gardă. De unde ieşeau? Pe unde veniseră? Ce drum luaseră? Întrebări la care a fost cu neputinţă de răspuns. Mulţi au bănuit o trădare.

Sentinela, interogată, a răspuns că francezii ieşiseră din pământ şi-i ordonaseră să fugă.

În aceeaşi noapte, în ciuda unei rezistenţe energice, bastionul nr. 7 şi curtina ce-l lega de bastionul nr. 6 au căzut în mâinile francezilor după o luptă sângeroasă.

Chiar în ziua precedentă eu îmi mutasem cartierul. General de la vila Savorelli la palatul Corsini. Aproape imediat după această întâmplare, am fost prevenit de adjutantul-maior Delai, din regimentul Uniunii. Mărturisesc că am rămas înmărmurit şi că am fost printre primii care s-au raliat la părerea celor care credeau într-o trădare.

Urmat de Manara şi de căpitanul Hoffstetter, am ajuns la locul acela tocmai în momentul când bersalierii, totdeauna treji şi totdeauna gata, se şi strânseseră pe strada ce duce la San-Pancrazio.

Legiunea italiană, prevenită, mă urma în pas alergător; veneau apoi două cohorte ale colonelului Sacchi.

Sacchi trimise îndată o companie spre a recunoaşte locurile; dar, ajunsă la al doilea bastion, ea a fost silită, dat fiind numărul francezilor, să se retragă în casa Gallicelli,

Ştirea groaznică se şi răspândise prin oraş; triumviratul, prevenit, puse să se sune alarma. La acest zgomot, fiecare casă parcă şi-ar fi alungat locuitorii; într-o clipă, străzile se umplură de lume.

Generalul-comandant Roselli, ministrul de război, întreg statul-major şi însuşi Marini alergară pe Gianicolo. Poporul

înarmat ne înconjura şi cerea să-i alungăm pe francezi de pe ziduri. Generalul Roselli şi ministrul de război împărtăşeau această părere; dar eu m-am declarat împotriva ei.

Mă temeam de confuzia pe care ar produce-o, în rândurile noastre, – toată această mulţime, de dezordinea mişcărilor, panică atât de obişnuită noaptea la oamenii neobişnuiţi cu focul, şi, după cum constatasem în noaptea de 10, chiar la oamenii care sunt obişnuiţi cu el.

Am cerut deci cu hotărâre să aşteptăm până dimineaţa.

Dimineaţa am fi putut vedea cu ce duşman aveam de-a face, chiar dacă âeest duşman ar fi fost însăşi trădarea.

Când s-a luminat de ziuă, divizia mea era gata, întărită cu regimentele pe care generalul Roselli mi le pusese la dispoziţie.

Compania studenţilor lombarzi, care făcea parte din legiunea Medici, alcătuia avangarda, însăşi legiunea Medici primise ordinul să mi se alăture.

Tunui’ile bateriilor noastre, îndreptate spre bastioanele ocupate, bubuiau totodată de la Şan-Pietro în Montorio, de la bastionul 8 şi de la SanAlexis.

Studenţii lombarzi porniră primii la asalt. Deşi trăsniţi de focul francezilor, ei se aruncară cu baioneta asupra numeroasei gărzi şi asupra lucrătorilor, pe care îi siliră să se strângă în casa Barberini. Vitejii tineri se şi aflau pe terasa casei: văzusem însă cam cu ce forţe aveam de-a face. Mi-am dat seama că un al doilea 3 iunie mi-âr fi răpit jumătate din aceşti bărbaţi pe care îi iubeam ca pe copiii mei. Nu mai trăgeam nicio nădejde să-i alung pe francezi de pe poziţia lor; urma să comand un măcel inutil.

Roma era pierdută, dar era pierdută după o apărare minunată, splendidă. Căderea Romei după un asemenea asediu însemna triumful democraţiei în toată Europa.

Apoi îmi făceam planul să păstrez patru sau cinci mii de apărători devotaţi care mă cunoşteau, pe care îi cunoşteam şi care ar fi răspuns la prima mea chemare. 1

Am dat ordinul de retragere, făgăduind pentru ora cinci

seara. Un alt asalt, pe care n-aveam de gând să-l dau, ca şi pe primul de altfel.

Studenţii s-au comportat admirabil. Nu voi da decât un exemplu.

Un pictor, milanezul Juduno, a fost străpuns de douăzeci şi şapte de lovituri de baionetă. Bertani l-a salvat, şi astăzi el se simte admirabil.

De altfel, pentru mine, totul era pierdut, cel puţin pentru câtva timp, nu din clipa în care francezii se făcuseră stăpâni pe spărturile noastre, ci din clipa în care partidul ce susţinea Republica romană în constituanta franceză fu învins.

Presupunând că, sacrificând o mie de viteji, i-aş ft alungat pe francezi de pe poziţiile lor, aşa cum îi alungasem la 3 iunie de pe poziţiile din vila Corsini şi din vila Valentini, ca şi la 3 iunie ei ar fi luat înapoi, cu ajutorul a noi forţe, toate poziţiile de unde îi alungasem.

De astă dată, nu aveam aceleaşi motive ca să mă încăpăţânez.

* Campania din 1859 şi expediţia din Sicilia dovedesc că Garibaldi avea dreptate (Al. Dumas).

Vila Corsini, o dată în puterea noastră, împiedica lucrările pregătitoare asediului. Dar, o dată lucrările executate şi spărturile făcute, cine mai putea să împiedice căderea Romei? Nimeni.

Mai înainte de a afla de fuga lui Ledru-Rollin şi a prietenilor săi în Anglia, fiecare zi cu care prelungeam existenţa Romei era o zi de speranţă. După această veste, rezistenţa nu mai fu decât o disperare inutilă. Am considerat-aşadar că romanii făcuseră destul în faţa lumii spre a nu mai fi nevoie să recurgă la disperare.

Puterile coalizate închiseseră Republica romană, adică toată democraţia peninsulei, între vechile ziduri ale lui Aurelian.

Nu ne mai rămânea altceva de făcut decât să sfărâmăm încercuirea şi să purtăm războiul, ca Scipio, în Cartagina.

Cartagina noastră era Neapolul.

Într-o zi, ne vom afla acolo faţă în faţă, nădăjduiesc, despotismul şi cu mine.

Deie Domnul ca această zi să se apropie!

XX

Sfârşitul

Eram surprinşi, dar nu încă învinşi.

La două sute de paşi îndărătul zidurilor se înălţa antica incintă Aureliană. Am ordonat să fie fortificată cât mai bine cu putinţă. Renunţasem la ideea unui asalt; dar voiam totuşi să apăr terenul pas cu pas.

0baterie de şapte tunuri a fost aşezată pe bastionul nr. 5 şi pusă, datorită lucrărilor noastre, la adăpost de focul francezilor.

Ea începu să tragă în ziua de 23 dis-de-dimineaţă şi, secondată de bateria San-Alexis şi de cea de la San-Pietro în Montorio, îşi încrucişa în âşa fel focurile deasupra breşei, încât francezii au fost siliţi să-şi părăsească lucrările. Scopul gehiştilor francezi era ca, o dată stăpâni pe spărtura făcută în zid, să instaleze îndată, pe curtinele (şi 7, o baterie de tunuri. Sarcina mea era să împiedic această instalare.

De aici, sforţările de necrezut ale francezilor, d-’ a zdrobi împotrivirea noastră înverşunată. În noaptea de 23, francezii îşi aşezară, în sfârşit, bateria. În dimineaţa de 24, zdrobiţi de tunurile noastre, ei au fost siliţi să-şi închidă deschizăturile din zid pe unde îşi aruncau proiectilele. S-au gtndit atunci să aşeze două noi baterii pe bastioanele 6 şi 7, de unde puteau să distrugă bateria de la San-Pietro în Montorio, apărată de legiunea mea.

În aşteptare, generalul Oudinot, spre a-şi dovedi, aşa cum afirmase în buletinele sale, cultul pe care-l avea pentru oraşul monumental, în ziua de

21 arunca bombe asupra tuturor cartierelor. Generalul folosea acest mijloc de teroare îndeosebi în timpul nopţii. Multe bombe au căzut în cartierul Transtevere, multe pe Capitoliu, câteva pe Quirinal, în piaţa Spaniei, pe Corso. Una din aceste bombe a căzut deasupra templului în care se află Hercule al lui Canava; dar cupola a rezistat. Alta a

explodat în palatul Spada şi a avariat fresca *Aurora* de Guido Reni*1.* O alta, şi mai nelegiuită, a zdrobit capitelul unei coloane din minunatul templu al Fortunei virile, o capodoperă respectată de secole.

Triumviratul a oferit azil în palatul Corsini familiilor din popor ale căror case fuseseră distruse.

Purtarea poporului roman în aceste zile de încercări a fost demnă de timpurile antice. Deşi urmărite de grindina de proiectile ce le distrugea acoperişurile caselor, mamele fugeau în toiul nopţii, cu copiii strinşi la piept; deşi văzduhul răsuna de ţipete şi de vaiete, niciun glas n-a pomenit cuvin! ul predare.

În toiul tuturor acestor ţipete, se ridica, din timp în timp, câte un strigăt batjocoritor ori de câte ori vreo ghiulea sau vreun obuz năruia o parte din casă:

— Biriecuvânrtarea papei!

Tirul minunat al tunurilor noastre, din zilele de 25, 26 şi 27 iunie, a făcut să amuţească bateriile instalate de francezi pe curtina şi pe bastioanele ocupate. Dar două baterii franceze, una aşezată pe bastionul nr. 6 şi cealaltă în afara zidurilor, au deschis focul împotriva bateriilor noastre de. Îa Santa Sabina şi de la San-Alexis. Pe lângă asta, alte două baterii aşezate, una pe curtină şi cealaltă pe bastionul numărul 7, au deschis la rândul lor focul împotriva bateriei noastre de la San-Pietro în

Montorio.

O a cincea baterie rezervată breşelor în zid, aşezată la picioarele bastionului numărul 7 şi, prin urmare, la adăpost de focul nostru, şi-l deschise

2 *Guido Reni* (1575—1642),. Pictor italian născut la Belogna, autorul *Aurorei, Răpirea Elenei* etc.

pe-ai ei în flancul bastionului numărul 8. O a şasea baterie, aşezată dinaintea bisericii San-Panci’azio, lovea bastionul nr. 8 şi cartierul meu general, vila

Savorelli. În sfârşit, o a şaptea baterie, situată în faţa vilei Corsini, a bubuit deodată împroşcând cupola San Pancrazio, vila Savorelli şi zidul Aure lian.

N-am văzut niciodată o asemenea furtună de flăcări, o asemenea grindină de mitralii. Bietele noastre tunuri erau întrucâtva sufocate.

Şi totuşi, nu pot să spun altceva, spre lauda lui Medici, decât doar că Vascello şi căsuţele lui erau încă ocupate. Singur asediul lui Vascello ar merita să-şi aibă un istoric.

În seara de 28, bateriile franceze au părut să se odihnească o clipă şi să-şi tragă sufletul. Dar, în ziua de 29, ele au reînceput să tragă cu o nouă furie.

Roma era cuprinsă de o mare frământare. Ziua de 27 fusese groaznică, pierderile noastre fuseseră aproape egale cu cele din 3 iunie. Străzile erau acoperite de oameni mutilaţi. Lucrătorii de-abia luau în mână lopata sau cazmaua, că şi erau tăiaţi în două de ghiulele sau mutilaţi de obuze. Toţi artileriştii noştri, absolut toţi, înţelegeţi, fuseseră omorâţi la tunurile lor. Serviciul de artilerie era îndeplinit de soldaţii de linie. Toată garda naţională se afla sub arme. Exista, lucru nemaipomenit, o rezervă alcătuită din răniţi care, sângerând din belşug, îşi făceau datoria. Şi, în vremea asta, într-un admirabil contrast, calmă şi impasibilă,

Adunarea, în permanenţă pe Capitoliu delibera sub ghiulele şi gloanţe.

Atât timp cât tunurile noastre au fost în stare să tragă, au tras din răsputeri.

Dar, în seara zilei de 29 a fost distrus şi ultimul tun.

Focul nostru a încetat.

Spărtura făcută în bastionul 8 era practicabilă. Zidul porţii San-Pancrazio şi bastionul 9 se prăbuşiră.

Noaptea de 29 cobori, aşadar, asupra Romei asemenea unui linţoliu.

Ca să împiedice repararea spărturilor din zidul nostru, artileria franceză bubui toată noaptea. A fost o noapte îngrozitoare. Furtuna cerului se uni cu cea a pământului. Tunetul bubuia, fulgerul se încrucişa cu bombele; trăsntetul oăzu în două sau trei locuri, parcă spre a arăta că oraşul este sacru.

Cu toată sărbătoarea Sfântului Petru, cele două armate îşi continuaseră lupta pe viaţă şi pe moarte.

Xa venirea nopţii, deoarece se aştepta un atac în beznă, tot oraşul a fost iluminat, tot, până şi marea, cupolă a Vaticanului.

De altfel, acesta era obiceiul la Roma, în seara sărbătorii Sfântului Petru. Cel care în această seară şi-ar fi aţintit privirea asupra cetăţii eterne, ar fi văzut unul din acele spectacole pe care ochiul omenesc nu-l contemplă decât o dată în decursul secolelor.

La picioarele sale, el ar fi văzut întinzându-se o vale nesfârşită plină de biserici şi de palate, tăiata în două. De şerpuirile Tibrului, care părea un Flegeton; la stânga, un munte, Capitoliul, pe. Turnul căruia fâlfâia în vânt drapelul Republicii;, în dreapta, silueta întunecată a lui Monte-Mario, unde, dimpotrivă, fâlfâiau, laolaltă, drapelele francezilor şi ale papii; în fund cupola lui Michelangelo, înălţându-se încununată toată de lumină în mijlocul norilor; în sfârşit, drept cadru al tabloului, Gianâcolo şi toată linia de la San-Pancrazio, iluminată şi ea, dar de fulgerul tunurilor şi al muschetelor.

Apoi, alături de toate astea, ceva mai măreţ decât înfruntarea materiei: lupta dintre bine şi rău, dintre Dumnezeu şi Satana, dintre Ahriman şi Qrmuz; lupta suveranităţii poporului împotriva dreptului divin, a libertăţii împotriva despotismului, a religiei lui Cristos împotriva religiei papilor.

La miezul nopţii, cerul se înseninã, tunetul şi tunurile amuţiră şi tăcerea se aşternu după vuietul de iad; o tăcere în timpul căreia francezii se apropiau tot mai mult de ziduri şi puneau stăpânire pe ultima breşă făcută în bastionul 8.

La ora două dimineaţă; se auziră trei lovituri de tun, trase la intervale egale. Sentinele dădură alarma, trompetele sunară.

Bersalierii, mereu gata, mereu neobosiţi, ieşiră din vila Spada şi alergară la poarta San-Pancrazio, lăsând două companii de rezervă ca să păzească vila Spada. Intrară

până la genunchi în pământul desfundat. Am pornit cu sabia scoasă, în fruntea lor, intonând imnul popular al Italiei. În acel moment, mărturisesc, cu desăvârşire descurajat în privinţa viitorului, nu aveam decât o singură dorinţă: să mă las ucis.

M-am aruncat împreună cu ei asupra francezilor.

Ce s-a petrecut atunci? Habar n-am.[41] Timp de două ceasuri, am lovit neîncetat. Când se făcu ziuă, eram plin de sânge. Nu aveam nici măcar o singură rană. Era o minune.

În această acţiune a fost ucis, nevrând să se predea, locotenentul Morosini, un biet copil ce nu împlinise douăzeci de ani şi care s-a luptat ca un erou.

În toiul sângeroasei încăierări am primit un mesaj al Adunării, care mă poftea să mă duc pe Capitoliu. Acestui ordin îi datorez viaţa. Altfel, aş fi fost cu siguranţă ucis.

Cob’orând spre Longara împreună cu Vecchi, care era membru în Constituantă, am aflat că bietul meu negru Aguyar fusese omorât.

În timp ce-mi ţinea pregătit un cal de schimb, un glonţ îi străpunsese ţeasta. Am simţit o durere *să ducem lipsă de muniţii, când apăru generalul Garibaldi cu o coloană de soldaţi unii din regimentul* 6 *ele linie, comandaţi de Passi, hotărit să dea o ultimă lovitură nu pentru salvarea Romei, ci pentru onoarea ei. Alăiurându-ne tovarăşilor noştri, ne-am năpustit asupra spărturii. Izbind cu lăncile, cu săbiile, cu baionetele: praful de puşcă şi gloanţele lipseau. Francezii, uluiţi de această lovitură teribilă, mai întâi dădură înapoi; dar se iviră alţii, în vreme ce artileria, îndreptată asupra noastră începu să secere şiruri întregi dintr-ai noştri. Incinta Aureliană a fost luată şi reluată; nu exista loc unde să pui piciorul fără să nu dai de câte un mort sau de câte un rănit. În noaptea. Aceea, Garibaldi a fost mai mare decât il*

---

41 Iată cum descrie această luptă istoricul Vecchi, unu] Sintre cei mai curajoşi apărători ai Romei :

„Ne aflam închişi în vila Spada, unde ţineam piept unui foc îngrozitor de muschete şi de carabine. începeam

? *Tadeus Kosciuszko* (1746—1817). general polonez cara a luat parte la insurecţiile împotriva Rusiei ţariste.

văzusem vreodată, mai mare decât îl văzuse cineva vreodată. Sabia îi era fulger; orice om lovit de el era un om mort. Singele unui nou adversar spăla sângele celui ce căzuse. Ai fi zis căi-i Leonida la Termopile, Ferruccio la castelul de la Gavissana. Tremuram să nu-l văd căz'ind dintr-o clipă într-alta; dar nu, el rămase în picioare ca Destinul crâneenă; pierdeam prin el mai mult decât un slujitor, pierdeam un prieten.

Mazzini şi anunţase Adunării situaţia în care ne aflam.

Nu ne mai răxnâneau deci de luat decât trei hotărâri, spuse el:

1. Să se ducă tratative cu francezii;
2. Să. Se apere oraşul, baricadă cu baricadă;.
3. Adunarea, triumviratul şi armata să părăsească oraşul, ducând cu ele paladium-ul libertăţii romane.

Când am apărut în pragul sălii., toţi. Deputaţii s-au ridicat în picioare şi-au aplaudat.

M-am uitat în juru-mi ca să văd ce anume putuse, să trezească un. Asemenea entuziasm. Eram plin de singe,. Îmbrăcămintea îmi era ciuruită de gloanţe şi de lovituri de 'baionetă. Sabia, tocită de atâtea lovituri, nu mai intra decât pe jumătate în teacă. Mi-.au strigat:

— La tribună! La tribună!

M-am urcat la tribună.

Mi s -au adresat întrebări din toate părţile.

— Orice apărare este de acum încolo' eu -neputinţă, le-am spus eu, afară numai dacă nu vrem să facem din Roma o a doua Saragossa. La 9 februarie, am propus o dictatură militară; ea singură putea să pună pe picior de război o sută de mii de oameni înarmaţi. Elemente capabile existau atunci: trebuia să le cauţi, le-ai fi găsit în oricare om curajos. În epoca aceea, îndrăzneala a fost respinsă, biruită de măsuri neînsemnate. Nu puteam să stărui mai mult. Am cedat. Mă împiedica modestia fiindcă,. De fapt, simţeam că eu aş fi putut fi acel om curajos. Am greşit „prin asta, faţă de principiul sacru care este idolul inimii inele. Dacă aş fi fost ascultat, acvila romană ar fi zburat din nou pe turnurile

Capitoliului şi, împreună cu vitejii mei, care ştiau să moară, după cum s-a văzut, aş fi schimbat faţa Italiei. Dar la cele întâmplaţg nu mai există leac. Să privim cu capul sus incendiul pe care nu mai suntem stăpâni. Să ieşim din Roma cu toţi voluntarii înarmaţi care vor vrea să ne urmeze. Acolo unde vom fi noi, va fi şi Roma. Eu nu mă angajez la nimic; voi face tot ceea ce poate să facă un om şi, refugiată în noi, patria nu va pieri.

Această propunere, făcută şi de Mazzini, a fost respinsă.
*

A respins-o însuşi Enrico Cernuschi, viteazul Cernuschi, unul din eroii celor cinci zile milaneze, preşedintele comisiei baricadelor romane. Mi-a urmat la tribună şi, cu lacrimile în ochi şi cu glasul sugrumat, zise:

— Voi ştiţi cu toţii că sunt un înflăcărat apărător al patriei şi al poporului; ei bine, v-o spun cu gura mea, nu ne mai putem împotrivi în niciun fel francezilor, iar Roma şi poporul ei – lacrimile îl înăbuşeau – trebuie să se resemneze în faţa ocupaţiei.

După o scurtă deliberare, Adunarea a dat următorul decret:

„Re*public® Romană în numele lui Dumnezeu şi al poporului Adunarea constituantă romană decretează încetarea anei apărări imposibile. Ea rămâne la postul său:*

Triumviratul este însărcinat cu executarea prezentului decret.a

/

Cine mă iubeşte să mă urmeze

La 2 iulie, am adunat trupele în piaţa Vaticanului, am înaintat în mijlocul lor. Le-am anunţat că părăseam Roma spre a conduce, în provincii, revolta împotriva austriecilor, împotriva regelui Neapolului şi împotriva lui Pius al IX-lea. Şi am adăugat:

— Cei ce vor vrea să mă urmeze vor fi primiţi printre ai mei; nu le cer acestora decât o inimă plină de dragoste faţă de patrie. Nu voiavea nici soldă, nici odihnă; vor avea doar

pâine şi apă când, din întâmplare, se vor găsi şi astea. Cine nu-i mulţumit cu această soartă, să rămână aici. O dată ieşit pe poarta Romei, orice pas îndărăt va fi un pas spre moarte.

Patru mii de infanterişti şi cinci sute de cavalerişti se rânduiră în juru-mi; ei reprezentau cele două treimi ce-mi mai rămâneau din apărătorii Romei. Anita, îmbrăcată ca bărbat; Ciceravacchio, care nu voia să vadă înjosirea ţării sale şi Ugo Bassi, sfântul care aspira la martiriu, au fost primii care s-au rânduit lângă mine.

Spre ’ seară, am ieşit pe drumul către Tivoli. Inima îmi era întristată de moarte.

Ultima veste pe care o aflasem era moartea lui Manara.

*

Aici se întrerup *Memoriile* lui Garibaldi.

Poate că într-o zi voi obţine de la el istorisirea celei de a doua părţi a vieţii sale, după cum am obţinut-o şi pe prima. Aceasta va putea fi exprimată doar în două cuvinte:

„Exil şi triumfuri”.

Urmează câteva amănunte asupra morţilor, pe care doctorul Bertani a binevoit să le redacteze pentru mine.

XXII Mo rt îi

LUCIANO MANARA.

La 30 iunie 1849, la ora două dimineaţa a început, după cum s-a văzut în *Memoriile* generalului, atacul incintei Aureliene, a doua linie de apărare a noastră.

Către orele trei dimineaţa, Manara a reintrat în vila Spada; îşi şi aranjase tiraliorii.

În ajun, o ghiulea, după ce se lovise de zid, căzuse în patul lui. Se trăsese de-o parte ca să-i facă loc şi, râzând, spusese:

— O să vedeţi că n-o să am norocul să m-aleg cu nicio zgârietură.

La întoarcere, l-a găsit pe Emilio Dandolo foarte neliniştit cu privire la Morosini, despre care se zvonise că era prizonier. Niciunul, nici celălalt nu aveau nicio ştire despre el. În acel moment, un glonţ, râcoşând, l-a lovit pe Dandolo

în braţ.

— Pe legea mea, sărmanul meu băiat, pare-se că numai pe tine ţe caută! zise Manara.

Apoi, scoţându-şi centironul şi lăsându-şi sabia, luă un binoclu şi se apropie de fereastră ca să-i privească pe francezii care întorceau un tun, potrivindu-l către o ţintă. În aceeaşi clipă, se descărcă o carabină; glonţul trecu pi'intre doi saci de pământ şi-l lovi în pântece, tocmai în locul pe care i l-ar fi ocrotit centironul dacă nu şi l-ar fi seos.

Dandolo îl văzu clătinându-se şi, aşa rănit cum, era, se apropie să-l susţină.

— Sunt mort! îi zise Manara lui Dandolo, prăbuşindu-se. Ai grijă de copiii mei.

Un medic alergă în. Grabă; dar, văzându-l pălind, rănitul înţelese că totul s-a sfârşit. Manara fu aşezat pe o largă şi, în toiul focului, tovarăşii săi l-au dus la Santa-Maria della Scala. Am fost chemat de la ambulanţa dei Pellegrini, unde mă aflam; am alergat la el. Ceruse să fie adus lângă mine. Ţineam mult unul la altul, vai! Locul era plin de proiectilele franceze. O femeie tânără, care făcuse imprudenţa să privească de la o fereastră, fusese lovită în piept şi ucisă pe loc. Domnului Varenna, ofiţer lombard, i-au fost zdrobite amândouă picioarele de către un obuz, în timp ce urca alături de mine treptele bisericii. Ca şi mine, şi el venise să-l vadă pe Manara. Un medic alerga şi el spre biserică. O grenadă îl răsturnă de pe cal; după o clipă, calul său, rănit de aceeaşi lovitură, se prăbuşi peste el. Eu am ajuns teafăr şi nevătămat. În fundul bisericii, în dreapta, aproape de balustradă, se afla un pat înconjurat de ofiţeri din legiunea Manara. De îndată ce rănitul mă văzu, întinse mâna spre mine şi, cu voce stinsă, mă întrebă:

— Rana e mortală?

În ciuda realităţii, tinereţea sa nu voia să admită ideea morţii. Zgomotul şi farmecul vieţii militare nu învinseseră încă în el bucuriile domestice.

Văzând că nu-i răspundeam, repetă:

— – Te întreb dacă rana este mortală. Răspunde-mi!

Şi, fără să mai aştepte răspunsul meu, izbucni în cuvinte pline de regrete. Îi încurajai, atât cât poate s-o facă un om căruia îi lipseşte curajul; totuşi, el văzu bine că nu mai trăgeam nădejde. Mai mulţi medici se apropiară de el; dar, făcându-le semn din cap să se îndepărteze, el le zise:

— Lăsaţi-mă să mor liniştit!

Pulsul aproape că nu i se mai simţea, extremităţile îi erau reci, trăsăturile adânc schimbate, sângele curgea şuvoi din rană, şi bietul Manara suferea îngrozitor.

Tovarăşii săi mai întrebară ce părere am despre starea lui.

— Mai are cam un ceas de trăit, i-am. Zis lui Dandolo.

Atunci tânărul se aplecă la urechea prietenului său:

— Gândeşte-te la Domnul! îi spuse el.

— Oh! mă gândesc la el, şi încă mult! răspunse Manara.

Atunci făcu semn unui capucin să se apropie. Călugărul se apropie de pat, ascultă spovedania muribundului şi-i acordă iertarea păcatelor. Apoi sărmanul nostru prieten ceru sfânta împărtăşanie.

Dandolo încercă să-l mângâie, cât putu mai bine, vorbindu-i despre Dumnezeu. Îl întrerupse ca să-i vorbească de fiii săi.

— Creşte-i, îi zise el, în iubirea faţă de Dumnezeu şi de patrie.

Apoi adăugă:

— Du la Milano trupul meu împreună cu cel al fratelui tău. Te doare că mor, scumpe prietene, zise el; vai! şi mie îmi pare rău după viaţă.

Chemă lângă el un soldat care-i era ordonanţă şi pe care de multe ori îl ocărise.

— Mă ierţi, nu-i aşa? îi zise el zâmbindu-i.

Pe urmă îl întrebă pe Dandol/) dacă primise veşti despre Morosini. Unii ziceau că ar fi prizonier. Cu puţin înainte de a muri, Manara îşi scoase inelul din deget, il puse în degetul lui Dandolo şi-i spuse:

— Am să-l salut pe fratele* tău din partea ta.

Apoi, întorcându-se către mine:

— O, Bertani! Fă să mor mai repede, zise el, sufăr prea mult!

Asta a fost ultima jeluire care i-a mai ieşit de pe buze.

A intrat în agonie, s-a agăţat, zvârcolindu-se, de cei din jurul lui, apoi a căzut din nou pe pat, cu un suspin, neclintit şi rece.

I-am pus mâna pe inimă; îi mai bştea încă, dar rar; puţin câte puţin, bătăile au încetat. Sufletul
i se şi urcase la cer.

Le-am spus atunci călugărilor ce mă înconjurau să-mi pregătească o soluţie cu arsenic ea s-o injectez în cadavru; dar arsenicul lipsea. M-am mulţumit să-i fac o injecţie cu sublimat corosiv. Rămăşiţele pământeşti au fost transportate într-o încăpere din dreapta altarului principal, lângă sacristie, şi acolo, îmbrăcat în uniforma lui, a fost aşezat eu grijă, cu capul pe o pernă.

Tinărul său prieten, Eleuterio Pagliano care, în. Tot timpul asediului luptase vitejeşte şi cartastăzi este unul dintre' cei mai distinşi pictori din Lombardia, i-a făcut portretul.

Aproape* de el, culcat pe o scândură, se afla negrul lui Garibaldi, Aguyar. Priveam aceste două cadavre atât de frumoase, fiecare de o frumuseţe diferită, când am auzit pe cineva hohotind de plâns. Cel ce plângea era Ugo Bassi.

Toată vremea cât am rămas în această încăpere, ea a fost ţinta proiectilelor franceze.

A doua zi, cadavrul a fost transportat într-o casă şi, de acolo, la biserica San Lorenzo. După aceea, a fost depus în biserica Cento Padri, unde îl aştepta trupul lui Enrico Dandolo şi unde avea săi se alăture şi cel al lui Morosini.

Chiar în ziua morţii sale, lui Manara îi sosi o scrisoare de la soţia lui, cuprinzând doar aceste cuvinte;

„Nu te ghidi la mine, nu te gândi la copiii tăi, gindeşte-te la patrie".

Sărmana femeie, moartea avea să-i aducă răspunsul!

EMILIO MOROSINI

Stăteam lângă Manara, aflat pe palul de moarte, întrebându-ne unii pe alţii ce deveniseră cei mai scumpi

prieteni ai noştri şi, printre alţii, Emilio Morosini. Dar, în ziua aceea, ne-a fost cu neputinţă să ştim ceva precis despre el.

. În dimineaţa de 1 iulie, Dandolo află de la un soldat care stătuse împreună cu Morosini într-o breşă, că acesta căzuse grav rănit, în mâinile francezilor. Deşi suferea nespus din pricina rănii, Dandolo dădu fuga la triumvirat, apoi la minister ca să obţină un permis de ieşire. După trei ceasuri de insistenţe, îl obţinu şi alergă pe câmpul francez fără niciun fel de permis de liberă trecere. Arestat de avanposturi, el arătă scopul pentru care venea. Unui ofiţer i se făcu milă de nelinişstea lui şi-i dădu voie să pătrundă în tabără, unde fu condus la ambulanţă. Aici află că Morosini murise.

Ceru să i se dea cadavrul spre a-l preda familiei; dar un medic îi răspunse că rămăşiţele pământeşti ale lui Morosini fuseseră duse de vreo două ceasuri la un cimitir destul de îndepărtat. Dandolo ceru un permis ca să-l dezgroape.

În vreme ce aştepta un răspuns la cererea sa, intră un căpitan, adjutant-maior, care rămase foarte mirat văzând în tabăra franceză un ofiţer italian, fără permis de liberă trecere. El condamnă la arest pe ofiţerul care-l lăsase să treacă şi-l trimise pe Dandolo din nou în linia de avanpost, fără să vrea să asculte nimic. Dandolo se înapoie aducind prietenilor săi trista veste şi scrise şefului de stat major francez spre a-i cere permisul de exhumare. Îl obţinu în dimineaţa zilei de 2 iulie.

Trista ceremonie a transportării lui Manara o dată sfârşită, Dandolo se apropie de mine, spunându-mi:

— Bertani, peste câteva ceasuri cadavrul lui Morosini se va afla la biserica Cento-Padri, la Santa Vieto, unde îl vei putea vedea.

M-am dus la biserică puţin înainte să se însereze. Casa sau mai degrabă mânăstirea prin care se ajunge la biserică era ocupată de trupele franceze, astfel încât biserica era închisă. Am cerut unui căpitan permisiunea să intru; acesta, văzându-mi tristeţea întipărită pe chip, mă întrebă cu biândeţe dacă sunt soldat, care îmi este patria şi dacă

pierdusem vreo rudă sau vreun prieten, l-am răspuns că pierdusem pe mulţi dintre prietenii mei şi, printre alţii, pe Manara. Îi cunoştea după nume, îmi ceru amănunte despre moartea lui şi-mi dădu şi el altele la rândul său.

Un vânător din Vincennes, care se afâa în apropierea lui la atacul de la vila Spada şi pe care mi-l arătă stând în picioare în mijlocul unui grup de soldaţi, aproape de poarta unde ne găseam, îi spusese în clipa când Manara se apropiase cu binoclul de fereastră:

— Uitaţi-vă bine la acest ofiţer, este un om mort.

În acelaşi timp, soldatul trase: glonţul îşi atinsese ţinta, el îl văzu pe Manara eăzând.

Căpitanul continua să vorbească; eu eram aşa de trist, încât n-am putut să-i răspund decât rugându-l să mă lase să intru în biserică.

— Ce-o să faceţi acolo? mă întrebă el.

— O să mă duc să caut cadavrul unui alt prieten dezgropat chiar astăzi şi încredinţat de-ai voştri durerii mamei sale.

Franţuzul trimise să se ceară permisiunea colonelului, o obţinu şi mă incredinţă paznicului bisericii ca să mă lase să intru.

Biserica era foarte întunecoasă; paznicul deschise o portiţă prin care ajungeau din mânăstire drept în mijlocul bisericii, îmi dădu o lampă şi, arătându-mi un ungher întunecat, îmi zise:

— Caută-l acolo.

Şi n-a vrut să mă urmeze mai departe.

M-am apropiat trist şi cucernic, cu un fior ce-mi străbatea toate mădularele. Tăcerea, întunericul, lumina slabă a lămpii, preţiosul trup pe care-l căutam, neliniştea de a-l regăsi astfel pe fermecătorul tânăr pe care-l cunoscusem plin de viaţă, toate astea făcură să-mi bată inima în piept mai-mai să se spargă. Mergeam încet, necunoscând locul, neştiind unde era depus mortul, ridieându-mi lampa şi tremurând sa nu-l lovesc cu piciorul. În sfârşit, lângă trepte, am zărit o formă neagră şi lungă; am continuat să înaintez,

ţinând mereu lampa ridicată. Am recunoscut un trup omenesc. Aproape nebun de durere şi de groaza nelămurită care mă cuprinsese, m-am aplecat deasupra lui. Oh! trist! trist! trist!

Cu mâna care-mi rămăsese liberă, am desfăcut şnurul ce-i ţinea linţoliul, strins, la gât, peste pântece şi peste picioare. I-am ridicat capul. Deşi întrucâtva desfigurat, am recunoscut în el pe bietul copil pe care-l căutam. Am dat drumul capului. A căzut pe lespede făcând un zgomot pe care n-am să-l uit niciodată. Părul îmi era scăldat în sudoare. M-am oprit tremurând tot. Doamne, ce puternic eşti şi cât de îngrozitoare este moartea!

Am făcut o sforţare să mă stăpânesc. Ca medic, obişnuit cu moartea, nu voiam să mă las învins de ea. Am pus lampa pe una din treptele altarului şi, îndreptându-mi iarăşi ochii spre chipul mortului, l-am privit cu tristeţe: era mai alb decât cearşaful ce-i acoperea. I-am căutat şi i-am atins rănile. Aş fi vrut să adun până şi ultimele picături de sânge din inima lui spre a i le duce mamei sale şi spre a face cu acest sânge o cruce pe fruntea acestor tineri italieni care, într-o bună zi, vor trebui să se ridice pentru eliberarea patriei lor. Apoi i-am tăiat o şuviţă de păr. Poate că avea şi vreo prietenă; mamă însă', avea cu siguranţă.

În sfârşit, i-am strâns mâna; i-am descoperit pentru ultima oară capul şi i-am şoptit:

— Adio 1 – Am ieşit, tremurând, din biserică, ducând cu mine atât de viu întipărită această privelişte a morţii, încât şi astăzi, după unsprezece ani, când aştern aceste rânduri, tot mai văd chipul acela palid înfăşurat în linţoliul mânjit peste tot de pământ şi de sânge.

Ieşind, l-am regăsit pe paznic, apoi pe ofiţer, căruia i-am strâns mâna fără să pot rosti un euvânt.

A doua zi, cadavrul lui Morosini a fost pus într-un sicriu de plumb, în aşteptarea clipei când urma să plece spre pământul natal, împreună cu cadavrele prietenilor săi.

Doream eu toţii, cu aceeaşi ardoare, să cunoaştem amănunte asupra morţii lui Morosini. Dar ceilalţi erau

obligaţi să plece. Rămâneau doar morţii şi cei ce-i ajutau pe răniţi să moară. Eu mă număram printre aceştia din urmă.

Iată, aşadar, ce-am aflat despre moartea lui Morosini. Amănuntele pe care le voi da, le deţin de la domnul de Santi, un corsican folosit în serviciul sanitar francez şi care, în noaptea de 29 spre 30 iunie, era chirurg la ambulanţa tranşeii-

Acest stimat şi bun confrate, căruia îi sunt îndatorat pentru câteva servicii, mi-a povestit că, la 30 iunie în zorii zilei, a fost adus la ambulanţă unul din ofiţerii noştri, atât de tânăr şi atât de frumos, încât la început a fost luat drept femeie. Era uşor rănit la cap, la mâna stângă şi la piept, dar rana mortală o avea în pântece. De Santi 51 îngrijise cu afecţiune. Morosini, care mai vorbea încă, îl întrebă:

— Cum vi se par rănile mele?

De Santi îi răspunse:

*; – Ai încredere în Dumnezeu şi în tinereţea dumitale.

— Bine, zise Morosini; înţeleg că sunt pierdut!

Apoi adăugă, cu un suspin!

— Biata mama S

li dădu doctorului portofelul, întoarse capul şi începi nd din clipa aceea refuză să mai scoată vreun cuvânt.

La câteva minute după ce Morosini fusese bandajat, intră la ambulanţă un bătrân sergent din regimentul 32 şi, după ce cătă cu îngrijorare către patul tânărul ui ofiţer, îi spuse medicului:

— El el

— Ce vreţi să spuneţi? îl întrebă domnul de Santi.

— Aş fi vrut cu orice preţ să-l salvez pe acest biet băiat; am făcut tot ce-am putut. Dar nu, n-a avut noroc.

Atunci el povesti că Morosini, însoţit numai de patru oameni, fusese încercuit şi somat să se predea, ia care el răspunsese:

— Niciodată!

Şi continuă să lupte cu sabia, strigând oamenilor săi:

— În numele Italiei, vă interzic să vă predaţi!

Atunci, bătrânul sergent îi puse baioneta în piept,

nădăjduind să-l intimideze. Dar Morosini apucă baioneta cu mâna stângă şi-l lovi pe sergent cu sabia în obraz. Acesta, totuşi, îi opri pe soldaţii săi să tragă, sperând ca tânărul ofiţer să fie prins viu, şi, prin urmare, să-l scape. Dar un soldat care se afla în spatele lui, văzând că Morosini continua să se apere, îşi descărcă puşca în ei de foarte aproape. Glonţul îi străpunsese măruntaiele; rana era mortală. Morosini căzu, dar într-un genunchi şi pe mâna stângă. Şi din această poziţie mai încercă să-şi lovească adversarii, st'rigându-le într-una tovarăşilor săi:

— Lăsaţi-vă ucişi, dar nu vă predaţi.

Sergentul, furios, se întoarse spre soldat, *zi*cându-i:

— Nenorocitule! Ce-ai făcut? Nu vezi că era un copil?

Morosini a murit la câteva ore după ce a fost adus la ambulanţă şi a fost îngropat în cearşaful în care îi găsisem înfăşurat în biserica Cento Paciri,

Morosini avea la centură două pistoale pe mânerul cărora era gravat numele lui Kosciuszko l, amicul familiei sale, şi care le făcuse cadou bunicului său.

Am făcut toate cercetările posibile, spre a regăsi sabia şi pistoalele lui Morosini, dar zadarnic. Se pare că bătrânul sergent pusese stăpânire pe ele, numai că ei declară că nu voia să le înapoieze cu niciun preţ.

La 4 septembrie 1849, cele trei sicrie cu cele trei cadavre, al lui Enrico Dandolo, al lui Luciano Manara şi al lui Emilio Morosini, au fost debarcate la Molo-Novo di Genova.

GOFFP.EDO MAMELI

Garibaldi povesteşte în *Memoriile* sale şi în scurta biografie pe care "a făcut-o despre Goffredo Megneli, că în seara de 3 iunie tânărul poet a venit să-i ceară să încerce un nou atac asupra vilei Corsini şi că ei i-a îndeplinit cererea. Mameli a fost rănit cu acest prilej la piciorul stâng.

Rana, prin ea însăşi nu era deloc gravă, dar din cauza unei proaste circulaţii a sângelui se cangrenă şi, la 18 iunie, amputarea nu mai putu fi înlăturată.

' Fereastra camerei în care se afla Mameli, la ambulanţa

„Trinită dei Pellegrini”, era neîncetat lovită de proiectile; dar Mameli: a dat dovadă de cea mai desăvârşită nepăsare faţă de această primejdie, postumă, dacă se poate spune astfel. Numai că atunci când s-a simţit cu totul istovit din pricina supuraţiei, o zi sau două s-a arătat agasat de gloanţe şi de ghiulele, ca un copil faţă de muştele care-l necăjesc.

— Să fiu ucis în aer liber şi luptând, zicea el, perfect, dar să fiu ucis în patul meu, ca un paralitic, asta nu!

La 8 iunie, intră în delir, un delir în timpul căruia cânta tot timpul cu voce înceată şi-şi reamintea aproape zi cu zi viaţa sa, vai! atât de scurtă.

În intervalele dintre aceste cântece, făcea profeţii. Sau urări patriei sale. Avea douăzeci şi unu de ani când a murit. A fost îngropat la Roma.

Mameli a compus un cântec de război pe care Garibaldi îl cânta adesea şi-l fredona neîncetat: *Fratelli d’Italia* 1.

k Acest cântec este popular în Italia.

MELLARA

m

Colonelul Mellara rănit în lupta de la 6 iunie, a murit la 4 iulie când francezii intraseră în oraş. Fiindcă nu le mai era îngăduit romanilor să protesteze cu armele, ei s-au strâns în biserică, în jurul catafalcului războinicului mort. Dar, în vreme ce poporul adunat plângea într-o cucernica tăcere lângă acest cadavru, simbol al Italiei prăbuşite, un ofiţer de poliţie, în fruntea unui grup de soldaţi,

1 Fraţi din Italia.

pătrunse în biserică şi smulse de lângă chipiul mortului, aşezat cum era obiceiul, deasupra sicriului. Cocarda italiană; apoi, întrerupând pioasa ceremonie, ordonă să se stingă luminările şi să fie evacuată biserica.

Ceea ce se şi făcu.

Bietul Mellara n-a avut astfel parte nici măcar de această ultimă consolare a morţilor, de lacrimile picurate din ochii iubiţi.

De altfel, patimile politice s-au manifestat atât la

reacţionarii romani cât şi la reacţionarii francezi. Preoţii şi călugării îndeosebi s-au arătat infami faţă de bieţii răniţi părăsiţi şi lăsaţi în grija lor. Unui anume Giovanni, din Cremona, rănit în coapsă, ei au refuzat să-i dea un pahar cu apă până ce nu s-a spovedit. Pentru a înţelege durerea acestei torturi, trebuie să fii medic şi să cunoşti nevoia imperioasă de a bea pe care o simte bolnavul rănit de un foc de puşcă. Toţi medicii din Roma care au îngrijit patrioţi răniţi şi-au pierdut dreptul de a mai practica.

Să mi se îngăduie o observaţie filosofică sau mai degrabă morală.

Există o mare diferenţă îptre moartea soldatului constrâns la serviciul militar prin recrutare şi cea a soldatului care-şi slujeşte în mod voluntar ţara.

Voluntarul este plin de entuziasm, mândru e! e rănile lui, glorios prin moartea sa. El îşi alină cele mai crude suferinţe prin dăruirea şi prin dragostea lui faţă de patrie, prin dorinţa pe care şi-o exprimă în rugăciunile înălţate către Dumnezeu pentru triumful cauzei sale.

Celălalt este mut sau nu rosteşte decât vorbe de răzbunare împotriva celui care l-a rănit.

Un copil din Bologna, în vârstă de zece ani, care făcea parte din legiunea Garibaldi, a lăsat să i se taie mâna rănită, de 3a încheietura pumnului fără să scoată un geamăt, după care, palid şi slăbit, a vrut să asiste la ultima bătălie.

Pentru a se crea cât mai multe spitale, câte unul străbătea străzile Romei strigând cu glas tare:

— Pentru patrioţii răniţi!

Şi atunci toate ferestrele se deschideau şi oamenii aruncau grămadă pânze, cearşafuri, saltele şi perne. Spitalele au fost create prin caritatea deosebită a municipiului.

Bertani.
GUPRINS
Prefaţă...» «» «a «V
Tabel cronologic XXXIII

Un cuvânt eătre cititor 1
. PARTEA ÎNTÂX
I. Părinţii mei..... 25
IT.Primii mei ani 28
III. Primele mele călătorii 31
IV. Iniţierea mea 34
V. Evenimentele de la San-Giuliano... 38
VI. Dumnezeul oamenilor buni... 43
VII. Intru în serviciul republicii Rio-Grande 49
VIII. Corsar 53
IX. . La Plata 58
X. Câmpiile orientale – 60
XI. Poeta 63
XII. Bătălia 66
XIII. Luigi Carniglia 70
XIV. Prizonier 71
XV. Tortura cu frmghia 75
XVI. Călătorie în provincia Rio-Grande.. 78
XVII. Laguna Patos... «e * 81
XVIII. înarmarea lancioanelor ia Camacuă.. 83
XIX. Kstancia della Barba. 87
XX. Expediţia de la Santa Catarina,. 95
XXI. Plecarea şi naufragiul..... 98
XXII. John Griggs „. 104
XXIII. Santa Catarina.... 107
XXIV. O femeie 109
XXV. Cursa.. 111
XXVI. Lacul din Imerui... 116
XXVII. Noi lupte 118
XXVIII. Călare 121
XXIX. Retragerea 128
XXX. Şederea ia Lages şi în împrejurimi.. 131
XXXI. Bătălia de la Taquari 134
XXXII. Asediul de la San Jose de Norte. 1141
XXXIII. Anita J44
XXXIV. Ridicarea asediului.
XXXV. — Rossetti.. J, 52 XXXV. La Picada Las An tas – 155

XXXVI. Conducător de boi 161
XXXVII. Profesor de matematică şi comis-voiajor 170
Montevideo 172
Rosas 188
Manuel Oribe 214
PARTEA A DOUA
I. Totul e-pierdut, în afară de onoare... 225
II. Se formează legiunile..... 229
III. Colonelul Negra 234
IV. Trecerea peste râu! Boyada 236
V. Legiunea italiană refuză pământurile ce-i sunt oferite 238
VI. Dizgraţia lui Rivera 241
VII. Intervenţia anglo-franceză... 245
VIIT. Operaţiunea de la Salto San-Antonio.. Ş51
IX. Îi scriu papei 260
X. Mă întorc în Eluropa.
XI. — Moartea lui Anzani 264
XII. Din nou Montevideo.... 270
XIII. Campania din Lombardia 277
XIV. Urmarea campaniei din Lombardia... 291
XV. Roma... 298
XVI. Expediţia împotriva armatei napolitane.. 322
XVII. Lupta de la Velletri 335
XVIII. 3 iunie 345
XVIII. Asediul ’ 360
XIX. Surpriza 378
XX. Sfârşitul 383
XXI. Cine mă iubeşte să mă urmeze... 392
XXII. Morţii – *Lticiano Manara* 393
Emilio Morosini 397
Goffredo Mameli 403
Mellara 404
memoriile lui garibaldi

Volumul de faţă cuprinde pagini autobiografice (revăzute şi completate de autorul *Celor trei muşchetari) 0* privitoare

la viaţa zbuciumată şi plină de aventuri a e lui Giuseppe Garibaldi (1807—1882), unul dintre făuri-

— Torii unităţii italiene. Sunt evocate copilăria şi tinereţea

celebrului revoluţionar (în capitolele: *Primii mei ani,*

Primele mele călătorii, Evenimentele de la San-Giuliano), anii de luptă în slujba libertăţii în Brazilia şi Uruguay 3 *(Intru în serviciul republicii Rio-Grande, Corsar, Prizonier,*

Tortura cu fringhia, Expediţia de la Santa Catarina, Plecarea şi naufragiul, Bătălia de la Taquari, Totul e pierdut, în afară de onoare), revoluţia italiană din 1848 —1849 *(Campania din Lombardia, Roma, Asediul* etc.).

1 Nume acordat în Franţa, înainte de Revoluţie, ordinului religios al călugărilor franciscani.

: I Ordin ierarhic în asociaţia, secretă a francmasonilor.

*** I, a Farina – *Storia d'Italia* (n.a.).**

1 Andre Massena (1758—1817). Mareşal al Franţei, duce de Rivoli şi prinţ de Essling, supranumit de Napoleon „răsfăţatul victoriilor1; s-a ilustrat la Rivoli (1797), la Zurich (1799), la asediul Genovei (1800), la Essling şi Wagram (1809).

ribaldi comanda corpul de vânători alpini.

1 Casetă de aramă, cu geamuri, în care se închid compusele şi instrumentele de precizie, necesare, navigaţiei.

1 Serranieni – locuitori din regiunea Cima da Serra. **122**

1 Manta folosită în America de Sud. Constă dinte-'» singură bucată de stofă pătrată, eu o deschizătură pria care se introduce capul. Puncho a fost adoptat de Gartbaldi ca un atribut vestimentar.

1 Ridică-te, călăul®! (Lat.),

1 Dăm în italiană aceste două cuvinte, greu de tradus în franceză, limbă în care cuvintele *excellent seigneur* n-au o semnificaţie echivalentă (Al. Dumas),

1 Neînvinşi au luptat, 8 februarie 1846 (it.).

2 Celor 36 de italieni morţi la 8 februarie 1846 (fi\).

3 184 de italieni pe câmpul de la San-Antonio (fr.).

1 *Salvador Rosa* (1615—1673), pictor, poet şi muzician italian, născut aproape de Neapole.

1 *Agosti.no Bertani* (1812—1886), medic şi patriot i’alian; a luat parte la insurecţia din Milano, la asediul Romei, ca şi la expediţia celor „o -mie” alături de’Garibaldi.